МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ (ВІЙСЬКОВОЇ) АДМІНІСТРАЦІЇ

ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА
БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМЕНІ С.З. ҐЖИЦЬКОГО

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«НАУКОВИЙ ЦЕНТР ДИДАКТИКИ МЕНЕДЖМЕНТ-ОСВІТИ»

МАТЕРІАЛИ
ІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«ПРАВА ЛЮДИНИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ»

25 квітня 2025 року

м. Харків

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної (військової) адміністрації
Державний біотехнологічний університет
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Ґжицького
Харківська обласна громадська організація
«Науковий центр дидактики менеджмент-освіти»

МАТЕРІАЛИ
ІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«ПРАВА ЛЮДИНИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ШЛЯХИ РАЕЛІЗАЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ»

25 квітня 2025 року

Харків
2025

УДК 342.7:321.231.14
П69

Редакційна колегія:

Михайлов В. М., доктор технічних наук, професор; **Серік М. Л. ,** кандидат технічних наук, доцент; **Москаленко О. В.,** доктор юридичних наук, професор; **Дуюнова Т. В.,** доктор економічних наук, кандидат юридичних наук, доцент; **Коваленко О. О.,** доктор юридичних наук, професор; **Грещук Г. І.,** доктор економічних наук, доцент; **Шерстюк С. В.,** кандидат економічних наук, доцент; **Нагаєв В. М.,** доктор педагогічних наук, професор; **Ковач О.В.,** кандидат юридичних наук; **Ковач Д. Л.,** кандидат юридичних наук, доцент

П 69

Права людини в глобалізованому світі: сучасний стан, шляхи реалізації та механізми захисту [Електронне видання]: матеріали ІІ всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 квітня 2025 р. / Держ. біотехнологічний ун-т. – Харків, 2025. – 485 с. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: http://btu.kharkov.ua/nauka/konferentsiyi/

ISBN 978-617-8332-77-8

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на ІІ всеукраїнську науково-практичну конференцію «Права людини в глобалізованому світі: сучасний стан, шляхи реалізації та механізми захисту», яка відбулась у Державному біотехнологічному університеті 25 квітня 2025 року.

Матеріали подані в авторській редакції. Автори тез несуть повну відповідальність за достовірність інформації, що в них висвітлюється, а також за відповідність матеріалів нормам законодавства, моралі та етики.

УДК 342.7:321.231.14

ISBN 978-617-8332-77-8

© Колектив авторів, 2025**.**

ЗМІСТ

ПРОГРАМА……**13**
ПЕРЕДМОВА……..**19**
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ……..**21**

СЕКЦІЯ 1. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ
Варипаєв О.М., Міносян А.С.
ТОТАЛІТАРНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕНОЦИДУ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І ВІЙНА В УКРАЇНІ……**22**
Воронянський О. В.
ПРАВО ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ В КОНФІГУРАЦІЇ ВЛАДИ……..….**27**
Демешко Ю. О., Дідюк І. Л., Левченко В. О.
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ……..**33**
Засядьвовк А.О.
УЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ТА УТВЕРДЖЕННЯ ПРАВА ЖІНОК НА РІВНІСТЬ У МОВІ ТА СУСПІЛЬСТВІ…….**38**
Носова Н.І.
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ……...**43**
Россіхін В.В., Россіхіна Г.В., Бугакова О.В.
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА РІВНИЙ ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ……**48**
Тихоненко О.В., Підгородецька І.Ю.
МОВНІ ПРАВА УКРАЇНЦІВ: ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ……...**52**

СЕКЦІЯ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
Банний І.В.
ЗАСАДНИЧИЙ ХАРАКТЕР ДІЄВОСТІ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ПЕРЕД ЛЮДИНОЮ У РАЗІ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ОБ'ЄДНАННЯ З ПЕРЕДБАЧЕНИХ КОНСТИТУЦІЄЮ І ЗАКОНАМИ УКРАЇНИ ПІДСТАВ……**58**

Гладинець І. В.,
ОСНОВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ…….**64**
Коваленко О.О.
ГЕНДЕРНИЙ БАЛАНС У СУДОВІЙ СИСТЕМІ: ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ……...**68**
Орел В.
ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ У СУДОВИХ СПОРАХ ЩОДО ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……**73**
Зіноватна І.В.
ЩОДО ПРИНЦИПУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ……..**78**
Ткаченко В. С.
ОБЛІК РОБОЧОГО ЧАСУ: ДОСВІД КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС……**83**
Подорожній Є. Ю.
ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ……..**86**
Подорожній А.Ю.
ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ЗАСОБУ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН……**90**
Мелех Б. В., Оверко С.
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ…**94**

СЕКЦІЯ 3. ОРГАНИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ
Брулевич В.В.
ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ……**97**
Valuieva L.
THE ROLE OF THE TARGETING CENTER AND MODERN CUSTOMS IT SYSTEMS IN IMPROVING CUSTOMS SECURITY OF PORTS……**101**
Картавих В.В
МЕДІАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ……...**105**
Коверко Ю.А.
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ……**108**

Коломієць О. Е., Курилюк Ю. Л.
ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК ГАРАНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ……..**112**
Клєріні Г. В.
ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ……..**116**
Кухар О.В.
ЗАХИСТ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ…….**121**
Міненко С.І.
ПРОЗОРІСТЬ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ЯК ЗАПОРУКА НЕДОПУЩЕННЯ КОРУПЦІЇ……...…**125**
Москаленко О.В.
РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ І НАЦІОНАЛЬНІ ВИКЛИКИ……..…**129**
Павліченко О.В.
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ УКРАЇНИ……...**133**
Мельник К. Ю.
ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ОСІБ РЯДОВОГО І НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ…….**138**

СЕКЦІЯ 4. РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
Гринь Д. В.
НАРИСИ ЩОДО ІДЕЇ БАЛАНСУ МІЖ РОБОТОЮ ТА ОСОБИСТИМ ЖИТТЯМ ПРАЦІВНИКІВ……**144**
Железов О.Є.
КОНТРОЛЬ ЗА ЗДІЙНЕННЯМ ПРАВОСУДДЯ ЗГІДНО З ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО СУДОУСТРІЙ ТА СТАТУС СУДДІВ» (ГРОМАДСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)……**147**
Ковач О.В., Ковач Д.Л.
КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В АГРОБІЗНЕСІ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ……...**153**

Кушнір Р. С.
ГОСПОДАРСЬКА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ПРАВОЗАХИСНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ПРАВА НА ГІДНУ ПРАЦЮ ЛЮДИНИ, В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ...**156**
Костюченко О.Є.
РОЛЬ ПРОФСПІЛОК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ…….**162**
Остапенко Ю. І.
РОЛЬ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОГО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ВАЖЕЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ……..**165**

СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
Андріїв Д. М.
ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ КОМПЕТЕНТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЮРИСДИКЦІЮ, ПРАВО, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ, ВИЗНАННЯ, ВИКОНАННЯ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО ЩОДО БАТЬКІВСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЗАХОДІВ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ……..…**174**
Бойко В.А.
КОНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ В ПЕРІОД НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ В КОНСТИТУЦІЯХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН……...**177**
Волкова Н.О.
ГРА БЕЗ СВІДКІВ: ПРИВАТНА ЗУСТРІЧ ЯК ПОЛІТИКА ДОВІРИ У ПЕРЕГОВОРНОМУ ВИМІРІ…….……**183**
Дуюнова Т.В.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: ВИКЛИКИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ УКРАЇНИ……...**189**
Коваленко М. С.
ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У СПРАВАХ ПРО ДИСКРИМІНАЦІЮ……**192**
Куштим Є.Є.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ……**196**
Павко Я.А.
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ……**202**

Цибань А.А.
ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬМУ НАСИЛЬСТВУ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ……..…**206**
Мігоряну І.С.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСТУП ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ……...**212**
Нестеренко А.О.
РЕАЛІЗАЦІЯ СТАТУСУ «ДИТИНА ВІЙНИ» ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ТА МІЖНАРОДНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ……..….**216**
Сухіна О.М.
МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАУКОВІЙ СФЕРІ З КОРУМПОВАНОЮ СКЛАДОВОЮ……...**219**
Могілевський Л.В.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АКТ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ТРУДОВОГО ПРАВА……..**230**
Мелех Б.В., Гавур І.Б.
ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ…….**233**

СЕКЦІЯ 6. ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД І БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ
Булавіна С. Є.
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОСВІТИ……..…**237**
Булавіна С. Є., Калиновська М. В.
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ……..**241**
Мельник Д. С.
ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ДЛЯ УКРАЇНИ……...**246**
Терещук М. М.
ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР……..……**251**
Амелічева Л. П.
КІБЕРМОБІНГ – ЯК НОВИЙ ВИКЛИК ПРАВУ НА БЕЗПЕЧНІ І ЗДОРОВІ УМОВИ ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА……...**255**

Костогриз Я.О.
ДО ПИТАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОМПЛАЄНСУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ……**261**
Пижова М. О.
ОСОБЛИВОСТІ МОНІТОРИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОТРИМАННЯ АНТИМОБІНГОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ……...**265**
Мелех Б. В., Джуфер Х.
ПРАВО НА ПРАЦЮ В УМОВАХ МАСОВОЇ АВТОМАТИЗАЦІЇ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ……..…**270**

СЕКЦІЯ 7. ЗАХИСТ ПРАВ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ
Завада Т.Р.
СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА ДОГЛЯДУ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ……...**274**
Колесник Т. М.
ЗАХИСТ ПРАВ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ…**279**
Півненко Л.В.
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ…….**281**
Мартиненко А.М.
РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ РОДИН: ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ……....**286**
Жеребцов Д. Є.
ПРИНЦИП ЗАБОРОНИ ПРИМУШЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ, НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ КОНТРАКТОМ ТА ПОСАДОВОЮ ІНСТРУКЦІЄЮ, ЯК ПРИНЦИП ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ У ДЕРЖАВНОМУ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ……..**290**
Калиновський Р.М.
ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ ІЗ СІМЕЙНИМИ ОБОВ'ЯЗКАМИ……**293**
Середа О.Г.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ……..**296**
Яковець І.С.
ПРОСТИТУЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ……..**300**
Нестерович О. С.
ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У СФЕРІ СПОРТУ…….**308**

Мелех Л., Павлів О.
ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я……..**312**

СЕКЦІЯ 8. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ У ПРИВАТНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ
Дума О. О.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ В КОРПОРАТИВНИХ ЛОКАЛЬНИХ АКТАХ……..**317**
Загороднюк В. А.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДСТАВ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ЇХ ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ……**322**
Зетко Б.І.
ІНСТИТУТ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ: АНАЛІЗ ПИТАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ……**328**
Кириленко Б. І.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..**333**
Кухар К. О.
ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ МОБІНГУ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ…….**340**
Луценко О. Є.
ПЛАТФОРМНА ЗАЙНЯТІСТЬ: ПАНОРАМНИЙ ПОГЛЯД ЧЕРЕЗПРИЗМУ СФЕРИ ДІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА……**344**
Мазітов Д. Є.
ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ: НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ……..**350**
Мартинишин Л.Я.
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ У НІЧНИЙ ЧАС……...**355**
Тупіков І. В.
КОЛЕКТИВНІ ДОГОВОРИ ТА КОЛЕКТИВНІ УГОДИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА……**360**
Тушницька В.М.
РОБОЧИЙ ЧАС І ЧАС ВІДПОЧИНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……...**363**
Дубров М.О.
ДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ……**368**
Лактіонов І.В.
ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ ПРАЦІВНИКА……..…**372**

Мікрюков А.О.
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ І ПОДАТКОВОГО КОМПЛАЄНСУ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ……...……**377**
Пищенко Б.О.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СТАЖУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРАВА……...**381**
Шевчук Д.С.
ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ: ДО ПИТАННЯ ПРО БАЛАНС МІЖ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЄЮ ТА ЗАХИСТОМ ЕКОНОМІКИ……**386**
Яковлєва Г.О.
НЕОБХІДНІ УМОВИ ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ……**392**
Мельник В.В.
ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕДОТРИМАННЯ НОРМ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПРАЦІВНИКОВІ……..…**399**
Мелех Л., Українець С.
ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ……**404**
Мелех Л., Божик М.
ІНСТИТУТ БАНКРУТСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…...**409**
Мелех Б.В., Заремба Ю.
ПРАВО ВЛАСНОСТІ У ВОЄННИЙ ЧАС……..…**416**
Топоркова М.М.
ПИТАННЯ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ…...**419**
Шерстюк С.В.
ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ЇХ ВРЕГУЛЮВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ВТРАТОЮ ЧИННОСТІ ГКУ……**422**

СЕКЦІЯ 9. ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ
Барабанова Д. А.
ПРОБЛЕМИ ПРИМУСОВОГО ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ ВІД ПІДОЗРЮВАНОГО……**426**

Вапнярчук А. В.
ПУБЛІЧНИЙ ПОРЯДОК ОПРИЛЮДНЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ, ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ВИКОНАННЯ……..**430**
Вапнярчук В. В.
ГАРАНТІЇ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ В КОНТЕКСТІ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ……**434**
Крушинський С. А.
ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ……**439**
Литвин Д. С.
ЗМАГАЛЬНІСТЬ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНЦЕПЦІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ……**444**
Литвин С. С.
НЕВІДПОВІДНІСТЬ ВИСНОВКІВ СУДУ, ВИКЛАДЕНИХ У СУДОВОМУ РІШЕННІ, ФАКТИЧНИМ ОБСТАВИНАМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯК ПІДСТАВА ЙОГО СКАСУВАННЯ ЧИ ЗМІНИ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ……**447**
Мальський М.М.
ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВТРУЧАННЯ У РОБОТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ, ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА МЕРЕЖ……**451**
Телефанко Б.М.
ТЕНДЕНЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УКРАЇНІ……**455**
Федосєєва К. Г.
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ПІРАТСЬКОГО КОНТЕНТУ В ІНТЕРНЕТІ……..**459**
Шерстюк К.Д.
КОНЦЕПЦІЯ «ПЛОДІВ ОТРУЄНОГО ДЕРЕВА» ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ……...**464**
Грещук Г.І., Мартинишин Г.Я.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В КОНТЕКСТІ

ЗАПОБІГАННЯ ПІДРИВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ…….**469**
Микитюк В.О.
АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТРАНСФОРМАЦІЇ, ГАРАНТІЇ ТА ВИКЛИКИ……....**473**
Присяжна А.В.
РОЗВИТОК ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ВИКОРИСТАННЯ АДВОКАТАМИ СВОЇХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЗАДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ……..**478**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ (ВІЙСЬКОВОЇ)
АДМІНІСТРАЦІЇ

ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
ІМЕНІ С. З. ҐЖИЦЬКОГО

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«НАУКОВИЙ ЦЕНТР ДИДАКТИКИ МЕНЕДЖМЕНТ-ОСВІТИ»

ПРОГРАМА
ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції

«ПРАВА ЛЮДИНИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ»

25 квітня 2025 року
Харків

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Михайлов Валерій Михайлович, проректор з наукової роботи Державного біотехнологічного університету, доктор технічних наук, професор

Серік Максим Леонідович, проректор з науково-педагогічної роботи Державного біотехнологічного університету, кандидат технічних наук, доцент

Москаленко Альона Вячеславівна, декан факультету менеджменту, адміністрування та права Державного біотехнологічного університету, доктор юридичних наук, професор

Дуюнова Тетяна Василівна, завідувач кафедри права та європейської інтеграції Державного біотехнологічного університету, доктор економічних наук, кандидат юридичних наук, доцент

Коваленко Олена Олександрівна, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О. І. Процевського, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, доктор юридичних наук, професор

Грещук Галина Ігорівна, в.о. завідувача кафедри права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького, доктор економічних наук, професор

Шерстюк Світлана Валеріївна, заступник декана факультету менеджменту, адміністрування та права Державного біотехнологічного університету, кандидат економічних наук, доцент

Нагаєв Віктор Михайлович, професор кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування Державного біотехнологічного університету, доктор педагогічних наук, професор

Ковач Олена Валеріївна, доцент кафедри права та європейської інтеграції Державного біотехнологічного університету, кандидат юридичних наук

Ковач Денис Леонідович, доцент кафедри права та європейської інтеграції Державного біотехнологічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

Захід відбудеться 25 квітня 2025 року в онлайн форматі із використанням сервісу Google Meet

Доступ до заходу: https://meet.google.com/icy-wytn-riu

Початок роботи: о 10:00

Загальний таймінг

9:45-10:00 – реєстрація учасників
10:00-10:50 – урочисте відкриття конференції, вітальні слова
10:50-12:45 – пленарне засідання
12:45-14:00 – виступи учасників, обговорення
14:00-14:30 – підведення підсумків, закриття конференції

Регламент роботи

Доповіді на пленарному засіданні – до 15 хв.
Виступи та запитання під час обговорення доповідей та повідомлень – 5 хв.

Робочі мови – українська, англійська.

ПЛАН РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

9:45 – 10:00 РЕЄСТРАЦІЯ УЧАСНИКІВ,
УРОЧИСТЕ ВІДКРИТТЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

10:00 Інформація Голови організаційного комітету конференції, проректора з наукової роботи Державного біотехнологічного університету, д-ра техн. наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України **Михайлова Валерія Михайловича**

10:05 – 10:10 вітальне слово Кудряшов Андрій Ігорович, в.о. ректора Державного біотехнологічного університету, кандидат технічних наук

10:10 – 10:15 вітальне слово Гришина Юлія Миколаївна, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, народний депутат України 9-го скликання

10:15 – 10:20 вітальне слово Журавель Володимир Андрійович, президент Національної академії правових наук України, доктор юридичний наук, професор

10:20 – 10:25 вітальне слово Васильєв Андрій Анатолійович, заступник директора Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації – начальник управління науки, вищої, професійної освіти та кадрового забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент

10:25 – 10:30 вітальне слово Нестерович Олексій Сергійович, проректор з навчально-виховної роботи та соціального розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор філософії

10:30 – 10:35 вітальне слово Мельничук Наталія Олексіївна, заступник директора з науково-педагогічної роботи Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор

10:35 – 10:40 вітальне слово Могілевський Леонід Володимирович, проректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

10:40 – 10:45 вітальне слово Грещук Галина Ігорівна, в.о. завідувача кафедри права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького, доктор економічних наук, професор

10:45 – 10:50 вітальне слово Москаленко Олена Вячеславівна, декан факультету менеджменту, адміністрування та права Державного біотехнологічного університету, доктор юридичних наук, професор

10:50 – 12:45 ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ
Модератори:

Дуюнова Тетяна Василівна, завідувач кафедри права та європейської інтеграції Державного біотехнологічного університету, доктор економічних наук, кандидат юридичних наук, доцент

Ковач Олена Валеріївна, доцент кафедри права та європейської інтеграції Державного біотехнологічного університету, кандидат юридичних наук

Спікери:

10:50 – 11:05 Коваленко Олена Олександрівна, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О. І. Процевського Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, доктор юридичних наук, професор
«ГЕНДЕРНИЙ БАЛАНС У СУДОВІЙ СИСТЕМІ: ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ»

11:05 – 11:15 Дуюнова Тетяна Василівна, завідувач кафедри права та європейської інтеграції Державного біотехнологічного університету, доктор економічних наук, кандидат юридичних наук, доцент
«МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: ВИКЛИКИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ УКРАЇНИ»

11:15 – 11:30 Пижова Марина Олександрівна, проректор з наукової роботи Державного податкового університету, доктор юридичних наук, доцент
«ОСОБЛИВОСТІ МОНІТОРИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОТРИМАННЯ АНТИМОБІНГОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ»

11:30 – 11:45 Мельник Костянтин Юрійович, завідувач кафедри трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

«ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ СУПРОВІДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ОСІБ РЯДОВОГО І НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ»

11:45 – 12:00 Телефанко Богдан Миколайович, професор кафедри права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького, кандидат юридичних наук, професор
«ТЕНДЕНЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УКРАЇНІ»

12:15 – 14:00 ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ, ОБГОВОРЕННЯ

14:00 – 14:30 ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ, ЗАКРИТТЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

ПЕРЕДМОВА

Шановний колего! Наукове видання публікується за підсумками проведення ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему: "Права людини в глобалізованому світі: сучасний стан, шляхи реалізації та механізми захисту" (25 квітня 2025 р.), що була організована кафедрою права та європейської інтеграції Державного біотехнологічного університету в онлайн форматі на платформі Google Meet з метою обміну науковими доробками, думками та досвідом, напрацьованим закладами вищої освіти України в період сучасних викликів та загроз.

Звернення науковців до проблематики прав людини, які є не лише фундаментом будь-якого цивілізованого суспільства, але й орієнтиром, за яким ми повинні рухатись і розвиватись у всіх сферах суспільного життя. У сучасному світі права людини залишаються важливою складовою соціальної справедливості, життєво необхідними умовами стабільного та гуманного суспільства. Глобалізація відкриває нові можливості й разом з тим посилює існуючі виклики в контексті захисту прав людини.

Друга всеукраїнська науково-практична конференція стала платформою для високоякісного обговорення нагальних проблем в галузі реалізації й захисту прав людини, дала можливість обмінятися досвідом, висловити свої думки та знайти спільні шляхи розв'язання складних проблем, пов'язаних із захистом прав людини в глобалізованому світі.

За підсумками обговорення наукових доповідей учасники конференції мали можливість зробити внесок у формування стратегії та рекомендацій щодо підвищення ефективності захисту прав людини як на галузевому, національному, так і на міжнародному рівнях.

До оргкомітету конференції надійшло 106 матеріалів від науковців, здобувачів вищої освіти та фахівців-практиків. Усього було зареєстровано 110 учасників з Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Львівської, Одеської, Полтавської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської областей.

Оргкомітет конференції висловлює щиру подяку всім учасникам конференції, авторам, що надіслали свої доповіді та продемонстрували зацікавленість проблематикою захисту прав людини в глобалізованому світі.

Бажаємо всім учасникам конференції мирного неба, творчого натхнення, плідної праці задля забезпечення правової доктрини України новими науковими доробками!

З найкращими побажаннями
та високою надією на майбутні успіхи

декан факультету менеджменту,
адміністрування та права Державного
біотехнологічного університету, доктор
юридичних наук, професор
Олена МОСКАЛЕНКО

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції! Шановні науковці, практики, студенти, колеги!

Від імені адміністрації нашого університету та від себе особисто щиро вітаю вас із проведенням ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції “Права людини в глобалізованому світі: сучасний стан, шляхи реалізації та механізми захисту”.

У цей непростий час, коли свободи та гідність людини часто піддаються випробуванням, особливо важливо говорити про механізми їх збереження, шляхи реалізації, а головне — про нашу спільну відповідальність за утвердження цінностей гуманізму, справедливості та верховенства права.

Пишаюся тим, що саме наш науковий простір стає місцем професійного діалогу між досвідченими науковцями, молодими дослідниками, практиками права й громадськими діячами. Переконаний, що обмін думками, наукові дискусії та результати досліджень, які пролунають під час конференції, стануть цінним внеском у розвиток правової культури нашої держави.

Бажаю кожному з вас натхнення, академічної свободи, сміливості у формулюванні нових ідей та наукових рішень. Нехай конференція надихне на подальші звершення, об’єднає однодумців і дасть імпульс новим ініціативам у сфері прав людини.

З повагою –

В.о. ректора

Андрій КУДРЯШОВ

СЕКЦІЯ 1. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Варипаєв О.М.,
кандидат філософських наук, доцент,
Державний біотехнологічний університет,
e-mail: varypaev@ukr.net
Міносян А.С.,
кандидат історичних наук, доцент,
Державний біотехнологічний університет,
e-mail: minosian02@gmail.com

ТОТАЛІТАРНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕНОЦИДУ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І ВІЙНА В УКРАЇНІ

У XXI столітті феномен насильства набуває нових, радикалізованих форм. Попри те, що міжнародне право, гуманітарні інституції, дискурс прав людини послідовно засуджують насильство, воно не лише не зникає, а модернізується, адаптується та поширюється. Сучасна війна Росії проти України 2022-2025 рр. є не просто збройним конфліктом, а й проявом глибокого онтологічного й цивілізаційного протистояння, в якому насильство є не інструментом, а сутністю політики. У цьому контексті особливого значення набуває осмислення тоталітарного насильства, як історичного досвіду, так і актуального явища [6, с. 268].

Культурно-історичний вимір проблеми зумовлений потребою у комплексному осмисленні природи та механізмів насильства, яке не обмежується лише фізичним чи правовим виміром. Ідеологічне, символічне, інформаційне та культурне насильство є такими ж деструктивними, як і фізичне знищення. Вони створюють довготривалі травматичні наслідки для суспільства, пригнічують

опір, викривлюють реальність. Саме тому сучасні історико-філософські дослідження не в змозі може ігнорувати феномен тоталітарного насильства, особливо в умовах його відтворення у новітніх політичних формах.

Тож тоталітарне насильство як феномен слід розглядати з урахуванням розкриття його правової, соціальної, культурної та онтологічної природи. Війна в Україні демонструє приклад гібридного, геноцидного насильства, яке охоплює не лише воєнні дії, але й знищення ідентичності, історичної пам'яті, національної суб'єктності. Можна зробити припущення, що ця агресія не відхилення від норми, а прояв відновленої тоталітарної логіки, глибоко вкоріненої у політичній культурі агресора [5, с. 95-96].

Аналіз феномену насильства у історичному та філософсько-правовому дискурсі свідчить про те, що насильство не лише дія, а перш за все система мислення, мова, структура влади. У філософсько-правовій площині насильство виступає одночасно як правова категорія та як глибоко етична проблема.

У філософському аспекті насильство часто постає як антипод свободи, діалогу, етики. Водночас воно є частиною соціального порядку у формі легітимного примусу, санкції, захисту. У цьому сенсі тоталітаризм є крайньою формою синтезу права і насильства, коли легітимізація репресій відбувається через псевдоюридичні процедури.

Тут можна згадати архаїчну онтологію насильства, згідно з якою сила, правда і сакральне були єдиним цілим. Така логіка актуалізується в сучасному політичному дискурсі Росії, де сила розглядається як форма істини [1]. Це підсилює легітимацію

насильства не лише правовим шляхом, але й на рівні міфологізованої колективної свідомості. Можна зробити висновок, що насильство виступає не тільки як соціально-негативне явище, а як глибоко вкорінена структура, яку можна переосмислити лише через міждисциплінарний аналіз. Особливо важливо це зробити у теперішній час, коли насильство маскується під безпеку, порядок і закон.

Онтологічний вимір насильства на онтологічному рівні вимагає глибокого аналізу його смислових та структурних витоків. У західній філософії насильство було присутнє вже у давньогрецькому мисленні, зокрема у фрагментах Геракліта, де війна (πόλεμος) називалася «батьком усього». Це свідчить про те, що конфлікт, протистояння, боротьба були визнані першоосновами буття. Емпедокл доповнював цю ідею, протиставляючи сили любові та ворожнечі як рушії космосу. Вже у цих античних концепціях простежується уявлення про насильство як необхідний, хоч і трагічний, момент структурування світу. У Середньовіччі насильство набуло сакралізованого змісту. Августин Блаженний, а згодом і Тома Аквінський, виправдовували насильство в імені Бога як частину вищого порядку. Християнська доктрина схвалювала «справедливу війну» як прояв божественної волі. Таким чином, насильство втратило статус зла в абсолютному сенсі і стало інструментом спасіння або очищення. У новітній філософії Фрідріх Ніцше, а згодом Мішель Фуко, критично переосмислюють насильство як частину фундаменту влади й суб'єктивності. Фуко стверджував, що влада не тільки репресія, а й форма продуктивного насильства, яка формує суб'єктів, знання і

соціальний порядок. За Фуко, політика є продовженням війни іншими засобами, і навпаки, війна є прихованим ядром будь-якої політики.

В сучасному цивілізаційному світі насильство дедалі більше стає ознакою відхилення від норм співіснування, проте залишає по собі глибокі сліди і відлуння. Це означає, що онтологічне осмислення насильства передбачає не заперечення його існування, а розуміння умов, за яких воно стає визначальним чинником буття. У тоталітаризмі саме така логіка й втілюється, тому що насильство стає постулатом, через який конструюється соціальна та політична реальність [3].

Війну в Україні слід розглядати як проєкцію неототалітарного геноциду, оскільки вторгнення Росії в Україну в 2014 році, а особливо повномасштабна агресія 2022 року, виявили себе не як звичайний збройний конфлікт, а як цілеспрямована геноцидна кампанія, що має на меті знищення національної ідентичності, історичної пам'яті, культурної суб'єктності та політичного суверенітету українського народу. Тотальність цієї агресії проявляється у її багатовимірності: це одночасно військове, інформаційне, економічне, символічне й демографічне насильство [4, с. 69]. Ідеологічна основа політики російського імперського реваншизму подається як «історична справедливість», «боротьба з нацизмом» або «захист російськомовного населення», однак по суті є спробою повернення до тоталітарної моделі управління через насильницьке підкорення оточуючих держав [2, с. 63]. Системне знищення цивільної інфраструктури, обстріли лікарень, шкіл, депортація дітей, руйнування музеїв і культурних установ, згідно з визначенням Конвенції ООН 1948 року є складовими

частинами не просто воєнних злочинів, а геноциду, оскільки геноцид – це «дії, скоєні з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку». Російська агресія цілком підпадає під ці критерії. Особливо показовими є спроби нав'язати українцям чужу історичну ідентичність: заперечення української мови, культури, незалежності. Аналіз соціокультурних трансформацій доводить, що війна Росії проти України є не лише територіальним конфліктом, а актом неототалітарного геноциду, що руйнує основи міжнародного порядку та ставить під сумнів дієвість механізмів глобальної безпеки.

Таким чином, феномен тоталітарного насильства є складним, багатоаспектним явищем, яке охоплює не лише фізичні дії, а й глибинні соціальні, правові, культурні, онтологічні структури. Його загроза полягає в тому, що воно часто виглядає законним, природним, навіть необхідним, коли воно проявляється у війнах, в законах, у мовах, що виправдовують вбивства. Саме тому слід викривати та деміфологізувати його структури, робити не лише військовий і дипломатичний опір, але й інтелектуальний. Осмислення насильства можна вважати першим кроком до його подолання та відновлення гуманістичних основ співіснування.

Список використаних джерел:

1. Валлє, Віра. (2024) Геноцид XXI. Війна на знищення української нації. Харків: Фабула, 2024. 336 с.

2. Міносян А., Варипаєв О., Юрченко Л. (2021) Теорія та практика тоталітарного мислення на зламі століть: українські реалії. Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2021. –С. 61-66.

3. Мейс, Джеймс. (2016) Україна: матеріалізація привидів. Київ: Кліо, 2016. 600 с.

4. Міносян А.С., Варипаєв О.М. (2018) Ментальні архетипи української культури: формування нації та національної держави. Тоталітарне суспільство як загроза розвитку демократичної держави: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., до 85 річниці Голодомору в Україні, 18 жовт. 2018 р. Харків: ХДУХТ, 2018. С. 69-73.

5. Міносян А., Варипаєв О., Юрченко Л. (2023) Російська імперська політика і українське питання. // Національна пам’ять (на вшанування жертв тоталітаризму): збірник наукових праць.- Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2023.- с. 94-97.

6. Andrii Minosian, Oleksiy Varypaev (2023) Russian aggression as a threat to the sustainable development of Europe: The Ukrainian dimension /Selected Papers of the V International Conference on European Dimensions of Sustainable Development, June 1-2, 2023.- Kyiv: NUFT, 2023.-p.267-273. https://doi.org/10.24263/EDSD-2023-5-28.

Воронянський О. В.,
кандидат історичних наук, професор
Державний біотехнологічний університет
E-mail: voronyansky@gmail.com

ПРАВО ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ В КОНФІГУРАЦІЇ ВЛАДИ

У правових теоріях право часто розглядається як універсальний регулятор суспільних відносин. Проте в межах критичного підходу воно постає як елемент соціальної структури, тісно пов'язаний із розподілом влади й ресурсів. Мета цієї доповіді — проаналізувати право як інструмент закріплення соціальної ієрархії та показати, як ресурсний потенціал визначає реальну правову суб’єктність.

Право не є нейтральним регулятором — його зміст і структура залежать від характеру соціальної організації та розподілу владних ресурсів. У стратифікованих суспільствах воно відображає баланс сил між групами з нерівним доступом до влади й ресурсів. Класова структура визначає, які норми стають домінантними: панівні класи закріплюють юридично своє становище, забезпечуючи відтворення існуючого порядку. Право — це не арбітр, а інструмент кодифікації політичної переваги чи компромісу. Зміни у розстановці сил, спричинені війнами, економічними чи технологічними зрушеннями, трансформують правові норми, легітимізуючи нові моделі влади. Відтак, право є не надбудовою, а складовою владної архітектури — воно функціонує в межах конкретних соціально-економічних і політичних координат і змінюється разом із ними.

Формально правова суб'єктність означає здатність мати права та обов'язки, однак у політико-економічному вимірі вона є похідною від реального впливу суб'єкта на суспільні процеси. Ключовим чинником тут виступає ресурсний потенціал — здатність мобілізувати дефіцитні ресурси: економічні, інформаційні, силові тощо. Саме через контроль над ними визначається не лише політична вага, а й можливість нормативного визнання інтересів. Норми виникають не з абстрактної справедливості, а як результат боротьби за вплив. Той, хто володіє ресурсами, здатен брати участь у правотворенні — безпосередньо або опосередковано. Формальне визнання не гарантує реального впливу: суб'єкт без доступу до ключових ресурсів залишається маргіналізованим у правовому полі.

Системі соціального поділу праці кожна соціальна група виконує функцію, від якої залежить стабільність суспільства. Ця функціональність не гарантує політичного впливу, але створює передумови для визнання базових прав. Право, в такому контексті, виконує ресурсну роль — воно закріплює мінімальні гарантії, необхідні для виконання соціально значущих ролей. Наприклад, в індустріальному суспільстві обмеження робочого дня та мінімальна зарплата були необхідні не з міркувань справедливості, а для збереження працездатної робочої сили, критичної для виробництва.

Аналогічно, в аграрному суспільстві право на землю для воїнів чи повноваження управлінських структур випливали не з індивідуальної свободи чи консенсусу, а з необхідності підтримки захисту або координації у складній соціальній системі. Таким чином, право постає як інституційний механізм, що забезпечує функціонування системно важливих суб'єктів. Воно не завжди є наслідком сили чи політичної ініціативи, а виникає як реакція на структурну залежність влади від таких суб'єктів.

Демократичні інститути, попри ідеалізоване уявлення про їхній природний розвиток, історично сформувалися внаслідок політичної мобілізації соціальних груп, критичних для економіки. Зокрема, робітничий клас, хоча й позбавлений матеріальної влади, через колективну дію — страйки, профспілки, партії — зумів змусити еліти враховувати свої інтереси. Інститути демократії — вибори, представництво, поділ влади — стали відповіддю на організований тиск знизу, а не проявом доброї волі зверху.

Таким чином, юридичне оформлення демократії та гарантії прав людини — це не результат філософських ідеалів, а інституціоналізований компроміс, спричинений неможливістю ігнорувати роль більшості в економічному відтворенні. Демократія виникла як право «від необхідності» — форма політико-юридичноого визнання певного рівня прав тих соціально-економічних груп, без кого система не може функціонувати.

Правова система не є сталою конструкцією. Вона змінюється під впливом трансформацій у структурі політичної та економічної влади. Зміна соціально-економічного устрою — від аграрного до індустріального, а згодом до інформаційного — переформатовує суб'єктів, які здатні впливати на нормотворення. Цей процес не миттєвий: старі юридичні норми деякий час зберігаються інерційно, навіть коли вже не відповідають новим умовам. Але з часом право адаптується — одні правила втрачають силу, інші, що відображають новий баланс впливу, отримують юридичну легітимацію.

Адаптивність права — це не автоматична реакція на зміни, а результат внутрішнього напруження між усталеними нормами та новими співвідношеннями сил. Лише ті юридичні форми, які резонують із актуальною соціальною структурою, здатні утвердитись. Інші норми поступово витісняються або модифікуються під тиском нових реалій.

У цьому контексті право виконує не лише регулятивну чи координаційну функцію, а й слугує механізмом легітимації владної асиметрії. Ресурсна нерівність між соціальними групами перетворюється на стійкі правові конструкції. Контроль над

економічними, технологічними чи символічними ресурсами забезпечує окремим суб'єктам здатність формувати уявлення про допустиме та справедливе, фіксуючи їх у правових нормах.

У результаті право не усуває конфлікт і нерівність, а інституціоналізує їх, створюючи ілюзію формальної нейтральності. Воно закріплює не рівність можливостей, а ієрархію доступу до благ, участі в правотворенні й захисті інтересів. Еволюція права — це водночас і процес пристосування до нових умов, і механізм збереження структурної переваги в зміненій формі.

Право не є нейтральною, автономною чи статичною системою. Його зміст, структура й функції формуються у тісному зв'язку зі змінами в соціально-економічній організації суспільства. Функціонально значущі групи, незалежно від їх початкового доступу до влади, здатні впливати на формування правових норм через свою незамінну роль у суспільному відтворенні. Це породжує феномен «права від необхідності», в основі якого лежить не політична воля чи ідеологія, а системна залежність владних інститутів від певних соціальних суб'єктів.

Демократичні інститути, правові гарантії та принципи участі — це не лише результати історичного прогресу, а наслідки організованого тиску з боку груп, без яких економічна та соціальна система не могла б стабільно функціонувати. Юридичне визнання їхніх інтересів — це форма політичної адаптації до зміненої структури владних потенціалів.

Право водночас є гнучким механізмом адаптації та засобом стабілізації нерівності. Воно інституціоналізує владну асиметрію, кодифікуючи переваги тих, хто контролює ресурси — матеріальні,

інформаційні, організаційні чи символічні. Через це юридична система рідко відображає реальний баланс інтересів, але майже завжди фіксує вже досягнуту перевагу у формі «нормального» порядку.

Таким чином, право слід розглядати як динамічний інструмент, через який суспільство не тільки регулює себе, а й закріплює владні структури. Його зміст залежить від того, хто має ресурси, організаційний потенціал і здатність перетворювати власні інтереси на юридичне право.

Демешко Ю. О.,
кандидат історичних наук,
Центральноукраїнський інститут
Приватне акціонерне товариство Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управлення персоналом»,
вул. Варшавська, 2, м. Кропивницький, Україна
diego25031989@gmail.com
Дідюк І. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент
Центральноукраїнський інститут
Приватне акціонерне товариство Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управлення персоналом»,
вул. Варшавська, 2, м. Кропивницький, Україна
didiuk_irina@ukr.net
Левченко В. О.,
кандидат юридичних наук
Центральноукраїнський інститут
Приватне акціонерне товариство Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управлення персоналом»,
вул. Варшавська, 2, м. Кропивницький, Україна
vika750vika750@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Тема еволюції прав і свобод людини протягом історичного розвитку достатньо добре досліджена, попри це навіть у наш розвинений час вимагає доопрацювання та реальної реалізації в багатьох регіонах світу. Права і свободи людини не виникли одномоментно – вони формувалися поступово протягом багатьох століть під впливом соціальних, економічних, релігійних і політичних змін. Подібні теми у своїх працях досліджували такі

науковці та юристи, як А. М. Кучук, Н. В. Мельник, О. І. Савайда, І. В. Здреник та інші.

У давніх цивілізаціях, таких як Єгипет, Вавилон чи Китай, поняття прав людини ще не існувало в сучасному розумінні. Там панувала ієрархія, де права залежали від соціального становища, а головною цінністю була не людина, а влада царя чи імператора. У Стародавній Греції зародилися перші ідеї демократії та громадянських прав, однак вони стосувалися лише вільних чоловіків, тоді як жінки, раби й іноземці залишалися поза правовим полем [5]. У Стародавньому Римі з'явилося розуміння права як системи норм, що регулюють суспільні відносини. Саме римське право стало основою багатьох правових систем Європи. Водночас поняття «прав людини» ще не було сформовано, а рабство залишалося нормою. Нерівність людей також проявлялася в тому, що дуже часто при вбивстві заможною людиною так званого простолюдина можна було обмежитися звичайним грошовим штрафом, у зворотній ситуації часто призначалася смертна кара.

У середньовіччі домінувала феодальна система, де більшість населення не мала ніяких політичних прав. Як і в стародавній час у багатьох регіонах світу людина могла бути продана як річ, експлуатуватися як безкоштовна робоча сила, часто порушувалися всі мислимі і немислимі права (рівності, честі, гідності) були відсутні в більшості елементарні свободи: руху, слова, вибору професії, місця проживання та інші, які зараз само собою базові в більшості країн світу. Церква, здебільшого мала авторитарний характер, але були випадки, коли вона стала джерелом деяких гуманістичних ідей, що згодом вплинули на розвиток прав людини,

наприклад, протестантська гілка християнства. Значну роль у цей період на розвиток прав і свобод відіграла Велика Хартія вольностей (Magna Carta, 1215 р.).

Певний прорив стався в епоху Просвітництва. Філософи з таких провідних країн Європи, як Великобританія, Франція, Нідерланди, наприклад, Локк, Монтеск'є, Руссо, почали стверджувати, що кожна людина має природні невід'ємні права – на життя, свободу, власність. Ці ідеї стали основою для буржуазних революцій у США та Франції. Саме тоді були прийняті такі документи, як Декларація незалежності США 1776 року [2] та Декларація прав людини і громадянина 1789 року у Франції, які закріпили ідеї рівності, свободи слова, віросповідання, недоторканності особи [3]. Важливими також були Хабеас Корпус Акт (Habeas Corpus Act, 1679 р.), англійський Білль про права (English Bill of Rights, 1689 р.).

У XIX столітті розширюється уявлення про права – починає визнаватися необхідність захисту трудових, соціальних і політичних прав. Утворення профспілок, боротьба за виборче право, рухи за права жінок і скасування рабства стали ключовими подіями. XX століття стало поворотним у розвитку прав людини. Жахіття двох світових воєн і Голокосту змусили світову спільноту визнати необхідність міжнародного захисту людської гідності. У 1948 році була ухвалена Загальна декларація прав людини [4] – перший універсальний міжнародний документ, який визнав права кожної людини незалежно від раси, статі, національності чи віросповідання. Згодом приймають та ухвалюють багато міжнародних актів, які присвячені правам людини в певних сферах,

серед яких: Конвенція про захист прав та основоположних свобод (т. зв. Європейська Конвенція з прав людини 1950 р.), Конвенція про запобігання злочину геноциду й покарання за нього (1948 р.); Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.); Конвенція про припинення злочину апартеїду й покарання за нього (1973 р.); Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (1979 р.); Конвенція проти катувань й інших жорстоких нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.); Конвенція про права дитини (1989 р.); Американська конвенція прав людини (1969 р.); Африканська хартія прав людини та народів (1981 р.); Арабська хартія прав людини (2004 р.) [5]. Більшість сучасних прав і свобод людини та громадянина, крім міжнародних документів, містяться в національних конституціях, у тому числі в Конституції України [1].

Наковці ділять права і свободи людини на три покоління. Перше – громадянські й політичні права (на свободу слова, віросповідання, участь у виборах), друге – економічні, соціальні й культурні (право на працю, освіту, медичне забезпечення), третє – колективні права (право на мир, розвиток, безпечне довкілля). У наш час у деяких провідних країнах світу, як США, Великобританія та ряд інших, розвиваються нові підходи – права цифрової епохи, гендерна рівність, права ЛГБТ+, права штучного інтелекту й етичне регулювання біотехнологій.

Отже, еволюція прав людини – тривалий і складний процес, що відображає зміну поглядів на цінність особистості. Якщо раніше інтереси держави, церкви чи правителя були вищими за все, то

сьогодні в розвинутих країнах пріоритет – захист прав кожного індивіда. Проте цей розвиток не завершений, і навіть у XXI столітті права людини часто порушуються, що вимагає подальшої уваги, освіти, захисту та вдосконалення міжнародних механізмів контролю.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки. URL: https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20(07)%2004.USA.php
3. Декларація прав людини і громадянина 1789. URL: https://surl.li/nsuflb
4. Кучук А. М. Прийняття Загальної декларації прав людини: історичний аспект [Текст] / А. М. Кучук. *Консенсус* : науковий журнал. Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. 2022. № 1. С. 106–114.
5. Мельник Н. В. Історичні періоди становлення і розвитку прав людини : міжнародно-правовий аспект / Мельник Н. В., Савайда О. І., Здреник І. В. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 52–56.

Засядьвовк А.О.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
факультет менеджменту, адміністрування та права,
Державний біотехнологічний університет
Науковий керівник: **Тихоненко О.В.**,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри європейських мов,
Державний біотехнологічний університет

УЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ТА УТВЕРДЖЕННЯ ПРАВА ЖІНОК НА РІВНІСТЬ У МОВІ ТА СУСПІЛЬСТВІ

У сучасному світі спостерігається зростання ролі жінок у професійному, політичному та соціальному житті. Уживання фемінітивів дозволяє зберегти гендерну рівність, що відповідає цінностям європейської спільноти. Розглядаючи фемінізацію та реформування мови в історичному контексті, можна стверджувати про важливість вживання слів жіночого роду у мовній політиці, оскільки уживання фемінітивів для українською мови є традиційним.

Фемінізація, згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, – це зростання ролі жінок у всіх сферах суспільства; реформування мови шляхом вживання фемінітивів і уникнення маскулінітивів [1, с. 62]. Фемінітиви розуміємо як іменники жіночого роду, що подібні поняттям чоловічого роду [3, с. 5].

Процес творення фемінітивів було започатковано ще в дописемний давньоруський період. Уперше фемінітиви згадуються у XVI ст. в писемній пам'ятці – церковнослов'янському українському словнику «Лексис» Лаврентія Зизанія, де наведено сім жіночих найменувань [1, с. 62]. У цей період правовий статус жінки

регулювався Магдебурзьким правом та Литовськими статутами, завдяки яким вони мали певні права. Фемінітиви використовувалися для позначення жіночих професійних та соціальних ролей [4, с. 12]. Крім того, ці процеси відображені у староукраїнських пам'ятках, зокрема у першому українському словнику Памви Беринди «Лексіконъ славеннороссκій і именъ тълкованіє» [1, с. 62].

У XIX ст. фемінітиви активно вживалися в літературі, про що свідчать тексти Тараса Шевченка («Чи чули, як плаче писарка?»), Івана Франка («Учителька з натхненням розповідала дітям про давні часи») та Лесі Українки («Я поетеса, так мене називайте») [4, с. 12].

Проте у XX ст. відбулося поступове витіснення фемінітивів з офіційної мови. Основними чинниками цього стали пропаганда рівності чоловіків і жінок без наголосу на мовних відмінностях, стандартизація професійної лексики (жінок почали називати *інженер, директор, професор*) та вплив російської мови, де фемінітиви вживалися рідше [4, с. 12].

Наприкінці XX ст. розпочалася інтеграція фемінітивів у правовий дискурс України, зокрема в нормативно-правові та законодавчі документи. Із 1998 р. Рада Європи ухвалила низку важливих рекомендацій і стратегій щодо гендерної рівності, які Україна, як країна-учасниця, частково легалізувала в національне законодавство [2, с. 25].

1993 р. Наказом Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) № 256 жінкам було заборонено працювати на важких роботах і на роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці. Однак цей наказ втратив чинність 2017 р. на підставі Наказу МОЗ № 1254, за

винятком глави 3 розділу І Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці [2, с. 25]. Наприкінці 2017 р. уряд України скасував наказ про заборону на 458 професій для жінок, що стало важливим кроком у подоланні дискримінації за ознакою статі [3, с. 5].

22 травня 2019 р. Кабінет Міністрів України ухвалив зміни до «Українського правопису». У ньому наведено три основні розділи, що пов'язані з правописом: частини основи слова, закінчення слів при відмінюванні та написання слів іншомовного походження. Також у параграфі 32 викладено утворення фемінітивів за допомогою суфіксів від іменників чоловічого роду [5, с. 39]. Тож Правопис 2019 р. офіційно заклав основу для поширення фемінітивів і зробив їх уживання нормативним. Водночас їх інтеграція у правові документи залишається ще обмеженою.

2020 року затверджено Зміну № 9 до Національного класифікатора ДК 003:2010, якою дозволено вживати фемінітиви у внутрішній документації роботодавців, що стало прикладом гендерної інтеграції у нормативно-правові акти [2, с. 25].

2021 року Міністерством економіки України затверджено зміни до Класифікатора професій, які дозволили офіційне використання жіночих форм назв професій, зокрема таких як «адвокатка» чи «директорка», що свідчить про адаптацію мови до сучасних соціальних і ринкових умов [2, с. 26].

2018 року громадською організацією «Україно-Болгарський культурний центр «Сердіка»» в межах проєкту, реалізованого ГО «Інформаційно-консультативний жіночий центр», було розроблено «Словник фемінітивів для прес-офіцерів та прес-офіцерок

територіальних управлінь Державної служби України з надзвичайних ситуацій». У ньому представлено «Словничок фемінітивів», згідно з яким до фемінитивів, пов'язаних із юридичною сферою та державним управлінням, належать: *адвокат – адвокатеса* або *адвокатка*; *виборець – виборчиня; депутат – депутатка; дипломат – дипломатка; кандидат – кандидатка; посол – амбасадорка; президент – президентка; прокурор – прокурорка; радник – радниця; слідчий – слідча; урядовець – урядовиця; юрист – юристка* [3].

Загалом фемінітиви можна згрупувати за основними тематичними групами:

1) номінації жінок за професією: *вчителька, науковиця, видавчиня, журналістка*;

2) назви керівних посад і керівних функцій: *кореспондентка, прокурорка, адвокатеса або адвокатка*;

3) назви політичних посад: *депутатка, міністерка, президентка, амбасадорка*;

4) назви наукових ступенів і вчених звань: *професорка, доцентка, магістриня, докторка наук*;

5) номінації жінок за соціально-індивідуальними характеристиками: *ворогиня, громадянка, колежанка, опонентка*;

6) номінації жінок-спортсменок: *шахістка, фехтувальниця, плавчиня, гімнастка* [1, с. 65].

Отже, уживання фемінітивів відображає й утверджує права жінок на всіх рівнях суспільного життя. Історичний розвиток фемінітивів в Україні свідчить про трансформаційні процеси, що відображають повернення до мовної традиції (яку було знищено в 30-х рр. XX ст. сталінським режимом), зміцнення соціальної ролі жінок та

їхню боротьбу за права. Сьогодні на законодавчому рівні спостерігається закріплення й використання слів жіночого роду. Зміни в українському правописі та упорядкування спеціалізованих словників фемінітивів свідчать про подолання дискримінації й зростаюче усвідомлення гендерної рівності. Адже фемінітиви збагачують українську мову й сприяють формуванню інклюзивного суспільства, де кожна людина має право на ідентичність, гідність і мовну рівність.

Список використаних джерел:

1. Вакулович Л.Л., Назаренко Н.Г., Регушевська І.А. Фемінітиви в українській мові як відображення суспільних викликів сьогодення. Наукові записки. Сер.: Філологічні науки. 2024. Вип. 1(208). С. 61-66.

2. Долгоєр В.Г. Фемінітиви в українському законодавстві: теоретичний і практичний аспекти. Наукові записки. Сер.: Право. 2024. Вип. 17. С. 24-28.

3. Плачинда Г. Словничок фемінітивів для прес-офіцерів та прес-офіцерок територіальних управлінь державної служби україни з надзвичайних ситуацій. Київ: Україно-Болгарський культурний центр «Сердіка», 2018. 16 с.

4. Стеньгач Н.О. Історичні витоки українських фемінітивів. Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: зб. тез XXIX щорічної звітної наук. конф. наук.-пед. працівників, докторантів та аспірантів. Хмельницький, 2025.

5. Український правопис: нова редакція 2019 року. Київ: Наукова думка, 2019. 393 с.

Носова Н.І.,
провідний інженер
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних
досліджень НАН України»
sovanatali22@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Права людини, які претерпіли довгий шлях свого історичного розвитку та становлення юридично закріплені як стандарти норм життя у міжнародно-правових договорах.

Пошук універсальної моделі взаємодії людини та влади відбувався на протязі тисячоліть. Так, права людини та принципи громадянства були закріплені ще у стародавніх грецьких полісах. Мислителі того часу (Платон, Сократ, Аристотель та ін.) «…уперше відзначили тісну взаємодію прав людини та панування закону у суспільстві та визначили напрями і форми розвитку державності на шляху до свободи та гуманізму [1, с. 10]

У подальшому своєму розвитку людство зазнавало значних змін у засобах виробництва і виробничих відносинах під впливом нових технологій, що відобразилось на моделі суспільної організації, а, відповідно, й на правовій системі. У минулому столітті світ переживав такі трансформації, які були пов'язані із винаходом двигуна внутрішнього згоряння, виникненням та широким застосуванням напівпровідників та стрімким розвитком комп'ютерних технологій, які сьогодні все більше проникають у всі сфери життя. Всі ці технологічні трансформації вплинули на життя всіх жителів Землі, що сприяло подальшій глобалізації та відобразилось на правових відносинах.

Глобалізація наклала відбиток на змістовні характеристики системи прав людини [2]. Головним чином глобалізація сприяла упровадженню єдиної інформаційної політики, формуванню єдиного економічного мислення та стиранню національних меж. Вона пов'язує права індивідів з правами всього людства, робить глобальним вирішення проблем екології, відкриває кордони а сприяє розвитку демократичних процесів, де люди можуть вільно виловлювати свої думки.

Однією з головних універсальних правоохоронних організацій у сфері забезпечення прав людини є ООН, різноманітні комісії та комітети в її складі, крім того, 7 універсальних договірних органів з прав людини, інші міжнародні універсальні та регіональні організації й органи [3].

Так, у 2003 р. на засіданні Генеральної Асамблеї ООН Генеральний секретар Кофі Аннан проголосив, що на глобалізацію необхідно дивитися «… очима людей, піднімаючись вище інтересів власних країн і правильно вловлюючи надії та побоювання нашого спільного людського дому» [4].

Останнім часом міжнародні правові відносини реалізуються світовим співтовариством шляхом проведення переговорів та засідань. Так, на протязі останніх років все більшої популярності набуває діяльність швейцарської неурядової організації «Всесвітній економічний форум», який щорічно збирається у Давосі для вирішення найбільш гострих світових проблем, що включають економіку, екологію, охорону здоров'я, а також політичне становище країн. Так. У 2024 р. один із засновників Всесвітнього економічного форуму Клаус Шваб «… опинився в центрі скандалу

після статті в The Wall Street Journal, де йдеться про серйозні звинувачення, висунуті проти нього і керівництва Форуму. Скандальні звинувачення контрастують з принципами ВЕФ, який активно підтримує гендерну рівність і економічний розвиток країн. Клаус Шваб планує залишити посаду генерального директора, яку він обіймав з моменту заснування Форуму в 1971 році, і стати невиконавчим головою» [5].

Вирішення глобальних проблем вимагає від людства вживати заходів щодо розгортання міжнародного співробітництва, більш широкого розподілу праці, більш прозорого життя, де майже не залишається місця таємниці особистого життя. При цьому необхідно дотримуватись рівності прав незалежно від кольору шкіри, соціального статусу та ін.

Впровадження у щоденне життя нових цифрових рішень робить життя кожної людини доступним для широкого загалу у будь-якому куточку світу.

Сучасні форми глобалізації, що набули розповсюдження у світі не мають аналогів в історії. Під впливом цих процесів кожна з держав зазнає трансформаційних змін, намагаючись вистояти у цьому мінливому й нестабільному світі. Тому питання захисту прав людини та окремих держав в цілому набуває першочергового значення.

В епоху глобального інформаційно-мереживого суспільства, що визначається вразливістю прав людини, пов'язаною із інформаційно-комунікаційною діяльністю, проникненням інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя, а

подекуди і особистого життя, дотримання прав людини стає особливо важливим.

Досвід коронавірусного періоду показав, що більшість людей, які висловлюють свою думку, яка відрізняється від загального тренду, заданого рішеннями світових лідерів, стають обмеженими у своїх правах, вони не можуть за бажанням піти у кінотеатр, кафе, та навіть за хлібом. Більшість людей була обмежена у праві працювати. І така тенденція спостерігалась в усьому світі. Інформаційний вплив на людину робить її боязливою, недовірливою, покірною. В таких умовах важко однозначно казати про дотримання прав людини.

Таким чином, глобалізація прав людини – процес впливу різних факторів міжнародного значення (економічних, політичних, культурних та інформаційних) на права людини в окремих країнах; взаємозалежність соціального стану індивіда від життя народів та людства загалом і навпаки; це універсалізація позитивного світового досвіду у галузі прав людини, визнання та закріплення універсального статусу права і свободи людини, їх захисту на міжнародному рівні [6].

У цьому складному й суперечливому світі майбутнє людства залежить від того, як будуть вирішуватись основні протиріччя відносно забезпечення прав людини в умовах глобалізації. Сучасна ситуація вимагає знайти сприятливі тенденції подальшого світового розвитку, які б зупинили кризу світової цивілізації, яка привела її до критичної межі, вирішити важливі питання економічні, екологічні, політичні та соціальні, від яких залежить подальше

життя людства. І все це можливо при спільному консолідованому підході всіх країн до вирішення загальних проблем людства.

Список використаних джерел

1. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. 168 с.

2. Білозьоров Є. В. Права людини в умовах глобалізації: доктринальний підхід. URL: https://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/18/14.pdf

3. Леонова Л.С. Глобалізація прав людини. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4468b9b0-6932-44b3-a6db-139ffdb8c70b/content

4. Report of a Brainstorming Meeting on Reform of the Human Rights Treaty Body System, Malbun, Liechtenstein. 4–7 May 2003 ('Malbun Report'), 8 July 2003. UN Doc A/58/123.

5. Засновника Всесвітнього економічного форуму у Давосі звинуватили в ейджизмі та переслідуванні жінок. 1 липня 2024. URL: https://sud.ua/uk/news/abroad/304636-osnovatelya-vsemirnogo-ekonomicheskogo-foruma-v-davose-obvinili-v-eydzhizme-i-presledovanii-zhenschin

6. Дашковська О. Права людини в глобалізованому світі універсалізм чи релятивізм. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/795788ee-6107-42c8-8107-965aa397b32a

Россіхін В.В.,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет радіоелектроніки,
vasyl.rossikhin@nure.ua
Россіхіна Г.В.,
доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
rossikhina@karazin.ua
Бугакова О.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
КЗ «Харківський ліцей № 116 Харківської міської ради»,
direct.oksana@gmail.com

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА РІВНИЙ ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Аналіз Конституції України, дозволяє зауважити, що політичними правами наділені громадяни, тоді як особистими, соціально-економічними та культурними – всі фізичні особи незалежно від їхнього громадянства, відтак, до особливої групи належить право громадян на рівний доступ до державної та муніципальної служби. Своєрідним еталоном можуть бути норми Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який закріплює, що кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, і без необґрунтованих обмежень право і можливість: брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному

голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців; допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби.

Зазначені концептуальні засади та принципи набули особливого значення у конституційних актах більшості краї, наприклад у Конституції Азербайджанської республіки окремо вказуються прав людини і громадянина. Щодо політичних прав, то окремо регламентується право громадян на безперешкодну участь у політичному житті суспільства та держави, а також право на участь в управлінні державою, в той же час, в окремій статті вказується, що громадяни мають право служити в державних органах, а посадові особи призначаються з числа громадян [1]. Такі ж ідеї покладено основою правового регулювання статусу людини і громадянина у Конституції Республіки Вірменія − громадяни, які досягли віку 18 років, мають право безпосередньо або через обраних вільним волевиявленням своїх представників брати участь в управлінні державою. Однак право на рівний доступ до публічної служби у Конституції безпосередньо не закріплюється. При цьому щодо службовців Збройних Сил та правоохоронних органів допускається обмеження права на об'єднання [2].

Місце права громадян на доступ до службової діяльності в системі права і свободи фізичних осіб досить явно простежується в Конституції Грузії. Стаття 29 цієї Конституції каже: кожен громадянин Грузії має право обіймати будь-яку державну посаду, якщо він відповідає вимогам, встановленим законодавством [3]. Більш чітко формулюється право доступу до служби у Конституції Республіки Казахстан. У ній йдеться про те, що громадяни мають

рівне право на доступ до державної служби, а вимоги, що пред'являються до кандидата на посаду державного службовця, обумовлюються лише характером посадових обов'язків та встановлюються законом. При цьому в Конституції Республіки Казахстан прямо вказується, що вік державного службовця не повинен перевищувати шістдесят років, а у виняткових випадках − шістдесят п'ять років [4].

У Конституції Киргизької Республіки ми знаходимо наступний спосіб регулювання права громадян на доступ до служби − держава та її органи служать усьому суспільству, а не якійсь його частині. Розвиваючи цю думку, Конституція забороняє утворення та діяльність партійних організацій у державних установах та організаціях. Аналогічно Конституції Азербайджанської Республіки в Конституції Киргизької Республіки окремо регламентуються права людини та громадянина, зокрема вказується, що саме громадяни беруть участь в управлінні державою безпосередньо та через своїх представників в обговоренні та прийнятті законів та рішень республіканського та місцевого значення, мають рівне право на доступ до державної служби [5].

Можна сказати, що аналогічні підходи покладено в основу конституційного регулювання права доступу до служби в Конституції Республіки Молдова [6]. У ній вказується, що громадяни мають рівне право на державну службу.

Велику перевагу з точки зору регулювання доступу до служби має Конституція України, адже і ній, на відміну від інших держав, прямо вказується право громадян на доступ не тільки до державної, а й до муніципальної служби (точніше, у статті 38 Конституція

України говорить про доступ громадян до служби в органах місцевого самоврядування) [7].

Зрештою, деякі спільні та відмінні риси притаманні конституційно-правовому регулюванню права на доступ до службової діяльності у нових конституціях країн Балтії. У Конституції Латвійської Республіки взагалі регулюються права та свободи людини і громадянина, зокрема і вказується право доступу до служби. [8].

Як виразно прослідковується, що у більшості конституцій пострадянських країн визнається та гарантується право доступу громадян цих країн до державної (і рідше − муніципальної) службі. Воно допускає юридичні обмеження, які встановлюються або Конституцією, або у Конституції та законах.

Список використаних джерел:

1. Конституція Азербайджанської Республіки. Режим доступу: https://president.az/en/pages/view/ azerbaijan/constitution.
2. Конституція Республіки Вірменія. Режим доступу: https://www.president.am/en/constitution-2015/
3. Конституція Грузії. Режим доступу: https://constitutionnet.orgsites/default/files/Georgia%20Constitution.pdf
4. Конституція Республіки Казахстан. Режим доступу: https://www.akorda.kz/en/constitution-of-the-republic-of-kazakhstan-50912.
5. Конституція Киргизької Республіки. Режим доступу: https://kenesh.kg/kg/pages/konstitutsiya-kirgizskoi-respubliki.
6. Конституція Республіки Молдова. Режим доступу: https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf.
7. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Конституція Латвійської Республіки. Режим доступу: https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution.

Тихоненко О.В.,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри європейських мов,
Державний біотехнологічний університет
Підгородецька І.Ю.,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри європейських мов,
Державний біотехнологічний університет

МОВНІ ПРАВА УКРАЇНЦІВ: ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Мовні права є наріжним каменем національної ідентичності та державної безпеки України, що набуває особливої гостроти на тлі тривалої російської агресії.

Українська мова, зазнавши історичних утисків (зокрема Валуєвський циркуляр, Емський указ, політика русифікації в радянський період тощо), сьогодні є не лише засобом комунікації, а й потужним символом національного опору та єднання суспільства [2]. Актуальність дослідження цієї проблематики визначається як трагічним минулим боротьби за утвердження української мови, так і сучасними загрозами інформаційної війни та спробами дестабілізації країни через мовне питання. Забезпечення всебічного розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя є ключовим для зміцнення національної стійкості та культурної самобутності.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз еволюції та сучасного стану мовних прав українців, **зосереджуючись на їхньому конституційно-правовому регулюванні та ключовій ролі Закону**

України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.).

Проблематика мовних прав в Україні є багатогранною, охоплюючи історичні, політичні, соціальні та юридичні аспекти. Слушною є думка про мовні відносини, що є складною сферою правового регулювання, тісно пов'язаною з національною ідентичністю та мовною політикою держави на різних етапах її становлення [3, с. 27]. Ключовими питаннями є подолання наслідків тривалої русифікації, забезпечення повноцінного функціонування української мови як державної відповідно до Конституції, протидія дезінформаційним кампаніям, що спекулюють на мовному питанні, та збалансована реалізація мовних прав, яка утверджує статус української мови, одночасно гарантуючи права нацменшин. Дослідження конституційно-правового регулювання є важливим для пошуку ефективних шляхів розв'язання цих проблем.

Сучасні науковці, серед яких Б. Ажнюк (порушує проблему впливу мовної політики на суспільні процеси), В. Кулик (досліджує питання мовної ідентичності та політики в контексті російської агресії), Л. Масенко (аналізує вплив русифікації), О. Захарченко (зацікавлений вивченням сучасних тенденцій та їхнім упливом на мовну ідентичність), П. Гриценко (зосереджений на дослідженні мовного законодавства), формують комплексне розуміння історичного розвитку та сучасних викликів у сфері мовних прав українців.

Історично, перші прояви мовних прав українців сягають часів Київської Русі, де поряд з церковнослов'янською активно функціонувала народна мова. Значущим юридичним кроком стало

проголошення УНР, яка заклала основи для вільного розвитку мов усіх національностей, включаючи українську.

Становлення української державності відіграло визначальну роль у формуванні та закріпленні мовних прав українців. Проголошення незалежності у 1991 р. відкрило шлях до законодавчого утвердження української мови як державної, що стало ключовим елементом національної ідентичності та консолідації суспільства після століть перебування у складі інших держав та політики асиміляції. Розбудова незалежної України супроводжувалася прийняттям Конституції, яка гарантувала всебічний розвиток та функціонування української мови, а також низки законодавчих актів, спрямованих на реалізацію мовних прав громадян.

У новітній історії незалежної України важливими етапами стали Декларація про державний суверенітет (1990), Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» (1989), Конституція України (1996), що закріпила державний статус української мови у статті 10, та Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019), який деталізує її застосування в усіх сферах суспільного життя. Тож державність стала не лише політичним, але й культурним фундаментом для захисту та підтримки української мови в усіх сферах суспільного життя.

Цілком погоджуємося з тим, що юридично в чинній Конституції України статус російської мови було підвищено порівняно з радянською Конституцією, що стало фатальною помилкою, яка сприяла агресії РФ. У цьому контексті цілком згодні

з доцільним внесенням змін до статті 10 Конституції України щодо формулювання прав національних меншин без виокремлення російської мови [3, с. 30].

На сучасному етапі довкола мовного закону 2019 р. активно поширюються маніпулятивні наративи, зокрема неправдиві твердження про заборону російської мови, які спростовуються фактчекінговими ресурсами [2]. Забезпечення функціонування української мови в офіційному обігу не є забороною на використання інших мов у приватному спілкуванні, а тенденційне сприйняття цього як утиску є інструментом пропаганди, спрямованим на розкол українського суспільства [3, с. 28].

Сучасний розвиток мовних прав українців відбувається в умовах російської агресії, де мова стала маркером національної ідентифікації та опору. Як зазначає Т. Кремінь [1], навіть в умовах контрнаступу українських сил, питання мови залишається важливим елементом національної стійкості. Аналіз офіційних звітів Уповноваженого із захисту державної мови [4] та публіцистичних матеріалів [5] свідчить про зростання ролі української мови, але фіксує і проблеми з дотриманням мовного законодавства та спростуванням дезінформації. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначає обов'язкове володіння державною мовою для державних службовців, працівників освіти та медицини, а також для набуття громадянства України.

Попри певний законодавчий прогрес, забезпечення мовних прав в Україні стикається зі значними викликами. **Недостатній контроль за дотриманням законодавства** призводить до його ігнорування в

різних сферах. **Протидія утвердженню української мови** через дезінформацію та ігнорування законодавства створює напругу в суспільстві. Глибокі **наслідки русифікації** ускладнюють перехід на українську мову, особливо на сході та півдні. Важливо також забезпечити **мовні права нацменшин**, знаходячи баланс з утвердженням державного статусу української мови. Подолання цих викликів потребує посилення контролю, активної інформаційної політики та підтримки мовного розвитку передусім української мови.

Забезпечення мовних прав українців є складним процесом, що охоплює історичні, законодавчі та соціокультурні аспекти. Історична боротьба та законодавчі акти незалежної України заклали основу для функціонування української мови як державної, проте повна реалізація стикається з викликами, особливо в умовах російської агресії. Проголошення незалежності у 1991 році відкрило шлях до законодавчого утвердження української мови як державної, що стало ключовим елементом національної ідентичності та консолідації суспільства. **Після повномасштабного вторгнення російської федерації питання мовних прав набуло особливої гостроти, ставши одним із фронтів боротьби за національну ідентичність та суверенітет.** Подальший розвиток мовних прав вимагає системної державної політики, активної громадянської позиції й консолідації суспільства навколо зміцнення української мови як ключового елемента національної ідентичності та державної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Кремінь Т. Контрнаступ української триває. (2023, 26 липня). Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3805863-kontrnastup-ukrainskoi-trivae.html (дата звернення: 21.04.2025).

2. «Нові» маніпуляції пропаганди про «мовний закон», прийнятий 5 років тому, який нібито забороняє російську мову в

Україні - Без Брехні. URL: https://surl.li/zrqkyd (дата звернення: 20.04.2025).

3. Павшук, К. О., Передерій, А. С. (2023). Конституційно-правове регулювання мовних відносин в Україні: історія і сучасність. Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка, (4), 26–37. https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.26-37 (дата звернення: 20.04.2025).

4. Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2023 році. (2024). Уповноважений із захисту державної мови. URL: https://surl.li/ckkevx (дата звернення: 20.04.2025).

5. Хрищук А. Українська мова – зброя народу: чому мовне питання під час війни надважливе. Explainer. 27.05.2022 р. URL: https://surl.li/uhjkvj (дата звернення: 20.04.2025).

СЕКЦІЯ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Банний І.В.,
аспірант Київського університету права НАН України, м. Київ
E-mail: bannyi1994@gmail.com

ЗАСАДНИЧИЙ ХАРАКТЕР ДІЄВОСТІ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ПЕРЕД ЛЮДИНОЮ У РАЗІ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ОБ'ЄДНАННЯ З ПЕРЕДБАЧЕНИХ КОНСТИТУЦІЄЮ І ЗАКОНАМИ УКРАЇНИ ПІДСТАВ

Випробовування Української держави, її політичних сил на міцність породжує стрімкий поступ в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави, поглиблення політичної структурованості суспільства, що в свою чергу, викликає непідробний інтерес до конституційно-правових засад свободи об'єднання у політичні партії і забезпечення їх дієвості в разі обмеження відповідного права з передбачених Конституцією і законами України підстав допустимості його обмеження, зокрема, з міркувань національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Дедалі більше уваги приділяється науково-теоретичних напрацюванням, що стосуються розуміння спрямування передбачених законодавством заходів з обмеження права людини на свободу об'єднання в політичні партії, конституційних гарантій їх утворення та діяльності, як засобу забезпечення всебічної охорони й захисту цього права і, водночас, забезпечення прозорого й ефективного функціонування державних інститутів та інститутів громадянського суспільства.

Конституційно закріплена відповідальність держави перед людиною за свою діяльність [1] в очікуванні суттєвих результатів участі

України в євроінтеграційному процесі і долучення її, передусім до стандарту відповідальності держави-члена за правом ЄС [2], цілком справедливо актуалізується в контексті визнання фундаментальною цінністю дієвої конституційної демократії свободи, «наявність якої у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації» [3], встановлення «*позитивного обов'язку держави щодо захисту свободи* осіб, які перебувають під її юрисдикцією» [3].

Значущість принципу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, вираження якого Конституційний Суд України вбачає як у визначенні обов'язків держави приписами статей 3, 16, 22 Конституції України, так і в потребі повного та своєчасного виконання цих обов'язків [4], забезпечує, зокрема втілення принципу захисту прав і свобод людини у тих приписах частини другої статті 3 Конституції України, відповідно до яких «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави», «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», а також узгодження цього принципу (за формулюванням в Рішенні Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024 – принципу захисту людських прав [5] (Конституційний Суд України, 2024 № 8-р(II)/2024)) із наведеним в Рішенні Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 конституційним трактуванням людської гідності як права і як конституційної цінності [6] (Конституційний Суд України, 2018 № 5-р/2018) та викладеною в Рішенні Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024 конституційною доктриною розуміння права на свободу та особисту недоторканність [5].

В співставних з розвитком і конкретизацією принципу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, визнанням свободи основоположною конституційною цінністю в Україні, яка «дає змогу особі робити вільний вибір із-поміж більшості життєвих питань без утручання держави» підходах органу конституційного контролю до аналізу змісту приписів статті 21 Конституції України, за якими «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними», свобода (вільність) людини *a priori* постає визначальною та пріоритетною для шанування державою загалом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами [7], що мимоволі слугує появі подальших висловлювань про повагу до прав і свобод людини. Втілення презумпції особистої (людської) свободи людини, у тих приписах ст. 23 Конституції України, відповідно до яких кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [1] дозволяє Конституційному Суду України наголошувати, що конституційна презумпція людської свободи обумовлює доконечність потреби обґрунтування будь-якого істотного її обмеження з боку держави [7]. Конституційний Суд України, спираючись на встановлену статтею 64 Основного Закону України неприпустимість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, крім вичерпно визначених нею випадків [1], базуючись на своїй послідовній юридичній позиції, відповідно до якої «обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке

обмеження є домірним (пропорційним) [8] та що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають <…> переслідувати легітимну мету, <…> бути <…> пропорційними та обґрунтованими» [3], вважає, що будь-яке втручання в права людини навіть за наявності легітимної мети, всупереч вимозі домірності, неодмінно спричинятиме скасування або обмеження прав і свобод людини [9] ,

Конституційний Суд України розрізняє загальну свободу дій, яка поряд із людською гідністю міститься в каталозі конституційних прав людини, є їх сутнісним змістом, і право на свободу та особисту недоторканність, гарантоване статтею 29 Основного Закону України, як свободу людини від свавільного ув'язнення [5].

В співзвучних з конституційним визначенням верховенства Конституції України та її принципів, зокрема <…> поваги до прав і свобод людини, як основ демократичного конституційного ладу України [5], теоретичних позиціях прихильників більш широкого контексту свободи особи, а саме загальної свободи особи та її діяльності в усіх сферах життя, простежується сумісність загальної свободи дій із природою одного з її різновидів, а саме свободи політичної діяльності. В ході аналізу юридичних позицій Конституційного Суду України, які стосуються передбачених на конституційному і законодавчому рівні гарантій свободи політичної діяльності, а відтак – визнання (проєктування) різних носіїв (адресатів) загального дозволу (як основи загальнодозвільного типу юридичного регулювання) в цьому випадку, Н. М. Раданович спостерігає інтерпретацію такої свободи щодо: окремих громадян [8; 10, с. 16-17]; політичних партій [11; 10, с. 16-17]; інших

громадських об’єднань, як інститутів громадянського суспільства, що складають природний фундамент конституційної демократії у забезпеченні політичного розвитку українського суспільства та держави, сприяють самореалізації громадян, надають їм можливість самостійно або разом з іншими реалізовувати та/або захищати свої права, свободи та інтереси, що визначаються та гарантуються Основним Законом України, а також брати участь у вирішенні суспільно важливих справ на місцевому чи загальнодержавному рівні [12; 10, с. 16-17].

Отже, конституційне закріплення відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, виконання нею свого головного обов’язку – утвердження і забезпечення прав і свобод людини як відправних у визначенні загальних засад реалізації громадянами права на свободу об’єднання і встановлення інститутів громадянського суспільства, породжує позитивне зобов’язання держави із забезпечення реалізації громадянами цього права. Від держави вимагається не лише не втручатися в реалізацію громадянами права на свободу об’єднання, але й гарантувати можливість його фактичної реалізації та захисту, зокрема шляхом додаткового унормування законом загальних засад утворення і діяльності політичних партій.

Конкретизація юрисдикційної практики в напрямі запровадження належного правового регулювання права громадян на свободу утворення політичних партій дозволяє звернути увагу на *неабсолютність (обмеженість)* цього конституційного права та виокремити з поміж підстав допустимості його обмеження додаткове унормування законом загальних засад утворення і

діяльності політичних партій за умови дотримання загальнодемократичних принципів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 245к/96-ВР із змінами, внесеними згідно Закону України № 1401-VIII від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.
2. Водянніков О. Ю. Відповідальність держав-членів ЄС перед приватними особами за невиконання зобов'язань за правом ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право.* 2023. Вип. 75. Ч. 3. С. 162–170.
3. Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text
4. Рішення Конституційного Суду України від 14 лютого 2024 року № 1-р(II)/2024. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_r_2_2024.pdf
5. Рішення Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text
6. Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text
7. Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text
8. Рішення Конституційного Суду України від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text
9. Висновок Конституційного Суду України від 24 грудня 2019 року № 9-в/2019 (на законопроект про внесення змін до КУ щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005v710-19#Text
10. Раданович Н. М. Загальнодозвільний тип юридичного регулювання в Україні: суб'єктна характеристика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 2 (49). С. 16-22.
11. Рішення Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року №2-рп/2007. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07

12. Рішення Конституційного Суду України від 6 червня 2019 року №3-р/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19/print

Гладинець І. В.,
студентка ІІІ курсу 3-БЮ(4) групи
Комунального закладу вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний
коледж імені Михайла Грушевського»
e-mail: gladinecivanna@gmail.com
Науковий керівник – **Фляжнікова Я.В.,**
доктор філософії, доцент
Комунальний заклад вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»
м. Бар

ОСНОВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ

Загалом, удосконалення правового регулювання особистих немайнових прав – є важливим аспектом забезпечення ефективного захисту прав та свобод фізичних осіб. Водночас, стаття 55 Конституції України гарантує кожній людині та громадянину право на судовий захист їхніх прав і свобод. Водночас, чине законодавство України забезпечує всім учасникам правовідносин можливість захищати свої права, свободи та законні інтереси в незалежному й неупередженому суді, створеному згідно з вимогами закону. Для охорони особистих немайнових прав можуть застосовуватись як загальні способи захисту (відповідно до статті 16 Цивільного кодексу України), так і спеціальні механізми,

передбачені для окремих категорій прав або конкретних прав (статті 276, 277, 278 ЦК України) [1, 2]. Відтак, одним із ключових напрямів удосконалення захисту особистих немайнових прав є розширення спектра немайнових санкцій, що застосовуються у випадках їх порушення.

При чому, для удосконалення правового регулювання особистих немайнових прав необхідно проаналізувати основні шляхи, які можуть сприяти цьому процесу, до яких відносимо:

уточнення та конкретизація норм законодавства: одним із перших кроків є вдосконалення законодавства, яке регулює особисті немайнові права, шляхом чіткішого визначення правової природи та обсягу цих прав. Це дозволить уникнути правових неясностей і забезпечить більш точне застосування норм на практиці. Зокрема, необхідно законодавчо закріпити специфіку реалізації таких прав, як право на ім'я, право на честь і гідність, право на недоторканність особистого життя;

створення комплексного механізму захисту: для забезпечення належного захисту особистих немайнових прав важливо розробити комплексний механізм правового захисту, який включатиме не лише національне законодавство, а й міжнародні стандарти. Такий механізм має включати судовий захист, інститут омбудсмена, а також доступ до міжнародних правових інституцій у разі порушення прав;

удосконалення судової практики та правової освіти: оскільки судова практика є важливим елементом у захисті особистих немайнових прав, необхідно вдосконалити підготовку суддів та адвокатів щодо специфіки застосування норм, що регулюють ці права. Також важливим є підвищення правової обізнаності громадян через

освітні програми та інформування про їхні права та механізми захисту;

адаптація законодавства до нових викликів та технологій: прогрес технологій, зокрема в сфері інтернету та соціальних мереж, ставить нові вимоги до правового регулювання особистих немайнових прав. Необхідно актуалізувати законодавство в частині захисту особистих даних, приватності, а також прав у кіберпросторі. Законодавство повинно оперативно реагувати на нові форми порушень прав у зв'язку з розвитком нових технологій [3, С. 43];

удосконалення механізмів захисту в міжнародному контексті: для забезпечення ефективного захисту особистих немайнових прав необхідно інтегрувати національну правову систему з міжнародними стандартами, зокрема в контексті прав людини. Зокрема, для цього важливо – вжити необхідних заходів для забезпечення механізмів для звернення до міжнародних судів та організацій у випадках, коли національні суди не можуть забезпечити належний захист [4, с. 116];

забезпечення балансу між правами та свободами: сприяння розвитку механізмів для забезпечення балансу між особистими немайновими правами та іншими правами людини, наприклад, свободою слова, правом на інформацію, правом власності. Удосконалення законодавства має враховувати можливі конфлікти між правами, щоб забезпечити гармонійне і справедливе врегулювання;

розширення та удосконалення інститутів медіації та альтернативного вирішення спорів: у цьому аспекті, важливим кроком – є розвиток альтернативних методів вирішення спорів, таких як медіація, що дозволяють ефективно і без зайвих судових витрат

вирішувати конфлікти, пов’язані з порушенням особистих немайнових прав;

забезпечення доступу до правової допомоги: одним із ключових аспектів удосконалення правового регулювання – є забезпечення доступу до правової допомоги для осіб, чиї особисті немайнові права були порушені. Це включає не лише забезпечення безкоштовної правової допомоги, але й створення ефективних механізмів для швидкого реагування на порушення;

розробка правових інструментів для захисту в нових сферах: з розвитком технологій та нових форм соціальної взаємодії необхідно розробити правові інструменти для захисту особистих немайнових прав у нових сферах, таких як захист прав у соціальних мережах, захист прав у генетичному тестуванні та в інших нових формах взаємодії в умовах сучасного суспільства [5, С. 86].

Зокрема, дані шляхи можуть суттєво покращити механізм захисту особистих немайнових прав, зробити їх більш ефективними та відповідними сучасним вимогам.

Отже, удосконалення правового регулювання особистих немайнових прав вимагає комплексного підходу: від оновлення законів до технологічних інновацій. Водночас, до основних шляхів удосконалення правового регулювання особистих немайнових прав відносимо: уточнення та конкретизація норм законодавства, створення комплексного механізму захисту, удосконалення судової практики та правової освіти, адаптація законодавства до нових викликів та технологій, удосконалення механізмів захисту в міжнародному контексті, забезпечення балансу між правами та свободами, розширення та удосконалення інститутів медіації та альтернативного

вирішення спорів, забезпечення доступу до правової допомоги, розробка правових інструментів для захисту в нових сферах. Зокрема, дані шляхи можуть суттєво покращити механізм захисту особистих немайнових прав, зробити їх більш ефективними та відповідними сучасним вимогам. Тому, важливо знайти справедливий баланс між свободою слова, інноваціями та захистом гідності особи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України. Прийнятий 16 січня 2004р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40-44. Ст. 356.
3. Назарова Т. А. Захист особистих немайнових прав в умовах інформаційного суспільства. *Інформаційне право*. 2020. № 1. С. 40-47.
4. Шимон С. І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 1998. 199 с.
5. Шумак І. О. Духовні права і свободи людини – права людини нового покоління. *Право України*. 2005. № 2. С. 84-88.

Коваленко О.О.,
доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди
e-mail kovalenko.olena@hnpu.edu.ua

ГЕНДЕРНИЙ БАЛАНС У СУДОВІЙ СИСТЕМІ: ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Склад суддівського корпусу демонструє певний порядок, який притаманний суспільству і формує певні соціальні установки довіри до судової системи. Особливо це стосується жінок – тієї частини суспільства, чиї права відстоюються як ті, що частіше порушуються внаслідок

соціальних установок провідної ролі чоловіка. І склад суду, насамперед, ілюструє зріз реального положення речей в суспільстві.

Навряд чи можна сподіватися на відновлення справедливості щодо жінки, якщо в суддівстві більшість би належала чоловікам. І тому цей гендерний зріз побічно вже має впливати на бажання жінок відстоювати свої права, на перспективне бачення задоволення своїх інтересів шляхом відновлення справедливості … В цьому випадку ми маємо справу із загальною картиною відображення суб'єктів суддівського корпусу, що впливає на сприйняття пересічними громадянами суддівської гілки влади, на формування довіри до неї.

Вочевидь, асоціативно, але середовище правосуддя, в якому фігурують всі судді-чоловіки, вже формує мікроклімат, де навряд чи більшість жінок стане шукати захисту і сподіватися на відновлення своїх прав. І це не говорить про непрофесійність суддів, які мають судити по праву. Це говорить про життєздатність стереотипів в суспільстві, які ніяк не викоріняться, про те, що чоловік не може зрозуміти жінку і навпаки.

Вирішення судової справи відбувається через внутрішнє переконання судді і тут доволі важливим наскільки суддя є професійним і розділяє сучасні демократичні цінності, зокрема у площині гендерної рівності і чи немає в нього упередженості і схильності через власні установки до відстоювання прав учасника судового процесу певної статі.

Тобто гендерний баланс у суддівській професії налаштовує на покращення суспільного сприйняття судової системи, формує довіру до судової гілки влади. Представлення жінок у судовій системі є своєрідним маркером, що дає символічний сигнал про дотримання принципів гендерної рівності та недискримінації, що зміцнює довіру до судової влади як серед жінок як однієї з частин суспільства, здійснення прав яких потребують створення в суспільстві особливих умов сприяння, так і серед суспільства загалом.

Цікаво, що, не дивлячись на професійну підготовку суддів і застосування своїх сформованих компетентностей, все ж є об'єктивні дані про, хоча і певні спільні проблеми для суддів-чоловіків і суддів-жінок «(це насамперед нестабільність або й відсутність усталеної судової практики; недосконаліть законодавчого врегулювання тощо)» [1, с. 2], але разом з тим і різне бачення проблем реалізації своїх прав. І тут статистичні дані свідчать про групування результатів за гендерним баченням. Так «на першому місці у суддів-чоловіків все ж таки вказана проблема належних умов праці, в той час як у суддів-жінок – велике навантаження (натомість, неналежні умови праці – на 4-му місці). Серед найбільш пріоритетних проблем судді-жінки назвали причини суто професійного характеру, серед яких недостатній рівень знань конкретного судді, сумніви у правильному застосування тієї чи іншої норми закону тощо. Водночас, важливим для них є забезпечення явки учасників процесу, тоді як для суддів-чоловіків це питання не є першочерговим» [1, с. 2].

На порталі «Судова влада України» відмічається: «Впровадження гендерної рівності в судовій системі – це не лише виконання міжнародних зобов'язань України, а й необхідність для забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя. Гендерний баланс серед працівників судової системи не лише відповідає принципам рівності, але й сприяє підвищенню довіри громадян до правосуддя.

У світлі останніх досліджень та ініціатив, які активно підтримуються на державному рівні, в Україні поступово збільшується кількість жінок на керівних посадах у судах. Національна стратегія гендерної рівності у судовій системі України охоплює кілька аспектів, зокрема забезпечення рівних можливостей для професійного розвитку та подолання гендерних стереотипів» [2].

«Низький рівень представленості жінок у суспільному та політичному житті визнається однією з основних проблем у досягненні

ґендерної рівності та розширенні прав і можливостей жінок; як наслідок – жінки мають обмежені можливості впливати на прийняття рішень, що стосуються їхнього життя, життя їхніх громад та всієї країни. Професія судді, за визначенням, вимагає від особи вміння приймати рішення, що впливають не лише на долі конкретних людей, а й на державу та суспільство в цілому, про що, зокрема, свідчить і сфера, до якої віднесені такі індикатори, як відсоток жінок серед суддів різних рівнів, – це «влада і прийняття рішень у суспільстві». Отже, представництво жінок у суддівській професії дає змогу говорити про їхню залученість до процесу прийняття важливих рішень – щодо вирішення спорів, захисту порушених прав, покарання винних у вчиненні правопорушень чи злочинів тощо» [3, с. 14]. З цим твердженням важко не погодитись і ми повністю його поділяємо.

Але, разом із тим, прикметно, що говорячи про важливість дотримання гендерної рівності вже достатньо давно в Україні на теоретичному рівні у різних наукових дослідження, на практичному рівні різних зібрань суддів, в нормативних документах, що регламентують права суддів при здійсненні їх професійної діяльності і досі не знайшлося місця прямому закріпленню цієї правової категорії та сучасної демократичної цінності саме для суддів.

Мова йде про те, що хай і нечисленні, але все ж таки, наявні наукові дослідження, стверджують, що гендерний баланс у судовій системі є питанням соціальної справедливості, важливим фактором підвищення якості правосуддя, а забезпечення гендерної рівності у суддівській професії є невід'ємною частиною реформування правосуддя у демократичних державах, до чого має долучатися і Україна, яка прагне до імплементації європейських стандартів прав людини та функціонування судової влади і здійснення правосуддя на засадах верховенства права. Але правової норми, яка б встановила прямо заборону дискримінації для

суддів, у тому числі за гендерною ознакою немає, як і не відмічається про існування принципу гендерної рівності у професійній діяльності суддів. Про ці проблеми та їх вирішення, про формування концептуальних засад розвитку судової влади, де б це визначалося окремим елементом не згадувалося у стратегіях розвитку судової системи у різні роки існування України [4; 5].

І це не може не викликати занепокоєння, бо має місце неузгодження напрямів розвитку гілки судової влади як стратегії із фактичним реаліями життя. У цьому питання має бути створено цілісну, насамперед, правову картину, тільки тоді можна буде говорити про безперервний рух у напрямі побудови сучасного правового поля, яке відповідає європейським практикам та намірам України стати повноправним членом Європи. Для досягнення цього завдання необхідно поєднувати правові, соціальні та культурні заходи, спрямовані на подолання гендерних стереотипів, забезпечення гендерної рівності та створення рівних умов для професійного розвитку суддів. І це, насамперед, можна і треба здійснити на рівні нормативно-правовому.

Список використаних джерел

1. Гендерна рівність у судовій сфері. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/genderna_r_vn_st_u_sudov_y_sfer_.pdf.
2. Гендерна чутливість у діяльності судової влади: з 5800 суддів - жінок більшість. Рада суддів України. 29.01.2018. https://rsu.gov.ua/ua/news/genderna-cutlivist-u-dialnosti-sudovoi-vladi-z-5800-suddiv-zinok-bilsist.
3. Фулей Т.І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. – Вид. 2-ге, випр. К.: ВАІТЕ, 2016. 180 с.
4. Про Стратегію розвитку судової влади України на 2015 - 2019 роки. XII Позачерговий з'їзд суддів України. Рішення від 25.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0011415-14#Text.

5. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. Указ Президента України від 11.06.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text

Орел Вікторія,
старший викладач закладу вищої освіти кафедри правознавства,
Полтавський університет економіки і торгівлі
e-mail: saloviktoriya@gmail.com

ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ У СУДОВИХ СПОРАХ ЩОДО ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Захист прав дитини в умовах дії воєнного стану є одним із ключових правових і гуманітарних викликів для українського суспільства. За даними ЮНІСЕФ, з початку повномасштабного вторгнення російської федерації понад 2 мільйони дітей були змушені покинути Україну [1]. Евакуація до безпечних місць відбувалася здебільшого у супроводі одного з батьків або інших родичів (матері, бабусі чи дідуся), що спричинило масове розділення українських сімей та зумовило хвилю судових спорів щодо дітей.

Юридична аргументація у судових рішеннях є їх домінантою, адже саме вона дає змогу зрозуміти, з чого виходив суд, приймаючи його. Відтак, правосудність судових рішень визначається їх відповідністю вимогам законності, обґрунтованості та мотивованості [2, с. 402].

В умовах воєнного стану в справах, що стосуються дитини, змінюється характер юридичної аргументації: визначення місця проживання, дозволу на виїзд за кордон, участі у вихованні, позбавлення чи обмеження батьківських прав. Традиційно, фундаментом правового аналізу виступає принцип «найкращих інтересів дитини», закріплений у статті 3 Конвенції ООН про права дитини та статті 7 Сімейного кодексу України. Проте в сучасних реаліях цей принцип набуває нового, гуманітарно-безпекового змісту.

Судова практика останніх років демонструє зсув у бік фактичної аргументації, яка враховує не лише юридичні норми, а й соціальні, медичні, психологічні обставини. Наприклад, у постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 09.02.2023 у справі № 753/572/20 підкреслено, що забезпечення безпеки дитини та її права на життя є першочерговим завданням держави. Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду, зазначивши, що позивач не довів наявності належних і допустимих доказів, які б підтверджували доцільність проживання дитини з батьком. Натомість суд дійшов висновку, що інтереси дитини, які переважають над особистими бажаннями батьків, у нинішніх умовах воєнного стану реалізуються краще за межами України – з матір'ю в Румунії, де забезпечено належний рівень безпеки [3].

У той же час сам факт запровадження воєнного стану на території України не може вважатися достатньою підставою для автоматичного визначення місця проживання дитини з одним із батьків, зокрема тим, хто проживає за межами країни. Так, у справі № 750/9620/20, розглянутій у касаційному порядку, Верховний Суд

погодився з рішенням суду апеляційної інстанції про визначення місця проживання дитини з матір'ю. Водночас аргумент матері про те, що після початку бойових дій у м. Чернігові у 2022 році вона пропонувала евакуювати дитину за кордон, але батько відмовився передати сина, не був розцінений судом як вирішальний. Апеляційний суд не надав цьому факту належної юридичної оцінки як такому, що однозначно свідчить на користь проживання дитини з матір'ю [4, с. 7].

Система правосуддя має не лише враховувати правову позицію сторін, а й гарантувати реалізацію права дитини бути вислуханою. Думка дитини є важливою складовою судового процесу і може бути висловлена через різні канали: письмові докази (висновки органів опіки та піклування, соціальних служб, психологів тощо), електронні докази (аудіо- чи відеоматеріали), висновки психологічної експертизи, а також безпосередньо – у судовому засіданні або через відеоконференцію.

Суд повинен здійснювати комплексну правову оцінку таких доказів у сукупності, з урахуванням фактичних обставин справи та індивідуальних потреб дитини, включаючи її вік, рівень розвитку, емоційний стан та обстановку в сім'ї. Такий підхід, закріплений, зокрема, у Постанові Верховного Суду від 21.07.2021 у справі № 404/3499/17, дозволяє забезпечити реалізацію принципу найкращих інтересів дитини, що є визначальним у спорах щодо її місця проживання. Лише системне врахування інтересів дитини, а не лише позицій чи побажань батьків, гарантує справедливе й ефективне вирішення спору [5, с. 8-9].

П. Пархоменко аргументує необхідність запровадження особливих вимог до судового рішення, що стосується дитини, з метою належного врахування її інтересів. Зокрема, він вказує на потребу відображення у рішенні, яким чином судом було визначено зміст найкращих інтересів дитини, які критерії застосовано (вік, психологічний стан, безпека, умови проживання, стосунки в сім'ї), та якою мірою враховано думку самої дитини.

Міжнародні стандарти правосуддя, дружнього до дитини (зокрема, рекомендації Комітету ООН з прав дитини), зобов'язують держави забезпечувати особливий підхід до таких проваджень. Це, у свою чергу, впливає на форму, зміст та мотивацію судових рішень: від структурних відмінностей (особливий порядок опису обставин і мотивів) – до підвищеної доказової обґрунтованості щодо врахування думки дитини.

Серед ключових проблем і викликів правозастосування в умовах війни в виокремлюють:

- тривалість розгляду справ (необхідність пріоритетності);
- відсутність спеціалізації суддів, адвокатів, медіаторів у сімейних справах;
- неефективність залучення органів опіки та піклування;
- відсутність усталеної практики врахування думки дитини;
- юрисдикційні конфлікти у справах переміщених осіб;
- потреба у залученні психолога як постійного учасника у провадженнях, що стосуються дітей [6].

Наголосимо також на питанні своєчасності ухвалення судового рішення. Консультативна рада європейських суддів у

Висновку № 11 наголошує, що ухвалення рішення в розумні строки відповідно до ст. 6 Європейської конвенції з прав людини є важливим елементом якості правосуддя. В українському контексті це означає, що справи щодо дітей повинні бути розглянуті у максимально стислі строки, щоб уникнути шкоди, яка може бути завдана дитині зволіканням [7, с. 40].

Отже, воєнний стан трансформує правову реальність, у тому числі й судову аргументацію у справах, що стосуються дітей. У таких умовах правова позиція сторін і суду має спиратися на поєднання правових, гуманітарних і доказових елементів, орієнтованих на захист конкретної дитини.

Суди мають переосмислити свої підходи до вирішення таких справ: від формального правозастосування – до дискреційного, але вмотивованого гуманітарного підходу, що відповідає міжнародним стандартам. У свою чергу, українське законодавство та правозастосовна практика потребують подальшого вдосконалення, зокрема – шляхом впровадження сімейної спеціалізації суддів, підвищення ролі дитячого адвоката, розвитку медіації та унормування критеріїв безпеки та добробуту дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Two million refugee children flee war in Ukraine in search of safety across borders. UNICEF: веб-сайт. URL: https://www.unicef.org/press-releases/two-million-refugee-children-flee-war-ukraine-search-safety-across-borders?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 21.03.2025 р.).

2. Орел В. Юридична аргументація в судовому процесі: вітчизняний досвід та зарубіжна практика. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право* / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2023. Випуск 78(2). С. 401-406. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.65.

URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/67.pdf.
3. Крат В. Окремі категорії цивільних справ під час війни. URL: https://surl.li/ccbzjh (дата звернення: 31.03.2025 р.).
4. Синельников Є. Судові спори щодо дітей у практиці Верховного Суду у період воєнного стану. URL: https://surl.li/hipsmk (дата звернення: 01.04.2025 р.).
5. Синельников Є. Вирішення спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини. URL: https://surl.li/klznmf (дата звернення: 21.04.2025 р.).
6. Пархоменко П. І. Особливості судового рішення у справах за участі дітей. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2024. Т. 13. С. 90-96. URL: https://doi.org/10.18523/2617-2607.2024.13.90-96.
7. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. К.: «Дрім Арт», 2013. 224 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/f/e/106527.pdf.

Зіноватна І.В.,
кандидат юридичних наук, доцент
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,

ЩОДО ПРИНЦИПУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

За нормами Загальної декларації прав людини та інших міжнародно-правових актів принцип соціальної справедливості означає забезпечення рівних можливостей, захист прав людини та гідних умов життя для всіх, незалежно від їхнього походження, статі, раси, релігії чи майнового стану [1].

Головні ідеї цього принципу:

- рівність перед законом і рівний доступ до ресурсів;
- справедлива оплата праці та соціальний захист;

- підтримка вразливих верств населення;
- запобігання дискримінації та бідності.

Запроваджуючи обмеження пенсій (пенсійних виплат) максимальним розміром законодавець керується тим, щоб пенсії забезпечували гідний мінімальний рівень життя для всіх, а не створювали надмірний розрив між багатими й бідними, що передбачає втілення принципу соціальної справедливості. Обмеження максимальної пенсії допомагає: уникнути надмірної нерівності серед пенсіонерів; справедливіше розподіляти кошти пенсійної системи; забезпечити підтримку тим, хто справді її потребує.

Так, відповідно до ст. 46 Закону «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 19.11.2024 № 4059-IX (далі за текстом – Закон № 4059-IX) було встановлено, що у 2025 році у період дії воєнного стану спеціальні пенсії, розмір яких (пенсійної виплати) перевищує десять прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність, виплачуються із застосуванням до суми перевищення коефіцієнтів у розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України. Положення статті 46 Закону № 4059-IX набули чинності з 1 січня 2025 року [2]. Відповідні понижуючі коефіцієнти були запроваджені постановою Кабінету Міністрів України «Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у 2025 році у період воєнного стану» від 03.01.2025 № 1 (далі за текстом – Постанова № 1) [3].

Необхідно зауважити, що пенсій (пенсійних виплат), призначених (перерахованих) відповідно до Закону України “Про

судоустрій і статус суддів" вказані обмеження чомусь не торкнулись.

Слід зазначити, що пенсійному забезпеченню притаманний принцип єдності та диференціації правового регулювання. Під диференціацією пенсійного забезпечення необхідно розуміти відмінності в правому регулюванні за встановленими стійкими критеріями.

Дотримання єдності та диференціації правового регулювання пенсійного забезпечення сприяє втіленню в життя одного з основних принципів соціального забезпечення – соціальної справедливості.

До основних цілей диференціації пенсійного забезпечення слід віднести:

1) забезпечення рівності суб'єктів пенсійних правовідносин, що відносяться до однієї категорії працівників;

2) надання додаткового захисту деяким категоріям громадян, які потребують підвищеного соціального захисту, в тому числі й захисту від ризику втрати професійної працездатності внаслідок впливу негативних виробничих факторів;

3) врахування територіальних особливостей і техногенних факторів для окремих категорій працівників;

4) визнання особливих заслуг перед суспільством і державою.

Конституційний Суд України неодноразово розглядав питання, пов'язані з реалізацією права на соціальний захист, і сформулював правову позицію, згідно з якою в Конституції України виокремлюються певні категорії громадян України, що

потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави.

При цьому, організаційно-правові та економічні заходи, спрямовані на забезпечення належного соціального захисту певної категорії громадян України, пов'язані з:

1) особливістю виконуваних ними обов'язків щодо забезпечення однієї з найважливіших функцій держави – захисту суверенітету, територіальної цілісності України (стосовно військовослужбовців – Рішення КСУ від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016) [4];

2) характером службових обов'язків у зв'язку з виконанням функцій держави, що є гарантією незалежності їх діяльності у ефективному судовому захисті прав громадян (щодо прокурорів – Рішення КСУ від 13 грудня 2019 року № 7-р(II)/2019) [5];

3) обов'язком держави щодо вжиття заходів підтримчої дії (affirmative action) найуразливіших верств населення (стосовно осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи – Рішення КСУ від 20 березня 2024 року №2-р(II)/2024) [6] тощо.

Поряд з цим, відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, викладеної у рішенні від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011 [7], передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства. Розміри соціальних виплат залежать від соціально-економічних можливостей держави.

Відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Як вказав КСУ, широкомасштабна збройна агресія рф проти України створює юридичну ситуацію, про яку йдеться у пункті 1 статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року: «Під час надзвичайного стану в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошують, держави – учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки тією мірою, що її вимагає серйозність ситуації, і за умови, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не призводять до дискримінації лише за ознаками раси, кольору шкіри, статі, релігійних переконань та соціального походження».

Таким чином, з огляду на те, що у період воєнного стану держава повинна зосередити ресурси на захисті суверенітету, незалежності та територіальної цілісності, а також з врахуванням дотримання справедливого балансу інтересів отримувачів пенсій, на наш погляд, застосування вирівнювальних коефіцієнтів є виправданим за вказаних умов і не носить дискримінаційний характер за умови, що до ст. 46 Закону № 4059-IX та п. 1 Постанови № 1 буде додано Закон України "Про судоустрій і статус суддів".

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення 24.04.2025.

2. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text. (дата звернення 24.04.2025).
3. Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у 2025 році у період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.2025 № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1-2025-п#Text. (дата звернення 24.04.2025).
4. Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2016 № 7-рп/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16#Text. (дата звернення 24.04.2025).
5. Рішення Конституційного Суду України від 13.12.2019 № 7-р(II)/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va07p710-19#Text. (дата звернення 24.04.2025).
6. Рішення Конституційного Суду України від 20.03.2024 №2-р(II)/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1-2025-п#Text. (дата звернення 24.04.2025).
7. Рішення Конституційного Суду України від 26.12.2011 № 20-рп/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text. (дата звернення 24.04.2025).

Ткаченко В. С.,
докторант кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОБЛІК РОБОЧОГО ЧАСУ: ДОСВІД КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

Облік робочого часу дозволяє стратегічно дивитись на виробничий потенціал у цілому, а значить визначати умови поліпшення використання потенційних перспектив економічного зростання.

Облік робочого часу необхідний, коли потрібно: (1) мати об'єктивну інформацію про діяльність працівників на робочому місці, про специфіку, яка міститься в таких їх діях – відвідування розважальних сайтів або перебування в процесі вирішення проблем роботи; (2) мати інформацію про порушення графіку протягом робочого дня; (3) знати, чи працюють працівники необхідну кількість часу та які причини того, що робота не проводиться.

Раціональне використання робочого часу сприяє ефективній трудовій діяльності персоналу. Облік робочого часу включає кілька ключових напрямків, які полягають в: (1) ідентифікації порушників трудової дисципліни, які не приходять або запізнюються, контролюючи своєчасну появу на роботі; (2) ідентифікації працівників, які несвоєчасно залишають місце роботи, з контролем розташування певного працівника щодо його робочого місця протягом робочого дня та під час обідніх перерв; (3) ідентифікації працівників, які несвоєчасно залишають своє робоче місце після завершення робочого дня за допомогою контролю, що дозволяє своєчасно виявити факт залишення робочого місця достроково або затримки на робочому місці, які є несанкціонованими в ЄС; (4) контролі обліку часу, який насправді був запроваджений для сприяння своєчасному обліку простоїв на виробництві, перерв у роботі, відпусток та ін.; (5) контролі прогулів працівників.

ЄС приділяє суттєву увагу обліку робочого часу. Ще 14 червня 2019 року Суд ЄС, встановив, що всі роботодавці повинні належним чином обліковувати робочий час своїх працівників. Поштовхом до цього стали значні переробітки в Іспанії, де працівники відпрацьовували 50% додаткових годин. Відтак, європейські судді

прийняли рішення про те, щоб обов’язок обліковути робочий час був поширений на увесь ЄС.

Реалізація такого рішення може зайняти певний час, оскільки правові особливості кожної країни відрізняються, а зацікавлені сторони на ринку праці та урядів мають багато питань узгодити та скоординувати. Утім, деякі країни-члени ЄС уже роблять кроки у цьому напрямку.

Так, 23 січня 2024 р. відповідний Закон був прийнятий у Датському парламенті, метою є забезпечення, щоб усі роботодавці правильно обліковували щоденний робочий час своїх працівників. У глобальному сенсі ціллю таких нововведень є установлення зобов'язань для роботодавців реєструвати щоденний робочий час – забезпечити дотримання встановленого законом максимуму для щотижневого робочого часу на 48 годин. Це означає, що ефективні системи реєстрації часу повинні існувати на всіх робочих місцях, і що ці системи мають бути об'єктивними, надійними та простими у використанні для працівників. Роботодавці повинні зберігати інформацію протягом п'яти років після закінчення періоду, який складає основу для обчислення середнього тижневого часу працівника.

Новий закон у Швеції навряд чи змінить що-небудь для шведських роботодавців, оскільки шведське законодавство й до цього передбачало обов’язок роботодавців обліковувати робочий час. Наразі шведський уряд проводить аналіз національного законодавства щодо того, чи потрібні будуть ще додаткові будь-які дії для Швеції, щоб узгодити із вимогами ЄС.

Норвезьке трудове законодавство вже унормовує, що норвезькі роботодавці повинні обліковувати робочий час для своїх працівників. Як і у Швеції, новела ЄС не внесе помітних змін у національне законодавство цих країн. Зауважимо, що Норвегія хоча і не є членом ЄС, однак зазвичай реалізує закони ЄС, які приносять користь її громадянам.

Оновлені акти робочого часу Фінляндії набули чинності 1 січня 2020 року, які мали на меті покращити умови гнучкого робочого часу та визначити максимальну тривалість робочого часу [1].

Список використаних джерел:

1. Navigating the EU's Working Hours Law URL: https://www.azets.dk/en/blog/navigating-the-eu-working-hours-law/ (дата звернення 26.04.2025)

Подорожній Є. Ю.,
професор кафедри цивільного, трудового
та господарського права
ННІ №1 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Однією із головних умов нормального функціонування та розвитку суспільних відносин є наявність чіткого правового порядку їх протікання, який забезпечується завдяки ствердженню режиму законності та дисципліни, яка є важливим інструментом забезпечення стабільності, впорядкованості та захищеності суспільних відносин.

Одним із специфічних елементів загальнодержавної дисципліни є трудова дисципліна, особливості якої полягають у тому, що вона, має локальний характер, тобто трудова дисципліна встановлюється, переважно, актами локального характеру, а її вимоги не виходять за межі конкретної організації (підприємства, установи, закладу) і стосуються тільки її працівників. Попре цю специфіку трудової дисципліни вона має неабияке значення для забезпечення загальнодержавної дисципліни і підтримки соціально-економічної стабільності країни. Адже трудова дисципліна прямим чином впливає на рівень організації праці на підприємствах, що визначає ефективність та продуктивність роботи останніх, від якісних та кількісних показників діяльності яких, у свою чергу, залежить економічна міць держави.

У тлумачних словниках зазначається, що термін «дисципліна» може нести у собі таке змістовне навантаження: твердо встановлений порядок, дотримання якого є обов`язковим для всіх членів колективу; витриманість, звичка до суворого порядку; ретельне дотримання соціальних принципів і норм поведінки; підпорядкуванні власного інтересу інтересам організації [1, с.100]. Отже у загальному розумінні дисципліна це суворий порядок, режим, якого слід дотримуватися суб`єктам у своїй поведінці, своїх діях, відповідно дисциплінованою є та поведінка, яка реалізується у відповідності вимог визначеного порядку, режиму. Залежно від того про дотримання порядку у якій сфері суспільних відносин йдеться, та якими нормами цей порядок встановлюється можна виділити цілу низку дисциплін: договірну, фінансову, військову, трудову та ін. Стосовно бачення сутності останньої на сторінках юридичної літератури пропонується багато

точок зору. Так, наприклад, Ю.П. Дмитренко визначив трудову дисципліну як систему правових норм, що регулюють внутрішній трудовий розпорядок, встановлюють повноваження сторін трудового договору, а також передбачають заохочення за успіхи в роботі та відповідальність за неналежне виконання трудових обов'язків. Автор наголошує, що вона ґрунтується на свідомому й сумлінному виконанні працівниками своїх трудових обов'язків і є необхідною умовою високопродуктивної праці [2, с.39].

М.І. Іншин розуміє дисципліну як установлений нормами права порядок взаємовідносин учасників суспільних відносин, що визначає процедурні елементи реалізації останніми своїх прав і виконання обов'язків у процесі трудової діяльності в тій чи іншій сфері суспільного виробництва. До ключових характерними властивостями дисципліни є: по-перше, наявність об'єктивного характеру, що виникає як необхідність упорядкування спільної діяльності учасників суспільних відносин; по-друге, її прояв як у системі встановлених правових приписів, так і у фактичному їх виконанні цими учасниками; по-третє, встановлений нормами права порядок взаємовідносин учасників правовідносин у будь-якому інституційно-організаційному утворенні [3, с.357].

Звідси вважаємо, що трудова дисципліна являє собою специфічний організаційно-правовий стан, що відображає діючу систему вимог, які пред`являються до працівників, та рівень відповідності трудової поведінки останніх цим правилам. Відзначимо, що за своєю правовою сутністю трудова дисципліна має, зобов`язуючий характер, тобто її змістом є, переважно, обов`язки. Так для працівників дотримання дисципліни виливається у виконання

ними наступних трьох груп обов`язків, а саме: 1) обов'язок добропорядного відношення працівника до виконання своїх трудових обов'язків, передбачених трудовим договором (контрактом), належать: чесна й сумлінна праця; своєчасне й точне виконання розпорядження власника або уповноваженого ним органу; 2) обов`язок виконувати свої трудові функції з урахуванням вимог чинного законодавства про працю: додержання трудової та технологічної дисципліни; додержання вимог нормативних актів про охорону праці. Ці вимоги можуть бути закріплені як у законодавчих, так і у локальних нормативно-правових актах; 3) обов'язок дбайливо ставитися до майна власника, з яким укладено трудовий договір [4, с.263].

Таким чином, поняття трудова дисципліна являє собою специфічний організаційно-правовий стан, що відображає, з одного боку, діючу систему вимог (правил), які пред'являються до працівників, а з іншого – рівень відповідності трудової поведінки останніх цим правилам. За своєю правовою сутністю трудова дисципліна має зобов'язуючий характер, тобто її змістом є переважно обов'язки. Головним призначенням трудової дисципліни як правового явища є забезпечення врегулювання суспільних відносин між людьми, що виникають в процесі виконання ними своїх трудових функцій, з метою забезпечення нормального функціонування суспільного виробництва. Досягається це шляхом зобов`язання працівників діяти конкретним чином, тобто дотримуватися при виконанні своїх трудових функцій певного режиму, порядку дій, який визнається у конкретних умовах та обставинах як необхідний та найбільш доцільний.

Список використаних джерел

1. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови, Х.: «Фоліо», 2002 р., 543 с.
2. Дмитренко, Ю.П. Трудове право України : підручник / Ю.П.Дмитренко. К.: ЮрінкомІнтер, 2009. 624 с.
3. Іншин М.І. Проблеми правового регулюван¬ня праці державних службовців України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05 / М.І. Іншин / Харківський нац. ун-т внутр. справ. Х., 2005. 452 с.
4. Кодекс законів про працю України: Науково-практичний коментар / [І. В. Арістова, В. В. Безусий, С. О. Бондар та ін.]; за ред. О. О. Погрібного, М. І. Іншина, І. М. Шопіної. К.: Правова єдність, 2008. 456 с.

Подорожній А.Ю.,
доцент кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності ННІ №5
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ЗАСОБУ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

У сучасних українських реаліях трудовий договорів є не лише юридичним механізмом оформлення трудових відносин, а й важливим інструментом забезпечення соціального діалогу, правової захищеності та ефективного управління людськими ресурсами. Трудовий договір, відповідно до статті 21 КЗпП України, являє собою угоду між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою,

за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [1]. Н.В. Козачок вказує, що сучасні тенденції розвитку трудового права характеризуються розширенням сфери договірного регулювання. Така ситуація цілком відповідає реаліям сьогодення і базується на перевагах договірного встановлення умов праці. Насамперед, можливість працівників і роботодавців виражати й узгоджувати свої інтереси у сфері праці з урахуванням особливостей організації праці в конкретному регіоні, галузевої і локальної специфіки [2, с.87].

П. Д. Пилипенко щодо трудового договору зазначає, що це ефективний юридичний засіб для встановлення прав і обов'язків та правил взаємовідносин між сторонами, що його укладають. За умов становлення ринкових відносин роль договорів як інструмента саморегулювання значно зростає. Свобода і рівність сторін передбачає вільне волевиявлення для вступу у договірні відносини без будь-якого адміністративного диктату. Тому й змістом договору є взаємовстановлені юридичні права та обов'язки кожного з учасників [3]. Характерними ознаками трудового договору слід вважати наступне: по-перше, трудовий договір – це перш за все угода між двома сторонами (суб'єктами трудового права): працівником та власником підприємства, установи, організації чи

уповноваженим ним органом або фізичною особою; по-друге, трудовий договір містить основні права та обов'язки сторін; по-третє, трудовий договір укладається між рівноправними основними суб'єктами трудового права та спрямований на взаємовигідне задоволення їх потреб за рахунок один одного; по-четверте, трудовий договір є підставою виникнення індивідуального трудового правовідношення; по-п'яте, трудовий договір є результатом специфічного прояву індивідуально-договірного методу правового регулювання трудових відносин, адже у змісті договору персоніфікуються такі умови, як: місце роботи, трудова функція тощо; по-шосте, трудовий договір – це договір, що характеризується особистим характером, а тому він гарантує, охороняє особистість найманого працівника від незаконних умов праці, що можуть спричинити працівнику як моральну, так і фізичну шкоду; по-сьоме, за допомогою трудового договору (контракту) можна якнайшвидше, найоперативніше врахувати динаміку соціальних та виробничих умов, з якими стикаються сторони трудового договору у процесі праці [4].

Отже, значення договору як засобу правового регулювання трудових відносин полягає у тому, що він робить процес регламентації та впорядкування останніх більш гнучким та індивідуалізованим. Завдяки договірному регулюванню сторони мають більш широкі можливості щодо визначення умов їх взаємовідносин в процесі використання найманої праці, в тому числі тих, що пов'язані з юридичною відповідальністю сторін. Разом із тим слід зауважити, що договірне регулювання не може суперечити вимогам нормативно-правових актів публічної влади і

передбачати для найманого працівника становище гірше, аніж те, що гарантується законодавством. Цей постулат є особливо важливим у контексті врегулювання юридичної відповідальності, оскільки він захищає слабку сторону трудових відносин – найманого працівника – від свавілля роботодавця.

У сучасних умовах в Україні значення трудового договору зростає, особливо на тлі реформування трудового законодавства, діджиталізації кадрової сфери та активного поширення нестандартних форм зайнятості. Трудовий договір не лише формалізує трудові відносини, а й гарантує дотримання трудових прав і свобод працівника. Він забезпечує правову визначеність у взаєминах сторін, захищає від можливих зловживань, сприяє стабільності трудового колективу та формує передумови для належної організації праці. Крім того, в умовах сучасного ринку праці трудовий договір стає засобом реалізації принципу гнучкості трудових відносин, адже його зміст може враховувати специфіку окремих сфер діяльності, дозволяє встановлювати індивідуальні умови праці, що особливо важливо для фахівців творчих професій, фрілансерів, працівників ІТ-сектору та інших галузей із високим рівнем мобільності та самостійності. Водночас він зберігає основні правові гарантії, передбачені законодавством.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50

2. Козачок Н. В. Способи та методи правового регулювання трудових відносин: співвідношення понять. Юридична наука і практика. № 2 (2011). С. 85-89

3. Трудове право України: Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З.

Я. Козак та ін.; За ред. П. Д. Пилипенка. 2-е вид., иереробл. і доп. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 544 с.

4. Сичов Д.В. Правове регулювання індивідуальних трудових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 "Трудове право; право соціального забезпечення" / Д.В. Сичов. Х., 2005. 17 с.

Мелех Б. В.,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри права Львівський національний
університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. З. Ґжицького
Оверко Світлана,
3 курс, ОПП «Право», ФГРЗ

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ

Юридична відповідальність є одним із ключових механізмів охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Вона полягає в обов'язку осіб – як фізичних, так і юридичних – дотримуватися екологічних норм та відшкодовувати шкоду, завдану природі. В екологічному праві вона виконує не лише каральну, а й превентивну функцію, стимулюючи дотримання екологічного законодавства[1].

Екологічне право передбачає кілька видів відповідальності за порушення екологічних норм:

- ✓ Адміністративна відповідальність: адміністративні санкції застосовуються за менш тяжкі правопорушення, наприклад, засмічення територій, перевищення допустимих норм забруднення або порушення екологічних вимог при використанні природних

ресурсів. Основними заходами є штрафи, попередження, припинення діяльності та вилучення незаконно добутих природних ресурсів.

- ✓ Кримінальна відповідальність: кримінальні покарання накладаються за серйозні екологічні злочини, такі як масове забруднення повітря чи води, незаконне вирубування лісів, браконьєрство або знищення природних екосистем. В Україні відповідні злочини передбачені Кримінальним кодексом (ст. 236–254), і можуть каратися штрафами, виправними роботами або позбавленням волі[2].
- ✓ Цивільно-правова відповідальність: цей вид відповідальності полягає у зобов'язанні правопорушника відшкодувати шкоду, заподіяну навколишньому середовищу чи іншим особам. Вона може бути як у формі компенсації збитків, так і у вигляді зобов'язання усунути негативні наслідки порушень.
- ✓ Дисциплінарна відповідальність: застосовується до працівників підприємств чи установ, які порушили екологічні норми в межах своєї професійної діяльності. Покарання можуть включати догани, зниження заробітної плати чи звільнення з роботи.
- ✓ Екологічна відповідальність у міжнародному праві На міжнародному рівні екологічна відповідальність регулюється такими документами, як Конвенція про біорізноманіття, Кіотський протокол, Паризька угода тощо. Вони встановлюють загальні принципи відповідальності держав і компаній за забруднення довкілля та зміни клімату. Хоча екологічне законодавство постійно вдосконалюється, залишається низка проблем:

- ✓ -Недостатній контроль за виконанням екологічних норм.
- ✓ -Низький рівень екологічної свідомості громадян і підприємств.
- ✓ -Корупція та неефективність екологічних штрафів.
- ✓ -Перспективи розвитку екологічної відповідальності включають посилення контролю, впровадження «зелених» технологій, удосконалення правових механізмів та активізацію міжнародної співпраці[3].

Екологічна відповідальність є важливим механізмом захисту довкілля. Її ефективне застосування допомагає зменшити негативний вплив людської діяльності на природу та забезпечити сталий розвиток суспільства. Для цього необхідно посилити контроль за дотриманням екологічного законодавства, підвищувати рівень екологічної освіти та розвивати міжнародну співпрацю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частини: підручник /Краснова М.В., Краснова Ю.А. – Київ: НУБіП України. 278 с,2023

URL:https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Ekolohichne-pravo.-Osoblyva-ta-Spetsialna-chastyny-2023.pdf

2.Екологічний портал Верховної Ради України URL:https://zakon.rada.gov.ua

3. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища"URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text

СЕКЦІЯ 3. ОРГАНИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Брулевич В.В.,
кандидат юридичних наук
Державний біотехнологічний університет
м. Харків, вул.. Алчевських, 44

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Права людини є основою функціонування правової держави, в якій держава зобов'язана не тільки визнавати, а й забезпечувати їхній захист. Актуальність теми зумовлена необхідністю підвищення ефективності адміністративно-правових механізмів захисту в умовах демократичних перетворень та євроінтеграційного курсу України. Адміністративне право, як одна з ключових галузей публічного права, виконує важливу роль у гарантуванні реалізації прав і свобод особи у сфері відносин із публічною адміністрацією.

Сутність адміністративно-правового захисту полягає у системі заходів, спрямованих на запобігання порушенням прав людини, їх поновлення та притягнення до відповідальності винних осіб. Цей захист здійснюється через адміністративні процедури, розгляд звернень громадян, подання скарг, проведення перевірок, а також шляхом здійснення контролю та нагляду за діяльністю органів виконавчої влади.

Важливу роль у системі адміністративно-правового захисту відіграють органи виконавчої влади. Зокрема, Національна поліція забезпечує охорону громадського порядку, запобігання правопорушенням та захист прав громадян у повсякденному житті.

Держпродспоживслужба контролює дотримання законодавства у сфері захисту прав споживачів, безпеки харчових продуктів, санітарного та ветеринарного нагляду. Державна міграційна служба реалізує політику у сфері міграції, надає адміністративні послуги щодо оформлення документів, контролює дотримання правил перебування іноземців та осіб безгромадянства.

Окрему і надзвичайно важливу функцію виконує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен). Ця посадова особа здійснює парламентський контроль за дотриманням прав і свобод людини в діяльності органів публічної влади, незалежно від їх підпорядкованості. Омбудсмен розглядає звернення громадян, ініціює перевірки, подає пропозиції щодо вдосконалення законодавства, а також взаємодіє з міжнародними інституціями у сфері прав людини. Завдяки незалежності та відкритості, інститут омбудсмена є ефективним засобом демократичного контролю за дотриманням прав громадян.

Україна використовує модель парламентського омбудсмана, за якої Уповноважений з прав людини є частиною законодавчої гілки влади, призначається парламентом і є підзвітним йому. У межах цієї моделі омбудсман здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади та їх посадових осіб, при цьому його повноваження не поширюються на діяльність самого парламенту. Такий підхід є найпоширенішим у світі та застосовується, зокрема, у Швеції, Фінляндії, Норвегії, Португалії, Іспанії, Польщі, Латвії, Литві та Естонії [2].

У сфері адміністративно-правового захисту прав людини європейський досвід слугує важливим орієнтиром для країн, що

прагнуть інтегруватися до правового простору Європейського Союзу. Європейські країни мають добре розвинуті механізми забезпечення прав і свобод, які ґрунтуються на принципах верховенства права, відкритості державного управління, незалежного контролю та доступності правосуддя.

Однією з ключових інституцій, яка формує європейські стандарти у сфері прав людини, є Європейський суд з прав людини. Його прецедентна практика стала джерелом права і для України, що зобов'язана враховувати ці рішення відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Крім того, держави ЄС впровадили ефективні моделі адміністративного оскарження, які передбачають швидкий і справедливий розгляд скарг без звернення до суду. Особливістю підходу ЄС є можливість збереження окремих наслідків нікчемного акту для уникнення правового вакууму та забезпечення стабільності правовідносин. Крім того, механізм попереднього запитування дозволяє національним судам уточнювати тлумачення норм права ЄС, що сприяє єдності правозастосування. Водночас процедурні правила Суду ЄС не передбачають окремого регулювання процесу оскарження нормативно-правових актів, що підкреслює універсальність судових процедур [3].

Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія) неодноразово надавала Україні рекомендації щодо посилення адміністративних процедур, впровадження принципу належного урядування, зокрема прозорості, обґрунтованості та доступності адміністративних рішень.

Таким чином, для України важливо:

 удосконалити національне законодавство з урахуванням європейських підходів;

 забезпечити незалежність органів адміністративного контролю;

 запроваджувати електронні сервіси, що полегшують реалізацію прав;

 посилити механізми досудового врегулювання спорів.

Фактично комісія стала основою української правової системи. Плідна співпраця Венеціанської комісії та української влади успішно продовжила роботу після конституційної реформи 2016 р. і продовжиться надалі [1].

Впровадження європейських стандартів у систему адміністративно-правового захисту прав людини є запорукою підвищення довіри громадян до держави та створення справді правової держави.

Таким чином, адміністративно-правовий захист прав людини є однією з основ демократичного правопорядку, а його ефективне функціонування потребує подальшого вдосконалення механізмів, розширення можливостей доступу громадян до захисту своїх прав, а також розвитку правової культури в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Пивовар М., Бігун Н. Роль та функціонування Європейської комісії «За демократію через право» в умовах утвердження сучасного конституціоналізму в Україні. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. 2022. №3 (33). С. 397-403.

2. Банах С.В. Функції омбудсманів у сучасному світі: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Маріуполь, 2014. 236 с.

3. Баран С.І. Стандарти судового оскарження нормативно-правових актів Європейського Союзу. Juris Europensis Scientia. 2025. Вип.. 1. С. 43-46.

Valuieva Liudmyla,
Phd of Law, Associate Professor of
Common Law Disciplines
Institute of Maritime Law and Management,
National University "Odessa Maritime Academy",
e-mail: liud.valuieva@gmail.com

THE ROLE OF THE TARGETING CENTER AND MODERN CUSTOMS IT SYSTEMS IN IMPROVING CUSTOMS SECURITY OF PORTS

The Customs Service plays a key role in ensuring two important functions of the state: the receipt of taxes to the budget of Ukraine and the prevention of threats to national security.

By decision of 09.09.2019 (based on the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 06.08.2016 No. 37), the Ministry of Finance established the Target Center for the Prevention and Detection of Violations of Customs Legislation.

Currently, a specialized analytical center operates in the customs control system to analyze, monitor and identify potential risks during the movement of goods across the border. It uses data from various sources: electronic customs declarations, cargo databases, information from international customs services, as well as data from GPS tracking systems, RFID tags, video surveillance, and other sources. The goal is to collect information about goods, vehicles, routes, and participants in foreign economic activity to identify potential risks.

The main tool for targeting centers is risk management systems (automated risk management - SARM). SARM is software that analyzes a large amount of data on cargo, routes, vessels, and other factors to identify possible risks of violating the law. After this analysis, the system automatically indicates those goods or vessels that require more thorough inspection. For example, the system can detect a suspicious increase in the volume of a certain product, which may indicate potential smuggling, or a suspicious route for transporting goods. It automatically identifies goods, vehicles or companies that are suspicious due to any deviations from the norm or the presence of previous risks. Target centers cooperate with international customs authorities, exchanging information about potentially dangerous cargo or smugglers (if cargo from a certain country is often associated with smuggling, the system automatically marks such shipments for more thorough inspection). Target centers also work closely with government agencies, such as border guards, security services and international customs services. This provides a rapid exchange of information about potential threats in real time and allows customs officers to respond quickly to potential threats in the behavior of transport or cargo. Thanks to automated data analysis, target centers quickly identify potentially dangerous cargo, which significantly increases the effectiveness of the fight against smuggling, illegal drug trafficking, weapons, and cross-border crime in general. This significantly increases the efficiency of customs control, helping to identify risks and focus resources on potentially dangerous cargo. Therefore, it increases the level of customs security and reduces opportunities for smuggling.

GPS tracking is the installation of GPS devices on vehicles (trucks, ships, railcars) or containers. These devices constantly transmit geographical location data to servers where they can be viewed by logistics companies, customs services or goods owners. GPS tracking allows customs authorities and companies to see exactly where the cargo is at any time. In the event of a change in route or suspicious activity, measures can be taken quickly to verify the situation.

RFID tags (radio frequency identification) are a technology that uses radio waves to automatically identify and track objects. RFID tags can be attached to containers or cargo to identify them during transportation. The RFID tag contains a unique code that is read by a special reader, and when the cargo passes through a checkpoint, the system automatically identifies it and records the data.

RFID tags allow for quick and accurate identification of cargo without the need for physical inspection or manual data entry. This simplifies tracking and security processes, reduces the risk of loss or theft of goods, and facilitates faster response to emergencies. Since each cargo is automatically identified, it reduces the likelihood of errors and fraud during transportation and cargo accounting. Cargo data becomes available to all participants in the process - customs, logistics companies, and customers, which increases the level of transparency and trust between the parties.

Customs authorities can track the movement of goods across the border in real time, which helps prevent violations or smuggling.

Sensors are installed on containers or vehicles and constantly monitor specified indicators (temperature, humidity, pressure, movement, opening of containers, etc.), after which they give signals in

case of any changes or deviations from the norm. In the event of unauthorized opening of the container or other non-standard situation (for example, temperature increase or damage to the cargo), customs and owners of the goods receive an instant notification. The use of sensors in law enforcement activities helps to track the legality of actions with goods during their transportation [1].

Today, many ports of Ukraine still use manual cargo control procedures. This increases risks to national security, especially in cases of movement of prohibited goods, weapons, drugs, dangerous goods, etc.

The problems of technical backwardness can be solved by reforming and technical modernization of the customs system. Thus, in February 2024, the Ministry of Finance approved the Long-Term National Strategic Plan for Digital Development, Digital Transformation, and Digitalization of the State Customs Service. The plan is designed until 2026 and provides for: Implementation of cybersecurity principles; Implementation of paperless procedures; Building reliable and modern customs IT systems [2].

We hope that Targeting centers will contribute to the fastest implementation of these plans.

References

1. RFID GPS Trackers: Two Technologies, One Solution. URL: https://www.link-labs.com/blog/rfid-gps-trackers-two-technologies-one-solution (дата звернення: 20.04.2025).

2. The Ministry of Finance approved the strategic plan for digitalization of the State Customs Service, 19 Лютого 2024. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_skhvaliv_strategichnii_plan_tsifrovizatsii_derzhmitsluzhbi-4448 (дата звернення: 20.04.2025).

Картавих В.В.,
асистент кафедри права та європейської інтеграції
Державний біотехнологічний університет
e-mail: vladuka255@gmail.com

МЕДІАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

У сучасних умовах стрімкої трансформації трудових відносин, зростання кількості трудових спорів, загострення соціально-економічної напруги особливого значення набуває впровадження ефективних, швидких і маловитратних механізмів вирішення конфліктів. У цьому контексті медіація постає як важливий інструмент забезпечення прав і свобод людини в сфері праці.

Медіація у сфері праці — це добровільна, конфіденційна процедура врегулювання спору за участю нейтральної третьої сторони – медіатора. Вона є альтернативою традиційному судовому способу вирішення спору і дозволяє сторонам самостійно досягти прийнятного для обох рішення. Основними перевагами медіації є швидкість, гнучкість, економічність і збереження відносин між сторонами. У трудовому контексті медіація застосовується до індивідуальних спорів (між працівником і роботодавцем) та колективних (між роботодавцем і групою працівників або профспілкою) [2].

Видіялють чотири основні стилі медіації, кожен з яких має своє призначення в залежності від глибини і типу конфлікту.

- Фасилітативна медіація ґрунтується на нейтральному сприянні діалогу між сторонами.

- Оціночна передбачає надання медіатором фахової правової оцінки й прогнозування можливих судових наслідків.
- Трансформаційна медіація спрямована на зміну характеру комунікації та покращення взаєморозуміння.
- Наративна ж дозволяє сторонам переосмислити конфлікт через особистісні історії, вийти за межі емоційного протистояння [4].

Міжнародний і європейський досвід демонструє успішне функціонування медіації в трудових спорах. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради створила правову основу для розвитку медіації як інструменту вирішення цивільних і комерційних транскордонних спорів [1]. Проте в низці держав-членів ЄС медіацію активно застосовують у трудових правовідносинах. Наприклад, в Угорщині вона закріплена у Трудовому кодексі, у Латвії та Польщі — у спеціальних законах, а в Нідерландах до 25% трудових спорів вирішуються шляхом медіації.

США також накопичили значний досвід альтернативного вирішення трудових спорів через систему колективних договорів і внутрішніх механізмів примирення. Там медіація стала основним способом вирішення як індивідуальних, так і колективних трудових конфліктів, зокрема в умовах доктрини «найму за бажанням», яка обмежує правовий захист працівників від звільнень.

В Україні зрушення у впровадженні медіації стали помітними після підписання Сінгапурської конвенції ООН у 2019 році та прийняття Закону України «Про медіацію» у 2021 році. Цей закон закріпив основні принципи медіації, процедуру її проведення, статус медіатора та вимоги до його професійної підготовки.

Водночас медіація в трудових спорах залишається недостатньо поширеною, особливо в індивідуальних справах, що пояснюється низьким рівнем правової культури, недовірою до інструменту та відсутністю інституційної підтримки [2].

Органи публічної влади в Україні мають важливу місію — сприяти розвитку культури досудового врегулювання спорів через створення центрів медіації, навчання фахівців, інформаційні кампанії, а також адаптацію законодавства до європейських стандартів. У публічному секторі таку діяльність узгоджено з положеннями Конвенції МОП №151, яка визнає медіацію як ефективний інструмент вирішення трудових спорів серед державних службовців [3].

У підсумку, медіація у трудових відносинах — це ефективний, гуманний і економічний інструмент реалізації трудових прав і свобод. Її поширення потребує зусиль як на нормативно-правовому, так і на практичному рівні. Зокрема, варто розробити державну політику просування медіації в трудовій сфері, створити спеціалізовані медіаційні служби на рівні органів влади, підвищити кваліфікацію юристів, кадровиків і медіаторів, а також адаптувати міжнародний досвід до українських соціально-економічних реалій. Усе це сприятиме формуванню ефективного механізму реалізації права на працю, соціального діалогу та стабільного розвитку трудових відносин.

Список використаних джерел

1. Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС про деякі аспекти медіації в цивільних і комерційних справах. – Брюссель, 21 травня 2008 р.

2. Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2021. – № 50. – Ст. 407.
3. Міжнародна організація праці. Конвенція № 151 про трудові відносини в державній службі. – Женева: МОП, 1978.
4. Härter K., Hillemanns C.F., Schlee G. Mediation and the Rule of Law: Interdisciplinary Perspectives. – Springer, 2021.

Коверко Ю.А.,
кандидат економічних наук, доцент
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Ґжицького, м. Львів

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Запорукою забезпечення продовольчої безпеки держави та наповнення світового продовольчого ринку є розвиток аграрного сектору України, але військова агресія російської федерації в останні роки гальмує цей процес: через забруднення та окупацію неможливо використовувати значну площу сільськогосподарських угідь, вимушена міграція населення та мобілізація привели до дефіциту кадрів у сільському господарстві, зниження обсягів виробництва та експорту продовольства обмежило доступ сільськогосподарських виробників до фінансових ресурсів.

В аграрному секторі одними із ключових виробників сільськогосподарської продукції є фермерські господарства. За даними Державної служби статистики України на 1 січня 2024 року кількість зареєстрованих фермерських господарств становила 50 126

одиниць, з яких кількість статистично активних фермерських господарств – 19 665 одиниць [1].

Відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV фермерські господарства мають право на допомогу за рахунок коштів державного бюджету, у тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Сприяння розвитку фермерських господарств є одним із напрямів підтримки відновлення та стійкості сільськогосподарського сектору, визначених Стратегією розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1163-р.

З метою забезпечення безперебійного виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення рівня продовольчої безпеки та економічної стійкості України Постановою Кабінету Міністрів України від 16 серпня 2022 р. № 918 затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам. Відповідно до цього Порядку бюджетні кошти надаються отримувачам у вигляді:

- бюджетної субсидії на одиницю оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення (1 гектар) для провадження сільськогосподарської діяльності – у розмірі 4000 гривень на 1 гектар;
- спеціальної бюджетної дотації для утримання великої рогатої худоби (корів) усіх напрямів продуктивності на кожну корову, яка перебуває у власності отримувача, ідентифікована та

зареєстрована відповідно до законодавства станом на дату подання заявки, – у розмірі 7000 гривень на одну корову;

- спеціальної бюджетної дотації для утримання маточного поголів'я кіз та/або овець на кожну голову, яка перебуває у власності отримувача, ідентифікована та зареєстрована відповідно до законодавства станом на дату подання заявки, – у розмірі 2000 гривень на одну голову кіз та/або овець;
- окремої бюджетної субсидії на одиницю оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення (1 гектар) для провадження сільськогосподарської діяльності на територіях, на яких завершено ведення бойових дій, та на територіях, тимчасову окупацію яких завершено, – у розмірі 8000 гривень на 1 гектар [2].

Для підтримки аграрної сфери у Державному бюджеті України на 2025 рік закладено понад 6 млрд. грн, зокрема на розвиток тваринництва й агропереробної галузі – 1 млрд. грн, на виплату дотацій на гектар сільськогосподарським виробникам і на утримання корів, овець та кіз – 4 726 млн. грн, на видачу грантів – 1,37 млрд. грн, на надання пільгових безвідсоткових кредитів фермерським господарствам – 80 млн. грн, на розмінування сільськогосподарських земель – 1 млрд. грн. Також Урядом України спільно з міжнародними донорськими організаціями запроваджено грантові конкурси та програми, які допоможуть фермерам у вирішенні сезонних труднощів: гранти на підтримку агрегаційних моделей у ягідництві та овочівництві, допомога українським фермерам у закупівлі насіння зернових, програма надання рукавів для тимчасового зберігання зерна, фінансова допомога домогосподарствам, що здійснюють сільськогосподарську

діяльність, та дрібним фермерам Mercy Corps, фінансова допомога малому та середньому бізнесу у сфері сільського господарства Mercy Corps [3].

Незважаючи на широкий перелік програм і грантів сьогодні існує ряд перешкод в отриманні фермерами державної підтримки. Зокрема, окремі труднощі виникають вже при поданні заявок на державну підтримку через платформи Дія та Державний аграрний реєстр (ДАР): складний інтерфейс, нестабільна робота платформ, помилки та неточності в даних, проблеми з електронним цифровим підписом. Окрім цього в сільській місцевості можуть виникати труднощі у подачі заявок через відсутність стабільного інтернету та достатніх навичок у фермерів для самостійного подання онлайн заявок. Навіть після схвалення заявки на одержання коштів можлива затримка у фактичному їх отриманні, що не дозволяє фермерам вчасно проводити необхідні сільськогосподарські роботи. Незважаючи на значний обсяг державної підтримки, передбаченої Державним бюджетом України на 2025 рік, цих коштів недостатньо для покриття потреб усіх фермерських господарств.

Отож, державна підтримка фермерських господарств є вкрай важливою для забезпечення безперебійного виробництва сільськогосподарської продукції в умовах війни. Збільшення кількості програм підтримки, вдосконалення механізмів її надання, забезпечення прозорості та рівного доступу сприятиме розвитку фермерства, а отже і аграрного сектору України.

Список використаних джерел:

1. Аналіз регуляторного впливу проекту наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження

форми типового бізнес-плану створення та функціонування фермерського господарства (особистого селянського господарства)». URL: https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/1028-1.pdf

2. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 16 серпня 2022 р. № 918. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2022-%D0%BF#Text

3. Державна підтримка агробізнесу під час війни. URL: https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/wartime-state-support-for-agribusiness

Коломієць О. Е.,
студентка
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
E-mail: kolomiiets_o@univer.km.ua
Курилюк Ю. Л.,
студентка
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
E-mail: kuryliuk_y@univer.km.ua

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК ГАРАНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Територіальні громади в Україні є фундаментом місцевого самоврядування, відіграючи ключову роль у забезпеченні та реалізації прав і свобод людини. Саме на місцевому рівні забезпечується доступ громадян до адміністративних, соціальних, освітніх, медичних та інших послуг, а виокремлені характеристики територіальної громади дозволяють підкреслити її сутність і

значення як колективного суб’єкта публічного права, що здійснює представлення та реалізацію інтересів її жителів на місцевому рівні [1, с. 33].

Відповідно до Конституції України, територіальні громади мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення. Зокрема, стаття 143 Конституції визначає, що громади управляють комунальною власністю, затверджують місцеві бюджети, встановлюють місцеві податки і збори, забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів, утворюють, реорганізують та ліквідують комунальні підприємства, організації й установи, а також здійснюють контроль за їхньою діяльністю [2]. Ці повноваження дозволяють громадам ефективно реагувати на потреби своїх мешканців, забезпечуючи реалізацію їхніх соціально-економічних та культурних прав.

Згідно з дослідженням, територіальні громади сіл, селищ та міст є суб'єктами цивільного права, що дозволяє їм брати участь у цивільних правовідносинах, управляти комунальною власністю та забезпечувати надання адміністративних послуг мешканцям. Це підкреслює їхню здатність самостійно вирішувати питання місцевого значення та сприяти реалізації соціально-економічних прав громадян [3, с. 15].

Територіальна громада відіграє важливу роль як гарант реалізації прав і свобод людини, оскільки саме на місцевому рівні забезпечується безпосередній доступ громадян до основних соціальних послуг і механізмів захисту їхніх прав. Одним із ключових прав, яке здійснюється через місцеві громади, є право громадян на участь у виборах органів місцевого самоврядування.

Це право дає можливість жителям територіальної громади безпосередньо впливати на процеси прийняття рішень, що стосуються їхнього життя, а також забезпечує демократичний контроль за діяльністю органів влади на місцевому рівні.

Територіальні громади, активно залучають своїх мешканців до всіх етапів прийняття рішень, що стосуються їхнього життя та добробуту. Завдяки цьому місцеві жителі отримують реальну можливість впливати на процеси, які безпосередньо їх стосуються. Для реалізації цієї мети проводяться опитування мешканців, вони залучаються до відповідних стратегічних чи робочих груп, тобто шляхом участі, виявляються та враховуються проблеми і потреби громади [4, с. 52]. Такий підхід дозволяє забезпечити більш точне та оперативне реагування на запити місцевих жителів, підвищуючи рівень довіри до органів місцевої влади і сприяючи розвитку громади в цілому.

Однак, для повноцінної реалізації прав і свобод, територіальним громадам необхідно вирішити низку викликів. Серед них – забезпечення належного фінансування, підвищення професійного рівня працівників органів місцевого самоврядування та усунення правових колізій. Зокрема, питання статусу жителів громади та їхнього права на участь у місцевому самоврядуванні потребує додаткового врегулювання для уникнення дискримінації та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.

Отже, територіальні громади в Україні є фундаментом для реалізації прав і свобод людини на місцевому рівні. Вони забезпечують участь громадян в управлінні, сприяють розвитку демократичних процесів та виступають гарантом дотримання

законності і правопорядку в суспільстві. Основною відмінністю територіальних громад від інших органів публічної влади є їх безпосередня близькість до громадян і здатність швидко та ефективно вирішувати питання, що стосуються їхнього життя. Тому вони мають важливе значення не тільки для розвитку місцевих спільнот, але й для забезпечення демократичних стандартів та прав людини на всіх рівнях управління.

Список використаних джерел:

1. Тарасенко Т. Територіальна громада як юридична особа публічного права: загальні проблеми теорії та практики. *Аспекти публічного управління*. 2023. Т. 11, № 2. С. 31–39. URL: https://doi.org/10.15421/152316 (дата звернення: 01.04.2025).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 01.04.2025).

3. Борденюк В. В. Територіальні громади сіл, селищ та міст як суб'єкти цивільного права : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 22 с. URL: https://ir.library.knu.ua/handle/123456789/4368 (дата звернення: 01.04.2025).

4. Балдич Н., Гнидюк Н., Трутеовський Ц. Дослідження навчальних потреб представників органів місцевого самоврядування України. *Програма ради Європи «Децентралізація і реформа місцевого самоврядування в Україні»*. 2019. 122 с. URL: https://surl.li/savdpa (дата звернення: 01.04.2025).

Клєріні Г. В.,
старший викладач кафедри
права та європейської інтеграції
кандидат юридичних наук
Державний біотехнологічний університет
e-mail: harri.klerini@ukr.net

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Права і свободи людини є наріжним каменем будь-якої демократичної держави. Їхнє визнання, дотримання та захист становлять обов'язок держави, зафіксований як у національних правових актах, так і в численних міжнародних документах, учасницею яких є Україна. У цьому контексті важливе місце посідають правоохоронні органи — як частина державного апарату, що безпосередньо відповідає за забезпечення правопорядку, безпеки та правового захисту громадян. Водночас саме ці органи часто перебувають у точці перетину між необхідністю реалізації державної влади та гарантіями дотримання прав і свобод людини, що зумовлює особливу складність і важливість їх функціонального призначення.

Варто зазначити, що чинне законодавство України не містить конкретного визначення поняття «правоохоронні органи», вичерпного переліку цих органів або чітких критеріїв, за якими той чи інший орган державної влади відноситься до правоохоронних. У науковій доктрині поняття «правоохоронні органи» пропонується розглядати як спеціально уповноважені на протидію порушенням закону органи державної влади, які з метою захисту прав і свобод людини та інтересів суспільства можуть застосовувати державний примус на підставах та в порядку, визначених законом. [1, с. 184]

Россоха С. В. пропонує під правоохоронним органом розуміти такий

державний орган, що Конституцією та законами України наділений певним обсягом прав і обов'язків щодо здійснення захисту прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб, суспільства і держави шляхом вчинення специфічних дій примусового характеру, які проводяться в певній процесуальній формі». [2, с. 13]

Таким чином, правоохоронні органи є важливими інституціями, що символізують присутність держави у повсякденному житті громадян. Вони виступають гарантом стабільності, правопорядку та справедливості, а їхня діяльність має безпосередній вплив на безпеку та захист прав і свобод людини. Правоохоронні органи є не лише інструментами для боротьби зі злочинністю, а й символами здатності держави втрутитися у випадку порушення прав і свобод людини, забезпечуючи належний рівень захисту. У цьому контексті вони виконують одну з основних функцій сучасної держави – захист права своїх громадян від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Основні напрямки діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення прав і свобод людини визначаються чинним законодавством і включають:

- захист прав, свобод, життя та здоров'я людини незалежно від віку, статі, національності, раси та інших ознак;

- створення умов для реалізації прав і свобод через охорону громадського порядку та забезпечення безпеки;

- усунення причин, що загрожують реалізації прав і свобод, та обмежують їх повне здійснення;

- забезпечення належної безпеки і правових засад для недопущення порушень прав людини, зміцнення правопорядку і законності;

- встановлення винних у порушенні прав та притягнення до відповідальності згідно з національним і міжнародним законодавством.

Сьогодні в Україні, яка знаходиться в умовах дії правового режиму воєнного стану, питання дотримання прав людини у діяльності правоохоронних органів набуває особливої гостроти. Реалії воєнного часу зумовлюють підвищене навантаження на правоохоронні структури, що мають діяти не лише в межах закону, але й відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини. Разом з тим, дотримання прав людини не повинно розглядатися як додатковий чи вторинний аспект діяльності правоохоронних органів — це має бути визначальним орієнтиром, пріоритетом, що формує зміст і межі будь- якого втручання з боку держави в життя особи. Війна не є виправданням для знецінення прав людини, а навпаки — має стати підґрунтям для зміцнення інституційних гарантій та правозахисних механізмів.

Такий підхід ґрунтується на принципах, закріплених у Конституції України, а також у міжнародно-правових актах, зокрема Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Європейській конвенції з прав людини тощо. Права людини в діяльності правоохоронних органів мають відповідати таким природно-правовим поняттям та

принципам, як справедливість, рівноправність, законність та верховенство права, що, своєю чергою, означає те, що дії правоохоронних органів держави неупереджено мають відповідати правовій істині та здійснюватися на законних та чесних, моральних та легальних підставах чиосновах. [3, с. 48]

В умовах сучасних викликів для забезпечення реального пріоритету прав людини в діяльності правоохоронних органів вкрай важливо вжити комплексних та системних заходів. По-перше, слід значно посилити професійну підготовку працівників, зокрема акцентуючи увагу на основах прав людини та міжнародних стандартах, що дозволить забезпечити належний рівень поваги до прав людини під час виконання службових обов'язків. По-друге, необхідно створити ефективні механізми внутрішнього та зовнішнього контролю за діяльністю правоохоронців, що дозволить своєчасно виявляти та усувати порушення прав людини в їх роботі. По-третє, важливо запровадити прозорі й об'єктивні методи оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів, при цьому враховувати не лише кількісні показники, такі як кількість розкритих злочинів, але й якісні аспекти, зокрема дотримання прав людини під час розслідувань та в процесі роботи. Крім того, потрібно активно розвивати співпрацю з міжнародними організаціями та правозахисними структурами для імплементації найкращих міжнародних практик у діяльність правоохоронних органів. Це дозволить забезпечити більш ефективний захист прав людини та зміцнити довіру населення до правоохоронних органів.

Аналізуючи наведене, можна зробити висновок, що дотримання прав людини не повинно залишатися лише

декларативною нормою, а має стати реальним пріоритетом у діяльності правоохоронних органів України. Забезпечення прав людини в цій сфері вимагає значних зусиль у рамках правового реформування, а також удосконалення механізмів контролю та нагляду за роботою правоохоронців. Оскільки Україна прагне інтегруватися доєвропейських та міжнародних структур, вона зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у сфері прав людини. Відповідно до численних міжнародних угод та конвенцій, підписаних Україною, правоохоронні органи повинні функціонувати виключно в межах правового поля та забезпечувати належне ставлення до громадян, чиї права вони мають захищати. Проте, на практиці дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів потребує суттєвих вдосконалень і подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. Трагнюк Р. Р., Деякі проблеми визначення поняття правоохороннихорганів за законодавством України.// Scientific Notes of Lviv University of Business and Law, - 2020. - № 26. - С. 184-188.

2. Россоха С. В. Правоохоронні органи держав и в механізмі захиступрав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.02. Харків, 2016. 20 с

3. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посібник /І. П. Андрусяк, Д. Є. Забзалюк, П. М. Лепісевич та ін.; за заг. ред. Д. Є.Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 320 с.

Кухар О.В.,
доктор економічних наук,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та європейської інтеграції
Державний біотехнологічний університет
e-mail: fregat009@ukr.net

ЗАХИСТ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасних умовах боротьби з корупцією в Україні особливого значення набуває правовий і інституційний захист викривачів — осіб, які добровільно повідомляють про факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень. Вони відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості публічної влади, формуванні механізмів доброчесності та реалізації демократичних принципів управління. Проте без належного правового захисту викривачі можуть ставати жертвами репресій, дискримінації, переслідувань, що прямо порушує їхні права людини.

Поняття викривача в українському законодавстві закріплено у статті 53^1 Закону України «Про запобігання корупції» [1]. Закон гарантує таким особам анонімність, право на державний захист, безоплатну правову допомогу, компенсацію у разі порушення трудових прав, а також викривач може отримати 10% від грошового розміру предмета корупційного злочину або розміру завданих державі збитків від злочину після ухвалення обвинувального вироку суду.

У 2020 році в Україні було створено єдиний портал для повідомлення про факти корупції, який адмініструє Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) [5]. Цей механізм

сприяє оперативному інформуванню відповідних органів без залучення викривача до відкритого процесу на перших етапах.

Водночас практика демонструє низку серйозних проблем у реалізації гарантій захисту викривачів. Згідно з аналітичним звітом Transparency International Ukraine (2023), лише 7% викривачів в Україні скористалися передбаченим захистом, натомість 36% повідомили про негативні наслідки після подання заяви: тиск з боку керівництва, звільнення або переведення на нижчі посади, порушення конфіденційності тощо [4].

Такі випадки демонструють не тільки недоліки в реалізації національного законодавства, а й системну проблему — відсутність цілісної культури захисту прав викривачів. Це суперечить не лише положенням Конституції України (ст. 34, 43, 55), але й міжнародним стандартам. Зокрема, Конвенція ООН проти корупції (стаття 33) прямо вимагає від держав-учасниць забезпечення ефективного захисту осіб, які повідомляють про корупцію [2].

Директива ЄС 2019/1937 встановлює детальні вимоги до процедур анонімного подання інформації, незалежного розслідування та гарантій непереслідування викривачів [3].

Україна в рамках Угоди про асоціацію з ЄС зобов'язалася імплементувати цю Директиву, однак відповідний законопроєкт № 1010, ухвалений у 2019 році, наразі не повністю відповідає європейським стандартам. Зокрема, він обмежує коло осіб, які можуть бути визнані викривачами, не передбачає створення незалежного органу нагляду (аналог омбудсмена для викривачів), а також недостатньо регулює питання компенсацій, судового захисту та механізмів реабілітації у випадку переслідування.

Особливого значення набуває проблема захисту викривачів під час воєнного стану. У цей період зростає роль військових, правоохоронців, чиновників, які можуть стати свідками корупційних практик, пов'язаних із закупівлями, гуманітарною допомогою, мобілізацією. За даними Національного агентства з питань запобігання корупції, у 2022–2023 роках зросла кількість повідомлень про порушення в оборонному секторі, проте лише незначна частина викривачів звертається до суду або НАЗК через страх репресій [5].

Для підвищення ефективності механізмів захисту викривачів в Україні необхідно:

1. Імплементувати положення Директиви ЄС 2019/1937 у повному обсязі [3];
2. Створити незалежну інституцію з розгляду скарг викривачів, з правом проводити розслідування та надавати рекомендації [6];
3. Удосконалити процеси інформування працівників публічного сектору про їхні права у разі викриття корупції [4];
4. Забезпечити судову практику, що базується на захисті прав викривачів як носіїв публічного інтересу;
5. Розвивати культуру доброчесності в публічному управлінні, зокрема через навчальні програми та просвітницькі кампанії.

Таким чином, захист викривачів корупції є не лише інструментом ефективної боротьби з корупцією, а й засобом забезпечення ключових прав людини, включаючи свободу вираження, право на справедливе ставлення, трудові права та

захист гідності. Його розвиток — невід'ємна частина руху України до побудови правової, демократичної держави та гармонізації з правовим простором Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18
2. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р. – Ратифікована Законом України № 251-V від 18.10.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
3. Директива (ЄС) 2019/1937 Європейського Парламенту і Ради від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32019L1937
4. Transparency International Ukraine. Захист викривачів в Україні: аналіз правозастосовної практики. – Київ, 2023. – 36 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ti-ukraine.org
5. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Портал викривачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://whistleblower.nazk.gov.ua
6. Рада Європи. Рекомендація CM/Rec(2014)7 Комітету Міністрів державам-членам щодо захисту викривачів, прийнята 30 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rm.coe.int/

Міненко С.І.,
докторка філософії, доцентка,
Доцентка кафедри права та європейської інтеграції
Державний біотехнологічний університет
e-mail: minenko.sofi@btu.kharkov.ua

ПРОЗОРІСТЬ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ЯК ЗАПОРУКА НЕДОПУЩЕННЯ КОРУПЦІЇ

У сучасній демократичній державі публічне управління має бути не лише ефективним, але й прозорим. Прозорість — це один із ключових принципів доброго врядування, що забезпечує підзвітність, довіру громадян до влади та мінімізує ризики корупції. В умовах України, яка проходить складний шлях реформ, боротьби з корупцією та реалізації курсу на європейську інтеграцію, забезпечення прозорості в діяльності органів публічної влади набуває особливого значення.

Прозорість у публічному управлінні передбачає відкритість інформації про ухвалення рішень, витрачання бюджетних коштів, кадрові призначення, публічні закупівлі, а також забезпечення доступу громадян до цієї інформації. Вона є не лише інструментом контролю, а й гарантією реалізації конституційного права громадян на доступ до публічної інформації (ст. 34 Конституції України; Закон України «Про доступ до публічної інформації» [1]).

Високий рівень прозорості істотно знижує можливості для зловживань службовим становищем, прихованого лобіювання, конфлікту інтересів та розкрадання державних ресурсів. Наприклад, запровадження системи електронних закупівель ProZorro стало однією з найбільш успішних антикорупційних ініціатив в Україні. За даними Міністерства економіки, з моменту

запуску системи у 2016 році економія державних коштів склала понад 250 млрд гривень [2]. Принцип "всі бачать усе", закладений у систему ProZorro, дозволяє громадянам і журналістам моніторити процеси закупівель у режимі реального часу, що стало ефективним бар'єром для корупції.

Іншим прикладом позитивної практики є Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, який адмініструється НАЗК. Він дає змогу громадськості аналізувати майновий стан посадовців, виявляти невідповідності між офіційними доходами та реальним способом життя [3]. Це не лише підвищує відповідальність публічних службовців, а й слугує запобіжником корупційним діям.

Разом з тим, попри запровадження низки електронних інструментів, в Україні все ще зберігається проблема формальної прозорості, коли дані є відкритими, але складними для інтерпретації, розкиданими між реєстрами або доступними лише за спеціальними запитами. Крім того, відсутність ефективної відповідальності за приховування або спотворення інформації знижує реальну дієвість антикорупційних механізмів.

Дослідження Transparency International Ukraine (2023) вказує, що найбільшими ризиками залишаються непрозорість процедур у сфері державного управління кадрами, розпорядження комунальним майном, прийняття регуляторних актів органами місцевого самоврядування, зокрема без громадського обговорення [4]. За індексом сприйняття корупції CPI, у 2023 році Україна посіла

104 місце зі 180 країн, що свідчить про покращення позицій, але не про системне подолання проблеми.

Європейський досвід демонструє, що прозорість має бути не лише технічною або адміністративною вимогою, а філософією державного управління, яка передбачає:

- включення громадськості до прийняття рішень (громадські слухання, бюджети участі, онлайн-обговорення нормативних актів);
- стандарти відкритих даних (machine-readable, API-доступ, інтеграція з аналітичними платформами);
- підзвітність та аудит діяльності органів влади;
- цифровізація внутрішніх процесів управління, яка зменшує людський фактор і бюрократичні бар'єри.

Наприклад, у Грузії після запровадження електронного документообігу, відкритих тендерів і прозорої системи добору державних службовців, рівень корупції в публічному секторі за 5 років знизився майже вдвічі [5]. Аналогічні тенденції спостерігаються в Естонії та інших країнах Балтії, де прозорість урядування інтегрована в цифрові сервіси та законодавчі вимоги.

Для підвищення прозорості публічного управління в Україні доцільно:

1. Розширити перелік обов'язкових для публікації наборів відкритих даних ;
2. Стандартизувати візуалізацію інформації про бюджет, закупівлі, рішення органів влади;
3. Забезпечити взаємодію державних реєстрів і доступ громадськості до їхніх інтегрованих версій ;

4. Впровадити освітні програми з відкритості та етики для державних службовців;

5. Забезпечити неухильне дотримання Закону "Про доступ до публічної інформації", у тому числі через адміністративну відповідальність за його порушення .

Таким чином, прозорість у публічному управлінні є не лише технічною категорією, а системним принципом державної політики, що забезпечує превенцію корупційних практик, сприяє ефективному управлінню та зміцненню правової держави. Вона виступає ключовим елементом демократичного врядування, який безпосередньо впливає на реалізацію прав і свобод людини, рівність доступу до ресурсів та формування довіри до держави.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17

2. Міністерство економіки України. Проект ProZorro: відкриті дані як запорука ефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://prozorro.gov.ua

3. Національне агентство з питань запобігання корупції. Єдиний державний реєстр декларацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://public.nazk.gov.ua

4. Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції 2023: позиції України та регіональна динаміка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ti-ukraine.org

5. Світовий банк. Fighting Corruption in Public Services: Chronicling Georgia's Reforms. – Washington, D.C., 2012. – 104 с.

Москаленко О.В.,
доктор юридичних наук, професор,
Декан факультету менеджменту, адміністрування та права
Державний біотехнологічний університет
e-mail: alena.mko9@gmail.com

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ І НАЦІОНАЛЬНІ ВИКЛИКИ

Забезпечення соціальних прав є ключовим елементом реалізації основоположних прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України, Загальною декларацією прав людини [1], Європейською соціальною хартією [2] та іншими міжнародно-правовими актами. Особливого значення соціальні права набувають у секторах, де праця є фізично важкою, сезонною та схильною до ризиків — зокрема, в аграрному секторі. Саме тому питання ролі держави у реалізації соціальних прав працівників агробізнесу, особливо в умовах війни та післявоєнного відновлення, заслуговує на особливу увагу як науковців, так і практиків публічного управління.

Аграрний сектор є не лише економічною основою держави, але й джерелом зайнятості для мільйонів громадян. В Україні він формує понад 15% ВВП і забезпечує понад 3,5 мільйона робочих місць. У воєнних умовах агробізнес виявився надзвичайно вразливим — через втрату територій, мобілізацію працівників, руйнування інфраструктури, міграцію та економічну нестабільність. Все це призвело до суттєвого зниження рівня захисту соціальних прав працівників: права на безпечні умови

праці, гідну оплату, соціальне страхування, охорону здоров'я та захист від дискримінації [3].

У такій ситуації саме держава виступає ключовим актором, що зобов'язаний не лише реагувати на кризу, а й формувати стабільну інституційну базу для соціального захисту. Це потребує комплексного перегляду політики у сфері праці, трудового законодавства та взаємодії з соціальними партнерами [6,7].

Міжнародні організації, зокрема Міжнародна організація праці, наголошують на тому, що соціальні права — це не лише гуманітарний аспект, але й інструмент забезпечення економічної стійкості, соціального миру та розвитку. Механізми державної політики мають забезпечувати право на гідну працю, страхування, професійний розвиток, а також підтримку у разі втрати роботи. Водночас ключовим чинником ефективної реалізації соціальних прав є інтеграція кращих європейських практик, які вже довели свою ефективність.

Комплексний аналіз моделей, що застосовуються у країнах ЄС: Франції, Німеччині, Польщі, Данії, Нідерландах, показав що у кожній із цих держав спостерігається активна участь публічної влади в регулюванні соціального захисту через такі інструменти, як колективні договори, обов'язкове соціальне страхування, державне фінансування підвищення кваліфікації працівників [7], [6].

Водночас у Данії впроваджено модель «flexicurity» — поєднання гнучкості трудових відносин із високим рівнем соціального захисту.

Україна наразі перебуває на початковому етапі впровадження подібних механізмів. Попри наявність Закону «Про

загальнообов'язкове державне соціальне страхування», чинного Кодексу законів про працю та інших нормативних актів, рівень охоплення працівників аграрного сектору соціальним захистом залишається низьким [5].

Серед головних проблем:

- сезонність зайнятості, що ускладнює нарахування страхового стажу;
- недостатній контроль за умовами праці у малих фермерських господарствах;
- низький рівень правової поінформованості працівників;
- нестача фінансування державних програм підтримки.

Окрему увагу слід приділити питанню внутрішньо переміщених осіб, що працевлаштовуються в агросекторі. Їхній статус часто неврегульований, що унеможливлює доступ до базових соціальних гарантій. У цьому контексті надзвичайно актуальним є досвід Франції та Німеччини, де держава через електронні реєстри й автоматизовані механізми забезпечує контроль за правами навіть тимчасових працівників [7], [6].

Узагальнюючи досвід ЄС і потреби України, можна сформулювати такі

рекомендацій

1. Інституціоналізація соціального діалогу: створення системи постійних консультацій між органами влади, профспілками та роботодавцями.

2. Розширення кола осіб, охоплених соціальним страхуванням, зокрема за рахунок сезонних і тимчасових працівників.

3. Створення спеціалізованих страхових механізмів для працівників агросектору (за прикладом польської KRUS).

4. Цифровізація процедур реєстрації трудових контрактів, впровадження електронних систем обліку зайнятості (як TITRE у Франції).

5. Залучення міжнародної технічної допомоги та фінансових інструментів (Європейський соціальний фонд, Програма розвитку ООН) для фінансування програм перепідготовки та соціального страхування.

6. Підвищення інституційної спроможності державної служби зайнятості, Держпраці, органів місцевого самоврядування щодо моніторингу й реагування на порушення соціальних прав.

Таким чином, ключовою тезою є те, що реалізація соціальних прав працівників агробізнесу — це насамперед завдання органів публічної влади, які мають забезпечити умови для гідної праці, доступ до базових соціальних благ та ефективного державного контролю. Це не лише правовий, але й стратегічний обов'язок держави, який має бути особливо актуалізованим у контексті євроінтеграційного курсу України.

Сьогодні забезпечення прав працівників агросектору — це не лише питання внутрішньої політики, а й одна з умов вступу до Європейського Союзу. Дотримання соціального acquis communautaire, адаптація національного законодавства до вимог Європейського соціального стовпа та директив ЄС — це ключові виклики, які потребують рішучих дій. Війна не може бути виправданням для згортання соціальних прав. Навпаки, вона

вимагає посилення захисту найуразливіших категорій громадян — у тому числі працівників агробізнесу.

Отже, держава має діяти не лише реактивно, а й проактивно — формуючи стабільну, цифровізовану та інклюзивну систему соціального захисту відповідно до acquis communautaire.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини : [міжнародний документ від 10.12.1948 р.] // ООН. URL: https://www.un.org (дата звернення: 12.04.2025).
2. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Рим, 03.05.1996 р. // Рада Європи. URL: https://www.coe.int (дата звернення: 12.04.2025).
3. Конвенція МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» від 28.06.1952 р. // Міжнародна організація праці. URL: https://www.ilo.org (дата звернення: 12.04.2025).
4. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50. Ст. 375.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.
6. Schmidt H., Keller F. Social Protection in Agriculture: EU Experience. Berlin : Springer, 2018. 206 p.
7. Lefevre M. The State and Rural Labour Rights in the EU. Paris : Labor Press, 2021. 178 p.

Павліченко О.В.,
доктор юридичних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет
e-mail: pavlichenkoelena777@gmail.com

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ УКРАЇНИ

Кожен фахівець у сфері ветеринарної медицини, незалежно від стажу роботи чи займаної посади, повинен володіти базовими знаннями чинного законодавства як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті. Усі заходи, що проводяться у сфері ветеринарної медицини, мають здійснюватися виключно в межах правового поля. Щоб забезпечити відповідність таким вимогам, ветеринарні спеціалісти повинні бути обізнаними з відповідними нормативно-правовими актами. Це особливо актуально для державних ветеринарних інспекторів та інших посадових осіб, які здійснюють державний нагляд і контроль у галузі. Порушення процедурних норм або недотримання законодавчих вимог може нівелювати результати їхньої роботи, а також призвести до накладення санкцій на установи Держпродспоживслужби [8].

Конституційний принцип верховенства права, закріплений у статті 8 Конституції України, передбачає, що громадяни реалізують свої права за принципом: "дозволено все, що не заборонено законом", тоді як для органів державної влади та їх посадових осіб діє зворотний принцип: "дозволено лише те, що прямо передбачено законом"[1]. Такий підхід сприяє розширенню сфер, які перебувають під законодавчим регулюванням, що, у свою чергу, зменшує можливості для зловживань. Це позитивно впливає на ефективність діяльності у сфері ветеринарної медицини та підвищує загальну якість життя. Окрім національного законодавства, правове регулювання також здійснюється на основі міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України [7]. Відповідно до Конституції, такі договори набувають статусу складової частини національного законодавства. В ієрархії джерел

права міжнародні договори посідають друге місце після Основного Закону — Конституції України [1,3].

У широкому розумінні поняття «законодавство» охоплює не лише закони та міжнародні договори, а й підзаконні нормативно-правові акти. На сьогодні у сфері ветеринарної медицини сформовано розгалужену й потужну нормативно-правову базу, до складу якої входять закони, інструкції, положення, правила, вимоги, накази та інші регуляторні документи [8].

У сучасних умовах, коли законодавча база постійно змінюється, надзвичайно важливо працювати з актуальними діючими нормативно-правовими актами. Тому необхідно знати, де можна знайти чинні примірники відповідних документів. Одним із найбільш надійних джерел є веб-портал "Законодавство" Верховної Ради України (https://zakon.rada.gov.ua/laws), який містить останні актуальні версії законів та інших законодавчих актів, історію їх змін та зв'язки з іншими нормативними документами. Це ресурс, який слід використовувати як основний [4]. Також важливим джерелом є веб-портал Держпродспоживслужби України (http://www.consumer.gov.ua), що містить основні закони та підзаконні акти у сфері ветеринарної медицини [5]. Урядовий портал Кабінету Міністрів України (http://www.kmu.gov.ua/) є корисним для пошуку наказів та інших нормативних документів, прийнятих урядом [6].

Основу правового регулювання становлять такі ключові акти:

- Закон України "Про ветеринарну медицину" (у новій редакції 2021 року), що визначає загальні принципи організації ветеринарної справи [2].

- Закон України "Про безпечність та якість харчових продуктів", який регулює вимоги до продуктів тваринного походження [9].
- Нормативні документи Кабінету Міністрів, Міністерства аграрної політики та Держпродспоживслужби.

Законодавство поступово гармонізується із правом Європейського Союзу відповідно до міжнародних стандартів (зокрема, OIE — Міжнародного епізоотичного бюро) [3].

Основними напрямками правового забезпечення є встановлення стандартів і вимог до ведення ветеринарної діяльності, контроль за обігом і якістю ветеринарних препаратів, сертифікація продукції тваринного походження, запобігання розповсюдженню хвороб, зокрема інфекційних, ліцензування ветеринарної практики та моніторинг діяльності фахівців.

Незважаючи на наявність розвиненої законодавчої бази, в сфері ветеринарної медицини існує ряд проблем, що потребують уваги:

1. Недостатня імплементація європейських стандартів і норм у національне законодавство.
2. Нестача належного фінансування для ефективної діяльності державних структур.
3. Корупційні ризики у процесах ліцензування та нагляду.
4. Низький рівень цифровізації документообігу та процесів управління.
5. Обмежений доступ до якісних ветеринарних послуг у сільських районах та віддалених територіях.

Для покращення правового забезпечення ветеринарної медицини доцільно реалізувати низку стратегічних кроків:

1. Продовжити процес гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.
2. Розробити та впровадити електронну систему обліку тварин та обігу ветеринарної продукції.
3. Забезпечити прозорість і підвищити ефективність державного нагляду за дотриманням ветеринарних норм.
4. Активно працювати над підвищенням кваліфікації та професійної підготовки ветеринарних спеціалістів.
5. Розвивати механізми державно-приватного партнерства в галузі ветеринарної медицини.

Правове регулювання ветеринарної медицини в Україні — це необхідна умова для забезпечення епідеміологічного добробуту, конкурентоспроможності продукції на світовому ринку та захисту здоров'я населення. Подальший розвиток цієї сфери має базуватися на сучасних європейських стандартах, прозорості та технологічному прогресі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: [Офіційний текст]. — Київ: Верховна Рада України, 1996. — 26 с.
2. Закон України "Про ветеринарну медицину" від 25 червня 1992 року № 2498-XII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12
3. Європейське законодавство у галузі ветеринарії та його імплементація в Україні / І.І. Іванова, О.В. Петренко. — Київ: Вид-во "Наука", 2017. — 210 с.
4. Веб-портал "Законодавство" Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws

5. Веб-портал Держпродспоживслужби України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.consumer.gov.ua
6. Кабінет Міністрів України. Урядовий портал. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/
7. Міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України: основи правового регулювання. — К., 2018. — 140 с.
8. Бегас В. Л., Галатюк О. Є., Романишина Т. О., Лахман А. Р. Організація ветеринарної справи: навч. посібник. — Житомир: "Євро-Волинь", 2022. — 132 с.
9. Закон України "Про безпечність та якість харчових продуктів" від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр

Мельник К. Ю.,
доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри цивільного, трудового
та господарського права;
ORCID : https://orcid.org/0000-0002-8960-0234,
e-mail: melnik_k.u@ukr.net

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ОСІБ РЯДОВОГО І НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Найнегативнішим наслідком воєнних дій, які продовжуються на всій території України вже четвертий рік, є загибель громадян як цивільних, так і військовослужбовців та правоохоронців. Останні категорії громадян забезпечують оборону держави та правопорядок

на її території. Тому знищення саме їх є пріоритетом для збройних сил РФ. Так, за інформацією, яка була опублікована наприкінці 2024 р., The Economist, з посиланням на звіти розвідок, представників оборонного відомства, дослідників, відкриті дані та сайт Ualosses, за майже три роки повномасштабного вторгнення РФ Україна могла втратити від 60 до 100 тисяч військових загиблими. Журналісти зауважують, що ці звіти важко перевірити самостійно, а військовослужбовці, які зникли безвісти або вважаються загиблими, не завжди відображаються в цих даних. Тим не менш, вони дають приблизне уявлення про кількість загиблих. Ще близько 400 тисяч військовослужбовців могли отримати поранення [1].

Від початку повномасштабної агресії Російська Федерація незаконно позбавляє волі та утримує в полоні тисячі українських військовослужбовців Збройних сил України, Національної гвардії України, Державної спеціальної служби транспорту та прикордонників. Згідно з даними Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну станом на лютий 2025 р. провели 61 обмін військовополоненими. З полону повернули 3 749 військовослужбовців [2].

Вищезазначене поставило на порядок денний питання поліпшення соціального та правового захисту військовослужбовців, правоохоронців та членів їх сімей. Зокрема, виникла нагальна потреба у створенні структури, яка б надавала комплексну допомогу вищезазначеним особам у вирішенні питань соціального і правового захисту.

Так, у 2024 р. була створена служба супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей (далі - служба супроводу) на базі структурних підрозділів, до повноважень яких належить питання забезпечення соціального захисту військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей.

Служба супроводу утворюється у: 1) органі військового управління (органі управління), з'єднанні, військовій частині (бригаді, полку, батальйоні (дивізіоні) окремому батальйоні, загоні), вищому військовому навчальному закладі та інших структурних підрозділах Збройних Сил України та Держспецтрансслужби; 2) Адміністрації Держприкордонслужби, регіональних управліннях, органах охорони державного кордону, загонах морської охорони, вищих військових навчальних закладах ДПСУ; 3) Головному управлінні Національної гвардії України, оперативно-територіальних об'єднаннях, з'єднаннях, військових частинах, вищих військових навчальних закладах, навчальних військових частинах (центрах) НГУ; 4) центральному органі управління поліції, територіальних органах поліції; 5) апараті ДСНС, територіальних органах ДСНС.

Основними завданнями служби супроводу є:

- супроводження військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських, які отримали поранення (контузію, травму або каліцтво), захворювання під час виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків), підтримання комунікації з членами їх сімей;

- надання військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейським допомоги у питаннях направлення та проходження військово-лікарських, медичних (військово-лікарських), лікарсько-експертних комісій, оцінювання повсякденного функціонування особи;

- супроводження членів сімей загиблих (померлих), зниклих безвісти за особливих обставин, захоплених в полон або заручниками, інтернованих у нейтральну державу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських, надання їм допомоги у питаннях реалізації належних пільг і гарантій;

- участь у проведенні відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) щодо осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, з числа військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських;

- сприяння військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейським в оформленні документів, необхідних для надання їм посвідчень, що підтверджують статус особи, на основі якого надаються відповідні пільги і компенсації;

- участь у заходах супроводження або підтримки військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських, які звільняються із служби;

- забезпечення комунікації служб супроводу з органами державної влади та органами місцевого самоврядування в інтересах

надання соціальної підтримки (допомоги) військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членам їх сімей;

- здійснення заходів, спрямованих на виявлення порушених прав та соціальних гарантій військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей;

- здійснення заходів, спрямованих на додержання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, заходів у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі [3].

Основними нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність досліджуваної служби є Порядок організації діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2024 р. № 948, Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України, затверджене Наказом Міністерства оборони України від 29 січня 2025 р. № 59 та Положення про служби супроводу військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей, затверджене Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 листопада 2024 р. № 750.

Аналіз вищенаведених нормативно-правових актів свідчить про їх надмірну лаконічність та недосконалість. Зокрема, в них не закріплюється структура служб супроводу, правовий статус керівника служби супроводу, права, обов’язки та відповідальність супровідника,

алгоритм взаємодії служби супроводу з органами соціального захисту населення, закладами охорони здоров'я, посольствами та консульствами іноземних держав (останнє, стосовно військовослужбовців-іноземців та членів їх сімей), порядок діяльності служб супроводу щодо надання підтримки військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейським, які отримали поранення (контузію, травму, каліцтво), захворювання, а також членам сімей з числа вищезазначених осіб, які зникли безвісти за особливих обставин, потрапили в полон, загинули (померли) під час виконання бойових (спеціальних) завдань.

Вважаю, що виправлення вищенаведених недоліків дозволить покращити роботу служби супроводу, що в кінцевому рахунку підвищить рівень соціальної та правової захищеності військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських, а також членів їх сімей.

Список використаних джерел

1. The Economist оприлюднив приблизні дані про втрати України у війні. URL:https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-viyskovi-vtraty/33217793.html (дата звернення: 19.04.2025)
2. Заручники Росії: як звільнити військових та цивільних із російського полону (оновлено). URL: https://www.radiosvoboda.org/a/khto-perebuvaye-u-rosiyskomu-poloni/33388539.html (дата звернення: 19.04.2025)
3. Порядок організації діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2024 р. № 948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-п#n14 (дата звернення: 19.04.2025)

СЕКЦІЯ 4. РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Гринь Д. В.,
доктор філософії права, докторант кафедри трудового права,
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого

НАРИСИ ЩОДО ІДЕЇ БАЛАНСУ МІЖ РОБОТОЮ ТА ОСОБИСТИМ ЖИТТЯМ ПРАЦІВНИКІВ

Демографічні та соціально-економічні процеси актуалізують дослідження балансу роботи та особистого життя працівника. Зміна сімейних цінностей (наприклад, збільшення кількості самотніх батьків та сімей-«чайлфрі»), старіння населення, збільшення ресурсів та часу для догляду за похилими родичами, не стандартні типи зайнятості (блогери, фрілансери, тощо), особливості режиму робочого дня впливають на якість особистого та трудового життя, спричиняють зміну вимог до співвідношення цих сфер у житті працівників.

Незважаючи на гостру актуальність, все ж баланс між роботою та особистим життям є однією з найменш вивчених концепцій у робочому житті, що виявляється у мінливості розуміння та наявності різних методів його вимірювання. Крім того, різноманітність трудової діяльності та формати організації особистого життя визначають постановку багатьох практичних та дослідницьких завдань і акцентів у загальному обрисі балансу між роботою та особистим життям працівників.

Зарубіжні дослідники розробили різноманітні підходи до категорії «баланс між роботою та особистим життям», які в цілому можна розділити на два угруповування – загальний та компонентний. Згідно із першим підходом, людина незалежно оцінює свою життєву ситуацію, самостійно визначає співвідношення між робочими та особистими (сімейними) обов'язками, тобто це «сприйнятий баланс». Структурний підхід розглядає баланс як складну багатоелементну конструкцію та широко використовується в іноземній практиці під час опитування, зокрема у рамках яких респонденти заповнюють спеціальні щоденники використання часу. Обмеження таких досліджень полягають у тому, що вони не визначають, чи задоволені працівники незалежно від того наскільки вони завантажені різними типами трудової активності. Обов'язковій оцінці піддаються такі показники: тривалість робочого часу, час для відпочинку та особистих потреб (турбот), задоволеність розподілом часу, рівень зайнятості з дітьми та ін.

Перевага компонентного підходу порівняно із загальним оціночним підходом до балансу між роботою та особистим життям полягає в тому, що можна використовувати різноманітні способи вимірювання балансу, що впливають на різні аспекти взаємозв'язку між роботою та особистим життям і таким чином формувати загальну оцінку, наскільки добре працівник виконує свої трудові та сімейні обов'язки.

Концепція балансу між роботою та особистим життям базується на ідеї, що оплачувану роботу та особисте життя слід вважати не стільки конкуруючими пріоритетними, скільки

додатковими елементами повноцінного життя. Незадовільне розподілення часу між роботою та особистим життям, неоптимальне поєднання професійних та сімейних обов'язків може мати серйозні наслідки для жінок (стрес, погіршення здоров'я, зниження ефективності роботи тощо), що може призвести до конфліктів у сім'ї, проблем на роботі, зменшення задоволення життям у цілому. Відтак, дуже часто пошук балансу між сім'єю та роботою розглядається як «жіноча проблема» і часто призводить до негативних наслідків, адже жінки з дітьми часто віддають перевагу працевлаштуванню на робочих місцях, що потребують меншої відповідальності та інтенсивності праці. Сімейні обов'язки роблять жінок менш конкурентоспроможними на ринку праці, внаслідок чого жінки вимушені обирати між дітьми та роботою або змиритися з необхідністю поєднувати домашні обов'язки та роботу.

У сучасних умовах тривала системна дискримінація жінок з дітьми в галузі праці значною мірою вирівняна, крім жінок (з дітьми та без дітей), які мають високу пристосованість на ринку праці. Більше того, для кожної працюючої жінки оптимальне співвідношення між професійним та особистим життям є суто індивідуальним, у зв'язку з яким у фокусі уваги має бути аналіз суб'єктивного сприйняття працюючими жінками балансу праці та сім'ї, включаючи наявність/відсутність залежного навантаження дітьми.

Категорія «баланс роботи та життя» був введений у науковий обіг у 70-х роках XX століття, вивчаючи проблему поєднання кар’єри та особистого життя жінки, які могли б успішно реалізувати себе в професійній діяльності, не забуваючи про материнські

обов'язки [1]. Насправді це штучна категорія, розроблена для того, щоб допомогти зрозуміти співвідношення між роботою (оплачуваною зайнятістю) та іншими сферами людського життя. У науковій зарубіжній літературі баланс праці та життя найчастіше розглядається або як ступінь задоволеності індивіда поєднанням роботи та діяльності за межами роботи [2], або як співвідношення робочої сили та поза-особистої ролі людини з точки зору їх протистояння [3], або як здатність людини оптимально розподіляти власні ресурси (час, знання та навички, тощо) у цих сферах (тобто з точки зору контролю).

Список використаних джерел:

1. Barnett R.C., Baruch G.K. (1985). Women's involvement in multiple roles and psychological distress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), 135–145. DOI: 10.1037/0022-3514.49.1.135
2. Greenhaus J.H., Collins K.M., Shaw J.D. (2003). The relation between work-family balance and quality of life. *Journal of Vocational Behavior*, 63(3), 510–531. DOI: 10.1016/S0001-8791(02)00042-8
3. Clark S.C. (2000). Work-family border theory: A new theory of work-life balance. *Human Relations,* 53(6), 747–770. DOI: 10.1177/0018726700536001

Железов О.Є.,
к.ю.н., доцент кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової безпеки
Харківського національного університета
внутрішних справ

КОНТРОЛЬ ЗА ЗДІЙНЕННЯМ ПРАВОСУДДЯ ЗГІДНО З ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО СУДОУСТРІЙ ТА СТАТУС СУДДІВ» (ГРОМАДСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Розуміння справедливості усі часи було метою до діяльності суду але сучасне правосуддя базується на міжнародних та національних нормативно-правових актах основою для яких є ст. 10 Загальної декларації прав людини 1948 р. яка визначає, що: «Кожна людина для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом».

Насамперед порушення суддівської етики може мати правові наслідки, коли моральний вчинок не співпадає з Кодексом суддівської етики [4, с.1]. Кодекс суддівської етики був прийнятий 24 жовтня 2002 року, на V з'їзді суддів, але нова його редакція затверджена на XI з'їзді суддів ст. 58 перетворює його на норму прямої дії, і цією нормою права Кодекс суддівської етики перетворюється з корпоративної норми у норму права. Цим кодексом закріплюються всі правові та моральні принципи якими керується суддя як у час проведення судового засідання, так і у своїй позасудовій поведінці [1, ст.10, с. 2].

Тому у даний час дуже гостро постає питання громадського контролю за органами які здійснюють правосуддя. Існує декілька форм участі громадськості у правосудді:

1). Коли громадськість безпосередньо здійснює правосуддя (товариські суди у СРСР);

2). Коли представники громадськості складають безпосередньо органи правосуддя (діяльність народних або присяжних засідателів);

3). Коли громадськість може вплинути на кадрову політику держави при формуванні корпусу професійних суддів (безпосередні вибори суддів громадянами держави або існування громадських органів за якими існує право: заблокувати яку-небудь кандидатуру не доброчесного судді).

Перша форма дуже примітивна і існує більш у тоталітарних державах. Це наприклад, постанова від червня 1929 року ВУЦВК і РНК УСРР за якою утворюються громадські суди та примирні камери. Ці органи створювались на загальних зборах робітників якщо це був товариський суд або на громадських зборах селян коли це була примірна камера. Але у цей час керівництво здійснювало ВКП(б) СРСР, тому представники цих органів були під контролем відповідних структур цієї організації. Тому представники товариських судів не мали спеціальної юридичної освіти, а повинні були відповідати «Моральному кодексу будівника комунізму». З провалом тоталітарного режиму дана форма правосуддя припинила своє існування.

Друга форма правосуддя бере початок свого існування з реформ 60 років XIX ст. коли з'явився суд присяжних засідателі. У даний час присяжні засідателі існують згідно з Законом України «Про Судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року. Згідно зі ст. 63 ч.3 вони формуються безпосередньо відповідними місцевими радами. Та згідно зі ст. 68 під час виконання своїх обов'язків звільняються від виконання своїх основних трудових обов'язків. Це означає, що наша держава піклується про статус та кадровий відбір присяжних засідателів. Але невизначений статус засідателів у

спеціалізованих судах (наприклад Вищий Антикорупційний Суд України).

Третя форма бере свій початок від мирових судів інститут також виник у час демократизації суспільства 60 років XIX ст.. Вони обиралися земськими зборами і Міськими думами. У наступний час наша держава відійшла від принципу відбору суддів представницькими органами, але це пов'язано з тим, що голова держави координує відбір на посаду судді та кандидатура судді повинна пройти довгий шлях від відбору Вищої кваліфікаційної комісії суддів та спеціального навчання протягом 12 місяців у Національній школі суддів до подання Вищої ради правосуддя Президенту України. У цьому процесі безпосередню участь приймає Громадська рада

Доброчесності. яка регулюється ст. 85 Закону України «Про Судоустрій та статус суддів» ця рада утворюється згідно з законодавством з метою відповідності норм професійної етики яких повинен обов'язково дотримуватися даний суддя або кандидат на посаду судді. Громадська рада доброчесності складається з 20 членів та повинна збирати: перевіряти, аналізувати інформацію, щодо судді або кандидата на посаду судді, надавати Кваліфікаційній Комісії Суддів інформацію щодо кандидата на посаду судді та надавати за наявності відповідних підстав Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Для здійснення цих повноважень зазначених у цій статті передбачається, що членом Громадської Ради Доброчесності надається право безоплатного та повного доступу до відкритих державних реєстрів. Особливе місце за моральним станом судді є наявність Громадської Ради Доброчесності, яка

регулюється ст. 85 Закону України «Про Судоустрій та статус суддів» ця рада утворюється згідно з законодавством з метою відповідності норм професійної етики яких повинен обов'язково дотримуватися даний суддя або кандидат на посаду судді. Громадська рада доброчесності складається з 20 членів та повинна збирати: перевіряти, аналізувати інформацію, щодо судді або кандидата на посаду судді, надавати Кваліфікаційній Комісії Суддів інформацію щодо кандидата на посаду судді та надавати за наявності відповідних підстав Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Для здійснення цих повноважень зазначених у цій статті передбачається, що членом Громадської Ради Доброчесності надається право безоплатного та повного доступу до відкритих державних реєстрів.

Громадська рада доброчесності формується з громадськості але до неї не входять особи які перебувають у дружніх чи особистих стосунках с суддею чи кандидатом на посаду судді, якщо він перебуває у дружніх чи інших особистих стосунках з суддею чи з кандидатом на посаду судді, якщо він причетний до справ які розглядав чи розглядає такий суддя, за наявності

іншого конфлікту інтересів або обставин, що викликають сумнів у його неупередженості. Члени Громадської ради доброчесності призначаються зборами представників громадських об'єднань які скликаються Головою Вищої кваліфікаційної комісії суддів у цих зборах приймають участь громадські організації які здійснюють діяльність у правозахисній сфері, а також ставлять за мету подолання корупції в Україні. Ці організації не можуть фінансуватися юридичними особами які мають бюджетний або

інший фінансовий зв'язок з офіційно визнаними Верховною Радою терористичними організації та країною агресором. Членом Громадської ради доброчесності обирається громадянин України строком на 2 роки. Громадська рада доброчесності вважається правомочною за умовою призначення, як найменше 10 її членів.

Можна сказати, що Громадська рада доброчесності є тим органом, що втілює думку громадськості відносно кожної кандидатури судді тому потрібно сказати, що це дуже важливий і потрібний орган який надає шанс громадського контролю з боку суспільства.

Список використаних джерел:

1). Загальна декларація прав людини прийнята Генеральною Асамблєю ООН 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf ;

2). Судоустрій України: Навч. посіб. / М. А. Погорецького, О.Г. Яновської. – За ред. проф. М. А. Погорецького, О.Г. Яновської. – К.: Юрінком Інтер 2015 р. – 339 с;

3). Закону України «Про Судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page5 ;

4). Кодекс суддівської етики прийнятий на XI черговий з'їзд суддів України 22.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13/paran4#n4 ;

5). Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1188-18 ;

6). Закон України «Про очищення влади» від 16.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-18 .

Ковач О.В.,
к.ю.н., доцент кафедри права
та європейської інтеграції,
Державний біотехнологічний університет
Ковач Д.Л.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри права
та європейської інтеграції,
Державний біотехнологічний університет

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В АГРОБІЗНЕСІ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Агробізнес є ключовим сектором світової економіки, що забезпечує продовольчу безпеку, економічний розвиток і зайнятість у багатьох країнах. Однак діяльність аграрних компаній часто пов'язана з викликами у сфері захисту прав людини, включаючи умови праці, доступ до ресурсів і екологічну безпеку. Особливо гостро ці проблеми стоять у країнах, де соціально-економічна нестабільність ускладнює впровадження ефективних корпоративних соціальних політик. У контексті агробізнесу корпоративна соціальна відповідальність включає зобов'язання компаній перед працівниками, громадами, споживачами та екосистемами.

Проблематика корпоративної соціальної відповідальності в агробізнесі набуває особливого значення в контексті забезпечення та дотримання прав людини. Аграрний сектор характеризується високим рівнем соціального впливу, адже діяльність великих агропромислових компаній безпосередньо впливає на екологію, права працівників і місцеві громади. Попри це, у багатьох країнах залишається актуальним питання інтеграції корпоративної соціальної відповідальності у стратегії компаній як інструменту забезпечення соціальної справедливості та сталого розвитку.

Інтеграція корпоративної соціальної відповідальності у політику агробізнесу є ключовим елементом сталого розвитку, що сприяє

одночасному захисту соціальних і екологічних прав. Особливо актуальним є акцент на необхідності подальших досліджень у цій сфері, адже недостатній рівень наукового опрацювання ускладнює впровадження стратегій, орієнтованих на дотримання соціальних і екологічних прав у аграрному секторі.

В умовах глобальних викликів, зокрема військових конфліктів, корпоративна соціальна відповідальність стала важливим інструментом для адаптації бізнесу до нових реалій. Так, в Україні, в умовах війни соціальна відповідальність агробізнесу набуває особливої актуальності, оскільки є важливим фактором не лише збереження економічної стабільності, а й забезпечення соціального миру.

Науковці вважають, що корпоративна соціальна відповідальність є саморегульованою бізнес-моделлю, яка допомагає компаніям бути соціально відповідальними перед собою, зацікавленими сторонами та громадськістю в умовах криз. Корпоративна соціальна відповідальність розглядається як взаємозв'язок влади, суспільства та бізнесу, з метою не лише підвищення прибутку, але й виконання соціальних, громадянських та моральних зобов'язань.

Концепція корпоративної соціальної відповідальності є важливим елементом бізнес-середовища, що сприяє гармонізації економічних, соціальних та екологічних інтересів.

Розвиток концепції корпоративної соціальної відповідальності в Україні, значною мірою, пов'язаний з євроінтеграційними процесами та необхідністю адаптації до міжнародних стандартів. Сьогодні, агробізнес є одним із ключових секторів економіки, в якому були зайняті мільйони працівників. Проте, попри важливість сільськогосподарського сектору, кількість зайнятих працівників скорочувалася через технологічний прогрес та структурні зміни в економіці. Це створює нові виклики, пов’язані з умовами праці, рівнем доходів та соціальним захистом

працівників. Забезпечення гідних умов праці та розширення соціальних гарантій у цій галузі залишається необхідною умовою для досягнення сталого розвитку та соціальної справедливості.

Аналіз європейського та українського законодавства щодо трудових прав в аграрному секторі свідчить про те, що дотримання соціальних стандартів та забезпечення прав працівників має бути пріоритетом державної політики. Наприклад, Європейський Союз забезпечує комплексний підхід до регулювання трудових відносин, зокрема через механізми екологічного права, захисту від дискримінації, участі працівників у прийнятті рішень та соціального забезпечення. Українське законодавство, хоча й регламентує основні права працівників, але потребує більш системного підходу до запровадження корпоративної соціальної відповідальності та забезпечення належного контролю за дотриманням трудових прав.

Аграрний сектор відчуває зростаючий вплив міжнародних організацій та громадянського суспільства, що вимагає впровадження соціально відповідальних та екологічно стійких практик. Значна увага зосереджується на екологічному компоненті корпоративної соціальної відповідальності, оскільки стан довкілля безпосередньо впливає на стан здоров'я людини, якість життя і права, як працівників підприємств, так і жителів прилеглих територій. Пріоритетними напрямами екологічної відповідальності в рамках зазначеної концепції є мінімізація негативного впливу аграрного виробництва на природу, оптимізація використання ресурсів і впровадження інноваційних технологій.

Кушнір Р. С.,
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса
e-mail: r.kushnir@donnu.edu.ua

ГОСПОДАРСЬКА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ПРАВОЗАХИСНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ПРАВА НА ГІДНУ ПРАЦЮ ЛЮДИНИ, В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Глобалізація у світі праці є незворотною, вона суттєво впливає на економіку усіх кран, на досягнення ними Цілей сталого розвитку.

Отже, в умовах впровадження сучасною світовою спільнотою концепції сталого розвитку виникає необхідність «підтягування» менш розвинених економічно країн до рівня передових держав через збалансування доходів різних верств населення і формування повноцінного середнього класу, насамперед серед працівників, який є основою для розвитку будь-якої економіки [1]. Роль професійних спілок особливо на міжнародному рівні у цьому процесі є надважливою, адже саме вони мають суттєвий вплив на ринку праці на справедливий розподіл доходів, перш за все, між роботодавцями і працівниками, захищаючи право на гідну працю останніх [2]. Безвідносно, саме зазначені представництво і захист є основними напрямами статутної діяльності професійних спілок.

Проте господарська і фінансова діяльність професійних спілок, а також діяльність, що пов'язана із захистом у господарському судочинстві майнових прав та інтересів цих суб'єктів права, є також невід'ємними і значимими компонентами їх статутної діяльності, що регулюється положеннями ст. ст. 34, 35

Закону України «Про професійні спілки, їх і права і гарантії діяльності» від 15.09.1999 № 1045-XIV [3]. В цих положеннях зазначається, що з метою реалізації статутних завдань профспілки, які є юридичними особами, можуть здійснювати необхідну господарську та фінансову діяльність шляхом надання безоплатних послуг, робіт, створення в установленому законодавством порядку підприємств, установ або організацій із статусом юридичної особи, формувати відповідні фонди, кредитні спілки. Позбавлення ж профспілок права власності, а також права володіння та користування майном, переданим їм у господарське відання, може мати місце лише за рішенням суду на підставах, визначених законами. Отже, господарська процесуальна правосуб'єктність професійних спілок є запорукою їх ефективної статутної діяльності, бо вона як обов'язковий компонент їх процесуально-правового статусу необхідна для захисту майнових й інших прав та інтересів цих суб'єктів як сторін господарського процесу.

Далі необхідно з'ясувати різноманітні підходи до визначення поняття «господарська процесуальна правосуб'єктність» як на науково-правовому (доктринальному), так і на законодавчому рівні.

В спеціальній літературі у широкому розумінні процесуальна правосуб'єктність визначається як встановлена законом можливість бути суб'єктом процесуальних правовідносин, а поняття «правосуб'єктність» охоплює поняття «правоздатність», «дієздатність» та «деліктоздатність» [4, с. 145–146]. Різновид процесуальної правосуб'єктності – господарська процесуальна правосуб'єктність визначається як здатність особи своїми діями

здійснювати процесуальні права та нести обов'язки в господарському суді [5].

Також необхідно зазначити у пізнавальному аспекті дослідження, що до недавнього часу в доктрині господарського процесуального права процесуальна правоздатність і процесуальна дієздатність окремо не аналізувалися, ці два поняття замінялися поняттям «господарська процесуальна правосуб'єктність», а до 2003 року – «арбітражна процесуальна правосуб'єктність» [4, с. 145–146].

Варто зауважити погляд В. Е. Беляневича, який наголошує, що сторони господарських процесуальних відносин повинні мати господарську процесуальну правоздатність і господарську процесуальну дієздатність. Під господарською процесуальною правоздатністю сторони розуміється здатність мати процесуальні права та обов'язки сторони у господарському процесі. Господарська процесуальна дієздатність визначається як здатність особи своїми діями набувати процесуальні права та нести обов'язки в господарському суді [6, с. 108]. Господарською процесуальною правоздатністю володіють усі фізичні особи-підприємці та юридичні особи на підставі їхнього права на судовий захист у господарському суді своїх прав і законних інтересів [6, с. 224].

Таким чином, все вищезазначене дозволяє зробити висновок, що професійні спілки також мають господарську процесуальну правоздатність і господарську процесуальну дієздатність, що дозволяють цим суб'єктам захищати свої права та інтереси, насамперед, майнові, що підтверджує багаточисельна судова практика. Так, за рішенням Північного апеляційного господарського суду від 28.01.2020 у справі № 910/9126/19

відповідач Всеукраїнська професійна спілка працівників АТ КБ «Приватбанк» змогла довести правомірність прийняття рішення державною реєстраторкою Міністерства юстиції України Орел Юлією Сергіївною від 08.04.2019 №158/19.4 «Про державну реєстрацію Всеукраїнської професійної спілки працівників АТ КБ «Приватбанк», суд не скасував це рішення державної реєстраторки (не було законних підстав), дав змогу цій професійній спілці створитися й повноцінно здійснювати захист трудових прав та інтересів працівників АТ КБ «Приватбанк», господарську та фінансову діяльність згідно статутних завдань, а також діяльність, що пов'язана із захистом у господарському судочинстві власних майнових прав та інтересів [7].

За іншим судовим рішенням Господарського суду Одеської області від 22.04.2024 Одеська обласна організація профспілки працівників державних установ України захистила свої майнові права, стягнувши з Одеського квартирно-експлуатаційного управління заборгованість з відшкодування витрат електроенергії та витрат по водопостачанню і водовідведенню у розмірі 333 314, 20 грн, а також витрат по сплаті судового збору у розмірі 3314,20 грн [8]. І таких спорів вирішується у господарських судах багато, де профспілки завдяки своїй господарській процесуальній правосуб'єктності захищають власні права, і майнові також, що опосередковано вплетені в права та інтереси всіх членів цієї профспілки.

Що ж до визначення поняття «господарська процесуальна правосуб'єктність» на законодавчому рівні, то в Господарському процесуальному кодексі України законодавець цей термін, на жаль,

не використовує. У ст. 44 «Процесуальна правоздатність та процесуальна дієздатність» ГПК України законотворцем надаються легітимні визначення основних елементів «господарської процесуальної правосуб'єктності» а саме:

«1. Усі фізичні і юридичні особи здатні мати процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, боржника (процесуальна правоздатність).

2. Фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи здатні особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (процесуальна дієздатність).».

Таким чином, все вищевикладене дає змогу обґрунтувати такі висновки:

1) сучасні профспілки є одними із активних провідників Цілей сталого розвитку у масштабах глобального світу, бо мета їх створення – здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів працівників й саме вони виконують місію, пов'язану із справедливим розподілом доходів, перш за все, між роботодавцями і працівниками, безвідносно захищаючи право на гідну працю останніх;

2) профспілкам притаманна господарська процесуальна правосуб'єктність, яка є запорукою їх ефективної статутної діяльності, бо вона як обов'язковий компонент їх процесуально-правового статусу необхідна для захисту майнових й інших прав та інтересів цих суб'єктів як сторін господарського процесу;

3) враховуючи те, що процесуальна правосуб'єктність має три елементи правоздатність, дієздатність та деліктоздатність, було б слушно ст. 44 ГПК України перейменувати на «Господарська

процесуальна правосуб'єктність», й доповнити цю статтю нормою про процесуальну деліктоздатність, яка тісно пов'язана із дієздатністю, та полягає у здатності суб'єкта нести відповідальність за вчинені правопорушення.

Список використаних джерел:

1.Профспілки – провідники цілей сталого розвитку у глобальному світі. Прес-центр ФПУ. 19.03.2025. URL: https://fpsu.org.ua/239-mkp-perr/15489-profspilki-providniki-tsilej-stalogo-rozvitku-u-globalnomu-sviti-2.html

2.Кушнір Р. С. Щодо правового статусу професійних спілок України. Мат-ли VII Міжн. Молодіж. наук. юрид. форуму, Київ, НАУ, 16-17 травня 2024 р. Ст. 477–481.

3.Кушнір Р. С. Проблеми захисту у господарському судочинстві майнових прав професійних спілок у дискурсі їх статутної діяльності. Академічні візії. 2024. № 32. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1247

4.Хатнюк Н. С., Побіянська Н. Б. Правові засади визначення правосуб'єктності сторін у господарському процесі. Європейські перспективи. № 4. 2021. С. 142–150.

5.Науково-практичний коментар до ГПК України. Ligazakon. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KK002494

6.Беляневич В. Е. Господарський процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент. Вид. третє. К.: Видавництво «Юстініан», 2009. 872 с.

7.Рішення Північного апеляційного господарського суду від 28.01.2020 у справі № 910/9126/19. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87424929

8.Рішення Господарського суду Одеської області від 22.04.2024 у справі № 916/571/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118703560

Костюченко О.Є.,
доктор юридичних наук, професор
Інститут правотворчості та
науково-правових експертиз НАН України
e-mail: A09111975@i.ua

РОЛЬ ПРОФСПІЛОК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Професійні спілки як інституція у сфері трудових та тісно пов'язаних з ними відносин були створені, розвивалися і продовжують функціонувати з метою захисту трудових і соціально-економічних прав та інтересів громадян. Такий підхід до розуміння ролі професійних спілок закладено і в Конституції України у частині третій статті 36 [1].

Стаття 2 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» закріплює, що «професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки» [2]. Згідно з частиною третьою статті 19 названого Закону «у питаннях індивідуальних прав та інтересів своїх членів профспілки здійснюють представництво та захист у порядку, передбаченому законодавством та їх статутами» [2]. Реалізуючи свої повноваження відповідно до частини сьомої статті 21 цього ж Закону, профспілки здійснюють громадський контроль за додержанням законодавства про працю, що охоплює заходи із громадського контролю щодо дотримання законодавства про працю в процесі звільнення працівника за ініціативою роботодавця.

Одним з правових засобів реалізації повноважень профспілки щодо захисту працівника від незаконного звільнення є попередня

згода виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) на розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця (стаття 43 Кодексу законів про працю України) [3]. Проте з часу прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» згідно з частиною другою статті 5 цього Закону «у період дії воєнного стану норми статті 43 Кодексу законів про працю України не застосовуються, крім випадків звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів» [4]. Водночас частиною першою статті 14 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» закріплено, що «у межах своєї діяльності професійні спілки повинні максимально сприяти забезпеченню обороноздатності держави та забезпечувати громадський контроль за мінімальними трудовими гарантіями, передбаченими цим Законом» [4].

Враховуючи вищевикладене, виникає низка питань:

1. Чи належать гарантії захисту від незаконного звільнення, закріплені у частині шостій статті 43 Конституції України, до мінімальних трудових гарантій?

2. Чи є обґрунтованим і доцільним є обмеження прав профспілок у частині надання попередньої згоди на розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця?

3. Як в сучасних умовах здійснювати громадський контроль у разі звільнення працівника з ініціативи роботодавця у випадках, визначених частиною першою статті 43 Кодексу законів про працю України?

Фактично спеціальні, тимчасові на період дії воєнного стану приписи Закону України «Про організацію трудових відносин в

умовах воєнного стану» обмежили діяльність профспілок у тій сфері, заради якої вони створюються й функціонують. І, відповідно, маємо реальну практичну проблему у забезпеченні реалізації основної ролі профспілок у захисті прав працівника, зокрема у частині захисту від незаконного звільнення. На моє переконання, захист від незаконного звільнення є базовою, конституційно закріпленою гарантією для працівника, а саме обмеження прав профспілок визначених у статті 43 Кодексу законів про працю України, не має прямого зв'язку із забезпеченням обороноздатності держави й відновленням її суверенітету і територіальної цілісності.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що чинне обмеження повноважень профспілок суперечить їхній основній функції – захисту прав працівників. Тимчасові обмеження щодо застосування статті 43 КЗпП у більшості випадків фактично нівелюють роль профспілок. Вважаємо доцільним виключити частину другу статті 5 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Такі зміни сприятимуть відновленню обмежених повноважень профспілок і забезпечать правові умови здійснення профспілками захисту працівників від незаконного звільнення. Таке відновлення елементів правового механізму захисту працівників від незаконного звільнення не суперечить державним інтересам.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відом. Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09. 1999 № 1045-XIV. Відом. Верховної Ради України. 1999. № 45. Ст. 397.

3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № **322-VIII.** *Відом. Верховної Ради УРСР*. 1971. №50. Ст. 375.

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. *Офіц. вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1634.

Остапенко Ю. І.,
доктор юридичних наук, доцент
Державний біотехнологічний університет
e-mail: uliaostapenko24@gmail.com

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОГО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ВАЖЕЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ

Одне з найголовніших сучасних питань для України – це підвищення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному економічному вимірі у воєнних умовах. Для вирішення цього завдання необхідна партнерська інтеграція спільних дій окремих суб'єктів господарювання за умови заохочувального організаційно-господарського їх супроводження з боку держави. *Публічно-приватне партнерство* (далі – ППП) та досконалість механізму його реалізації мають становити один із ключових напрямів реформування господар- сько-правової політики держави, що може бути визначена як імперативна концептуальна позиція останньої щодо напрямів та змісту подальшого розвитку господарського законодавства, вдосконалення практики його застосування, оптимізації правового господарського порядку

Протягом останніх років ППП набуває все більшої актуальності, оскільки для держави є пріоритетним розвиток

місцевої, регіональної та національної інфраструктури, залучення інвестицій, підвищення технологічного рівня виробничої бази вітчизняних підприємств, забезпечення більш якісними товарами та послугами громадян, що мають не тільки споживче, але й особливе публічне значення. Досягнення стрімких темпів розвитку держави неможливе лише за рахунок бюджетних коштів, яких виявляється недостатньо для реалізації масштабних проектів, тому ефективність співпраці представни- ків публічної влади з приватним бізнесом є беззапеечною. Сьогодні можна привести багато зарубіжних прикладів, коли успішні проекти ППП сприяли стрімкому розвитку регіонів та держави в цілому, що доводить ефективність ППП як дієвого інструменту вирішення першочергових соціально-економічних проблем.

Відносини публічно-приватного партнерства в Україні також набувають особливої актуальності з огляду на переваги і проблеми, що виникають при встановленні таких від- носин, включно з угодами, що їх опосередковують. Започатковане в 2010 році на рівні спеціального закону правове регулювання відносин ППП закріплює договірну форму такого партнерства та відкритий перелік договорів. Зокрема, ст. 5 Закону України «Про державно-приватне партнерство» (далі – ЗУ «Про ДПП») передбачає, що у рамках здійснення державно-приватного партнерства відповідно до цього Закону та інших законодавчих актів України можуть укладатися договори про концесію; управління майном (виключно за умови передбачення у договорі, укладеному в рамках державно-приватного партнерства, інвестиційних зобов'язань приватного партнера); спільну діяльність; інші договори.

Така диспозитивність, яку надає законодавець у ст. 5 зазначеного закону, супере- чить змісту ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Метою законодавця є встановлення меж договірної свободи з урахуванням публічної значущості проектів ППП шляхом закріплення вичерпного переліку договорів та імперативних вимог. Окрім цього, з огляду на особливий статус публічного партнера, є необхідним закріплення типових договорів стосовно усіх видів угод, що укладаються в рамках ППП.

Окрім цього, ч. 3 ст. 5 Закону України «Про державно-приватне партнерство» передбачає, що відносини, пов'язані з ініціюванням державно-приватного партнерства, вибором приватного партнера, підготовкою до укладення, визначенням змісту договору, укладенням та виконанням договорів, укладених у рамках здійснення державно-приватного партнерства відповідно до частини першої цієї статті, регулюються нормами цього закону, якщо інший порядок ініціювання відповідної форми державно-приватного партнерства, вибору приватного партнера, підготовки до укладення, визначення змісту договору, укладення та виконання таких договорів не визначений законом, що регулює відповідну форму здійснення державно-приватного партнерства.

За відсутності чітких вимог, що стосуються угоди ППП, у Законі України «Про державно-приватне партнерство» законодавець відсилає до вимог, установлених спеціальними

законами відповідно до кожної договірної форми. Із переліку договорів, які закріплені у ст. 5 ЗУ «Про ДПП» більшість із них не мають детального регулювання на законодавчому рівні з урахуванням їх предметних особливостей.

По-перше, відсутній спеціальний закон, що врегульовував би відносини, які виникають при укладанні договору про спільну діяльність, зокрема просте товариство. Єдине, на чому можна наголосити, це Закон України «Про інститути спільного інвестування» [1]. Зі змісту цього закону випливає, що інститут спільного інвестування – це корпоративний або пайовий фонд. Відповідно до ст. 8 закону корпоративний фонд – це юридична особа, яка утворюється у формі акціонерного товариства і провадить виключно діяльність зі спільного інвестування. Стаття 9 названого закону зазначає, що засновники (засновник) корпоративного фонду – особи (особа), які прийняли рішення про його створення. Корпоративний фонд не може бути заснований юридичними особами, у статутному капіталі яких частка державної або комунальної власності перевищує 25 відсотків. Згідно зі змістом Закону України «Про державно-приватне партнерство» державне підприємство, комунальне підприємство, підприємство Автономної Республіки Крим або господарське товариство, 100% статутного капіталу якого належать державі, територіальній громаді чи Автономній Республіці Крим, може брати участь у договорі, укладеному в рамках державно-приватного партнерства на стороні відповідного державного партнера. Відтак, така форма інвестування у цьому випадку не може мати місце.

Друга форма, а саме пайовий фонд, визначений у Законі України «Про інститути спільного інвестування» як сукупність активів, що належать учасникам такого фонду на праві спільної часткової власності, перебувають в управлінні компанії з управління активами та обліковуються нею окремо від результатів її господарської діяльності. У такому випадку управління спільною діяльністю доручається третій особі, тобто є вихід за рамки партнерства його прямих учасників. Пайовий фонд – спеціальна конструкція для прямої інвестиційної діяльності, а ППП може включати в себе інвестиційний компонент, який носить суто предметний характер.

Таким чином, єдиним нормативно-правовим актом, що регулює загальні положення спільної діяльності, є Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ). Відповідно до ст. 1130 якого за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові. Спільна діяльність може здійснюватися на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) або без об'єднання вкладів учасників. З огляду на те, що договір про спільну діяльність укладається між фізичними особами, то для відносин ППП органічнішим був би договір простого товариства, де згідно зі ст. 1132 ЦКУ за договором простого товариства сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети [2]. Відтак, договір про спільну діяльність, який законодавець закріпив у Законі України «Про

державно-приватне партнерство» як форму ППП, закріпленийˆ у такому обсязі, що надає лише загальне уявлення про договір.

По-друге, це договір управління майˆном, якийˆ законодавець також зазначає у ст. 5 ЗУ «Про ДПП». Відповідно до ст. 1029 ЦКУ за договором управління майˆном одна сторона (установник управління) передає другійˆ стороні (управителеві) на певнийˆ строк майˆно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійˆснювати від свого імені управління цим майˆном в інтересах установника управління або вказаної˙ ним особи (вигодонабувача).

У такому разі дії˙ управителя у кожному конкретному випадку потребують чіткої˙ ідентифікації˙, чого у бізнесі передбачити неможливо. Тому доречніше передбачити довірче управління – ч. 2 ст. 1029 ЦКУ передбачає, що договір управління майˆном може засвідчувати виникнення в управителя права довірчої˙ власності на отримане в управління майˆно. У такому випадку відсутнійˆ чітко визначенийˆ зміст повноважень одного з контрагентів – довірчого управителя, де сторони взаємовідкриті і прагнуть досягти максимально кращого результату, якийˆ неможливо конкретизувати заздалегідь. Слід зазначити, що майˆнові права публічного суб'єкта реалізуються в особливому правовому режимі, де диспозитивність знаходиться під тиском вимог ч. 2 с. 19 Конституції˙ України.

Довірче управління все одно не в змозі самостійˆно врегульовувати весь комплекс відносин ППП, а може бути лише фрагментом більш широкого спектру цих господарських відносин. Так, управління може бути частиною, наприклад, договору простого товариства, де «сторони беруть зобов'язання об'єднати свої˙ вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або

досягнення іншої мети». У спільному майні є частина як приватного, так і публічного партнера, і в такому випадку останній може надати саме право довірчого управління на свою частку майна для ведення спільних справ. Таким чином, довірче управління доцільно розглядати як договір послуги, а не як категорію «договір-партнерство».

По-третє, це договір концесії, який на відмінну від попередніх врегульований спеціальним Законом України «Про концесії». У ст. 1 закону зазначено, що договір концесії (концесійний договір) – це договір, відповідно до якого уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування (концесієдавець) надає на платній та строковій основі суб'єкту підприємницької діяльності (концесіонеру) право створити (побудувати) об'єкт концесії чи суттєво його поліпшити та (або) здійснювати його управління (експлуатацію) відповідно до цього Закону з метою задоволення громадських потреб. Звідси виникає питання, у якому випадку матиме місце класичний договір концесії, а в якому – договір концесії в рамках ППП.

Зазначений закон містить широкий перелік об'єктів, що можуть надаватись у кон- цесію, зокрема ч. 2 ст. 3 передбачає, що у концесію можуть надаватися об'єкти права державної чи комунальної власності, які використовуються для здійснення діяльності у таких сферах господарської діяльності: водопостачання та водовідведення; надання послуг міським громадським транспортом; збирання та утилізація сміття, оброблення відходів; машинобудування; надання телекомунікаційних послуг, у тому числі з використанням телемереж; надання поштових послуг;

теплопостачання виробництво та (або) транспортування електроенергії; надання ритуальних послуг; громадське харчування; будівництво жилих будинків; створення комунальних служб паркування автомобілів та багато інших. Закон України «Про державно-приватне партнерство» такого різноманіття об'єктів не передбачає, однак передбачає спеціальні вимоги до них. Концесійний договір, що укладається в рамках ППП, може мати місце лише стосовно тих об'єктів, які збігаються у переліку цих двох документів, що дуже звужує можливості цього виду договору.

Таким чином, для існування відносини публічно-приватного партнерства необхідні такі складові елементи:

1.Кваліфікаційні вимоги, які висуваються допартнерів,мети такого партнерства, до її зобов'язального статусу, до предмету, до договірних умов, що виокремлюють ППП від інших форм співпраці держави із приватним бізнесом.

2. Договірно-правові зобов'язання у формі базової конструкції договору, що може включати в себе вимоги до суб'єктного складу та особливостей правосуб'єктності учасників, умови укладення, що зумовлюють публічний інтерес, необхідність застосування державної допомоги як окремої умови договору, контроль ефективності використання такої допомоги та реалізації проекту, відповідальність за зловживання засобами державної допомоги тощо.

3. Організаційно-господарські зобов'язання публічного партнера. ЗУ «Про ДПП» у розділі V закріплює державну підтримку та державні гарантії, зокрема ст. 18 передбачає, що державна підтримка здійснення державно-приватного партнерства

може надава- тися шляхом надання державних гарантій, гарантій Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування; шляхом фінансування за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів та інших джерел згідно із загальнодержавними та місцевими програмами; шляхом виплати приватному партнеру інших платежів, передбачених договором, укладеним у рам- ках державно-приватного партнерства, зокрема плати за готовність (доступність) об'єкта державно-приватного партнерства до експлуатації (використання); шляхом придбання державним партнером певного обсягу товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) приватним партнером за договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства; шляхом постачання приватному партнеру товарів (робіт, послуг), необхідних для здійснення державно-приватного партнерства; в інших формах, передбачених законом. Однак, законодавець знову надає відкритий перелік, що є недопустимим з огляду на статус публічного партнера. Звідси виникає питання, яким чином будуть співвідноситись цей закон і Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» .

Список використаних джерел:

1. Задихайло Д. В. Господарсько-правова парадигма регулювання економічних відносин: безальтернативність феномену. Теорія і практика правознавства. електрон. наук. фахове вид. 2021. Вип. 2 (20).

2. Задихайло Д. В. Модель національної економіки в координатах балансу економічної влади (правовий аспект). Економічна теорія та право. Харків : Право, 2018. 2018. № 1 (32). С. 124-136.

СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Андріїв Д. М.,
кандидат юридичних наук
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені
С. З. Ґжицького
e-mail: dmytroandriiv@lvet.edu.ua

ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ КОМПЕТЕНТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЮРИСДИКЦІЮ, ПРАВО, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ, ВИЗНАННЯ, ВИКОНАННЯ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО ЩОДО БАТЬКІВСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЗАХОДІВ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

Вимушене переміщення (евакуація) значної кількості українських дітей за межі території України внаслідок агресії Російської Федерації (далі – РФ) стало серйозним викликом не лише для держав, які їх прийняли, але й для України. Питання переміщення дітей, їх перебування за кордоном, повернення до України охоплюють широкий спектр правових відносин, а також пов'язаних з ними дискусійних питань з огляду на різноманітність обставин переміщення дітей, їх правовий статус в державах перебування, відносини з батьками, іншими законними представниками, компетентними органами держав перебування та України тощо.

Необхідно зауважити, що Україна несе відповідальність не тільки за дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які вимушено покинули її територію у складі закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, в яких діти

проживають або зараховані на цілодобове перебування, у супроводі законних представників, за інших обставин, зумовлених війною. Не менш важливим є питання повернення до України дітей, яких було примусово переміщено або депортовано внаслідок збройної агресії РФ проти України. Окремої уваги потребують питання захисту прав та інтересів інших дітей, які перебувають за межами території України, залишилися без батьківського піклування і також потребують відповідного втручання держави.

Одним з ефективних правових механізмів, який доволі активно почав застосовуватися компетентними органами України з метою захисту українських дітей за кордоном, є Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року (далі – Конвенція).

Зростання актуальності дослідження положень Конвенції обумовлене на жаль майже винятково вражаючим зростанням кількості справ (випадків), пов'язаних з українськими дітьми, які потребують вжиття заходів захисту відповідно до її положень, причиною чого є повномасштабне вторгнення РФ на територію України.

У цьому зв'язку потребують перегляду окремі положення Закону України «Про приєднання до Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей» (далі – Закон), зокрема застереження до статей 34, 44 Конвенції, згідно з якими запити компетентних органів держав-учасниць відповідно

до статей 8, 9, 33, а також ч. 2 ст. 34 Конвенції повинні надсилатись до центрального органу України.

У разі, якщо компетентним органам держави тимчасового перебування дитини відоме її походження (місце постійного проживання в Україні до переміщення) з метою економії часу та оперативного вирішення питань захисту дитини або її майна, доцільно передбачити можливість направлення запитів безпосередньо до компетентних органів України за місцем її походження або інших уповноважених органів, які володіють запитуваною інформацією або повноважні вчинити дії, яких стосуються запити.

Натомість, пряма взаємодія з центральним органом України повинна мати місце лише у разі відсутності інформації про походження дитини, неможливості безпосередньої співпраці з компетентними органами України або за інших особливих обставин.

Реалізація окреслених пропозицій матиме наслідком передусім економію часу, який витрачається на опрацювання запитів та вжиття відповідних заходів захисту дітей. Час у контексті реалізації положень Конвенції та ситуації, в якій опинилися українські діти, є чи не визначальним чинником, від якого залежить збереження юрисдикції компетентних органів України щодо захисту дітей, які вимушено перемістилися (евакуювалися) за межі України та продовжують перебувати за кордоном з огляду на триваючі бойові дії, за винятком випадків неправомірного переміщення або утримування дітей, передбачених ст. 7 Конвенції. Водночас, оперативне прийняття рішень та вжиття заходів,

необхідних у кожній окремій ситуації, в якій перебувають діти, є запорукою мінімізації негативного впливу на їх зростання та розвиток.

Враховуючи вищезгадане, можна стверджувати, що питання оптимізації взаємодії компетентних органів України та держав-учасниць Конвенції, особливо в умовах повномасштабної війни, потребують особливої уваги та всебічного дослідження з метою пошуку оптимальних шляхів для вирішення усіх проблемних питань, які виникають на практиці, а також, за можливості, їх запобігання.

Бойко В.А.,
Науковий керівник: **Швець Л.В.,**
асистент кафедри
соціально-економічних дисциплін
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. М. Грушевського»,
м. Бар

КОНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ В ПЕРІОД НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ В КОНСТИТУЦІЯХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Конституційні обмеження в період надзвичайного стану є важливим аспектом правового регулювання, що відображає баланс між необхідністю забезпечення безпеки суспільства та захистом прав і свобод громадян. У світлі глобальних викликів, таких як пандемії, терористичні загрози або природні катастрофи, багато

країн змушені вдаватися до введення надзвичайних станів, що передбачає тимчасове обмеження певних конституційних прав і свобод.

Дослідження конституційних обмежень у зарубіжних країнах дозволяє виявити різноманітність підходів до регулювання надзвичайних ситуацій, а також зрозуміти, які механізми забезпечують баланс між забезпеченням громадської безпеки та дотриманням основних прав людини. У цьому контексті важливо розглянути правові основи, процедури введення надзвичайного стану, а також механізми контролю за його реалізацією.

Метою даного дослідження є аналіз конституційних обмежень, що застосовуються в різних країнах під час надзвичайного стану, та вивчення їх впливу на правову систему і суспільство в цілому. Це дослідження сприятиме кращому розумінню того, як країни адаптують свої конституційні норми до нових викликів, зберігаючи водночас основні принципи демократії та правової держави.

З 1945 року поняття «надзвичайний стан» замінив вислів «стан війни» і «облогове положення». Надзвичайний стан — поняття, що має обмежене значення. Наприклад, воно не охоплює стихійні лиха, що дуже часто служать виправданням не дотримуватись прав людини державою. Заходи, яких держава-учасник може ввести для скорочення своїх зобов'язань відповідно до Міжнародного пакту про цивільні і політичні права, мають відповідати трьом умовам:

1. Вони повинні бути «заходом, зумовленим крайньою необхідністю ситуації».

2. Вони не повинні «суперечити іншим зобов'язанням держави міжнародному праву».

3. Вони не повинні викликати дискримінацію винятково за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії або соціального походження [1].

Процедура запровадження надзвичайного стану в більшості держав не відрізняється від запровадження стану облоги чи воєнного стану. Тобто надзвичайний стан прирівнюється до оголошення війни. А в деяких державах (наприклад, Греція, Чилі, Бразилія, Аргентина) немає правового режиму під назвою «надзвичайний стан». Якщо в цих державах є надзвичайна загроза (навіть, якщо вона невоєнна), то там оголошується стан облоги. Тобто правовий режим протидії як воєнним так і невоєнним загрозам – єдиний.

Серед проаналізованих країн слід окремо виділити федеративні держави. У унітарних країнах надзвичайний стан оголошується на національному рівні президентом, урядом або парламентом. У федераціях можливе запровадження надзвичайного стану як на федеральному рівні, так і на рівні окремих суб'єктів федерації. Наприклад, у Канаді надзвичайний стан може бути оголошений як урядом Канади, так і урядом провінцій, таких як Онтаріо чи Манітоба. Прикладами таких федерацій є Канада, США та Аргентина.

Парламент, уряд та президент виступають суб'єктами, що ухвалюють рішення щодо введення надзвичайного стану. Процедура запровадження надзвичайного стану має виконувати дві основні функції: 1) забезпечення швидкого реагування на загрози і

2) збереження демократичного режиму, тобто запобігання встановленню диктатури.

Можливості обмеження прав та свобод особи передбачено в конституціях практично всіх держав. Відповідними підставами, за загальним правилом, є уведення в країні або її частинах воєнного чи надзвичайного стану. Підтримано наукову позицію, що унормування відносин, які виникають у зв'язку з обмеженням прав та свобод, є важливим, оскільки у такий спосіб держава здійснює вплив не лише на окрему особу, але й на життєдіяльність усього суспільства. Відтак, підходи держави й ставлення у суспільстві до обмеження прав особи значною морою відображають характер і сутність взаємовідносин людини й держави у контексті становлення демократичного громадянського суспільства і правової держави [2].

Слід підкреслити, що закріплення в конституціях більшості держав можливості обмеження прав і свобод громадян відображає суперечність, в якій, з одного боку, існує проблема втручання держави в життя особи та громадянина (як на особистісному, так і на загальносоціальному рівнях), а з іншого — потреба індивіда й суспільства в забезпеченні адекватних умов для особистої та національної безпеки, підтримки громадського порядку тощо.

В Європейській Конвенції з прав людини обмеження прав людини розглядаються як необхідні у демократичному суспільстві.Згідно з ЄКПЛ, органи державної влади не можуть втручатись у здійснення права людини на повагу до свого приватного і сімейного життя, свого житла і кореспонденції, за винятком, коли втручання здійснюється згідно із законом і є

необхідним в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі, прав і свобод інших осіб (ч.2 ст.8); свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає обмеженням в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (ч.2 ст.9); свобода вираження поглядів (дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів) – обмеженням, що є необхідними в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації, прав інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації, для підтримання авторитету й безсторонності суду(ч.2 ст.10). На тих самих підставах може обмежуватися свобода зібрань та об'єднання (ч.2 ст.11). У ст.18 встановлено межі застосування обмежень прав – обмеження не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені [3].

Отже, аналіз конституційних обмежень під час надзвичайного стану в різних країнах виявляє складний баланс між забезпеченням безпеки та захистом прав громадян. Закріплення можливості обмеження прав і свобод у конституціях свідчить про усвідомлення державами необхідності реагувати на загрози, які можуть виникнути в умовах надзвичайних ситуацій. Водночас це підкреслює важливість дотримання демократичних принципів та

запобігання зловживанням, які можуть виникнути в процесі запровадження таких обмежень.

Вивчення практик різних країн показує, що ефективність механізмів контролю за введенням надзвичайного стану залежить від правової культури, інституційної спроможності та суспільної свідомості. У федеративних держав, де можливе запровадження надзвичайного стану на різних рівнях, особливо важливо забезпечити координацію між центральною та регіональною владою.

В цілому, для досягнення оптимального співвідношення між безпекою і правами людини необхідно постійно вдосконалювати правові механізми, які регулюють введення надзвичайного стану, а також забезпечувати прозорість і підзвітність державних органів. Лише за таких умов можливо досягти справедливого та ефективного захисту як індивідуальних прав, так і колективної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Учасники проектів Вікімедіа. Надзвичайний стан. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%
2. Обмеження прав та свобод як елемент конституційно-правового статусу особи. *Наукові записки*. Серія: Право. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/200
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950р. URL: http://surl.li/duplr

Волкова Н.О.,
асистентка кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

ГРА БЕЗ СВІДКІВ: ПРИВАТНА ЗУСТРІЧ ЯК ПОЛІТИКА ДОВІРИ У ПЕРЕГОВОРНОМУ ВИМІРІ

У медіаційному процесі приватна зустріч (кокус) виконує складну й багатофункціональну роль – від інструменту деескалації конфлікту до простору для виявлення глибинних мотивацій сторін. Попри усталену традицію пріоритету відкритого діалогу, саме кокус дозволяє медіатору ефективно працювати з прихованими емоціями, неозвученими інтересами та конфіденційною інформацією, що не може бути предметом спільного обговорення. У фокусі цього дослідження – аналіз приватної зустрічі як політичного та психологічного інструменту довіри в переговорному вимірі медіації.

Кокус (від англ. caucus) – це формат індивідуальної зустрічі медіатора з однією зі сторін конфлікту без участі іншої. Така форма комунікації дозволяє глибше дослідити внутрішню логіку поведінки учасника, його емоційний стан, страхи, очікування та реальні інтереси. У літературі кокус розглядають як «приватну кімнату» у структурі переговорів – простір, де можна говорити «без свідків» і знижувати емоційне напруження, що в умовах висококонфліктної ситуації має вирішальне значення для підтримки динаміки процесу.

Застосування кокусів викликає численні фахові дискусії: одні медіатори вважають їх ключовим елементом ефективної стратегії, інші – потенційною загрозою нейтральності. Критики вказують на

ризик асиметрії інформації, враження упередженості або порушення базового принципу відкритої комунікації між сторонами. Особливо небезпечним є порушення довіри, якщо одна зі сторін відчуває, що медіатор став «ближчим» до іншої. Водночас численні емпіричні дані свідчать: за умови чіткого дотримання етичних стандартів кокуси підвищують ефективність медіації та сприяють укладенню стійких домовленостей.

Одним із масштабних досліджень, що ілюструє вплив формату стартової взаємодії у медіації, є праця Розалінд Вісслер та Арта Гіншоу "Joint Session or Caucus? Factors Related to How the Initial Mediation Session Begins". У ній проаналізовано результати опитування понад 1000 медіаторів у восьми штатах США, які проводили судові та приватні медіації у цивільних та сімейних справах.

Дослідники з'ясували, що вибір між початковими спільними сесіями та кокусами залежить від типу справи, рівня емоційної напруги, очікувань сторін і професійної підготовки самого медіатора. Ці висновки підтверджують важливість контекстуального підходу до використання кокусів, особливо на ранніх етапах процесу.

Ще одне дослідження – "Can early caucus improve a community mediation model?" – присвячене аналізу ефективності раннього кокусу перед першою спільною сесією. Вивчаючи практику громадської медіації, автори доходять висновку, що початкові приватні зустрічі можуть істотно знизити рівень тривоги у сторін, допомагаючи сформувати довіру до медіатора та краще підготуватися до відкритого діалогу. Водночас вони застерігають:

ефективність такого підходу залежить від навичок фасилітації та дотримання стандартів симетрії.

Один із прикладів ефективного використання кокусу – медіація між колишнім подружжям у спорі щодо опіки над дітьми. Високий рівень емоційної напруги та взаємні звинувачення унеможливлювали спільну розмову. Медіатор ініціював приватні зустрічі з кожною зі сторін. Під час кокусу з матір'ю відбулася емоційна розрядка – вона змогла виговоритися, не побоюючись осуду. Медіатор застосував активне слухання та емпатійне віддзеркалення, що знизило її агресію. Згодом, під час бесіди з батьком, медіатор допоміг йому сформулювати свої потреби та розвіяти страх бути відстороненим від життя дитини. Це дало змогу у подальшій спільній сесії зосередитися на спільних цінностях і домовитися про графік опіки, який враховував потреби обох батьків і дитини.

Ще одним показовим прикладом є комерційна медіація між двома співвласниками бізнесу, де рівень недовіри був критичним. Сторони уникали прямого контакту, звинувачували одне одного у фінансових махінаціях. Медіатор, провівши кокуси, виявив, що один партнер почувався ображеним через недооцінений внесок, а інший – занепокоєним через брак прозорості. У спільній сесії медіатор, не порушуючи конфіденційності, переформулював озвучені потреби в термінах, прийнятних для обох, зосередившись на спільній меті – збереженні бізнесу та довіри клієнтів. Це дозволило перейти до конструктивного обговорення механізмів контролю, прозорого звітування та впровадження аудиту.

Особливу увагу заслуговує онлайн-формат медіації, актуалізований пандемією COVID-19. Один із описаних кейсів демонструє ефективність паралельних кокусів у режимі чату. У ситуації, коли сторони відмовлялися зустрічатися навіть онлайн через високий рівень конфлікту, медіатор створив два окремі канали зв'язку і проводив асинхронні бесіди, передаючи повідомлення у нейтральній формі. Така форма дозволила зберегти контроль над процесом і зняти напруження, а також уникнути прямої конфронтації, яка могла зірвати переговори.

Теоретичну концептуалізацію кокусу як інструменту довіри запропонував канадський дослідник Жан Пуатрас у праці "The Strategic Use of Caucus to Facilitate Parties' Trust in Mediators". Він вводить поняття "довірчого кокусу" (trust caucus strategy) як моделі, в якій медіатор демонструє різну поведінкову модальність у приватній і публічній взаємодії. У спільних сесіях медіатор зберігає максимально процедурну нейтральність, а у приватних – дозволяє теплішій, емпатійніший стиль, підсилюючи таким чином довіру до себе як до фасилітатора. Експериментальні дані свідчать: поєднання обох форматів сприяє пришвидшенню укладання угод і зростанню суб'єктивного рівня задоволеності процесом у сторін.

Водночас стратегія довірчого кокусу вимагає від медіатора високої професійної компетентності. Йдеться про вміння зберігати рівновагу між підтримкою і неупередженістю, дотримуватися процедурної симетрії та чітко комунікувати правила конфіденційності. У багатьох юрисдикціях, зокрема в США, Канаді та Австралії, існують сформовані етичні кодекси щодо використання кокусів. В Україні це питання також набуває

актуальності: Закон «Про медіацію» надає право на приватні зустрічі, а практика підготовки медіаторів включає етичні стандарти роботи з конфіденційною інформацією.

Таким чином, кокус не є лише технічним інструментом, а виступає як частина «архітектури спілкування» в медіації – структурної моделі, де кожна форма взаємодії має свою функцію, місце і цінність. Приватна зустріч – це простір «без свідків», де довіра не просто з'являється, а формується і культивується. Цей простір потребує особливої уважності, етичної дисципліни і професійної рефлексії. Саме в кокусі, як у дзеркалі, відображається рівень зрілості медіатора – його здатність чути, утримувати баланс, не втрачаючи людяності. У переговорах це часто вирішальний фактор: там, де не можна сказати публічно, але потрібно бути почутим – кокус стає шансом.

Отже, приватна зустріч – це гра без свідків, але не без правил. Це політика довіри, в якій кожна дія медіатора має наслідки. Її успішність залежить не від тривалості, а від якості взаємодії, чесності намірів і прозорості процесу. І саме тому вона потребує не лише технічного вміння, а й етичної мудрості.

Список використаних джерел:

1. Poitras, J. (2013). The Strategic Use of Caucus to Facilitate Parties' Trust in Mediators. Negotiation Journal, 29(1), 31–48.
2. Wissler, R. L., & Hinshaw, A. D. (2012). Joint Session or Caucus? Factors Related to How the Initial Mediation Session Begins. Ohio State Journal on Dispute Resolution, 27(3), 641–680.
3. Can early caucus improve a community mediation model? (2009). Conflict Resolution Quarterly, 26(3), 289–306.
4. Закон України «Про медіацію» від 16.12.2021 № 1875-IX.
5. Сучасні підходи до етичної підготовки медіаторів: європейський та український досвід / ред. О. П. Задорожна. — Київ: Асоціація медіаторів України, 2022.

6. Cinnie Noble. Conflict Management Coaching: The CINERGY™ Model. — Cinergy Coaching, 2011.

Дуюнова Т.В.,
доктор економічних наук,
кандидат юридичних наук, доцент,
Завідувачка кафедри права та європейської інтеграції
Державний біотехнологічний університет
e-mail: duyunova@ukr.net

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: ВИКЛИКИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ УКРАЇНИ

Агресія російської федерації проти України, яка триває з 2014 року і перейшла у фазу повномасштабної війни у 2022 році, актуалізувала питання забезпечення невідворотності покарання за воєнні злочини, що мають масовий і системний характер. Воєнні злочини, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права (МГП), є найтяжчими формами порушення прав людини під час збройних конфліктів. В умовах прагнення України до повноцінної євроінтеграції, формування ефективного механізму притягнення винних до відповідальності за такі злочини є як вимогою часу, так і важливою складовою державної політики у сфері прав людини.

Основу міжнародно-правових механізмів відповідальності за воєнні злочини становлять норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевські конвенції 1949 року, їхні Додаткові протоколи 1977 року [1], а також Римський статут Міжнародного

кримінального суду (МКС) від 1998 року [3], який Україна ратифікувала у 2025 році. Злочини, охоплені юрисдикцією МКС, включають умисне вбивство, тортури, сексуальне насильство, примусове переміщення цивільного населення, напади на цивільні об'єкти, об'єкти культурної спадщини, використання заборонених видів зброї тощо. Вказані документи визначають обов’язок держав криміналізувати такі дії у національному законодавстві та переслідувати винних незалежно від місця вчинення злочину — що є проявом принципу універсальної юрисдикції.

Україна вже має у Кримінальному кодексі норму про порушення законів і звичаїв війни (стаття 438) [2], однак вона сформульована як бланкетна, тобто відсилає до норм міжнародного права. Такий підхід зумовлює труднощі в її практичному застосуванні, зокрема у частині доведення «серйозності» порушення, конкретизації об’єктивної сторони та обґрунтування належного джерела права. Це ускладнює здійснення ефективного судового переслідування за воєнні злочини, вчинені на території України, навіть за наявності значної доказової бази.

Досвід держав Європейського Союзу пропонує низку ефективних підходів до імплементації міжнародних стандартів у національні правові системи. Наприклад, у Німеччині діє принцип універсальної юрисдикції, який дозволяє притягувати до відповідальності осіб, що вчинили злочини за межами країни. Франція має одну з найрозвиненіших систем захисту свідків у справах про злочини проти людяності. Данія розробила національну базу даних для стандартизованого збору доказів, що узгоджується з вимогами МКС. Крім того, Європейський суд з прав

людини послідовно формує практику, яка посилює позиції жертв у справах, що стосуються збройних конфліктів.

З початку повномасштабної війни в Україні зафіксовано понад 70 000 воєнних злочинів, з яких значна частина документується Офісом Генерального прокурора спільно з міжнародними партнерами. У 2025 році Україна офіційно приєдналася до Римського статуту, що дозволило активізувати співпрацю з МКС. Налагоджено передачу доказів, створено спільні слідчі групи, підписано відповідні угоди про взаємодію з Євроюстом та ЄСПЛ. Такі кроки є вкрай важливими як для посилення правозахисного потенціалу українського законодавства, так і для наближення до стандартів Європейського Союзу у сфері кримінального правосуддя.

Поряд із цим триває дискусія щодо створення спеціального міжнародного трибуналу для розслідування злочину агресії, вчиненого керівництвом російської федерації. Найбільш реалістичним вбачається варіант створення такої інституції на основі багатосторонньої угоди між державами або в межах спеціальної резолюції Генеральної Асамблеї ООН. Подібна модель вже була реалізована у випадку Міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди. Створення такого органу могло б забезпечити подолання прогалин юрисдикції МКС щодо злочину агресії, оскільки росія не є учасницею Римського статуту.

Ефективне застосування міжнародно-правових механізмів покарання за воєнні злочини також передбачає реформу української системи правосуддя. Йдеться про навчання суддів,

прокурорів, слідчих з урахуванням вимог міжнародного права, створення спеціалізованих судів, зміцнення незалежності слідства та забезпечення високих стандартів доказування [4]. Важливим є і розширення співпраці з міжнародними правозахисними організаціями, які можуть надати методологічну та експертну підтримку у формуванні правозастосовної практики.

Забезпечення справедливості для жертв воєнних злочинів має не лише правове, але й моральне значення. Саме справедливе покарання винних, визнання злочину і публічна відповідальність є фундаментом для відновлення довіри до правової системи, соціального примирення та сталого миру. Із погляду європейської інтеграції, реалізація міжнародних зобов'язань щодо покарання за міжнародні злочини зміцнює політичну та правову позицію України на міжнародній арені.

Таким чином, міжнародно-правові механізми відповідальності за воєнні злочини є не лише інструментом справедливості, а й ключовим елементом політики європейської інтеграції. Подальша гармонізація національного законодавства, використання досвіду держав-членів ЄС, співпраця з МКС, ЄСПЛ і міжнародними організаціями дозволять Україні ефективно протидіяти воєнним злочинам, захистити права постраждалих та забезпечити належну реалізацію принципу невідворотності покарання.

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додатковий протокол I від 8 червня 1977 року.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.icc-cpi.int
4. Орлов Ю. В., Прібиткова Н. О. Криміналізація колаборaційної діяльності в умовах збройного конфлікту // Юридичний вісник. 2023. № 4. С. 56–68.
5. Міненко С. Розгляд інституційного механізму відшкодування збитків унаслідок військової агресії // Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (14–15 берез. 2024 р., м. Київ). – Київ: Алерта, 2024. – С. 84–88. – ISBN 978-617-566-825-2.

Коваленко М. С.,
адвокатка, кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри правознавства Полтавського університету
економіки і торгівлі
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0153-4613

ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У СПРАВАХ ПРО ДИСКРИМІНАЦІЮ

Європейські та міжнародні організації, зокрема Європейський суд з прав людини, Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (далі - ЄКРН) та Комітет ООН з прав людини, рекомендують державам-учасницям розширювати механізми альтернативного вирішення конфліктів, що дозволяє мінімізувати судові витрати та сприяє мирному врегулюванню спорів. Наприклад, у положеннях підпункту (f) пункту 3 Загальнополітичної рекомендації ЄКРН №14: боротьба з расизмом і расовою дискримінацією у сфері зайнятості рекомендовано державам запровадити доступні процедури для вреґулювання скарг

на дискримінацію у сфері зайнятості через використання альтернативного порядку врегулювання спорів, такого як посередництво, примирення чи арбітраж [1].

В Україні відсутня пряма **обов'язковість** альтернативного вирішення спорів у справах про дискримінацію. Однак, законодавство дозволяє використовувати такі механізми як **медіація, посередництво, консультації та примирення.**

Відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений з прав людини може виступати посередником у розв'язанні конфліктів, надавати роз'яснення сторонам та сприяти усуненню наслідків дискримінаційних дій. Даний механізм дозволяє уникати судових процесів та забезпечує оперативне реагування на факти дискримінації. Статтею 14 вказаного Закону передбачено, що особи, які зазнали дискримінації, можуть звертатися не лише до суду, а й до **Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини,** органів державної влади, місцевого самоврядування або інших установ для захисту своїх прав. Хоча конкретні альтернативні способи вирішення спорів прямо не згадуються, цей механізм передбачає можливість **переговорного процесу** між сторонами [2].

У деяких країнах Європи застосовуються процедури примирення для вирішення справ, пов'язаних із дискримінацією. Наприклад, в Австрії примирення є обов'язковим у справах, що стосуються інвалідності. У Латвії Офіс Омбудсмена розглядає скарги на порушення прав людини та намагається вирішити конфлікти шляхом примирення. В Естонії Канцлер юстиції

забезпечує неупереджену процедуру примирення за заявою потерпілого. У випадках дискримінації з боку приватних осіб або юридичних осіб рішення Канцлера є юридично обов'язковими. У Мальті, залежно від характеру скарги, потерпілі можуть звертатися до кількох спеціалізованих органів, включаючи Трибунал з питань праці, Комісію з прав осіб з інвалідністю та Національну комісію з просування рівності. Крім того, Закон про медіацію заохочує та сприяє врегулюванню спорів через медіацію Мальтійським центром медіації. У Фінляндії Трибунал з питань недискримінації та рівності може затвердити угоду між сторонами або заборонити продовження поведінки, що суперечить забороні дискримінації чи репресій. Трибунал також може зобов'язати сторону виконати свої обов'язки, наклавши умовний штраф. Процедури в трибуналі є безкоштовними та не вимагають залучення юридичного представника. Омбудсмен з питань недискримінації може видавати заяви щодо будь-якої справи про дискримінацію, проводити примирення, за необхідності передавати скаргу відповідним органам за згодою заявника та надавати юридичну допомогу. У деяких країнах спеціалізовані органи з питань рівності можуть накладати санкції, як-от Комісія із захисту від дискримінації в Болгарії або Високий комісар з питань міграції в Португалії, або навіть присуджувати компенсацію потерпілим, як-от Данська рада з питань рівного ставлення [3, с. 85].

В Україні поки не створено спеціальних органів для розгляду справ у сфері дискримінації, що впливає на реалізацію положень законодавства на практиці та ускладнює процедуру вирішення самого спору. Судова система перевантажена та не готова до такої

категорії справ. Таким чином, застосування медіації є реальною альтернативою судовим процесам.

Закон України «Про медіацію» визначає медіацію як альтернативний спосіб врегулювання спорів, який може застосовуватися у цивільних, адміністративних, трудових та інших справах, у тому числі пов'язаних із дискримінацією. Однак, застосування медіації у таких справах є **добровільним**, а не обов'язковим [4].

Медіація є одним із альтернативних методів врегулювання конфліктів, який забезпечує досягнення консенсусу між сторонами за допомогою нейтрального посередника. У справах, пов'язаних із дискримінацією, медіація дозволяє уникнути тривалого судового процесу, сприяє відновленню довіри між сторонами та забезпечує індивідуалізований підхід до вирішення спору.

Потрібно зауважити, що положеннями статті 21 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» чітко визначено про те, що обов'язкові альтернативні процеси з вирішення спорів у сфері дискримінації, у тому числі посередництво, примирення, медіація, щодо всіх форм насильства за ознакою статі не допускаються [5].

На нашу думку, такий підхід законодавця є цілком обґрунтованим, оскільки у випадках, коли дискримінація супроводжується **насильством або іншими примусовими діями**, компроміси та переговори є неприпустимими. Особи, які застосовують фізичну силу чи інші агресивні форми тиску, повинні нести **чітко визначену правову відповідальність** без можливості уникнення покарання через примирливі процедури. Принцип

невідворотності покарання за насильство є ключовим для забезпечення правопорядку та захисту постраждалих осіб.

Список використаних джерел:

1. Загальнополітичної рекомендації ЄКРН №14 боротьба з расизмом і расовою дискримінацією у сфері зайнятості. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості. 2012. URL: https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-14-on-combating-racism-and-racia/16808b5aff
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № **776/97-ВР. Верховна Рада України. URL:** https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text
3. A comparative analysis of non-discrimination law in Europe 2017 Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2017. 158
4. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 №**1875-IX. Верховна Рада України. URL:** https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 №**2866-IV. Верховна Рада України. URL:** https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

Куштим Є.Є.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
юридичного факультету
Науковий керівник: Реньов Є.В.
кандидат юридичних наук, доцент
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
e.mail: yelyzaveta.kushtym@student.karazin.ua

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

У сучасному світі права дитини визнаються однією з ключових цінностей міжнародного співтовариства. Дитина, як один з найуразливіших суб'єктів суспільства, потребує особливого захисту, турботи та умов для повноцінного розвитку. Саме тому проблема міжнародно-правового захисту прав дитини набула особливої актуальності, зокрема в умовах глобальних викликів – збройних конфліктів, міграційних криз, зростання рівня бідності та соціальної нерівності.

Незважаючи на наявність розгалуженої системи міжнародних правових актів, практична реалізація задекларованих стандартів часто стикається з серйозними труднощами. Багато дітей і досі стають жертвами насильства, експлуатації, дискримінації або залишаються без належного доступу до освіти та медичної допомоги. Тож, метою даної роботи є аналіз ключових міжнародно-правових механізмів захисту прав дитини, визначення актуальних проблем у цій сфері та окреслення можливих шляхів удосконалення міжнародної системи захисту дитинства.

Міжнародні механізми захисту прав дитини – це спеціалізовані інституції, організації та правові інструменти, що створені для забезпечення дотримання та реалізації прав дітей на глобальному рівні. Вони спрямовані на моніторинг виконання міжнародно-правових норм, захист прав дітей у кризових ситуаціях, а також надання підтримки державам у розробці та впровадженні національних політик у цій сфері.

Першим важливим документом у галузі захисту прав дітей від часу заснування ООН є **Загальна декларація прав людини** 1948 року, в якій зазначено, що діти повинні бути об'єктом особливого

захисту і допомоги. Зокрема, стаття 25 Декларації передбачає, що материнство і дитинство мають право на особливе піклування та допомогу [1].

У 1959 році ООН прийняла спеціальну Декларацію прав дитини, яка встановлює основні принципи соціального і правового захисту дітей. У преамбулі цієї Декларації зазначається, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту, до і після народження. Основний принцип цієї Декларації – рівність прав усіх дітей, без винятків [2].

Серед Конвенцій Ради Європи особливо можна виділити: Конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом; Конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ETS № 105); Конвенція про здійснення прав дітей; Конвенція про контакт з дітьми (ETS № 192), Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (ETS № 201) [3].

Основним міжнародним документом, який визначає політичні, економічні, соціальні та культурні права дітей до 18 років є Конвенція ООН про права дитини, прийнята 20 листопада 1989 року, та ратифікована Україною 27 лютого 1991 року. Конвенція проголошує право дитини на захист і обов'язок держави створювати умови для реалізації цих прав.

У зв’язку з повномасштабним вторгненням на територію України, важливим видається Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, який містить ряд важливих положень, що стосуються

участі неповнолітніх у військових діях та їх захисту в умовах збройних конфліктів, зокрема щодо зобов'язань держав-учасниць вжити всіх заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 18 років, не брали участь у військових діях, не підлягали обов'язковому призову та були захищені від вербування збройними групами.

Для забезпечення виконання положень Конвенції було створено Комітет **з прав дитини** – спеціалізований орган ООН. Комітет складається з експертів, громадян країн-учасниць Конвенції, і працює над моніторингом виконання зобов'язань держав щодо прав дітей. Кожні п’ять років він розглядає доповіді держав, що підтверджують дії, спрямовані на реалізацію прав дітей. Комітет покладається на національні та неурядові організації для доповнення інформації і для забезпечення гласності та ефективності процесу контролю.

Окрім Комітету ООН **з прав дитини** на сьогодні існує досить розгалужена система правореалізаційних механізмів, яка включає як універсальні, так і регіональні інституції. Основна умова поширення їхньої дії – участь держави у відповідному міжнародному договорі або конвенції, що визначає правові стандарти захисту прав дитини. До найбільш впливових універсальних механізмів можна віднести Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Міжнародну організацію праці, яка бореться з дитячою працею; ЮНЕСКО, яка займається питаннями освіти та культурних прав дітей, а також діяльність спеціальних доповідачів ООН з питань захисту дітей.

Регіональні міжнародні механізми захисту прав дитини створюються на підставі міжнародних договорів окремих груп держав, як правило в межах географічних регіонів, наприклад, в рамках Організації Африканського Єдності Африканська Хартія про права і благополуччя дитини 1990 р. та інші. Проте самою розвиненою регіональною системою захисту прав дитини є європейська система, яка виражається через практику Європейського суду з прав людини [4].

Попри значну кількість міжнародно-правових норм, що регулюють захист прав дітей, існують серйозні проблеми в їхній реалізації. Серед основних труднощів можна виокремити неповну імплементацію міжнародних стандартів у національне законодавство, неефективні механізми контролю за виконанням зобов'язань, політичну нестабільність та недостатнє фінансування соціальної сфери. Крім того, низький рівень правової обізнаності серед дітей і дорослих також є суттєвою перепоною для ефективного захисту прав дітей. В умовах збройних конфліктів чи гуманітарних криз питання прав дитини часто стає другорядним, що є великою загрозою для безпеки та благополуччя дітей.

Для удосконалення міжнародного захисту прав дитини важливо зосередитися на кількох ключових напрямках. Перш за все, необхідно підвищити ефективність міжнародного моніторингу та відповідальності за порушення прав дітей, зокрема через Міжнародний кримінальний суд. Важливим є також посилення підтримки таких організацій, як ЮНІСЕФ, які працюють безпосередньо в зонах конфлікту, а також розширення міжнародного співробітництва, зокрема у поверненні викрадених

дітей і наданні гуманітарної допомоги. Серед інших пріоритетів – запровадження програм реабілітації для дітей, які постраждали від війни, насильства чи дискримінації, а також організація освітніх кампаній для підвищення правосвідомості серед усіх верств населення.

Таким чином, у міжнародному праві дитина визнається повноцінним суб'єктом правовідносин, оскільки вона наділена комплексом прав і гарантій, що забезпечують її фізичний, емоційний, соціальний та правовий захист. Цей статус зобов'язує держави не лише утримуватись від порушення прав дітей, а й активно діяти для їх реалізації шляхом створення захисних механізмів, освітніх програм та ефективної співпраці з міжнародними структурами.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: Декларація Організації Об'єднаних Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 12.04.2025).

2. Декларація прав дитини : Декларація Організації Об'єднаних Націй від 20.11.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 12.04.2025).

3. Штейнс Ю. Д. Міжнародні механізми захисту прав дітей / Ю. Д. Штейнс // 75-а річниця ООН – сучасний стан та розвиток міжнародного права : збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2020 р.) / МОН України, НУ "ОЮА" ; відп. вед. М. Р. Аракелян. - Одеса : Гельветика, 2020. – С. 166-169.

4. Грушко М.В. Міжнародно-правовий захист прав дітей : Конгрес міжнародного та європейського права : мат. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 квіт. 2019 р.). МОН України, Нац ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2019. С. 80-86.

Павко Я.А.,
к.ю.н., старший науковий співробітник відділу
міжнародного права та права Європейського Союзу,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України,
e-mail: yanapavko@gmail.com

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є міжнародною судовою установою у межах Ради Європи, яку було створено для контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, які містяться в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Незважаючи на те, що вищезазначений міжнародний договір не закріплює екологічні права людини, ЄЗПЛ розглядає справи у сфері захисту навколишнього середовища. На підставі конвенції забруднення довкілля розглядається як причина порушення таких основних прав людини, як право на життя (ст. 2), право на справедливий судовий розгляд (ст. 6), право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8) та ін. [1].

У 2024 році ЄСПЛ виніс рішення щодо трьох справ, які мають безпосереднє відношення до захисту прав людини в умовах кліматичних змін. Кожна з них заслуговує на особливу увагу. До цих справ слід віднести наступні: *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland; Carême v. France; Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States.*

Справа *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* стосувалася скарги швейцарської Асоціації жінок похилого віку проти уряду своєї держави. Також було подано чотири індивідуальні заяви від членів цієї організації. Заявники стверджували, що уряд Швейцарії не вживає достатньо заходів для протидії кліматичним змінам. У свою чергу, така його бездіяльність призводить до погіршення добробуту та умов життя жінок похилого віку, які є членами асоціації. У результаті розгляду справи ЄСПЛ прийняв рішення по суті стосовно скарги саме від асоціації. У ньому він дійшов висновку, що дії уряду Швейцарії призвели до порушення ст. 6 та ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., тобто права на справедливий суд та права на повагу до приватного і сімейного життя. ЄСПЛ визнав, що уряд Швейцарії не виконав поставлених перед собою цілей щодо скорочення рівня викидів парникових газів [2]. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ визначив, що ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. включає в себе право на ефективний захист державними органами влади від серйозних негативних наслідків зміни клімату для життя, здоров'я, добробуту та якості життя. Індивідуальні скарги чотирьох членів асоціації було визнано неприйнятними, оскільки заявники згідно зі ст. 34 конвенції не відповідають критеріям статусу потерпілого [3].

У справі Carême v. France колишній мешканець та мер муніципалітету Гранд-Сінт у Франції звернувся із заявою до ЄСПЛ, у якій стверджував, що у державі вживається недостатньо заходів для запобігання зміні клімату. Такі дії влади порушують його право на

життя та на повагу до приватного і сімейного життя, тобто ст. 2 та ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [2]. ЄСПЛ вирішив, що заява колишнього мера є неприйнятною, так як він не мав відповідних зв'язків з муніципалітетом та давно вже не проживав у Франції. Крім того, Д. Кареме не мав права звертатися до ЄСПЛ або подавати до нього скаргу від імені цього муніципалітету. Відповідно до ст. 34 це позбавляє його статусу потерпілого [4].

У справі Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States 6 португальців подали скаргу в ЄСПЛ проти Португалії та 32 європейських країн, включаючи Україну. Вони зазначили, що держави-відповідачі не вживали належних заходів для боротьби зі зміною клімату, що спричиняло щороку сильну спеку, лісові пожежі у Португалії. У зв'язку з цим у позивачів погіршилося самопочуття та почалися проблеми зі здоров'ям. На їх думку, держави-відповідачі згідно з Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. порушили їх право на життя (ст. 2), право на заборону катування (ст. 3), право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8) і право на заборону дискримінації (ст. 14) [2]. ЄСПЛ визнав територіальну юрисдикцію лише щодо Португалії та заперечив можливість визнання екстериторіальної юрисдикції відносно всіх інших держав. Заява була визнана неприйнятною через недотримання відповідних вимог позивачами. Вони одразу подали заяву до ЄСПЛ, не вичерпавши всіх внутрішніх засобів правового захисту [5, с. 145].

Аналіз практики ЄСПЛ свідчить, що вирішення проблем захисту екологічних прав людини має здійснюватися, в першу чергу, на

національному рівні. Це, зокрема, можна досягти шляхом вдосконалення національного законодавства та використання практики ЄСПЛ як джерела права національними судами, а також застосування положень міжнародних угод, що ратифіковані Україною в цій сфері [6].

Як зазначають М. Медведєва та С. Білоцький, кліматичне судочинство вцілому доцільно розглядати як засіб впливу на кліматичну політику держав. Воно сприяє розумінню змісту міжнародних зобов'язань держав за кліматичними угодами та ефективному їх застосуванню в національних правопорядках. На їх думку, завдяки міжнародним судовим процесам заявникам вдається не тільки відстояти порушені права, але й змусити уряди ставити перед собою досягнення більш амбітних кліматичних цілей [5, с. 139]. Безумовно, це має пряме відношення до розгляду справ у ЄСПЛ.

Таким чином, практика ЄСПЛ має важливе значення для забезпечення належного захисту основних прав людини в умовах кліматичних змін. Вона впливає на становлення та розвиток правових систем держав-членів Ради Європи. За допомогою практики ЄСПЛ формуються юридичні підходи до вирішення проблем у сфері захисту прав людини в контексті довкіллєвих викликів, які можуть застосовуватися при розгляді аналогічних справ. ЄСПЛ вперше виніс рішення, у якому підтвердив, що держави мають робите усе можливе для протидії кліматичним змінам, які можуть призвести до порушення прав людини.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.04.2025)

2. Кліматичне правосуддя: найгучніші справи у міжнародних судах у 2024 році. 14.08.2024. URL: https://ecoaction.org.ua/klimatychne-pravosuddia-2024.html (дата звернення: 04.04.2025)

3. ЄСПЛ виніс рішення у трьох справах щодо зміни клімату. 13.04.2024. URL: https://epl.org.ua/announces/yespl-vynis-rishennya-u-troh-spravah-shhodo-zminy-klimatu/ (дата звернення: 05.04.2025)

4. Велика Палата ЄСПЛ постановила рішення у трьох справах, пов'язаних зі зміною клімату. 15.04.2024. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/298234-velika-palata-yespl-postanovila-rishennya-u-trokh-spravakh-povyazanikh-zi-zminoyu-klimatu (дата звернення: 05.04.2025)

5. Медведєва М. О., Білоцький С. Д. Кліматичне судочинство у європейській системі прав людини. Європейські перспективи. 2024. №3. С. 139 ‒148. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2024-3/EP_2024_3_139.pdf (дата звернення: 05.04.2025)

6. Г. Вронська. Питання охорони довкілля в практиці ЄСПЛ та їх вплив на судову практику в Україні. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/959173 (дата звернення: 07.04.2025)

Цибань А.А.,
кандидат юридичних наук, доцент
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
e-mail: tsyban@karazin.ua

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Домашнє насильство є однією з нагальних проблем транскордонного характеру яке потребує суттєвої уваги суспільства та вдосконалення дієвих шляхів правового регулювання засобів захисту відповідної сторони. Лише за офіційними даними Національної поліції України було зареєстровано понад 291 тисячу фактів домашнього насильства. Це на 20% більше, ніж у 2022 році. Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень збільшилась на 80% (з 1498 до 2701). Окрім того, виявлено на 36% більше адміністративних правопорушень. За прогнозами Аналітичного центру МВС України на 2024 рік очікується збільшення кількості адміністративних правопорушень до 21%, а кримінальних до 30% [1]. Дана статистика красномовно підкреслює наявність вказаної проблеми та його стрімкого зростання, що у свою чергу зумовлює створення та вдосконалення механізмів ефективного застосування заходів протидії домашньому насильству. У тому числі механізмів міжнародного характеру, адже вказана проблема супроводжується продовженням збройної агресії проти України, що у свою чергу обумовило потік українських біженців (переважно жінок з дітьми) за кордон, у першу чергу в країни ЄС, як приклад, лише у Республіці Польща знайшли свій прихисток більше одного мільйона українців.

Дослідженням проблеми домашнього насильства, зокрема застосуванням обмежувальних заходів у разі його вчинення займалися наступні науковці: О. Врубель, Ю.П. Битяк, О.Д. Коломоєць, Н.В. Семікоп, О.В. Кузьменко, Є.В. Курінний, С.В. Романцова, Н.В. Лях, О.Г. Стрельченко, М.В. Науменко, тощо. На вирішення вказаної проблеми можна почути різні ідеї, зокрема

створення спеціалізованих судів на підставі аналізу досвіду Канади в рамках протидії насильству в сім'ї запропонованої М.В. Науменко [5, с. 121]. Однак, на теперішній час все ж таки відсутній комплексний підхід до вирішення вказаної проблеми домашнього насильства із винайденням ефективних підходів зближення вітчизняного законодавства із європейським у в рамках євроінтеграційного напрямку розвитку нашої держави.

Реалізація та забезпечення даного права здійснюється через державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, основна мета якої захист прав та інтересів осіб, постраждалих від такого. В рамках виконання цього завдання функціонує Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким у тому числі визначається поняття домашнього насильства, дефініція якого міститься у п. 3 ч. 1 ст. 1 вищевказаного законодавчого акту. При цьому, слід наголосити, що законодавче регулювання даного питання, не обмежується виключно цим нормативно-правовим актом.

Україна не є членом Європейського союзу, а отже дія нормативно-правових актів ЄС, зокрема Регламенту (ЄС) 606/2013 від 12 червня 2013 року, на неї не розповсюджується. Цей Регламент має застосовуватися з метою захисту особи, якщо існують серйозні підстави вважати, що життя, фізична чи психологічна цілісність, особиста свобода, безпека чи сексуальна цілісність цієї особи знаходяться під загрозою, наприклад, щоб запобігти будь-якій формі гендерного насильства або насильства у родинних відносинах, наприклад фізичне насильство, переслідування, сексуальна агресія, залякування або інші форми непрямого

насильства. Важливо підкреслити, що цей Регламент поширюється на всіх жертв, незалежно від того, чи є вони жертвами насильства зумовленого виключно гендерною ознакою [2].

Захисні заходи визначені у Регламенті (ЄС) 606/2013, можуть бути зведені до наступних: - заборона або розпорядження про вхід до місця проживання, роботи або регулярного відвідування або перебування особи, яка перебуває під захистом; - заборона або регулювання контакту в будь-якій формі з особою, яка перебуває під захистом, у тому числі по телефону, електронною або звичайною поштою, факсом або будь-яким іншим способом; - заборона або розпорядження щодо наближення до особи, яка перебуває під захистом, на відстань ближчу, ніж встановлено.

Видача сертифікату передбаченого даним Регламентом має суттєве значення для настання відповідних правових наслідків. Саме для полегшення вільного руху забезпечення ефективного застосування засобів захисту у межах ЄС, запроваджено уніфіковану модель сертифікату, який передбачає багатомовну стандартизовану форму та видача якого відповідно до ч. 2 ст. 5 Регламенту (ЄС) 606/2013 не підлягає оскарженню. У свою чергу подібного підходу в рамках вітчизняного законодавства не передбачено.

Незважаючи на вказану відмінність у вигляді сертифікату у країнах ЄС, більшої уваги заслуговує обмежувальний припис стосовно кривдника. Даний припис передбачає низку обмежувальних заходів, серед яких зокрема: заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою

особою; заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою; тощо (ч. 2 ст. 26 Закону України «Про протидію та запобіганню домашньому насильству») які можуть бути застосовані судом в рамках окремого (непозовного) провадження цивільного процесу. При цьому, згідно ч. 1 ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачає, що право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають: 1) постраждала особа або її представник; 2) у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини - батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування; 3) у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи - опікун, орган опіки та піклування [4]. Отже, оперуючи таким підходом ніби підкреслюючи той факт, що передбачені заходи та протидії домашнього насильства можуть бути застосовані лише як наслідок вчинюваного протиправного діяння, унеможливлюючи їх превентивне застосування за наявності таких певних ризиків. Регламентом (ЄС) 606/2013 передбачено «person causing the risk», тобто особу яка своїми діями створює відповідну загрозу, що на наш погляд призводить до запобігання ситуацій правової невизначеності у практичній площині при виникненні схожих кейсів.

Звісно з приводу даної тези можна навести контраргумент у вигляді рішення Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду згідно з Постановою від 12 травня 2021 року у справі № 522/19426/20 [6]. Однак воно не зумовлює вирішення вказаної

проблеми із необхідністю вдосконалення ефективних підходів застосування обмежувальних заходів, а також необхідність всебічного дослідження вказаних правових конструкцій. Одним із шляхів подолання вказаної проблеми може стати винесення питання щодо необхідності розповсюдження дії Регламенту (ЄС) 606/2013 на громадян України через закріплення окремих положень вказаного нормативно-правового документа у двосторонніх міжнародних договорах про правову допомогу.

Список використаних джерел:

1. В Україні на 47% зросла кількість звернень щодо домашнього насильства. Офіційний веб-сайт Рогатинської міської ради. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.rmtg.gov.ua/ua/sotsialnyi-zahyst1/84/152 (дата звернення: 03.04.2025 р.).
2. Регламент (ЄС) 606/2013 від 12 червня 2013. Електронний ресурс. Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R0606 (дата звернення: 01.04.2025р.).
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017 р. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n390 (дата звернення: 02.04.2025 р.).
4. Науменко М.В. Цивільно-правовий захист постраждалих осіб від домашнього насильства в Україні та країнах Європи. Всеукраїнський науковий журнал «Право і суспільство». 2023. № 3. С. 117-123 DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.16
5. Постанова Верховного Суду від 12 травня 2021 року у справі № 522/19426/20 Електронний ресурс. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96822439 (дата звернення: 04.04.2024 р.).

Мігоряну І.С.,
здобувачка освіти
ПВНЗ «Буковинський університет»
e-mail: migoranuirina@gmail.com

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСТУП ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Кожна людина є вільною та рівною у своїй гідності та правах, держава виступає гарантом та має рельно забезпечувати основоположні права людини на міжнародному рівні. Функціонування та захист прав людини повинні забезпечуватися для всіх однаково, адже без прав та свобод людина неспроможна нормально існувати та вступати у відносини з іншими суб'єктами права. Багато відомих філософів, такі як Дж.Локк, Ж.Ж. Руссо, Ш.Монтеск'є та Вольтер розглядали пон яття «права людини» та висловлювалися стосовно них: «людина народжена вільною», «людина має певні невід'ємні права», «необхідно використовувати людські знання і розум, щоб звільнити людей від догм церкви і абсолютної влади», але на даний момент механізм міжнародного захисту прав людини – це система міжнародних органів і організацій, що діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини або їх відновлення в разі порушення.

Міжнародний захист фундаментальних прав і свобод кожної людини у світовому масштабі грунтується на міжнародних угодах, конвенціях та рішеннях судових органів. До найважливіших міжнародних документів про права людини я б хотіла віднести: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.),

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.); Європейський соціальний стандарт (1961 р.); Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.); Документ Копенгагенської наради-конференції з людського виміру НБСЄ (1990 р.) тощо. Наявність міжнародно-правових механізмів щодо захисту прав та свобод людини є одним із найважливіших умов забезпечення та захисту цих прав на міжнародному рівні. А також, функціонування Європейського суду з прав людини та Комітету ООН з прав людини, які стали авторитетними для всього міжнародного співтовариства. Однак, виклики, пов'язані з політичною нестабільністю, конфліктами, економічними труднощами та культурними бар'єрами стають перешкодою для людей у їх можливості пошуку справедливості.

За минулі десятиліття універсальна система захисту прав людини набула розгалужений і складний характер. На даний момент до неї відносяться такі органи та механізми:

- Генеральна Асамблея ООН, Рада ООН з прав людини та його допоміжні органи і механізми;
- Рада Безпеки ООН і ряд її спеціалізованих механізмів;
- Економічна і соціальна рада ООН і функціонуюча при ній Комісія зі становища жінок і Постійний форум ООН з питань корінних народів;
- Міжнародний Суд ООН;
- Секретаріат ООН і його окремі підрозділи;
- договірні (конвенційні) органи з прав людини;

- деякі спеціалізовані установи ООН (Міжнародна організація праці, Організація ООН з питань освіти, науки і культури);

- тимчасові і спеціальні механізми захисту прав людини, створювані органами ООН.

Слід зазначити, що окрім універсальних механізмів захисту прав людини активно розвиваються регіональні механізми. Зокрема, захистом прав людини активно займаються Рада Європи, Європейський суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини тощо. [3] Для демократичного суспільства авторитетним критерієм є дотримання прав та свобод людини. Доцільно вважати, що держава є правовою, тоді коли всі люди в суспільстві живуть вільно, державою дотримуються принципи міжнародного права та принцип поваги до прав людини.

Серед міжнародних органів, діяльність яких спрямована на захист прав людини, виділяють:

1) міжнародні органи, які діють у рамках угод з прав людини, складаються з незалежних експертів або представників урядів і приймають загальні рекомендації;

2) міжнародні несудові органи для контролю за дотриманням угод щодо прав людини, які складаються з експертів як фахівців і приймають конкретні рекомендації, обов'язковість яких базується на моральному авторитеті міжнародного органу;

3) міжнародні юрисдикційні органи несудового чи судового характеру щодо захисту прав людини, які виносять обов'язкові рішення і можуть забезпечити виконання цих рішень [2].

Серед усіх цих засобів П. Рабінович розрізняє всесвітні, які створені і використовуються всесвітнім співтовариством в особі Організації Об'єднаних Націй та її органів, і регіональні (європейські, американські, африканські, азіатські...) [2]. На даний момент діють єдині дві західні міжнародні правозахисні організації (Amnesty International, Human Rights Watch), які ведуть незалежний моніторинг порушень прав людини.

Сьогодні ми бачимо, що ситуація в країні надважка, права людини порушуються, однак Україна, яка є повноправним членом 69 міжнародних організацій, продовжує виборювати справедливість для майбутнього свого народу. Також слід зауважити, що Україна як демократична держава є підписантом усіх угод у сфері прав людини та всіма силами прагне вдосконалити їх механізм захисту.

З вищезазначеного, можемо стверджувати, що сьогодні основні права і свободи людини стали основою для всього міжнародного співтовариства. Міжнародний захист прав людини стикається з багатьма викликами на шляху до формування міжнародних стандартів існування людства, а саме через війни та кризи, які унеможливлюють ефективний захист прав людини та обмежують можливість звернутися до міжнародних судів. Потрібно продовжувати працювати над удосконаленням механізмів захисту прав людини та доступу до правової допомоги. В разі порушення прав людини необхідно: посилити санкції; розширити міжнародний моніторинг; проводити спеціальні освітні програми, які підвищать правову обізнаність громадян стосовно своїх прав та свобод, а також збільшувати кількість міжнародних правозахисних організацій та активістів, які виборюють права людини.

Список використаних джерел:

1. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навч.-метод. посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. Посібник. Вид. 9-те, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
3. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник / І.А. Шуміло. Київ: Вид. «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 168 с. https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_copy-1.pdf.

Нестеренко А.О.,
доктор філософії зі спеціальності 081 Право
в.о. доцента кафедри права
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького
e-mail:annach0584@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ СТАТУСУ «ДИТИНА ВІЙНИ» ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ТА МІЖНАРОДНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Статус «дитина війни» є критично важливим для забезпечення правового захисту, соціальної підтримки та інтересів дітей, які зазнали впливу війни. Цей статус має відповідати сучасним глобалізаційним тенденціям і бути належним чином відображений і у національному, і в міжнародному законодавстві, щоб гарантувати ефективну допомогу та підтримку.

Починаючи з 2014 року на території нашої держави відбуваються воєнні дії, які спричиняють непоправні наслідки для найуразливішої категорії нашого населення – дітей. Щодня ми є свідками чергових

випадків поранення, контузії або каліцтва та вбивств дітей через повномасштабне вторгнення рф в Україну.

Важливо зазначити, що на початку 2022 року, у різних куточках світу, понад 450 мільйонів дітей – або кожна шоста дитина – жили в зоні конфлікту, що є найбільшим показником за останні 20 років. Рекордні 36,5 мільйонів дітей були вимушені залишити свої домівки внаслідок конфліктів, насильства та інших криз [1].

Через конфлікт в Україні два мільйони дітей покинули свою країну, а близько трьох мільйонів стали переселенцями.

Кожна дитина, яка живе в таких умовах, є дитиною, позбавленою основних прав серед яких: право на життя, на безпеку в умовах бойових дій та війни, на освіту, на здоров'я та розвиток особистості, право бути із сім'єю, а також право на турботу і захист з боку держави

Ще в 1924 році в Женевській декларації прав дитини було проголошено, що «людство зобов'язане дати дитині найкраще, що воно може дати» і що «дитина має бути першою, хто отримає допомогу у часи лиха» [2].

Відтоді держави розробили детальну правову базу відповідно до міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, які регулюють поводження з дітьми та їх захист, а також відповідні зобов'язання держав і недержавних суб'єктів.

Поняття «дитина війни» охоплює дітей, які безпосередньо постраждали від військових дій, втратили батьків або були змушені залишити свої домівки. Національні та міжнародні законодавчі акти покликані забезпечити їм захист і підтримку.

Діти, які переживають війну, зазнають багатьох труднощів, включаючи фізичні та психологічні травми, втрату сім'ї та дому, а також порушення доступу до освіти та медичної допомоги. У зв'язку з цим, важливо розглянути правові механізми, спрямовані на захист цих дітей.

В Україні статус «дитини війни» регулюється низкою законодавчих актів, серед яких Закон України «Про охорону дитинства» [3], «Про соціальний захист дітей війни» [4] та інші нормативні документи. Важливо зазначити, що національне законодавство передбачає соціальні гарантії, пільги та підтримку для дітей, які постраждали від військових конфліктів.

На міжнародному рівні статус «дитини війни» регулюється Конвенцією про права дитини [5], Женевськими конвенціями [6] та іншими міжнародними документами [7]. Ці акти встановлюють стандарти захисту прав дітей під час збройних конфліктів і зобов'язують держави-учасниці вживати заходів для їх реалізації.

Проте, незважаючи на існування законодавчої бази, є ряд проблем, які ускладнюють реалізацію статусу «дитини війни». Одним з наріжних каменів є недостатнє фінансування програм підтримки, відсутність ефективних механізмів контролю за виконанням законодавства та соціальна стигматизація постраждалих дітей.

Для покращення реалізації статусу «дитини війни» необхідно забезпечити належне фінансування програм підтримки; розробити ефективні механізми моніторингу виконання законодавства; проводити освітні кампанії для зменшення стигматизації постраждалих дітей.

Забезпечення правового захисту і соціальної підтримки дітей, які постраждали від збройних конфліктів, є важливим завданням як національних, так і міжнародних організацій. Необхідно продовжувати роботу над вдосконаленням законодавчої бази та практичної реалізації статусу «дитини війни».

Список використаних джерел:

1. Індикатори прав людини. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-and-mechanisms/human-rights-indicators.
2. Вплив збройного конфлікту та окупації на права дітей в Україні, 24 лютого 2022 року – 31 грудня 2024 року. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/The-impact-of-the-armed-conflict-and-occupation-on-childrens-rights-in-Ukraine-24-February-2022-31-December-2024.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 14.07.2023 р. No 3265-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14.
4. Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 19.12.2017 р. No 2249-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2195-15.
5. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 995_021#Text.
6. Основні положення женевських конвенцій та додаткових протоколів до них. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf.
7. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: міжнародний документ від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text.

Сухіна О.М.,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України
e-mail: olsuhina@ukr.net

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАУКОВІЙ СФЕРІ З КОРУМПОВАНОЮ СКЛАДОВОЮ

В окремих наукових економічних установах процвітає прізвищедописування - жорстоке примушування дирекцією співробітників дописувати у своїх статтях попереду свого прізвища начальства до своїх наукових розробок. Звісно, прізвище розробника - на останньому місці. Через певний час таке керівництво публікує ті ж матеріали, але вже взагалі без прізвища розробника. Окрім того, як правило, розробник взагалі назавжди опиняється поза межами установи, з депресією чи іншими хворобами, а в окремих випадках - у психіатричній лікарні; також був викидень у співробітниці. І це не дивлячись на те, що в Конституції України є статті, згідно з якими проти такого непорядного начальства можна відкрити кримінальні справи - статті: 23, 27, 28, 34, 40, 41, 43, 54, 55, 56, 60, 68. Так, у статті 41 "Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності" зазначено, що "Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним".

У статті 54 "Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної

діяльності" прописані відповідні пункти. Є "Етичний кодекс ученого", на який ніхто не звертає уваги, адже всі знають, на що здатне непорядне начальство, а академіки-куратори та вище керівництво не вживає ніяких заходів, що означає, що і самі є такими ж. Життя простих учених для таких - ніщо.

Більшість наукових співробітників в установах з корупційною складовою є заляканими, частина - в глибокій багаторічній депресії, і вже не мають сил до боротьби; вони самі зізнаються, що в них опускаються руки. Таке керівництво не може забезпечити адекватну атестацію наукових кадрів за 5 років саме з економічних наук через відсутність чітких критеріїв оцінювання роботи науковця стосовно наукових публікацій, їх якості та кількості (і одноосібних), й наукових статей у журналах, які входять до дуже серйозних наукометричних баз Scopus та WoS, і в цьому провина МОН України. Із форм атестації, які на свій лад розробляє керівництво наукових установ, не видно жодної диференціації серед науковців, що дає можливість підвищувати на посадах родичів чи своїх людей. А якби були такі критерії, то рівень корупції був би значно нижчим.

І якщо начальство вже перебуває "в агонії", і нікого не може змусити працювати на себе (аби вихвалятися перед ще вищим таким же начальством), і застосовує різноманітні жорсткі тортури до простих учених, то мало хто із учених такому піддається, а лише ті, у кого вже є явним Стокгольмський синдром - жахливе психічне захворювання. Тобто, таке начальство багато років вимуштровувало таких учених, в яких таки порушилася психіка від тривалих знущань.

Публікації з економічних наук - це лице наукового співробітника, основа, головний показник, який характеризує наукову діяльність вченого; це те, що він може зробити задля науки, для розвитку економічної теорії. Якщо людина щось робить для розвитку науки, то вона публікує свої наукові результати, а хто не працює, тому немає чого показати, і він починає заздрити трудягам. Наукові розробки повинні мати теоретичну або практичну цінність для держави. Статті у базі Scopus та WoS є престижними, цим і повинна визначатися престижність ученого. Тоді його будуть помічати в усьому Світі, про його наукові відкриття, про наших учених, про державу, будуть запрошувати до спільної співпраці, і на роботу за кордон, і бути членом редколегій топових журналів, в перспективі отримувати міжнародні гранти (надаватимуть їх справжнім трудягам), позитивні відгуки на наукові статті, мати успіх, творче натхнення та ін. Толкові публікації у базах Scopus та WoS читають в усьому Світі, з їх допомогою дізнаються про вітчизняних учених, їх наукові досягнення, здобутки, доробки.

Як відомо, дисертації ж не допускають до розгляду без статей у базі Scopus, а співробітників без жодної статті у Scopus на посаді підвищують, а в кого 8 чи 20 статей у базі Scopus, не підвищують на посаді, що означає відверту корупцію, як у нас в Інституті, але не в усьому, а окремому секторі. Адже держава доплачує академікам, член-корам та іншим науковцям надбавки до посадових окладів, а вони є немаленькими, але далі працювати вони не хочуть, і як раніше практикували прізвищедописування, так далі - у приказному порядку, постійно тероризуючи науковців, що

негативно позначається на іміджі й нашого Інституту. І таке свавілля не лише в економічній науці.

Під час війни з рф не вистачає коштів для ЗСУ, а більшість академіків та член-корів з економічних наук, яким додатково виділяє кошти держава, їх проїдають. Причому кількість академіків та член-корів з року в рік зростає в геометричній прогресії. Відсутність критеріїв щодо публікацій призвело до того, що немає віддачі від академіків та член-корів, які змушують підлеглих дописувати їх прізвища до наукових статей працьовитих учених. Такі перетворюються із учених на менеджерів у науці, і нерідко з корупційною складовою. Й атестаційні комісії не можуть чітко проводити атестації вчених-економістів.

Якщо незаслужено присвоїли звання академіка чи член-кора чи іншого, держава не помічає, що бюджетні кошти йдуть у прірву, а не на науку, бо немає критеріїв, і атестаційна комісія може повертати атестацію на свій лад: за родинними стосунками або симпатіями чи антипатіями. А страждає від такого свавіля держава, народ, економіка, наука, вчені. Це є недоопрацюванням МОН України, адже за таких умов можна на атестацію і з однією статтею прийти. Таке жодним чином не стимулює до праці. Вони паразитують на горбах справжніх учених. Наразі в економічній науці багато академіків, член-корів та інших не підвищують свій кваліфікаційний рівень. І коли був останній ювілей НАН України, то не нагородили жодного вченого-економіста через відсутність достойних наукових розробок, що говорить про те, що вітчизняна економічна наука прогнила наскрізь через тотальну корупцію та чорну заздрість до талановитих учених, яких знищують нероби.

Такі випадкові люди в науці тягнуть із бюджету гроші у вигляді щомісячних фінансових надбавок до зарплати. Стимулу немає, і держава даремно витрачає кошти, надаючи лже-вченим надбавки до посадових окладів. Їх навіть у Молдові не знають. Такі ж самостійно ніде не публікуються, ні у серйозних журналах, і в базі Scopus, не підтверджують своє реноме, не виправдовують присвоєні високі вчені звання.

Їх ніщо не стимулює: отримали звання – і отримують надбавки до пристойого окладу, не підтверджуючи регулярно свій фах. А в умовах військового часу це можна сміло прирівнювати до ЗЛОЧИНУ проти держави, і відкривати кримінальне провадження. При цьому кожна державна копійка йде на вітер, і ці гроші - чималі. Тому розробка механізму захисту прав людини в науковій сфері з корумпованою складовою є дуже актуальною.

Під час попередньої атестації понижено категорію нашої колишньої ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", але це нікого не зупинило, і висновків не зробили. Категорію нашого Інституту понизили саме за те, що мало публікацій було у співробітників, і в базах Scopus та WoS зокрема (у мене тоді було 6 таких статей, і це було більше, ніж у академіків-економістів НАН України, разом узятих). Співробітники апатичні до статей, які необхідно публікувати у журналах, що входять до наукометричних баз Scopus та WoS, і їх збираються підвищувати на посадах, а талановитим ученим весь час натякають на прізвищедописування. Так це є типовим злодійством, адже через певний час такі менеджери у науці

прибирають прізвище автора і видають чуже за своє, публікуючись наново.

У п.2 Наказу МОН України "Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук" від 23 вересня 2019 року № 1220 зазначені схожі критерії щодо публікацій. Хоча зараз наука перебуває між молотом і наковальнею: з одного боку - вимагають публікувати статті у базах Scopus та WoS, а з іншого - зарплати дуже малі, а бідні вчені самі за ті статті повинні платити, а в редакціях таких журналів постійно підвищують ціни за публікації, причому в рази.

Тобто, і для захисту дисертацій, і для атестації установи встановлені критерії щодо публікацій, а чомусь для атестації наукових кадрів за 5 років таких критеріїв немає, і так починається корупція. Якщо дисертація пишеться 3 роки, то за 5 років повинно бути вдвічі більше перерахованих у Наказі статей у науковців зі стажем. І подібні критерії оцінювання науковців повинно прийняти МОН України у найближчий час, аби вивільнити більше коштів для держави від ледачих академіків чи член-корів на посадах - для ЗСУ. Якщо буде так, що наукові співробітники повинні опублікувати стільки-то наукових статей, то це було б першим кроком до потужних наукових досягнень, які стануть можливими завдяки науковим розробкам високого класу. Доцільно знову звернутися до "Етичного кодексу вченого", де прописані принципи академічної доброчесності.

Автор відчувала себе причетною до високої науки, коли організувала міжнародну співпрацю і публікувала наукові статті у найбільш престижних журналах Світу (звісно, що такі журнали - у

Scopus), і сама перекладала англійською мовою. І такі журнали високого рівня є безкоштовними. А для такого потрібно мати і талант, і розум, і працелюбність. І в нас була висока мета: аби всі українці стали громадянами-рантьє, тобто отримували частку природної ренти (гірничої, земельної, водної, лісової, екологічної). І нас таки почули (особливо після публікації монографії "Гірнича та екологічна ренти у сфері надрокористування" у 2018р. в іншій установі, бо наша колишня дирекція через заздрість не пропустила): на сайті Верховної Ради України таки з'явився законопроект "Про економічний паспорт" (N6394 від 06.12.2021), але поки що - для дітей, і лише - за користування надрами, а необхідно всім роздавати.

І якби наш уряд, і уряд рф та інших країн послухали нас та роздавали б усім громадянам частку природної ренти (а не свої кишені напихали), то були б багатшими за громадян ОАЕ (особливо росіяни з їх безмежними природними ресурсами), і не було б війни. Але тільки одиниці науковців працюють на такий результат державного і міжнародного значення, і таких толкових талановитих учених десятиліттями не підвищують на посаді через чорну заздрість, і не пропускають дисертації.

На даний час в нашому новому Інституті проходить атестація наукових кадрів за 5років. Нам роздали три форми для заповнення для атестації без жодних критеріїв оцінювання роботи науковців. Результати такої атестації жодним чином ніяк не будуть стимулювати до активної праці вчених в подальшому, а держава і економічна наука програє. Така атестація носить суто ФОРМАЛЬНИЙ характер і не приносить державі жодної користі. І

такі маніпулятори інтенсивно і з особливою жорстокістю (спеціально доводячи підлеглих до постійних стресів, депресій чи інших хвороб), знущаються над талановитими вченими [1]. І війна з рф таких не зупиняє, і ще такі чекають, що в підлеглих з'явиться Стокгольмський синдром, і вони впадуть на коліна перед начальством.

Нами розроблені і пропонуються наступні критерії атестації науковців за 5 років: академік-економіст щорічно повинен публікувати 5-7 наукових статей, з них - 4 - одноосібних, і в тому числі в базі Scopus, і за кордоном, і теж - одноосібно; член-кор - на 1 статтю менше; доктор наук - 3-4 наукові статті (обов'язково 2 - одноосібні), і в Scopus чи WoS, і обов'язково - за кордоном. Кандидат наук повинен такі статті у Scopus публікувати раз на 2-3роки, тому що він менше отримує надбавок від держави до зарплатні. Публікувати повинні лише власні наукові теорії, економічні механізми, методології. Доцільно зобов'язати їх творити на користь економічної науки та України.

За умови, коли учені-економісти не відповідатимуть таким критеріям, і не будуть підтверджувати свій фах, повинні бути нещадно позбавлені вчених звань, понижені на посаді, зняті з керівної посади. Плюс у такому випадку для держави ще й вивільниться багато коштів, і для потреб ЗСУ. Коли МОН України будуть прийняті критерії щодо публікації вченими-економістами наукових статей (в тому числі одноосібних), тоді кожен учений може оспорити в СУДІ, якщо його не так атестували. А взагалі вчений повинен іти на атестацію, і вже знати її наслідки по своїх публікаціях.

Якщо ж і надалі буде продовжуватися знущання жорстоких маніпуляторів над ученими, доведеться звертатися до Національної служби посередництва і примирення (НСПП), Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Офісу Президента України, Європейського Суду з прав людини.

Все вищезазначене повинно бути складовою механізму захисту прав людини в науковій сфері з корумпованою складовою. Такий МЕХАНІЗМ повинен включати наступні важелі:

повідомлення порядними співробітниками наукової установи про факти корупції до відповідних органів влади: Національне антикорупційне бюро України, МОН України, Національну академію наук України, Національну службу посередництва і примирення (НСПП), Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Офісу Президента України; а якщо йде цілеспрямоване знищення якого вченого, то необхідно звертатися до Європейського Суду з прав людини;

оскільки найголовнішою цінністю є безпека людини, то доцільно повідомляти про факти депресивних станів у вчених до Центру інноваційних медичних технологій Національної академії наук України, який був створений на базі Лікарні для вчених НАН України;

за умови корупційної складової в науковій установі, то в наказі установи щодо атестації наукових кадрів за 5років повинні бути критерії оцінювання вчених, і тому доцільно змушувати МОН України таки розробити критерії оцінювання результатів наукової діяльності вчених для їх атестації (доцільно розписати: скільки наукових статей за 5 років повинен опублікувати академік, член-

кор та інші, і в наукометричних базах Scopus та WoS, і скільки - одноосібних публікацій повинно бути для кожної посади, і т.д.);

МОН України повинно зробити відповідні висновки для збереження державних коштів і адекватної атестації наукових співробітників та ін.

Нами не просто розроблено такий механізм, а й втілено його у життя: відправлено вже 2 листи до МОН України та Президії НАН України щодо розробки критеріїв для атестації наукових кадрів за 5 років, але в МОН України повідомили, що в них немає такого департаменту, який би займався цими питаннями. То невідомо: що далі буде з наукою без таких критеріїв.

Таким чином, через відсутність в Україні розроблених МОН України критеріїв щодо оцінювання вчених під час атестації за 5 років, не потрібно здаватися через корупцію в науці, а писати листи до МОН України, аби розробили відповідні критерії. Нами це проробляється на практиці багато років, але корупція в науковій сфері продовжує процвітати, і саме через відсутність таких критеріїв. Нами запропоновано механізм захисту прав людини в науковій сфері з корумпованою складовою, і, можливо, як учені всіх наукових установ перестануть боятися і будуть звертатися до МОН України, Президії НАН України та інших структур, то буде надія - таки перемогти корупцію у вітчизняній науці, що пришвидшить вступ до Європейського Союзу. А головне - будуть збережені бюджетні кошти, значна частина яких на даний час поступає до кишень численної армії лже-вчених, а не для воїнів ЗСУ.

Список використаних джерел

1. Сухіна О.М. Пріоритетні напрями соціального захисту вчених-економістів від впливу нарцисичного вождізму / О.М.Сухіна // Наукові перспективи, 2021. - N10. - С.326-341.

МОГІЛЕВСЬКИЙ Л. В.,
проректор
Харківського національного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АКТ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ТРУДОВОГО ПРАВА

Сьогодні міжнародні акти виконують не лише нормативну функцію, а й роль орієнтира для розвитку національного трудового права. Їх впровадження сприяє підвищенню стандартів праці, гармонізації законодавства з міжнародними вимогами, захисту прав працівників та формуванню цивілізованого ринку праці. В юридичній енциклопедичній літературі зазначають, що міжнародно-правовий акт є одним з основних джерел міжнародного права, угода між державами й/або іншими суб'єктами міжнародного права, що регулює їх взаємовідносини в певній сфері шляхом встановлення, зміни або припинення для її учасників прав та обов'язків згідно з основними принципами міжнародного права [1, с. 204-205]. У контексті досліджуваного питання слід звернути увагу на те, що на практиці, окрім назви "міжнародно-правовий акт" також використовується назва "міжнародний договір" або "міжнародно-правовий договір", які мають однаковий зміст, тобто виражають сутність одного й того ж явища. Міжнародно-правовий акт є узагальнюючим поняттям, що

може включати в себе такі його види як: конвенція, акт, договір, угода, комюніке, статут, декларація тощо. Як зазначають із цього приводу в науково-правових колах, у практиці міжнародно-договірних відносин не існує чіткого критерію застосування різних найменувань міжнародно-правових актів. Це питання вирішується самими учасниками того чи іншого міжнародно-правового акта. Найменування міжнародного договору не впливає на його юридичну силу [2, с.168].

Основним міжнародно-правовим актом, положення якого визначають засади укладання міжнародних договорів виступає Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року. Як зазначено в ст. 1 вищенаведеного міжнародно-правого акта, «договір» означає міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі та регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [3]. При цьому на рівні національного законодавства нашої держави порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України визначено в положеннях Закону України "Про міжнародні договори України" від 29 червня 2004 року. Вищенаведений нормативно-правовий акт визначає міжнародний договір України як укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним

правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [4].

Зазначимо, що відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [5]. При цьому за своєю юридичною силою зазначені акти посідають проміжне місце між Основним Законом України та іншими законодавчими актами. Так, як слідує з положень Конституції України укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [5]. У свою чергу, в ст. 19 Закону України "Про міжнародні договори України" зазначено, що в разі якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [4]. Отже, за таким критерієм як юридична сила, міжнародно-правові акти посідають майже найвище місце в ієрархії нормативно-правових актів, що входять до системи трудового права.

Таким чином, міжнародно-правовий акт як структурний елемент системи джерел трудового права являє собою укладений відповідно до законодавчо встановлених процедур офіційний акт між Україною й іншою стороною (сторонами) міжнародного права, форма якого встановлена міжнародними стандартами та правилами, що набув статус частини чинного національного

законодавства й на основі положень якого здійснюється правове регулювання трудових і близько пов’язаних із ними правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. К. : Юрид. думка, 2007. 992 с.
2. Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. К. : Українська енциклопедія, 2004. Т. 6. 770 с.
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 трав. 1969 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_118.
4. Про міжнародні договори України : Закон України : від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540.
5. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Мелех Б. В.,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри права Львівський національний
університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. З. Ґжицького
Гавур Ірина Богданівна, 3 курс, ОПП «Право», ФГРЗ

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

У 2022 році світ став свідком однієї з найбільших екологічних катастроф через триваючу війну в Україні. Конфлікт, що почався в 2014 році, має руйнівні наслідки для довкілля та здоров'я населення України.

Однією з основних екологічних проблем під час війни стало забруднення повітря, води та ґрунтів. Постійні обстріли та

бомбардування міст і сіл призвели до викиду токсичних хімічних речовин у навколишнє середовище. Це спричинило забруднення ґрунтів, водних ресурсів і повітря, що викликало численні проблеми зі здоров'ям місцевих жителів, зокрема респіраторні захворювання, подразнення шкіри та різні форми раку.

Іншою серйозною екологічною проблемою стала деградація лісів та втрата середовища існування диких тварин. Бомбардування лісових масивів завдали великої шкоди екосистемі, і багато видів рослин та тварин змушені були покинути свої домівки. Війна також серйозно пошкодила інфраструктуру України, зокрема заводи, електростанції та нафтопереробні підприємства. Це призвело до витоків небезпечних матеріалів, таких як нафта, хімічні сполуки та радіоактивні речовини, що посилило забруднення повітря, води і ґрунтів та спричинило тривалі проблеми зі здоров‘ям у населення.

Крім того, конфлікт ускладнив зусилля щодо вирішення екологічних проблем в регіонах. Нестабільність та відсутність безпеки обмежили доступ екологічних організацій до постраждалих територій, а обмежені ресурси були спрямовані на інші потреби, такі як охорона здоров’я і продовольча безпека.

Незважаючи на це, в Україні робляться спроби для вирішення екологічних проблем. Міжнародні організації, такі як Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), надають допомогу в очищенні забруднених територій та відновленні пошкоджених екосистем. Український уряд також приймає заходи для покращення захисту довкілля, зокрема шляхом ухвалення нових законів і збільшення фінансування екологічних ініціатив [1].

Війна завдала тяжких наслідків для довкілля та здоров'я українців, але, незважаючи на труднощі, тривають зусилля для подолання екологічних проблем, спричинених конфліктом. Важливо, щоб міжнародна спільнота продовжувала підтримувати ці зусилля для забезпечення сталого майбутнього для країни та її народу.

Завдані окупантами збитки довкіллю Міністерство довкілля та природних ресурсів України наразі оцінює у понад 2,6 трильйона гривень. І це лише орієнтовна сума, станом на 22 жовтня 2024 року, тому що збір даних ще не завершений. Бо деякі території України окуповані,а деякі - замінновані і доступ до них буде тільки після деокупації та розмінування [2].

Суха статистика приховує набагато більше. За цифрами – реальна катастрофа як для нашої природи, так і для нас самих. Коли ми говоримо про російські екологічні злочини під час війни, то йдеться й про порушення основоположних прав людини – на життя та здоров’я [1].

Агресор грубо порушує норми міжнародного гуманітарного права, які передбачають захист цивільного населення, цивільної інфраструктури та природних ресурсів під час збройного конфлікту. Дії Росії є воєнними злочинами та можуть бути розцінені як злочини проти людства [3].

Протидія екоциду є 8-м пунктом Формули миру, запропонованої Президентом Володимиром Зеленським. Україна активно працює над об'єднанням міжнародної спільноти, щоб Росія понесла відповідальність за знищення нашої природи та екоцид.

Наразі функціонує новостворена Міжнародна робоча група, що займається вивченням екологічних наслідків війни.

Список використаних джерел:

1. Довкілля мовчазна жертва війни: як російська армія вчиняє екологічні злочини й порушує права людини. U R L : https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/581276_dovkillya_movchazna_zhertva_viyni_yak.html

2. Трильйони гривень: у скільки оцінюють збитки довкіллю від агресії рф URL: https://www.rbc.ua/rus/ news/trilyoni-griven-skilki-otsinyuyut-zbitki-1729592443.html/amp

3. Який вплив війни на екологію: URL: https://eco.aep.kiev.ua/novini/vpliv-vijni-na-ekologiyu/

СЕКЦІЯ 6. ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД І БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Булавіна С. Є.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії, історії держави і права
та порівняльного права
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОСВІТИ

Сьогодні штучний інтелект (ШІ-далі) використовується майже в усіх сферах життєдіяльності людини. Новітні технології здатні виконувати різноманітні завдання: право на освіту, право на інформацію, управляти виробничими процесами на підприємствах, генерувати текст, музику, розпізнавати обличчя та голоси людей тощо. Вони вбудовані в різні пристрої, які щодня використовуються в державній політиці, міській інфраструктурі, бізнесі або просто в побуті. Попри широкі перспективи для суспільства, які можуть створювати інтелектуальні системи, потрібно також звернути увагу на етичні та правові аспекти їх використання у всіх сферах, зокрема вплив на права та свободи людини [3].

Штучний інтелект розвивається надзвичайно швидко. Це створює нові виклики для прав людини, які потребують негайного вирішення. Важливо розуміти, як технології можуть змінювати наше суспільство та яких заходів потрібно вживати для захисту прав людини.

ШІ відіграє важливу роль в управлінні різними аспектами життя суспільства. Він використовується в медицині для діагностики

захворювань, в освіті для персоналізації навчання, в економіці для аналізу ринкових тенденцій та в багатьох інших сферах. Однак водночас виникають питання щодо етичності використання ШІ та його впливу на права людини [1].

Освіта є ключем до розвитку особистості та суспільства загалом. У сфері освіти використання ШІ відкриває нові можливості, але також створює бар'єри для доступу до знань, особливо для вразливих груп.

ШІ може змінити підходи до навчання та доступу до освіти. Важливо забезпечити рівний доступ до якісної освіти для всіх, незалежно від соціального статусу або місця проживання та згідно з інтелектуальними даними. Штучний інтелект має потенціал значно змінити освіту, створюючи як нові можливості, так і певні ризики. Наприклад, фільтрувальні бульбашки можуть мати вплив на наукові дослідження, обмежуючи доступ до різноманітних джерел знань та точок зору. Це може призвести до зниження якості освіти та наукових досліджень, що своєю чергою впливає на розвиток суспільства загалом, як відповідне колективне право[1].

ШІ допомагає у підготовці навчальних програм, аналізі студентських досягнень, впровадженні ефективних методів навчання та індивідуальному навчанні з використанням спеціальних навчальних платформ.

Штучний інтелект суттєво змінює сферу освіти, створюючи як нові можливості, так і виклики щодо прав людини. Ось основні аспекти впливу ШІ на права людини у сфері освіти [3]:

1.Право на доступ до освіти.

Позитивний вплив:

- інклюзивність: ШІ може адаптувати освітній компонент до потреб людей з інвалідністю (наприклад, голосові помічники, субтитри, переклад жестової мови).
- глобальний доступ: онлайн–платформи на основі ШІ дають змогу навчатись людям у віддалених або малозабезпечених регіонах.

Негативний вплив:

- цифровий розрив: здобувачі освіти, учні, які не мають доступу до інтернету чи цифрових пристроїв, опиняються в нерівному становищі.
- мовна дискримінація: деякі ШІ – системи погано працюють з менш поширеними мовами, що обмежує доступ до якісного навчання.

2. Право на приватність.

Загрози:

- збір персональних даних: освітні платформи на базі ШІ можуть збирати та обробляти великі обсяги інформації про здобувачів освіти, учнів (результати, поведінка, особисті вподобання).
- Небезпека зловживань: недостатній контроль над обробкою даних може призвести до їх витоку чи використання в комерційних цілях.

3. Недискримінація:

Проблеми:

- упереджені алгоритми: якщо ШІ навчається на об’єктивних або дискримінаційних даних, він може відтворювати і навіть посилювати ці упередження (наприклад: у процесі оцінювання знань або прийому до навчальних закладів).

- автоматизоване оцінювання: непрозорі алгоритми можуть несправедливо впливати на оцінки здобувачів освіти.

4.Право на якісну освіту.

Можливості:

- персоналізація навчання: ШІ дозволяє створювати індивідуальні навчальні траєкторії, що покращує засвоєння знань.
- аналіз прогресу: викладачі, вчителі отримують інструменти для точнішого моніторингу навчальних досягнень.

Ризики:

- залежність від технологій: надмірне використання ШІ може знизити роль живої взаємодії між здобувачами освіти та викладачами.

5.Право на свободу думки.

Загрози:

- формування інформаційних "бульбашок" : алгоритми можуть підсовувати контент, що підтримує лише певні погляди, обмежуючи критичне мислення.
- Маніпуляція контентом: ризик навмисного впливу через навчальні платформи.

Розвиток ШІ має як позитивні, так і негативні наслідки для прав людини. Важливо забезпечити баланс між інноваціями та захистом прав, щоб максимально використовувати потенціал ШІ, водночас не порушуючи основоположні права людини. Це потребує спільних зусиль урядів, науковців, технологічних компаній та громадянського суспільства для створення етичних стандартів, для регулювання справедливого та безпечного використання ШІ. Особлива увага надається законодавцю для подолання прогалин правового регулювання [1].

Тільки комплексний підхід зможе забезпечити гармонійний розвиток суспільства, де технології слугують благу людства, а права людини залишаються непорушними.

Список використаних джерел:

1. Кравчук С. Вплив штучного інтелекту на права людини та загальні рекомендації для сталого втілення. *Вісник Н У "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки"*. 2024. № 3 (43).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. ВерховнаРада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Тимошенко Є. А. Правове забезпечення застосування штучного інтелекту в Україні: дис. д-ра. філос.: 081 Право. Київ,2024.

Булавіна С. Є.,
кандидат історичних наук, доцент
Волинський національний університет імені Лесі Українки
e-mail: bulavina.svitlana@vnu.edu.ua
Калиновська М. В.,
здобувачка вищої освіти
Волинський національний університет імені Лесі Українки
e-mail: kalynovska.mahdalena2023@vnu.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Швидкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) зумовив їхнє широке застосування в різних сферах суспільного життя по всьому світу, зокрема в правоохоронній діяльності. В Україні розвиток ШІ є визначеним пріоритетом науково-технологічних досліджень, що закріплено на законодавчому рівні. Як член Спеціального комітету із штучного інтелекту при Раді Європи, у жовтні 2019 року Україна стала

учасником Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань ШІ (*Recommendation of the Council on Artificial Intelligence*, OECD/LEGAL/0449) [2].

Попри значний потенціал у підвищенні ефективності правоохоронної діяльності, використання технологій ШІ породжує нові виклики у сфері захисту прав і свобод людини. Основними проблемами залишаються питання етичності та дотримання принципів верховенства права. Враховуючи ці аспекти, метою дослідження є аналіз етичних та правових аспектів, пов'язаних із застосуванням ШІ у сфері правоохоронної діяльності.

Можна виокремити кілька основних напрямків використання ШІ в правоохоронній діяльності: 1) предиктивна аналітика – використання алгоритмів машинного навчання для прогнозування злочинності у певних районах та в певний час (до прикладу, системи *Predictive Policing* у США та *National Data Analytics Solution* у Великій Британії, які аналізують дані про злочини для визначення скупчень злочинності); 2) системи розпізнавання обличь – технології, які дозволяють ідентифікувати осіб у натовпі або на записах з камер відеоспостереження, які активно впроваджуються у багатьох країнах світу для пошуку підозрюваних у скоєнні злочинів або зниклих безвісти осіб; 3) алгоритми оцінки ризиків – системи, які використовуються для оцінки ймовірності рецидиву, визначення розміру застави або винесення вироків (наприклад, система *COMPAS* у США, яка використовується для оцінки ризику повторного скоєння злочину підсудними); 4) аналітика великих даних – застосування алгоритмів для аналізу великих масивів інформації з метою виявлення

зв’язків між особами, подіями та об’єктами, які можуть мати значення для розслідування злочинів.

Інтеграція ШІ у систему безпеки України є перспективним напрямом, проте вона вимагає значних інвестицій у цифрову інфраструктуру, законодавчих змін та адаптації технологій до місцевих реалій [1]. Очікується, що в майбутньому сфера застосування штучного інтелекту в правоохоронній діяльності розширюватиметься, охоплюючи нові розробки у сфері автоматизованого спостереження, аналізу поведінки, віртуальних помічників для слідчих та інших інструментів.

Використання ШІ в правоохоронній сфері породжує низку етичних питань. Однією з проблем є алгоритмічна упередженість і дискримінація. Оскільки системи ШІ навчаються на попередніх даних, які можуть містити дискримінаційні практики, це може призвести до упереджених висновків. Наприклад, якщо певні райони міст традиційно підлягали інтенсивнішому патрулюванню, алгоритми предиктивної аналітики можуть відтворювати такі тенденції, посилюючи нерівність у правозастосуванні.

Ще однією важливою проблемою є прозорість алгоритмів. Багато сучасних моделей ШІ, особливо нейронні мережі, функціонують за принципом «чорної скриньки», що ускладнює розуміння логіки ухвалення рішень. Це може створювати проблеми у забезпеченні справедливого судочинства, адже обвинувачені та їхні захисники можуть не мати змоги ефективно оскаржити висновки системи.

Додаткові виклики, пов’язані із застосуванням ШІ в правоохоронній діяльності, включають а**втоматизоване спостереження та приватність.** Масове впровадження систем

розпізнавання обличь та інших технологій моніторингу може спричинити формування «суспільства під наглядом», де кожен крок громадян постійно відстежується. Окрім того, використання автоматизованих систем може ускладнювати визначення відповідальних осіб у разі помилкових рішень – розробників алгоритмів, операторів або кінцевих користувачів.

У Європі до використання ШІ в правоохоронній діяльності підходять обережно, надаючи пріоритет конфіденційності та дотриманню етичних норм. Наприклад, у Німеччині система *PRECOBS* аналізує дані про злочини для прогнозування потенційних загроз, проте її робота суворо регулюється нормами GDPR (*General Data Protection Regulation*) [3], які забезпечують контроль над обробкою персональних даних. Це демонструє можливість впровадження інноваційних технологій із дотриманням прав людини та запобіганням зловживанням.

З правової точки зору, ефективне регулювання застосування ШІ в правоохоронній діяльності має вирішити такі питання:

1. **Захист права на приватність та персональні дані.** Правоохоронні органи повинні дотримуватися принципів необхідності та пропорційності під час збору й обробки персональних даних, встановлюючи чіткі межі використання такої інформації.

2. **Забезпечення справедливого судочинства.** Використання алгоритмів оцінки ризиків та інших рішень ШІ не повинно порушувати презумпцію невинуватості та право на ефективний захист.

3. **Протидія дискримінації.** Правове регулювання має передбачати механізми перевірки алгоритмів на наявність

упередженості, а також інструменти виправлення можливих порушень.

4. **Підзвітність та можливість оскарження.** Громадяни повинні мати право оскаржувати рішення, ухвалені автоматизованими системами, та отримувати ефективний правовий захист.

Використання технологій ШІ у правоохоронній діяльності має потенціал підвищити ефективність боротьби зі злочинністю та забезпечення громадської безпеки. Однак їхнє впровадження створює нові виклики у сфері захисту прав і свобод людини. Для досягнення балансу між ефективністю правоохоронної діяльності та дотриманням прав людини необхідно розробити комплексне правове регулювання. Воно повинно встановлювати чіткі вимоги до розробки, впровадження та використання технологій ШІ, гарантувати їхню прозорість і підзвітність, а також забезпечувати механізми захисту прав громадян. Основними принципами такого регулювання мають стати людський контроль над автоматизованими системами, недискримінаційність, прозорість, підзвітність та пропорційність використання ШІ у правоохоронній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Моргунова Т. І. Використання штучного інтелекту в правоохоронній діяльності. *Наукові інновації та передові технології*. № 2 (42). 2025. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-2(42)-638-652

2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. Кабінет Міністрів України: офіційний сайт. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220

3. General Data Protection Regulation / GDPR. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27.04.2016. URL:

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679

Мельник Д. С.,
к.ю.н., старший дослідник,
науково-організаційний центр НА СБУ (м. Київ)

ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ДЛЯ УКРАЇНИ

Демократичні держави наразі вимушені розробляти й упроваджувати нові правові механізми, здатні адекватно регулювати відносини у сфері обігу й обробки конфіденційних даних про особу, зважаючи на стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій у світі.

Вказане пов’язане, насамперед з тим, що право людини на недоторканність приватного життя (включно із захистом її персональних даних) є однією з фундаментальних засад, які гарантують демократичну взаємодію між державою, суспільством і особою.

Україна вже доєдналася до низки міжнародно-правових актів у цій сфері, а Конституція нашої держави визначила найвищими соціальними цінностями людину, її життя й здоров'я, честь та гідність, а також недоторканність і безпеку. Зараз у правовому полі України використано типове європейське правове розуміння персональних даних, існує відповідна дефініція.

Разом з тим, українське законодавство та судова практика все ще знаходяться на етапі розбудови, триває адаптація до європейських норм. Тому у контексті реалізації євроінтеграційних прагнень нашої держави і суспільства наразі актуальним є ретельне вивчення світових стандартів захисту персональних даних та їх упровадження до вітчизняної правової системи.

Охорона персональних даних розглядається як невід'ємна частина права людини на захист її приватного життя у Загальній декларації прав людини 1948 року, Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Конвенції Ради Європи (РЄ) від 28.01.1981 № 108 «Про захист осіб під час автоматизованої обробки персональних даних», Загальному регламенті про захист даних (GDPR) від 14.04.2016 № 2016/679, Директиві Європарламенту та РЄ «Про захист фізичних осіб під час обробки персональних даних та про вільний рух таких даних» від 24.10.1995 № 95/46/ЄС, Директиві Європарламенту та РЄ «Про захист персональних даних під час обробки компетентними органами в інтересах запобігання, розслідування, виявлення чи припинення кримінальних правопорушень та виконання покарань» від 27.04.2016 № 2016/680, низці інших директив Комітету міністрів Ради Європи та численних актах національного законодавства європейських країн.

Так у ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачений міжнародний судовий захист права на приватне життя: «кожна людина має право на повагу до її приватного і сімейного життя, а також до житла й кореспонденції». Ця

конвенція стала фундаментом тієї системи захисту персональних даних, якою вона наразі є.

Вказана конвенція також запровадила новий механізм захисту та реалізації зазначеного права – вирішення конкретних спорів, які виникають у сфері охорони людських прав і свобод, спеціальним судовим органом – Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ).

Ця інституція наділена повноваженнями не лише виносити рішення у конкретній судовій справі, але й здійснювати т. зв. «судове правотворення» шляхом прийняття прецедентних рішень, обов'язкових до застосування на територіях усіх держав-членів ЄС. Тобто ЄСПЛ здійснює тлумачення, роз'яснення та конкретизацію змісту загальних приписів конвенційних норм до ситуацій певного випадку можливого їх порушення, що розглядається.

Особливо помітна активність ЄСПЛ у сфері захисту права особи на приватність, у т.ч. на повагу до персональних даних. Це пояснюється тим, що в цій площині мало конкретних правових визначень, що тягне певний суб'єктивізм в їх застосуванні та оцінках компетентними органами, уповноваженими на обробку й поширення конфіденційних відомостей.

Суд визначає зміст поняття приватності досить широко [1], а тому воно не має вичерпного визначення. Відповідно до позиції ЄСПЛ, цим поняттям охоплюються ім'я, гендерна ідентифікація, сексуальна орієнтація та статеве життя, а також фізична та психологічна цілісність особи, численні аспекти фізичної і соціальної ідентичності особи, засоби особистої ідентифікації та зв'язку з сім'єю. Важливими елементами приватного життя особи є інформація про стан її здоров'я, а також власне зображення особи. Суд також вважає, що приватність

включає також інформацію щодо етнічного походження особи, адже ст. 6 Конвенції про захист персональних даних визначає чутливою інформацією про особу дані про її расову приналежність.

Під поняття «приватного життя» також можуть підпадати й окремі взаємовідносини людини з іншими людьми, навіть у публічному контексті, адже ст. 8 Конвенції про захист персональних даних забезпечує захист права на розвиток особистості і права встановлювати й вибудовувати відносини з іншими людьми й навколишнім світом, що знайшло відображення у рішеннях ЄСПЛ [2; 3].

Окрім того, ЄСПЛ визнав, що захист персональних даних також має виключне значення для можливості реалізації особою права на недоторканність приватного і сімейного життя. Відповідно приватне життя включає таємницю обробки і передачі персональної інформації, що охоплює безпеку і конфіденційність поштової кореспонденції, телефонної, електронної та інших форм комунікації, під час яких здійснюється передача даних.

Встановлення на прецедентному рівні основних засад досягнення балансу між публічним суспільним інтересом щодо обігу й обробки інформації та приватним інтересом щодо недоторканості персональних даних виявилося вкрай необхідним. Тому варто погодитися з позицією про те, що складність позитивного законодавчого врегулювання приватного життя людини полягає, перш за все, у визначенні та встановленні меж, які з позицій моральних засад суспільства є допустимими і не будуть розглядатись як неправомірне втручання законодавця [4]. Відповідні рамки (критерії) могли бути напрацьовані лише на базі об'єктивного судового

дослідження співвідношення різних інтересів у конкретних ситуаціях, і це було зроблено ЄСПЛ у прийнятих ним рішеннях за результатами розгляду справ.

Отже можна дійти висновку про те, що практика ЄСПЛ є важливим

орієнтиром для гарантування належного захисту персональних даних в Україні. Безсумнівно, що Українська держава має вживати всіх розумних та необхідних заходів з метою забезпечення дотримання права особи на повагу до приватного життя та права на захист її персональних даних з боку інших осіб, уповноважених на обробку таких даних, а також приватних суб'єктів.

Зважаючи на недостатній рівень нормативно-правової розробленості юридичних механізмів реалізації відповідних прав та обов'язків в українському законодавстві, визначальним є врахування досвіду ЄСПЛ та інших європейських інституцій у подальшому нормотворенні та правозастосуванні.

Зокрема, це стосується й судової практики ЄСПЛ, яка відповідно до українського законодавства, є джерелом національного права. Попри наявність конкретних рішень ЄСПЛ, українські суди загальної юрисдикції ще не завжди враховують зазначені приписи. Також, як зазначається у рішеннях ЄСПЛ, потребує підвищення якість українського законодавства в частині покращення демократичних гарантій права на повагу до приватного життя.

Через надто повільні зміни у законодавстві та правозастосуванні вказані рішення ЄСПЛ мають велике значення для формування нових правових підходів до демократичного захисту персональних даних в українському законодавстві. Однак ще більш показовими та

визначальними є рішення ЄСПЛ проти України, оскільки у них здійснюється аналіз і надається оцінка конкретних вад вітчизняного правового поля у цій сфері. Водночас вказана практика є нечисельною, враховуючи тривалість розгляду справ у ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. Рішення ЄСПЛ від 04.12.2008 у справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (S. and Marper v. the United Kindgom), заяви № 30562/04 і № 30566/04. URL: https://www.legal-tools.org/doc/15821e/pdf.
2. Рішення ЄСПЛ від 31.01.1995 у справі «Фрідль проти Австрії» (Friedl v. Austria), думка Комісії. URL: https://rm.coe.int/168059920d.
3. Рішення ЄСПЛ від 17.07.2003 (остаточне від 17.10.2003) у справі «Перрі проти Сполученого Королівства» (Perry v United Kingdom), заява № 63737/00. URL: https://swarb.co.uk/perry-v-the-united-kingdom-echr-17-jul-2003.
4. Стефанчук Р.О. До питання забезпечення цивільно-правової охорони приватного життя фізичної особи: досвід України та Німеччини. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4. С. 68-72.

Терещук М. М.,
кандидат юридичних наук, старший викладач
Білоцерківський національний аграрний університет
e-mail: tereschuk2004@ukr.net

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

У XXI столітті цифрові технології стали невід'ємною частиною соціального, економічного та політичного життя. Під впливом глобалізаційних процесів змінюється не лише форма комунікації чи ведення бізнесу, але й саме розуміння прав людини. Традиційні підходи до правового регулювання вже не можуть повною мірою

забезпечити захист особистості в цифровому середовищі. Відтак постає необхідність осмислення та закріплення так званих цифрових прав людини — нового комплексу прав і свобод, що виникають у межах взаємодії людини з цифровими технологіями. У цьому контексті особливого значення набуває європейський вимір захисту цифрових прав, оскільки саме Європейський Союз демонструє системний і ціннісний підхід до цієї проблематики.

Поняття цифрових прав людини є порівняно новим у науковому та правовому дискурсах. Воно охоплює сукупність прав і свобод, що забезпечують індивіду свободу, приватність, безпеку та гідність у цифровому просторі. До найважливіших цифрових прав зараховують:

- право на доступ до інтернету;
- право на захист персональних даних;
- право на приватність у цифровому середовищі;
- свободу вираження поглядів в інтернеті;
- право на інформацію та цифрову грамотність;
- право на забуття;
- право на безпечне використання цифрових технологій.

Особливість цифрових прав полягає в тому, що вони є продовженням традиційних прав людини (право на свободу, приватність, свободу слова), але реалізуються через нові канали — передусім, в інтернеті та за допомогою цифрових пристроїв і платформ. У цьому контексті цифрові права є ключовими для забезпечення особистої свободи, індивідуальної гідності та безпеки в умовах технологічних змін.

Глобалізація прискорює обмін інформацією, стирає географічні межі для комунікації та бізнесу, але водночас ускладнює регулювання й

захист прав людини в цифровому вимірі. Серед головних викликів можна виокремити:

- масове збирання персональних даних державними та приватними структурами.
- алгоритмічна дискримінація, коли рішення, прийняті штучним інтелектом, є упередженими.
- кіберзлочинність, що включає хакерські атаки, крадіжки особистих даних, онлайн-шахрайство.
- обмеження свободи слова в інтернеті, зокрема через цензуру, блокування сайтів, дезінформацію.
- цифрова нерівність, яка виявляється в неоднаковому доступі до інтернету, цифрової освіти та захищених сервісів у різних країнах та соціальних групах.

У цьому контексті важливо виробити ефективні міжнародні механізми захисту цифрових прав, здатні адаптуватися до швидкоплинних технологічних змін.

Європейський Союз є лідером у сфері захисту цифрових прав. Його підхід базується на принципах прозорості, приватності, безпеки та підзвітності. Основними нормативними актами, що регулюють цифрові права в ЄС, є:

1. **Загальний регламент про захист даних (GDPR) —** основоположний документ, який регулює обробку персональних даних громадян ЄС. GDPR надає фізичним особам чітко визначені права, зокрема право на інформовану згоду, доступ до власних даних, виправлення, видалення ("право на забуття") тощо. Цей регламент має транснаціональний характер, оскільки стосується будь-яких компаній, які працюють із громадянами ЄС [1].

2. **Хартія основних прав Європейського Союзу** (статті 7, 8, 11) — гарантує право на повагу до приватного життя, захист персональних даних та свободу вираження думок [2].

3. **Акт про цифрові послуги (Digital Services Act)** та **Акт про цифрові ринки (Digital Markets Act)** — спрямовані на регулювання діяльності онлайн-платформ, зокрема соціальних мереж, з метою забезпечення прозорості, боротьби з дезінформацією та захисту користувачів [3].

Крім нормативного підґрунтя, в Європі існує розгалужена інституційна система захисту цифрових прав. Значну роль у цьому відіграють Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Європейський комісар з питань юстиції, Європейський омбудсмен, національні та міждержавні органи з питань захисту даних.

Україна, як держава, що прагне до повноцінної інтеграції в європейський правовий простір, активно впроваджує норми, наближені до європейських. Закон України «Про захист персональних даних» за своєю структурою та змістом орієнтований на положення GDPR. У межах цифровізації державного сектору («Дія», е-сервіси тощо) також актуалізуються питання цифрової безпеки, етично-правових меж використання даних громадян, прозорості алгоритмів.

Проте на практиці існує потреба в більш ефективному впровадженні європейських стандартів: вдосконалення законодавчої бази, посилення незалежності органів контролю, розвиток цифрової освіти населення та підвищення цифрової культури в державних і приватних структурах.

Цифрові права людини — це динамічна сфера, що безпосередньо пов’язана з процесами глобалізації та цифрової

трансформації суспільства. Європейський Союз демонструє цілісний підхід до захисту прав людини в цифровому середовищі, поєднуючи нормативну чіткість із високими стандартами правозахисної практики. Україна, як держава з євроінтеграційним вектором, має унікальну можливість адаптувати та впровадити європейські підходи, зокрема у сфері захисту персональних даних, прозорості алгоритмів і забезпечення цифрової інклюзії. У перспективі саме цифровий вимір стане одним із ключових у контексті реалізації та гарантування прав людини в глобалізованому світі.

Список використаних джерел

1. **Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016** on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). – *Official Journal of the European Union*. L 119. 4 May 2016. P. 1–88.
2. **European Union.** Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2012. 2012/C 326/02. P. 1–18.
3. **European Commission.** Digital Services Act (DSA) – Ensuring a safe and accountable online environment. 2022. – URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu

Амелічева Л. П.,
професор кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
доктор юридичних наук, професор
e-mail amelicheva@donnu.edu.ua

КІБЕРМОБІНГ – ЯК НОВИЙ ВИКЛИК ПРАВУ НА БЕЗПЕЧНІ І ЗДОРОВІ УМОВИ ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

В аналітичному огляді стану умов праці працівників України у Програмі МОП гідної праці для України на 2020-2024 рр. зазначається, що на вітчизняному виробництві спостерігається недостатній рівень правової та інформаційної культури працівників та роботодавців з питань профілактики у галузі безпечних і здорових умов праці, забезпечення гендерної рівності у трудових відносинах [1, с. 166], що призводить до проявів мобінгу та його різновиду – кібермобінгу. Необізнаність працівників як сторін трудових відносин в ознаках мобінгу (кібермобінгу) призводить до неефективності судового захисту їх честі, гідності, ділової репутації від його проявів.

У дайджесті судової практики з питань встановлення фактів мобінгу та його різновиду кібермобінгу, які нерідко проявляються разом у трудовому середовищі, в Україні (2024 р.), підготовленому Комітетом Національної асоціації адвокатів України з трудового права [2], з усіх проаналізованих авторами дайджесту рішень судів за 2022-2024 рр. випливає наступне.

По-перше, вимоги позивачів (працівників) про визнання фактів мобінгу (кібермобінгу) під час трудових відносин з відповідачами (роботодавцями або окремими працівниками трудового колективу) задоволенню судами не підлягали через прогалини у доведенні цих фактів позивачами на практиці. По-друге, деякі суди, встановивши фактичні обставини справ та дослідивши всі наявні у справах докази, надавши оцінку доводам позивачів за кожною позовною вимогою як по суті, так і в контексті наявності ознак мобінгу (кібермобінгу) відмічали, що працівники взагалі не знали ознак цього правопорушення й не могли його

правильно кваліфікувати, тому вимоги позивачів про встановлення факту мобінгу (кібермобінгу) визнавали такими, що задоволенню не підлягають. По третє, суди встановлювали, що деякі позивачі обирали неналежний спосіб захисту трудових прав в частині встановлення щодо них фактів мобінгу (кібериобінгу) [3].

Слід зауважувати, що не зважаючи на позитивні зрушення в контексті визначення поняття «мобінг» на законодавчому рівні та можливості притягнення до різних видів юридичної відповідальності за вчинення мобінгу (цькування) працівника, чинним вітчизняним законодавством безпосередньо не передбачається визначення поняття «кібермобінг (віртуальний мобінг)», та особливості притягнення до юридичної відповідальності за вчинення саме цього різновиду.

На доктринальному рівні вчені Л. Д. Менів та В. А. Булківська пропонують визначати кібермобінг як психологічний тиск, що здійснюється із використанням сучасних засобів комунікацій, у мережі Інтернет [4, с. 214].

О. А. Трюхан зауважує, що кібермобінг характеризується умисними образами, погрозами, дифамаціями та повідомленням іншим учасникам трудового колективу, що розповсюджуються за допомогою сучасних засобів комунікацій, найчастіше протягом тривалого проміжку часу [5, с. 43]. На думку І. С. Воєводіна, М. Г. Артамонової кібермобінгом («агресією он-лайн») вважається підвид мобінгу, досить новітня форма приниження, заподіяння страждань потерпілому (працівнику) за допомогою засобів електронних комунікацій (у тому числі мережі Інтернет) іншими співробітниками робочого колективу. Ці вчені зауважують, що

кібермобінг характеризується специфічними засобами вчинення насильницьких дій. На практиці такими засобами можуть виступати мобільні телефони, ноутбуки, планшети, електронна пошта, акаунти соціальних мереж, програми незаконного отримання інформації (у тому числі піратський контент) та інші пристрої [6, с. 294].

Крім вищезазначених ознак, кібермобінг характеризується ще й такими, як: 1) можливістю кібермобера цілодобово втручатися в особисте життя працівника (інакше кажучи, ці нападки не закінчуються після робочого дня); 2) необмеженістю аудиторії та швидкістю поширення інформації, яка немає тимчасового або географічного обмеження (той контент, про який вже давно забули, може знову потрапити на очі громадськості, і потерпілому працівнику буде важко його нейтралізувати, тому розмір аудиторії і поле поширення кібермобінга набагато ширше «звичайного» мобінга); 3) можливістю кібермобера діяти анонімно, що нерідко збільшує термін його негативної «кібер-активності» [7] і дозволяє довгий час не притягуватися від юридичної відповідальності.

Автор цієї роботи цілком погоджується із вищезазначеною думкою вчених стосовно того, що поняттям «мобінг» охоплюється й поняття «кібермобінг», адже дійсно закріплене на законодавчому рівні у положенні ч. 1 ст. 2^2 КЗпП України дефініція цілком підходить і до поняття кібермобінг, містить притаманні саме йому ознаки.

В Україні прийнятий важливий нормативно-правовий акт, який би міг закріпити терміни та визначення таких понять, як «кібермобінг» та «кібербулінг», адже він запроваджує загальні

засади кіберпезпеки громадян України й ін. Це Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII. Відповідно до ст. 1 цього Закону кібербезпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі.

Однак, у зазначеному Законі немає закріплення поняття «кібермобінг» та порядку запобігання та протидії його вчиненню кібермобером у процесі реалізації трудових відносин.

Таким чином, проведений аналіз спеціальної літератури та законодавчих актів, судової практики за обраною тематикою дає можливість обґрунтувати такі висновки.

Встановлено, що в умовах глобалізації інформаційного суспільства і культури на вітчизняному виробництві спостерігається недостатній рівень правової та інформаційної культури працівників та роботодавців з питань профілактики у галузі безпечних і здорових умов праці, забезпечення гендерної рівності у трудових відносинах, що призводить до проявів мобінгу та його різновиду – кібермобінгу. Необізнаність працівників як сторін трудових відносин в ознаках мобінгу (кібермобінгу) призводить до неефективності судового захисту їх честі, гідності, ділової репутації від його проявів.

Уточнено зміст поняття «кібермобінг» як різновиду мобінгу на законодавчому і на доктринальному рівні. Інституалізація у

науці поняття «кібермобінг» ще на начальному етапі тому, на жаль, його істотно-суттєві ознаки є ще малодослідженими. Законодавець також офіційно не закріплює дефініцію цього поняття в національному законодавстві про працю та кібербезпеку.

Виявлено такі ознаки кібермобінгу, як: 1) можливість цілодобового втручання кібермобером в особисте життя працівника й після закінчення його робочого дня; 2) необмеженість аудиторії та швидкість поширення інформації, яка немає тимчасового або географічного обмеження, що є чутливою до честі, гідності та ділової репутації працівника; 3) можливість по відношенню до потерпілого працівника анонімності дій кібермобера, що нерідко збільшує термін його негативної «кібер-активності» і дозволяє йому довгий час не притягуватися до юридичної відповідальності.

Аргументовано доповнити ст. 2^2 КЗпП України дефініцією поняття «кібермобінг», розкрити його ознаки. Доповнити обов'язки роботодавців у Главі Х «Трудова дисципліна» КЗпП України таким обов'язком, як: організовувати і проводити навчання трудового колективу з питань протидії мобінгу (кібермобінгу). Також бажано було б розробити на рівні Міністерства економіки України Методичні рекомендації щодо включення до колективних договорів та угод положень, що забезпечують протидію мобінгу (кібермобінгу) у трудових відносинах.

Список використаної літератури

1.Амелічева Л. П. Інтерференція інформаційної та правової культури як умова посилення механізму реалізації права на гідну працю наукових і науково-педагогічних працівників. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2024. № 43. С. 164–172.

2.Дайджест судової практики з питань встановлення фактів мобінгу (цькування) в Україні. Комітет Національної асоціації адвокатів України з трудового права. 2024. URL: https://surl.li/kvmyme

3.Амелічева, Л., & Нечитайло, С. (2025). Правове регулювання протидії мобінгу в дискурсі глобалізації інформаційного суспільства. Академічні візії. 2025. № 39. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1788/1663

4.Менів Л. Д., Булківська В. А. Актуальні підходи до запобігання мобінгу в трудових відносинах. Юридичний науковий електронний журнал. № 4. 2022. С. 213–215. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/48.

5.Трюхан О. А. Захист працівників від мобінгу на робочому місці: теоретико-правовий аспект. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 4. 2017. С. 42-46. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2017/4_2017.pdf#page=42.

6. Воєводін І. С., Артамонова М. Г. Сутнісна характеристика поняття та міжнародний досвід кібермобінгу. Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 26 листопада 2019 р. Відповідальний за випуск: О. В. Манжай. С. 294–296.

7. Helping make the internet a great and safe place for children and young people. Non-Profit Organisation «Childnet International». 2022. URL: https://web.archive.org/web/20220309091801/https://www.childnet.com/

Костогриз Я.О.,
перший заступник керівника
Солом'янська окружна прокуратура міста Києва,
кандидат юридичних наук
e-mail: yaroslavkostogryz@ukr.net

ДО ПИТАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОМПЛАЄНСУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

В умовах цифрової трансформації економіки, внаслідок інтеграції вітчизняного бізнесу у світову економіку, розвитку технологій штучного інтелекту, стрімких змін нормативно-правової бази та діяльності контролюючих і регуляторних органів, значно зростає вплив на рівень економічної безпеки організацій. Набір вимог, що надходять як з внутрішнього, так і з зовнішнього середовища організації, постійно розширюється з об'єктивних причин: прагнення держави до прозорості та стабільності економіки; важливість зниження рівня корупції; необхідність підвищення керованості організацією.

У зарубіжних державах з метою ефективного запобігання та боротьби з корупцією у приватному секторі застосовують антикорупційний комплаєнс (anticorruption compliance). В Україні антикорупційний комплаєнс існує лише в юридичних особах з іноземним елементом – в дочірніх компаніях, що є складовою холдингів, груп, тощо, оскільки наявність ефективної системи запобігання та боротьби з корупцією є обов'язком для таких холдингів та груп (зазвичай, це материнська компанія) незалежно від країни, в якій вони здійснюють свою господарську діяльність (де знаходиться дочірня компанія). Таким чином, впровадження та розвиток антикорупційного комплаєнсу в юридичних особах приватного права в Україні є перспективним та необхідним кроком для запобігання та боротьби з корупцією [1].

На нашу думку, комплаєнс набуває чіткіших ознак форми контролю, спрямованої на попередження несприятливих економічних наслідків (фінансових, матеріальних, репутаційних

збитків) у результаті прийняття помилкових управлінських рішень, що є важливим для забезпечення економічної безпеки організації.

Незалежно від сфери діяльності, переважна більшість організацій використовує комплаєнс у таких напрямках, як: боротьба з корупцією; корпоративна етика; конфіденційність інформації.

Сьогодні актуальними є дослідження впливу цифрової трансформації державних процесів на боротьбу з корупцією. Використання інформаційних технологій, зокрема ШІ, може значно покращити процеси комплаєнсу завдяки ширшим аналітичним можливостям. Наприклад, з допомогою цих технологій можна автоматизувати процеси контролю й моніторингу, зменшити ризики людських помилок, виявляти та блокувати підозрілі транзакції, ідентифікувати особу клієнта, використовувати ШІ як безконтактний детектор брехні при підборі персоналу. Завдяки машинному навчанню можна оптимізувати виконання регламентів, автоматизувати звітність і контроль процедур, що знижує витрати часу та підвищує якість результатів. Усе це можливо за умови належного нагляду з боку фахівців організації та дотримання етичних норм.

Таким чином, комплаєнс може відігравати ключову роль у забезпеченні економічної безпеки організації, допомагаючи мінімізувати ризики, фінансові втрати, запобігаючи штрафам і збиткам. Цей інструмент активно використовують організації фінансового сектора та ті, що працюють на міжнародному ринку, для дотримання законності та етичності бізнес-практик, підтримки репутації й довіри з боку клієнтів, партнерів та регуляторів.

Правильно організована система комплаєнсу допомагає організації бути готовою до викликів і змін на ринку, сприяє сталому розвитку та успіху в довгостроковій перспективі.

Попри активне просування ідеології комплаєнсу в Україні, він розвивається безсистемно й навіть хаотично. Погоджуємося з висновком Л.П. Амелічевої, що перспективними напрямами подальших досліджень у сфері антикорупційного комплаєнсу у трудових відносинах є вдосконалення приватноправового регулювання антикорупційного комплаєнсу у трудових відносинах із спрямуванням сучасних методик дискурс-аналізу на механізми саме колективно-договірного регулювання та моделювання ролі цифровізації процесів діяльності антикорупційних державних органів у формуванні нової антикорупцій-ної комплаєнс-політики серед роботодавців [2, 117].

Відсутність єдиної нормативно-правової бази призводить до того, що визначення потенційних ризиків, частоти їх прояву, сили впливу й масштабності наслідків залишається на розсуд самої організації. Комплаєнс справді здатен забезпечити реальний захист від корупції, конфлікту інтересів і має в своєму арсеналі цілий спектр елементів, що можуть бути реалізовані у структурі системи економічної безпеки організації. Його перевагою є превентивний характер, що дозволяє виявити ризики на ранніх стадіях і уникнути санкцій з боку наглядових органів. Впровадження комплаєнсу має стати внутрішньою потребою організації, інструментом самоконтролю для керівництва.

Список використаних джерел:

1. Ігнатова М. Антикорупційний комплаєнс в юридичних особах приватного права в Україні: до постановки проблеми. *Наука онлайн:*

Міжнародний електронний науковий журнал. 2020. №6. URL: - https://surl.li/krnvwi (дата звернення 18.04.2025).

2. Амелічева Л.П. Антикорупційний комплаєнс у трудових відносинах у світлі цифровізації та досягнення сталого розвитку: економіко-правове дослідження. *Економіка промисловості*. 2021. № 3. С. 102-118.

Пижова М. О.,
доктор юридичних наук, доцент,
проректор з наукової роботи
Державного податкового університету, адвокат,
pyzhova91@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МОНІТОРИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОТРИМАННЯ АНТИМОБІНГОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року у відповідь на повномасштабну збройну агресію з боку Російської Федерації ознаменувало глибокі зміни не лише в оборонних стратегіях країни, але й в організації цивільного життя, включаючи сферу трудових відносин. Героїзм Збройних Сил України дозволив успішно зупинити просування агресора, проте значна частина території країни залишається під впливом бойових дій та тимчасової окупації. Постійні обстріли призвели до руйнування інфраструктури та серйозно порушили нормальну ділову активність, включаючи стабільне функціонування трудового середовища.

У цьому нестабільному контексті Україна прийняла Закон «Про особливості регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану», який, серед інших положень, суттєво обмежує можливості держави щодо проведення позапланових трудових перевірок. Ці законодавчі зміни, хоча й необхідні для оперативної гнучкості під час воєнного часу, мали непередбачувані наслідки, зокрема, у вирішенні таких проблем на робочому місці, як мобінг (цькування на робочому місці).

Незважаючи на законодавчі обмеження, лише у 2023 році до Державної служби з питань праці та її територіальних органів надійшло 553 звернення, пов'язані з ознаками мобінгу [1]. Ця статистика не лише підкреслює поширеність цькування на робочому місці навіть в умовах національної кризи, а й вказує на критичний недолік у чинному законодавстві: відсутність системного підходу до моніторингу таких порушень в умовах воєнного стану. Існуючі правові обмеження перешкоджають ефективним механізмам реагування, що свідчить про нагальну потребу в реформі.

15 квітня 2025 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до статті 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо проведення перевірок в частині вчинення мобінгу», яким дозволено у період дії воєнного стану центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та його територіальним органам здійснювати за заявою працівника або профспілки позапланові заходи державного нагляду (контролю) за додержанням

законодавства про працю юридичними особами незалежно від форми власності, виду діяльності, господарювання та фізичними особами, які використовують найману працю, в частині додержання вимог цього Закону, а також з питань виявлення неоформлених трудових відносин, ***вчинення мобінгу*** та законності припинення трудових договорів [4].

Такий законодавчий крок – це не випадковість, оскільки мобінг – це не тривіальний міжособистісний конфлікт, а форма емоційного насильства з руйнівними наслідками як для окремих осіб, так і для організацій. Визнаний поряд із вбивствами, зґвалтуваннями та пограбуваннями у звіті Міжнародної організації праці «Насильство на роботі» [2], мобінг підкреслює серйозність психологічної агресії на робочому місці. Хоча йому бракує фізичної жорстокості, властивої іншим злочинам, його тривалий психологічний вплив може бути не менш катастрофічним. Жертви часто переживають сильний емоційний стрес, симптоми якого варіюються від безсоння і тривоги до депресії, панічних атак і навіть серцево-судинних ускладнень.

Крім того, мобінг часто призводить до витіснення талановитих професіоналів з ринку праці – через вимушену відставку, втрату працездатності за станом здоров'я або достроковий вихід на пенсію. Жертви не лише страждають від проблем зі здоров'ям, які можуть перерости у посттравматичний стресовий розлад, але й стикаються з соціальною стигматизацією та самозвинуваченням, що ще більше поглиблює їхні психологічні травми. Не можна забувати, що через мобінг страждають відносини, падає рівень продуктивності праці на підприємстві,

установі, організації, тому що енергія людей направляється на здійснення мобінгу, а не на виконання важливих щоденних задач [3].

З огляду на серйозні особисті та інституційні наслідки мобінгу, моніторинг ефективності антимобінгового законодавства стає не просто бюрократичним обов'язком, а суспільною необхідністю. Без систематичного нагляду порушення залишаються невиявленими, жертви - незахищеними, а організації - змушеними боротися з наслідками. Тому, особливо в складних умовах воєнного стану, здійснювати моніторинг дотримання антимобінгового законодавства. На жаль, В Україні на теперішній час відсутні правові регуляторні механізми щодо цього питання. Так, внесли зміни до законодавства і дозволили перевіряти ймовірні факти вчинення мобінгу, але це вже постфактум.

У розвинутих країнах для боротьби з мобінгом з'являються громадські організації, відкриваються гарячі телефонні лінії і вносяться зміни в законодавство. Наприклад, Національним управлінням здоров'я та безпеки Італії ще в 1977 році був прийнятий «Закон про заходи проти психологічного переслідування на робочих місцях». В ньому вказується, що роботодавець мусить планувати і організовувати роботу таким чином, щоб, по можливості, попередити будь-які форми гоніння в колективі. Роботодавець чи керівник мусить чітко вказати, при перших проявах мобінгу, що такі прояви гоніння не будуть толеруватися під час робочого процесу.

Тож, незважаючи на формальне визнання мобінгу порушенням на робочому місці в українському законодавстві,

практичне застосування та моніторинг антимобінгового законодавства залишаються критично недорозвиненими. Суть проблеми полягає у відсутності спеціального та систематичного механізму моніторингу, здатного виявляти, фіксувати та реагувати на випадки цькування на робочому місці. Як наслідок, про випадки мобінгу часто не повідомляють або розглядають як поодинокі конфлікти, а не як прояви структурного насильства на робочому місці. Відсутність спеціалізованої підготовки для інспекторів праці, недостатня поінформованість громадськості та стигматизація жертв ще більше загострюють цю проблему, створюючи атмосферу замовчування та безкарності.

Не можна боротися з мобінгом внесенням точкових змін до законодавства, це має бути системна реформа трудового законодавства з акцентом на постійному моніторингові дотримання антимобінгового законодавства, оскільки кількість випадків зростає, судова система, на жаль, не справляється з ефективним розглядом цієї категорії справ (про що свідчить статистика розгляду таких справ), проблема набирає обертів.

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до Проекту Закону про внесення змін до статті 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо проведення перевірок в частині вчинення мобінгую. URL: **https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43767**

2. Chappell, Duncan; Di Martino, Vittorio. Violence at work. Geneva : International Labour Office, 1998. 165 p.

3. Безпека праці та промислова санітарія: курс охорони праці для студентів інженерно-економічного напряму підготовки /[К.Н. Ткачук, О.Л. Гуменюк, Бивойно Т.П., Денисова Н.М. та інші]; За редакцією К.Н. Ткачука і О.Л. Гуменюк – Чернігів: ЧДТУ, 2010. – 368 с.

4. Проекту Закону про внесення змін до статті 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/04f5a542-f27d-4281-9112-e5af575301d0.

Мелех Б. В.,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри права Львівський національний
університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. З. Ґжицького
Джуфер Христина,
3 курс, ОПП «Право», ФГРЗ

ПРАВО НА ПРАЦЮ В УМОВАХ МАСОВОЇ АВТОМАТИЗАЦІЇ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сучасний світ перебуває на етапі глобальної технологічної трансформації, де автоматизація та штучний інтелект докорінно змінюють усі сфери життя, зокрема ринок праці. Право на працю, як одне з фундаментальних прав людини, набуває нових викликів, оскільки технології здатні не лише доповнювати людську діяльність, а й у багатьох випадках повністю замінювати працівників.

Автоматизація виробничих процесів і розвиток штучного інтелекту призводять до поступового витіснення традиційних професій, особливо в сферах, де людська праця легко замінюється алгоритмами та роботизованими системами. Це стосується не лише промисловості, а й сфери послуг, бухгалтерії, юриспруденції, медицини, транспорту та навіть творчих професій. Водночас технологічний прогрес створює нові робочі місця, зокрема у сферах

розробки програмного забезпечення, аналізу даних, кібербезпеки та інженерії штучного інтелекту. Виникає потреба у безперервному навчанні та перекваліфікації, оскільки знання та навички, які ще кілька років тому були затребуваними, можуть втратити свою актуальність у найближчому майбутньому [1].

Важливим аспектом захисту права на працю є державне регулювання. Держава має впроваджувати ефективні механізми підтримки працівників, які втрачають роботу через автоматизацію. Це може включати створення програм перекваліфікації, сприяння у працевлаштуванні в нових сферах, надання фінансової допомоги на перехідний період. Важливим питанням є і соціальний захист осіб, які не можуть конкурувати на ринку праці через недостатній рівень цифрових навичок [2].

Окрім державного регулювання, роль відіграють і міжнародні організації. Міжнародна організація праці та ООН вже ведуть дискусії щодо запровадження концепції універсального базового доходу, який може стати альтернативним способом забезпечення соціальної стабільності у разі масового безробіття, викликаного автоматизацією.

Автоматизація також ставить нові виклики перед трудовим законодавством. Традиційні форми зайнятості змінюються: зростає популярність гіг-економіки, віддаленої роботи та самозайнятості. Однак такі форми роботи не завжди гарантують соціальні права працівників, зокрема пенсійне забезпечення, оплачувану відпустку чи страхування. Це потребує реформування законодавчих норм, які мають відповідати новим реаліям і забезпечувати захист працівників незалежно від форми їхньої зайнятості[2].

Окрім безпосереднього впливу на ринок праці, штучний інтелект та автоматизація формують нові етичні та правові питання. Наприклад, використання алгоритмів для відбору працівників може призвести до дискримінації та порушення принципу рівних можливостей. У деяких країнах вже запроваджують законодавчі обмеження щодо використання автоматизованих систем у процесі найму, щоб запобігти упередженості алгоритмів і зберегти принцип справедливого відбору [1].

Отже, право на працю в умовах автоматизації та розвитку штучного інтелекту потребує нового підходу до його реалізації. Успішна адаптація до технологічних змін можлива лише за умови активної співпраці держави, бізнесу та суспільства. Держава має створювати умови для перекваліфікації працівників, забезпечувати соціальний захист і контролювати справедливість ринку праці. Бізнес, зі свого боку, має інвестувати в навчання персоналу та відповідально впроваджувати автоматизацію, забезпечуючи баланс між ефективністю та соціальною відповідальністю. Суспільство, своєю чергою, повинно бути готовим до безперервного навчання, щоб залишатися конкурентоспроможним у новій цифровій економіці.

Масова автоматизація – це не лише виклик, а й можливість. Людина має знайти своє місце у світі, де машини виконують рутинну роботу, а людина концентрується на творчості, емоційному інтелекті та інноваціях. Право на працю залишається фундаментальним, але його реалізація вимагає нових підходів і адаптації до умов, які диктує технологічний прогрес.

Список використаних джерел:

1. Гончарова Г. В. Право на працю в умовах цифрової економіки: виклики та перспективи. *Юридична Україна.* 2021. № 2. С. 45–52.

2. Філіпенко А. С., Мазурок П. А. Автоматизація праці та майбутнє зайнятості: правовий аспект. *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 97–103.

СЕКЦІЯ 7. ЗАХИСТ ПРАВ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Завада Т.Р.,
аспірант кафедри соціального права,
Львівський національний університет імені Івана Франка
e-mail: zavada.taras@gmail.com

СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА ДОГЛЯДУ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Статтею 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» передбачено право потерпілого від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання на соціальну послугу догляду [1]. У цьому Законі України визначено, що у разі встановлення потреби особи у спеціальному медичному догляді, постійному сторонньому догляді, побутовому обслуговуванні, додатковому харчуванні, предметах догляду окремо/сукупно потерпілому надаються послуги догляду або натуральної допомоги (абз. 8 ч. 3 ст. 36).

З питань оцінювання потреб особи у соціальних послугах цей Закон України містить відсильні норми до процедур, передбачених Законом України «Про соціальні послуги» [2]. Водночас нормативно організацію надання такої послуги визначено у окремій постанові Кабінету Міністрів України № 438 «Деякі питання організації забезпечення соціальними та медичними послугами потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які їх потребують» (надалі – Постанова № 438) [3], що також виправдано в контексті реалізації ч. 7 ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги». Тут

передбачено, що перелік та порядок надання соціальних послуг за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування регулюється законодавством у сфері правовідносин відповідного типу, тобто має спеціальний характер.

Зміст понять спеціальний медичний догляд, постійний сторонній догляд та побутове обслуговування первинно були визначені у п. 1.2 постанови Правління Фонду соціального страхування України № 8 від 25.02.2021 р. (з 01.01.2023 р. правонаступником є Пенсійний фонд України). Натепер аналогічна редакція дефініцій міститься у Постанові № 438.

Спільними правовими ознаками для трьох видів догляду є: 1) визначаються як індивідуальна соціальна потреба особи з огляду на стан її здоров'я; 2) суб'єктом встановлення потреби є особи з інвалідністю; 3) можуть бути призначені особі одночасно. Перший вид догляду є узалежним від потреби особи у спеціальних медичних та санітарних процедурах, постійному медичному догляді та передбачає, що особа має значно виражені функціональні порушення. (абз. 4 п. 1.2). Другий (постійний) – зумовлений потребою особи у допомозі, нагляді третіх осіб. Третій пов'язують із несприятливими соціально-побутовими умовами проживання особи та неможливістю її забезпечити іншими видами соціальних послуг, пов'язаних зокрема із можливістю одночасно із отриманням послуги проживати у надавача такої соціальної послуги.

Визначення потреби у постійному догляді та інших соціальних послугах є серед цілей скерування особи на оцінювання повсякденного функціонування особи (див. Перелік відомостей, що

містяться в направленні на оцінювання повсякденного функціонування особи) [4]. Відзначимо, що у базовому в сфері соціального захисту осіб з інвалідністю нормативному акті – Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (ч. 2 ст. 4), забезпечення стороннім доглядом є складовою соціального захисту осіб з інвалідністю як державної політики, який у переліку видів такого захисту міститься окремо від соціальних послуг. Законодавче виокремлення спеціального місця догляду серед заходів соціального захисту осіб з інвалідністю не відповідає законодавству у сфері соціальних послуг. Адже згідно із Законом України «Про соціальні послуги» послуги догляду вдома та денного догляду є базовими соціальними послугами, а отже – наділені видовими правовими ознаками та підпадають під правовий режим спеціального призначення.

Наведемо декілька особливостей механізму реалізації особою права на соціальну послугу догляду в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування:

–потреба у спеціальному медичному догляді, постійному сторонньому догляді та у побутовому обслуговуванні первинно фіксується одним із видів документів системи охорони здоров'я, як-то: рішення експертної команди з оцінювання повсякденного функціонування особи, медичний висновок про здатність самообслуговування та про потребу в сторонній допомозі, індивідуальна програма реабілітації особи з інвалідністю тощо;

–будь-яка із наведених вище потреб особи зумовлює виникнення її права на соціальну послугу догляду вдома та

натуральну допомогу як доповнювальний вид захисту, пов'язаний із доглядом;

–передбачено два механізми отримання соціальної послуги догляду вдома: як соціальну послугу, що надається відповідно до державного стандарту соціальної послуги вдома [5] або шляхом отримання щомісячної грошової компенсації за надання такої послуги членом сім'ї потерпілого; соціальна послуга натуральна допомога надається шляхом виплати компенсацій, розмір яких відповідає спеціальним потребам особи та визначений у фіксованих розмірах у прив'язці до мінімальної заробітної плати;

–організацію надання відповідних видів соціальної послуги чи компенсацій за них здійснює Пенсійний фонд України, повноваження якого у цій сфері правовідносин є обмеженими (відсутні дискреційні повноваження): наявний медичний висновок зумовлює обов'язок Пенсійного фонду України прийняти рішення про надання послуги та передати інформацію про таких потерпілих до виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, районних у мм. Києві та Севастополі для проведення уповноваженим соціальним менеджером оцінювання потреб у соціальних послугах особи, інформування щодо способів реалізації права на соціальну послугу догляду за цим механізмом консультування з питань заповнення відповідних документів та їх надсилання, організації взаємодії отримувача соціальної послуги із надавачем соціальної послуги, який здійснює діяльність у відповідній територіальні громаді та якого попередньо із переліку обрав сам отримувач;

–джерелом фінансування надання соціальних послуг догляду вдома та натуральної допомоги є кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування; для отримувача соціальних послуг вони є безкоштовними; диференційований механізм оплати соціальних послуг із залученням отримувача соціальних послуг, передбачений п. 2 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про соціальні послуги» не застосовується.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23 вересня 1999 р. № XIV. / База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text

2.Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. / База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

3. Деякі питання організації забезпечення соціальними та медичними послугами потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які їх потребують : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квітня 203 р. № 438. / База «Законодавство України». URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2023-п#Text

4.Деякі питання забезпечення проведення оцінювання повсякденного функціонування особи: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 10 грудня 2024 р. № 2067 / База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1925-24#Text

5. Про затвердження Державного стандарту догляду вдома : наказ Міністерства соціальної політики України від 13 листопада 2013 р. № 760. / База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13#Text

Колесник Т. М.,
Державний біотехнологічний університет
e-mail: 0986376690maks@gmail.com

ЗАХИСТ ПРАВ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Проблематика захисту прав вразливих груп населення є однією з ключових у сфері прав людини, адже саме ці категорії найчастіше стикаються з обмеженням у реалізації своїх прав та свобод. Серед таких груп — люди з інвалідністю, літні особи, діти, жінки, внутрішньо переміщені особи, біженці, представники національних меншин та інші. Усі ці люди потребують особливих механізмів правового та соціального захисту.

Міжнародне право закріплює основні стандарти захисту таких осіб, зокрема у Загальній декларації прав людини, Конвенції ООН про права дитини, Конвенції про права осіб з інвалідністю. Україна, як держава-учасниця основних міжнародних договорів, зобов'язана забезпечити їх імплементацію у своєму національному законодавстві.

Національні закони, як-от Закон України «Про основи соціального захисту осіб з інвалідністю», «Про безоплатну правову допомогу», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», формально створюють умови для правового захисту. Проте в реальному житті постають численні бар'єри: низький рівень обізнаності, недостатня матеріальна база, формалізм у діях посадовців, брак інклюзивної інфраструктури.

Особливо актуальною ця тема стала в умовах повномасштабної війни в Україні. Зростання кількості поранених

військових, вимушених переселенців, осіб, які втратили житло або засоби до існування, підняло питання доступу до медичної, психологічної та юридичної допомоги на новий рівень. Багато людей не мають можливості самостійно звернутись за підтримкою або навіть не знають, що така допомога можлива.

У цьому контексті держава має відігравати проактивну роль. Зокрема, необхідно посилити мережу центрів безоплатної правової допомоги, розширити функціонал соціальних служб, впроваджувати мобільні бригади підтримки, налагодити міжвідомчу взаємодію для комплексної роботи з вразливими категоріями.

Одним із перспективних напрямів є залучення інститутів громадянського суспільства — громадських організацій, правозахисників, волонтерів. Їх досвід, гнучкість і безпосередній контакт із цільовими групами дозволяють оперативніше реагувати на запити суспільства. Проте їх діяльність потребує підтримки з боку держави, у тому числі фінансової та організаційної.

Також важливим елементом є правопросвітницька діяльність. Багато людей не знають про свої права, не довіряють державним структурам або не вірять у можливість захисту. Тому підвищення правової культури, навчання базовим навичкам правового захисту, проведення інформаційних кампаній є невід'ємною частиною сучасної державної політики.

Таким чином, захист прав вразливих груп населення — це багаторівневий процес, що потребує злагодженої роботи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, а також взаємодії з

громадськістю. Його основою має стати принцип гідності кожної людини, незалежно від її соціального статусу чи життєвих обставин.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р.
3. Закон України «Про основи соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 № 875-XII.
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV.
5. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI.

Півненко Л.В.,
старший викладач кафедри
права та європейської інтеграції
Державний біотехнологічний університет
lusia_pivnenko@ukr.net

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Війна на території України, що триває з 2014 року, за масштабами жорстокості й наслідками для цивільного населення наближається до найтяжчих періодів світової історії, включаючи події Другої світової війни. Російські війська активно застосовують як традиційні, так і новітні методи ведення війни, свідомо здійснюють обстріли цивільної інфраструктури, намагаючись зруйнувати основні соціальні та економічні структури. Ще більш жахливими є факти безпрецедентних злочинів вчинених російськими окупантами, таких як ракетні обстріли мирних міст, вбивства, катування, розстріли, ґвалтування жінок і дітей. Ці акти

насильства наносять непоправну шкоду людській гідності, життю та здоров'ю людей.

За таких умов, забезпечення ефективного захисту прав цивільного населення потребує консолідованих, скоординованих зусиль як з боку національних органів державної влади, так і міжнародної спільноти, включаючи міжурядові організації, правозахисні інституції та гуманітарні структури. Правову основу забезпечення захисту цивільного населення в умовах війни становить комплекс нормативно-правових актів, який включає як норми національного законодавства, так і положення міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини. Зокрема, ключову роль у цьому контексті відіграють: Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV) 1949 року [1], а також, Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I) 1977 року.[2]

Норми Женевських конвенцій є обов'язковими для всіх без винятку держав, а відмова від них вважається виходом держави із цивілізованого світу. Україна ратифікувала відповідні міжнародні договори, що, відповідно до положень статті 9 Конституції України, зумовлює їх включення до національної правової системи як складової частини законодавства. У зв'язку з цим положення Женевських конвенцій 1949 року та їх Додаткових протоколів набувають для України обов'язкової юридичної сили та підлягають безпосередньому застосуванню, зокрема в умовах збройної агресії та воєнного стану.

У Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них 1977 року **закріплено прямий обов'язок сторін збройного конфлікту забезпечувати захист цивільного населення**, а також цивільної інфраструктури, включаючи житлові будинки, лікарні, школи, об'єкти культурної спадщини тощо. Фундаментальним положенням згаданих міжнародно-правових актів є вимога **розрізнення** між комбатантами і цивільними особами. Будь-які дії, спрямовані проти цивільного населення, розглядаються як грубе порушення міжнародного гуманітарного права та можуть мати кваліфікацію воєнного злочину.

Відмінність між комбатантами та цивільними особами полягає в їхньому правовому статусі та ролі в збройному конфлікті: комбатанти, згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, є легітимними учасниками бойових дій, що надає їм як статус суб'єктів, так і об'єктів збройного протистояння. Натомість цивільні особи не мають права брати участь у воєнних діях і, відповідно, користуються захистом від нападів, за винятком випадків, коли вони безпосередньо беруть участь у бойових діях, що тимчасово позбавляє їх цього захисту.

Згідно зі статтею 50 Додаткового протоколу I, особа, яка не виконує функції комбатанта, автоматично вважається цивільною. За відсутності підтверджень щодо її участі в бойових діях, вона користується захистом. У разі сумніву щодо статусу особи вона розглядається як цивільна, доки не буде доведено протилежне. Окремо виділяються вразливі групи - жінки, діти, особи з інвалідністю, літні люди, яким надається додатковий захист. Отже, загалом цивільну особу можна визначити як будь-яку особу, яка

знаходиться на території воюючої держави і не бере або припинила приймати участь у збройному конфлікті. [3, с. 38]

Загально зрозуміло, що забезпечення прав цивільного населення в умовах війни є надзвичайно складним і багатовимірним завданням. Насамперед, це вимагає скоординованих дій з боку нашої держави, яка має забезпечити належну реалізацію національних і міжнародних правових норм, спрямованих на захист цивільних осіб. У центрі державної політики мають бути заходи із забезпечення фізичної безпеки населення, надання гуманітарної допомоги, гарантування доступу до медичних послуг, соціального захисту, правосуддя, освіти та житла.

Однак виключно національні зусилля є недостатніми в умовах агресивної війни. Тому важлива роль у цьому процесі належить міжнародній спільноті, яка повинна не лише надавати Україні всебічну підтримку, але й належним чином реагувати на масові та систематичні порушення прав цивільного населення. Така реакція має охоплювати: політичний тиск на державу-агресора; підтримку міжнародних розслідувань; документування та фіксацію воєнних злочинів; надання гуманітарної допомоги постраждалим; захист і переселення біженців та внутрішньо переміщених осіб; сприяння у створенні міжнародних чи змішаних трибуналів для притягнення винних до відповідальності.

Варто зазначити, що у 2019 році росія вийшла з І Протоколу до Женевських конвенцій, який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Проте такий акт виходу не є підставою для звільнення росії від відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема за вчинення воєнних

злочинів під час збройного конфлікту з Україною. Водночас питання юрисдикції суду, який би притягував винних до відповідальності, може бути вирішено через ініціативу створення так званого Трибуналу для Путіна. [4, с. 35]

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що сучасні виклики, пов'язані з веденням збройних конфліктів, вимагають перегляду та удосконалення існуючих підходів до захисту прав цивільного населення. Міжнародна спільнота повинна виявляти принципову нетерпимість до будь-яких форм агресії, забезпечуючи функціонування ефективних превентивних і правозастосовчих механізмів. Захист прав цивільного населення в умовах війни є спільною відповідальністю як національних інституцій, так і міжнародних організацій, правозахисних структур та урядів інших держав. Лише за умови взаємодії на всіх рівнях - національному, регіональному та глобальному - можливо забезпечити ефективний правовий захист цивільних осіб, мінімізувати негативні наслідки війни та закласти підґрунтя для справедливості в післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Женевська Конвенція Про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/995_199
3. Лисик В. До проблеми визначення поняття «цивільна особа» у міжнародному праві. Український часопис міжнародного права. 2012. № 3. С. 35–38.
4. Міжнародне гуманітарне право на захисті військовополоненого : запитання побратимів – відповіді правників :

навчальний посібник. Електр. навч. вид. / Ю. Б. Курилюк та ін.; за заг. ред. доктора юрид. наук, доцента, заслуженого юриста України В. С. Нікіфоренка. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. 86 с.

Мартиненко А.М.,
асистент кафедри права та європейської інтеграції, адвокат
Державний біотехнологічний університет
e-mail: antonmartynenko90@gmail.com

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ РОДИН: ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

В умовах широкомасштабної збройної агресії проти України питання реінтеграції ветеранів війни та їхніх родин набуло ключового значення для збереження національної єдності, відновлення соціальної стабільності та реалізації державної політики у сфері безпеки і прав людини. Реінтеграція є складним, багатокомпонентним процесом, який охоплює правові, соціальні, психологічні та економічні аспекти, спрямовані на забезпечення повноцінного повернення ветеранів до цивільного життя, створення для них умов гідного існування та активної участі в суспільному розвитку.

У правовому вимірі поняття реінтеграції ветеранів охоплює систему заходів, передбачених національним законодавством і спрямованих на реалізацію прав ветеранів на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, працевлаштування, житлові умови тощо. Основним нормативним документом у цій сфері є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22

жовтня 1993 року № 3551-XII [2], яким визначено коло осіб, що мають статус учасника бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни, а також гарантовано широкий спектр пільг і компенсацій. Водночас окремі елементи реінтеграційної політики врегульовані Законом України «Про соціальні послуги» та низкою підзаконних актів, зокрема постановами Кабінету Міністрів України про психологічну реабілітацію, професійну адаптацію та санаторно-курортне лікування учасників бойових дій.

У соціальному аспекті реінтеграція передбачає надання ветеранам та членам їхніх родин широкого спектра послуг: психологічної допомоги, сприяння у працевлаштуванні, підтримки підприємницької діяльності, медичного супроводу, а також забезпечення належного рівня інформування щодо наявних прав і можливостей. За офіційними даними Міністерства у справах ветеранів України, лише у 2024 році понад 65 тисяч ветеранів отримали послуги з психологічної реабілітації, однак лише 40% з них зазначили, що ці послуги були доступними та відповідали їхнім потребам [3]. Така ситуація свідчить про нерівномірний розвиток ветеранських сервісів у регіонах, дефіцит професійних кадрів та недосконалу міжвідомчу координацію.

Особливої уваги потребують члени родин загиблих військовослужбовців, які стикаються з подвійним тягарем — втратою близької людини та необхідністю адаптації до нових соціально-економічних умов. Законодавство гарантує їм соціальні виплати та психологічну підтримку, проте у практичному вимірі забезпечення цих прав часто ускладнюється бюрократичними процедурами, нестачею консультативної допомоги та відсутністю

адресного підходу. У зв'язку з цим важливо формувати не лише систему державних гарантій, а й інфраструктуру соціальних послуг за принципом «єдиного вікна», включаючи діяльність ветеранських просторів, хабів і місцевих центрів надання допомоги.

Серед ключових проблем реалізації реінтеграційної політики варто відзначити: нечіткий розподіл повноважень між центральними та місцевими органами влади, відсутність єдиного реєстру ветеранів і пов'язаних із ними послуг, низький рівень цифровізації процесів отримання допомоги, нестачу фінансування програм реабілітації та недостатню міжсекторальну взаємодію. Так, за даними аналітиків, лише 38% органів місцевого самоврядування мають у своїй структурі відповідальні підрозділи або фахівців із питань ветеранів [5]. Наявні державні програми нерідко залишаються декларативними, оскільки не забезпечені відповідним фінансуванням, а системи оцінювання їхньої ефективності — відсутні.

Корисним у цьому контексті є міжнародний досвід. Зокрема, у США ефективно функціонує Управління у справах ветеранів (VA), яке забезпечує медичне обслуговування, правову допомогу, освітні програми, пільгові іпотечні кредити тощо [6]. У Хорватії після воєн 1990-х років було створено національний реабілітаційний фонд, який за підтримки ЄС фінансував програми соціальної адаптації ветеранів. Для України перспективною є модель регіональних центрів реінтеграції з повноваженнями щодо координації державних, муніципальних і громадських ініціатив.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ефективна реінтеграція ветеранів та членів їхніх родин потребує не лише

правового забезпечення, а й реалізації цілісної державної політики, що ґрунтується на принципах поваги до людської гідності, адресності допомоги та сталого розвитку. Необхідним кроком є ухвалення спеціального Закону України «Про реінтеграцію ветеранів», який би уніфікував підходи, визначив чіткий алгоритм дій і джерела фінансування. Важливо також посилити інституційну спроможність органів влади, запровадити систему електронного обліку потреб ветеранів, розвивати партнерство з громадянським суспільством та міжнародними партнерами. Лише комплексний і скоординований підхід дозволить реалізувати на практиці принцип гідного життя для кожного захисника України.

Список використаних джерел:

1. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. URL: https://legal100.org.ua/ wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf
2. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 45.
3. Міністерство у справах ветеранів України. Звіт про стан надання послуг ветеранам війни. 2024. URL: https://mva.gov.ua/
4. Тілікіна Н, Пєша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності. Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека». URL: https://www.inter-nauka.com/issues/administration2023/5/8984
5. Реінтеграція учасників бойових дій у цивільне життя: проблеми зайнятості та шляхи їх розв'язання. URL: http://surl.li/erlokz
6. United States Department of Veterans Affairs. Annual Report. 2023. URL: https://www.va.gov/

Жеребцов Д. Є.,
докторант Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії

ПРИНЦИП ЗАБОРОНИ ПРИМУШЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ, НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ КОНТРАКТОМ ТА ПОСАДОВОЮ ІНСТРУКЦІЄЮ, ЯК ПРИНЦИП ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ У ДЕРЖАВНОМУ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Принципи відіграють значну роль у всіх сферах життєдіяльності людини та функціонування держави. Слово «принцип» (від лат. principium – начало, основа) Словник іншомовних слів визначає як: 1) первоначало; те, що лежить в основі певної теорії науки; 2) внутрішнє переконання людини; основне правило поведінки [1, с. 547]. Як відзначає О. Ф. Скакун: «Для підвищення ефективності і якості функціонування державного апарату необхідно, щоб в основі його організації і діяльності була система принципів. Щоб перебороти негативні явища, використовуються демократичні методи і стиль роботи, ціла система спеціально розроблених реально діючих заходів і механізмів, покликаних приборкати, стримати бюрократизацію» [2, с. 93].

Проходження служби у Державному бюро розслідувань базується на системі принципів, у якій принцип заборони примушення до виконання обов'язків, не передбачених контрактом та посадовою інструкцією, посідає важливе місце.

Зазначений принцип є похідним від такого галузевого принципу трудового права як «принцип заборони примусової

праці». Так, К. Ю. Мельник зазначає: «Принцип заборони примусової праці означає недопущення залучення до праці під загрозою застосування покарання чи насильницького впливу або без згоди працівника, якщо така праця не була передбачена трудовим договором» [3, с. 35]. В. О. Кучер пише: «принцип заборони примусової праці закріплено на конституційному рівні. Відповідно до ст. 43 Конституції України, використання примусової праці забороняється. Заборонений будь-який вплив на особу шляхом примусу з метою примусити її виконувати роботу, в тому числі: для покращення трудової дисципліни; для покарання, наприклад, за участь у страйку; для покращення виробничих показників та потреб економічного розвитку; як міра дискримінації за віросповідання, расовою, соціальною, національною та іншими ознаками» [4, с. 39].

Принцип заборони примусової праці передбачається також нормами Кодексу законів про працю України. Так, відповідно до ст. 31 КЗпП України, роботодавець не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором [5]. Частина 1 ст. 32 КЗпП України передбачає, що переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом з підприємством, установою, організацією, допускається тільки за згодою працівника, за винятком випадків, передбачених у статті 33 цього Кодексу та в інших випадках, передбачених законодавством [5].

Норму, що певним чином відповідає останній наведеній нормі КЗпП України, закріплено і у спеціальному законодавстві у сфері

проходження служби у Державному бюро розслідувань. Так, відповідно до ч. 2 ст. 14-3 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», особи рядового і начальницького складу можуть бути переведені у системі Державного бюро розслідувань, у тому числі з територіального управління до центрального апарату Державного бюро розслідувань, за їхньою згодою без обов'язкового проведення конкурсу на іншу нижчу або рівнозначну вакантну або тимчасово вакантну посаду, за умови їх відповідності кваліфікаційним вимогам та критеріям професійної придатності для відповідної посади [6].

Вважаю, що існує доцільність закріпити у ст. 14-3 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» норму, яка б відповідала нормі ст. 31 КЗпП України, а саме: «Керівник не має права вимагати від особи рядового і начальницького складу виконання обов'язків, не передбачених контрактом та посадовою інструкцією».

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Укр. рад. енцикл., 1974. 776 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
3. Мельник К. Ю. Трудове право України : підручник. Харків : Діса плюс, 2014. 472 с.
4. Трудове право України : навчальний посібник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 564 с.
5. Кодекс законів про працю України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08?find=1&text=призуп#n817 (дата звернення: 18.04.2025).
6. Про Державне бюро розслідувань : закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19?find=1&text=чесніст#n148 (дата звернення: 18.04.2025).

Калиновський Р.М.,
аспірант кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ ІЗ СІМЕЙНИМИ ОБОВ'ЯЗКАМИ

Забезпечення прав і свобод громадян є головним завданням соціальної держави. Особливу увагу заслуговує категорія осіб з сімейними обов'язками — тих, хто поєднує трудову діяльність з доглядом за дітьми, непрацездатними родичами чи іншими членами сім'ї. Ці особи часто опиняються в уразливому становищі, що потребує ефективних механізмів державної підтримки.

Правовий статус цих осіб визначається низкою нормативно-правових актів, зокрема Конституцією України, Кодексом законів про працю України, Законом України «Про відпустки», Сімейним кодексом України.

Трудове законодавство України передбачає пільги та гарантії для осіб з сімейними обов'язками, спрямовані на створення умов, що дозволяють поєднувати професійну діяльність із сімейними функціями. Ці норми мають на меті забезпечити рівність прав на працю та недопущення дискримінації таких осіб на ринку праці.

Важливою гарантією забезпечення прав осіб із сімейними обов'язками є гарантування рівних прав та можливостей у сфері праці незалежно від сімейного статусу, статі, віку, стану здоров'я чи

наявності дітей. Це закріплено в Конституції України, Кодексі законів про працю та Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Одним із ключових трудових прав осіб з сімейними обов'язками є встановлення умов трудового договору, які б допомогли краще поєднувати виконання трудових обов'язків із сімейними обов'язками.

Відповідно до Кодексу законів про працю України, особи, які мають дітей або доглядають за непрацездатними членами сім'ї, користуються рядом трудових гарантій:

Право на неповний робочий час, який встановлюється роботодавцем в обов'язковому порядку на прохання жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, або батька, який виховує дитину без матері. У той же час, пріоритетне право на такий робочий час має мати, бо батько може його використати лише у тому випадку, якщо виховує дитину без матері, що на нашу думку є дискримінаційним стосовно як жінок так і чоловіків.

Натомість у Швеції передбачено скорочення робочого дня до 25% для батьків дітей до 8 років.

Осіб, які мають дітей віком до трьох років (а в деяких випадках — до чотирнадцяти років) або дітей з інвалідністю забороняється залучати до понаднормових робіт, роботи у вихідні, святкові дні та у нічний час.

Жінкам, які мають дитину віком до 1,5 року, передбачено додаткові оплачувані перерви для годування дитини кожні три години. На практиці жінці складно реалізувати таке право, тому

вона просто може використовувати таку перерву в сумі в кінці, або на початку робочого дня. Тобто скоротити робочий день на відповідну кількість робочого часу. У той же час практичніше було б реалізувати програму Міністерства соціальної політики України про дитячі кімнати в установах та організаціях для забезпечення можливості тимчасового перебування дітей працівників та відвідувачів установи / організації (без супроводу батьків / законних представників або за їх присутності в разі потреби) із організацією дозвілля. Основною метою діяльності дитячої кімнати є створення умов для поєднання працівниками та відвідувачами установ/організацій своїх професійних і сімейних обов'язків.

Однак на практиці такі кімнати не створюються, бо це потребує додаткового фінансування за рахунок роботодавця, а також наявності відповідних спеціалістів. Тому при реалізації такої програми можна запровадити співфінансування держави і роботодавця для облаштування таких кімнат, або передбачити відповідні компенсації для роботодавця. Також створення таких кімнат можна передбачити в колективному договорі, що стимулюватиме роботодавців для реалізації зазначеної програми.

Важливою гарантією поєднання виконання трудових і сімейних обов'язків є можливість працювати особам із сімейними обов'язками на умовах дистанційної чи надомної роботи. Ст.60-1 і 60-2 передбачають право вагітних жінок, працівників, які мають дитину віком до трьох років або здійснюють догляд за дитиною відповідно до медичного висновку до досягнення нею шестирічного віку, працівників, які мають двох або більше дітей віком до 15 років або дитину з інвалідністю, батьків осіб з

інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, а також осіб, які взяли під опіку дитину або особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи працювати на умовах дистанційної роботи чи надомної роботи, якщо це можливо, зважаючи на виконувану роботу, та роботодавець має для цього відповідні ресурси та засоби. Натомість у Німеччині та Швеції роботодавець зобов'язаний розглянути можливість запровадження для осіб із сімейними обов'язками дистанційної чи надомної роботи. Його відмова може бути оскаржена у встановленому порядку. У Швеції також передбачаються державні програми співфінансування гнучкої зайнятості та компенсації при працевлаштуванні батьків.

Ці трудові гарантії є важливими інструментами соціального захисту осіб із сімейними обов'язками, однак на практиці їх реалізація часто ускладнюється відсутністю належного контролю, недобросовісністю роботодавців або недостатнім рівнем правової обізнаності працівників, а також відсутністю механізму відповідного фінансування.

Середа О.Г.,
докторка юридичних наук, професорка
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого
e-mail: osereda3@gmail.com

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуалізація проблеми соціального захисту значно загострилася із військовою агресією по відношенню до нашої

держави, а проблеми у сфері соціального захисту значно зросли. І це пов'язано не тільки з економічними проблемами в Україні, а й з тим, що соцільного захисту стало потребувати все більше осіб, серед яких ключове місце займають власне самі військовослужбовці, учасники бойових дій.

Погодимося із думкою Сахній А. В., яка зазначає, що «поява нових загроз національній безпеці Україні у 2014 році, що значно загострились у лютому 2022 року, обумовили внесення значних змін у нормативно-правову базу, внаслідок чого відбулась еволюція змісту військової служби. Зокрема, набуття військовою службою характерної риси – особливої важливості та значення для держави; інтеграція принципу гендерної рівності під час проходження військової служби посилила роль військовослужбовця-жінки; виникнення та законодавче закріплення інституту проходження військової служби в Україні особами без громадянства та іноземцями» [1, с. 375]. Разом із тим найбільш болючим питанням усе ж залишається соціальний захист військовослужбовців, які, як стверджує В. І. Савицький, потребують уваги, і допомоги, і захисту. Вчений зазначає: «у наш час, коли соціальна напруженість не спадає, коли не покращується матеріальний стан армійців, коли для багатьох зникає житейська перспектива, коли багато-хто стоїть перед болючим питанням – а що далі? Значно загострилися соціальні проблеми членів родин військовиків, також громадян, що звільнені з військової служби. Необхідність вирішення соціальних проблем різних категорій потребуючих – військовослужбовців та, безумовно, всіх, кого певним чином чіпає військова служба,

обумовлює розвиток та вдосконалення розгалуженої системи соціальної роботи» [2, с. 1].

Звичайно, що питання підвищення рівня соціального захисту військовослужбовців, учасників бойових дій стоїть наразі чи не на найпершому місці в нашому суспільстві. І одним із ключових чинників такого соціального захисту є розроблення та впровадження гарантій працевлаштування згаданих осіб.

Станом на початок 2025 року в Україні налічувалось близько мільйона осіб, що мали статус учасників бойових дій. Звісно, що до кінця війни їхня чисельність стане ще більшою. І всі ці люди потребуватимуть термінової та ефективної реінтеграції в суспільство. Причому процес забезпечення їх роботою буде одним із головних чинників для повноцінного повернення цих людей у соціум.

На сьогодні в Україні більш-менш законодавчо врегульоване лише питання працевлаштування інвалідів. Що ж стосується колишніх військовослужбовців, яким пощастить повернутися з війни без каліцтв, то їх закон поки що ніяк не захищає. Формально, відповідно до п.8 ч.1 ст. 14 Закону України “Про зайнятість населення” учасники бойових дій мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню [3]. Але, водночас, уже з кінця 2022 року скасовано так звану трудову квоту для працевлаштування осіб із додатковими гарантіями, у тому числі і учасникам бойових дій. Тож ані виконувати квоту, ані звітувати про це роботодавці не зобов’язані.

З огляду на зазначене, на особливу увагу заслуговує Законопроєкт №13180 "Про внесення змін до деяких законів

України щодо сприяння працевлаштуванню учасників бойових дій та забезпечення їх економічної самостійності" [3], який, по суті, запроваджує гарантії для працевлаштування ветеранів війни, аналогічні до тих, що передбачені для осіб з інвалідністю.

Проєкт передбачає, що для всіх роботодавців, які мають у наймі понад 8 осіб, буде встановлена 5-відсоткова квота на працевлаштування УБД. Під час війни та упродовж року після її завершення ця квота становитиме 2%. Квота буде вважатися дотриманою, якщо всі працевлаштовані ветерани отримуватимуть офіційну зарплату, не меншу за мінімальну.

Звичайно, що питання підвищення рівня соціального захисту військовослужбовців стоїть наразі чи не на найпершому місці в нашому суспільстві. Сьогодні у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії до України певна активна політика в напрямку підвищення рівня соціального захисту військовослужбовців, ветеранів війни, учасників бойових дій уже здійснюється, процеси розвитку соціального захисту активізуються. Ураховуючи низку вищенаведених факторів можемо констатувати одне – держава на загальнонаціональному рівні має забезпечити належний рівень соціального захисту та передбачити гарантії працевлаштування кожного військовослужбовця. Покращення соціального захисту, посилення захисту трудових відносин військовослужбовців має здійснюватися за різноманітними напрямками, серед яких важливе місце займає подальша законотворча діяльність.

Список використаних джерел:

3. Сахній А. В. Правовий аналіз еволюції поняття та змісту військової служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 374–378.

4. Савицький В. І. Особливості військової соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/765a8efe-8af6-4fd8-adf4-40c12e7696f0/content (дата звернення 20.04.2025).
5. Про зайнятість населення: Закон України від 05.06.2012 р. № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text (дата звернення 20.04.2025).
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння працевлаштуванню учасників бойових дій та забезпечення їх економічної самостійності: проєкт ЗаконуУкраїни від 17.04.2025 № 13180. URL https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56211 (дата звернення 20.04.2025).

Яковець І.С.,
керівник центру правового забезпечення
науки та технологій НДІ інтелектуальної власності
НАПрН України,
д.ю.н., старший науковий співробітник

ПРОСТИТУЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Нині чинна стаття 181-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за «заняття проституцією». Ніби все зрозуміло, але є кілька але.

По-перше, що таке взагалі адміністративна відповідальність і який в ній сенс?

Держава встановлює адміністративну відповідальність як інструмент превенції, виховання правосвідомості та забезпечення публічного порядку, не вдаючись одразу до суворого кримінального покарання. Адміністративна відповідальність — це одна з форм

юридичної відповідальності, яка застосовується до осіб, що вчинили правопорушення, менш небезпечні, ніж кримінальні. Вона діє через систему адміністративних стягнень (штрафів, попереджень, конфіскації, арешту тощо).

Адміністративна відповідальність запроваджується для того, щоб регулювати поведінку в публічній сфері (тобто, тій, де держава виконує контрольні або наглядові функції: безпека дорожнього руху, благоустрій, міграція, охорона довкілля, громадський порядок). Діяння в цих сферах потребують швидкого реагування без складних процедур кримінального переслідування. Також метою є запобігання правопорушенням, оскільки система штрафів та адміністративних санкцій має стимулювати дотримання правил. Також це робиться з метою захисту інтересів держави, громади, окремих громадян, оскільки саме адміністративні санкції мають захищати суспільство від шкоди, яка не є злочинною, але все одно порушує права чи створює ризики.

По-друге, давайте спробуємо визначити, яка ж шкода чи ризики від заняття проституцією? У цьому контексті зазвичай говорять про таке:

Проституція — загроза здоров'ю. Але, у країнах, де проституція легалізована та регулюється державою (Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія), працівниці/ки секс-індустрії проходять регулярні медичні огляди, мають доступ до безкоштовних засобів захисту та медичних послуг. Це знижує, а не підвищує рівень захворювань.

Проституція — це завжди примус і експлуатація, навіть тоді, коли людина займається нею ніби добровільно. Разом із тим, існує чимало прикладів, коли дорослі, психічно здорові особи свідомо

обирають цю діяльність як спосіб заробітку. Примус і торгівля людьми — кримінальні правопорушення, незалежно від того, чи легальна проституція. Тобто потрібно переслідувати експлуатацію, а не сам факт надання послуг.

Проституція стигматизує і руйнує соціальну інтеграцію. Однак стигматизація виникає саме через нелегальний статус цієї діяльності. Легалізація призводить до визнання, професійного захисту, утворення профспілок, а також змін у суспільному ставленні, як це сталося, приміром, у деяких скандинавських країнах.

Проституція призводить до криміналізації середовища. Проте саме заборона і відсутність законодавчого регулювання призводять до тіньових схем, корупції, рекету. Держава втрачає контроль і податкові надходження, а люди, які надають послуги, — правовий захист. Навпаки, легалізація зменшує тиск злочинного середовища, переводячи діяльність у законне поле.

І крайній аргумент - проституція порушує громадський порядок. Але ж ми усі розуміємо, що порушення порядку можливі лише за відсутності правил. Якщо діяльність здійснюється в спеціально визначених місцях, за чіткими правилами, вона не впливає на життя громадян і навіть зменшує кількість вуличної проституції та супутніх правопорушень.

Тому я переконана, що ризики проституції залежать не від її природи, а від того, наскільки держава ефективно регулює цю сферу. Ігнорування або заборона без супровідної соціальної політики лише посилює проблему. А от регульований і захищений формат дозволяє зменшити шкоду та підвищити безпеку як для працівників, так і для суспільства.

Тим паче, давайте згадаємо, скільки тисячоліть йде боротьба з проституцією як явищем. І які результати? Вона зникла? То може варто припинити намагатися подолати те, що існує століттями, та нарешті замість переслідування зайнятися впорядкуванням цих процесів?

Тому на моє переконання, норми про відповідальність за заняття проституцією давно втратили як запобіжний вплив, так і значення в демократичному суспільстві. А їх результатом стає лише формування корупційної складової та зайве навантаження на правоохоронні і судові органи.

За які ж дії у нас притягують людей до відповідальності? Як розуміти законодавче формулювання «заняття проституцією»? Які дії підлягають відповідальності?

Насправді, це дуже гарне питання. Але одразу скажу – я не дам на нього відповідь. І ніхто не дасть, якби це дивно не звучало.

Ми всі ніби знаємо, що таке проституція, але спробуйте поставити це питання людям різних професій – і ви отримаєте різні відповіді.

Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення містить загальну вказівку на відповідальність за «заняття проституцію», проте не визначає, які дії в це поняття входять. Якщо сказати простими словами – не встановлено в законі, що таке займатися проституцію.

А це дуже важливо насправді, оскільки наведена прогалина виключає можливість єдиного тлумачення діянь, які охоплюються поняттям «заняття проституцією», що, у свою чергу, є грубим порушенням принципу юридичної визначеності при формулюванні відповідних заборон.

Понятійний апарат будь-якого нормативного акта повинен відповідати певним вимогам. Зокрема, він має бути чітким та зрозумілим. Термінологічний апарат буде чітким, якщо зміст кожного терміну випливатиме із самого закону без будь-якого додаткового тлумачення. Тобто такий апарат в ідеалі повинен бути самодостатнім, для з'ясування змісту його складових не потрібно було б звертатися до інших джерел, окрім самого цього закону.

Європейський Суд з прав людини в рішенні у справі «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства» роз'яснив, що поняття закону охоплює як писане, так і неписане право, яке мусить бути доступним та передбачуваним. ЄСПЛ висуває такі основні вимоги до якості «закону», які забезпечують його правову визначеність: 1) доступність «закону»; 2) визначеність, конкретність його приписів; 3) передбачуваність «закону».

У рішенні в справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» зазначено: норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована достатньо чітко, що дозволяє особі співвідносити з нею свою поведінку. Кожен громадянин, відповідно до обставин, має орієнтуватися в тому, яка саме правова норма застосовується у конкретному випадку, та мати змогу, користуючись за потреби допомогою компетентних радників, передбачати у розумних межах, виходячи із заданих обставин, які наслідки може мати конкретний вчинок.

У рішенні «S.W. проти Сполученого Королівства» вказано, що будь-який злочин має бути чітко визначений у законі, при цьому необхідно, аби кожен міг зрозуміти з тексту відповідної статті, а якщо

потрібно – за допомогою судового тлумачення, за яку дію або бездіяльність передбачено кримінальну відповідальність.

Отже я, як і будь-який інший громадянин, відповідно до обставин, маю орієнтуватися в тому, яка саме правова норма застосовується у конкретному випадку, та мати змогу, користуючись за потреби допомогою компетентних радників, передбачати у розумних межах, виходячи із заданих обставин, які наслідки може мати конкретний вчинок.

Тобто, подивившись закон, судову практику разом з юристом, я маю розуміти, чого не можу робити і яка буде відповідальність.

А що ж у нас з заняттям проституцією? Як я вже наголошувала. Закон не дає визначення цьому поняттю.

Так само аналіз чинної судової практики також свідчить про відсутність у визначеності підходів до розуміння понять «заняття проституцією» та «проституція».

Якщо подивитися наукову літературу, то і в ній нараховуються понад 30 (!) визначення поняття «проституція». Наведу для прикладу лише кілька з них.

Проституція – це залучення до безладних статевих відносин інших осіб, окрім подружжя, в обмін на негайну оплату грошима чи іншими цінними речами.

Проституція – це здійснення статевих актів за винагороду; проституція – це надання жінкою свого тіла за винагороду особам, які шукають задоволення статевого бажання.

Проституція – це сфера знеособлених емоційно, позашлюбних, безладних, здійснюваних за плату статевих стосунків; проституція є

діянням, що практикується будь-якою особою (зазвичай, жінкою) з використанням власного тіла для статевих стосунків з метою заробітку.

Проституція - форма позашлюбних сексуальних стосунків, які не ґрунтуються на особистій симпатії або чуттєвій потребі, при цьому для однієї зі сторін важливим стимулом є заробіток. До речі. Останнє визначення цілком може бути застосоване і до випадків, якщо жінки підшукують собі одного постійного спонсора («папіка / таточка»), який в обмін на послуги інтимного характеру буде їх утримувати, у тому числі платити за оренду квартири, речі і т.п. Таким чином, мають місце статеві зносини з одним чоловіком за обумовлену винагороду.

Проституція – це певна форму позашлюбних статевих відносин, які відрізняються тим, що індивідуум, вступаючи на шлях проституції, постійно, безперечно і привселюдно, віддається, більш-менш не перебираючи, невизначеній кількості осіб.

І наведеним визначення проституції не вичерпується.

Інколи проституцію тісно пов’язують з вчиненням розпусних дій. Але ж які дії належать до розпусних – також достеменно невідомо. Наведу тезу з одного з судових рішень, яке поставило навіть мене в тупик.

Так, суд зазначив, що особа вчинила певні дії, «ігноруючи вимоги суспільної моралі, відповідно до яких задоволення статевих потреб повинне здійснюватися без прояву розпусти, безладних статевих контактів і проституції».

Спробуйте самі собі відповісти на питання – а це як? Що не можна робити в ліжку, щоб виключити прояви розпусти? яким чином задовольняти статеві потреби, щоб в них проявів розпусти не вгледіли? Ну щоб вже точно кожен сексуальний контакт відповідав нормам

суспільної моралі (цікаво, що то таке за явище - суспільна мораль?) Мені, особисто, навіть уявити це складно. Ну і які ж статеві відносини вважають не безладними? Понеділок-середа-п'ятниця? чи вівторок-четвер? неділя - вихідний? Можна посміятися з таких тверджень. Але насправді це не смішно. Бо ми усі маємо знати і розуміти правила. Якщо вони ен чіткі і незрозумілі – ми не можемо гарантувати їх дотримання.

Тому я знову повторю питання – що ж таке є проституція? Науці та судовій практиці це, як бачимо, достеменно невідомо.

Саме через це в ряді країн є сталою практика, за якою суди виносять виправдовувальні вироки через те, що, приміром, «законодавство не містить тлумачення поняття «проституція».

До речі, в Україні також почала з'являтися така позитивна практика. У ряді випадків суди таки правильно підходять до застосування чинних правових норм і скасовують рішення про притягнення до відповідальності за статтею 181-1 КУпАП України з таких підстав: «Відповідно до ч.1, ч.2 ст. 77 Кодексу адміністративного судочинства України кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, встановленихстаттею 78 цього Кодексу. В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб`єкта владних повноважень обов`язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача. Як вбачається з оскаржуваної постанови, позивачу ставиться у провину вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.181-1 КУпАП, диспозицією передбачено відповідальність за заняття проституцією. Водночас, чинним українським законодавством не

визначено поняття «проституція» та які саме дії слід розуміти як заняття проституцією».

І такий підхід є прогресивним. Хоча насправді вирішити ситуацію могло б лише скасування відповідальності за такі невизначені дії. А в перспективі – легалізація проституції, а точніше – такої форми секс-праці.

Нестерович О. С.,
проректор з навчально-виховної роботи
та соціального розвитку,
доктор філософії з права, доцент
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
e-mail: alnestr@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-7697-6750

ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У СФЕРІ СПОРТУ

Світова спортивна індустрія перетворилася на багатомільярдне підприємство, що охоплює професійні ліги, аматорські організації, олімпійські федерації та наукові установи. З розвитком індустрії зростає і складність її правових та організаційних структур. У цьому контексті статус і захист тих, хто працює у спортивному секторі, особливо спортсменів, тренерів, медичного та адміністративного персоналу, стає предметом дедалі більшого правового, етичного та наукового інтересу.

Незважаючи на їхню центральну роль в успіху спортивних організацій, багато працівників у сфері спорту працюють у правовій «сірій зоні». Це особливо очевидно у випадку

професійних спортсменів та студентів-спортсменів, чий трудовий статус часто є незрозумілим або оспорюваним. У багатьох юрисдикціях спортсмени формально не визнаються «найманими працівниками», що позбавляє їх основних трудових гарантій, таких як справедлива заробітна плата, регламентований робочий час, соціальне страхування, право на об'єднання в профспілки та доступ до механізмів вирішення спорів. Відсутність чіткої класифікації призводить до значних відмінностей у ставленні до працівників спортивної індустрії порівняно з працівниками інших секторів.

Проблема ще більше ускладнюється транснаціональним характером спорту. Спортсмени часто змагаються за кордоном, працюють на міжнародні організації або підписують контракти в країнах з дуже різним трудовим законодавством. Як наслідок, захист прав працівників у спорті стає не лише внутрішньодержавним правовим питанням, але й предметом міжнародного занепокоєння. Такі організації, як Міжнародна організація праці та Європейська комісія, почали заповнювати ці прогалини, просуваючи політику, спрямовану на приведення трудових практик у спорті у відповідність до універсальних стандартів прав людини та зайнятості.

Аналізуючи практику різних країн, ми доходимо до висновку, що все ж таки у спортивному секторі центральною правовою проблемою є невизначеність трудового статусу спортсменів і спортивних працівників. Хоча багато спортсменів виконують обов'язки, подібні до обов'язків найманих працівників, включаючи регулярні тренування, виконання зобов'язань та дотримання правил команди, вони часто не класифікуються як наймані

працівники, особливо в елітних сегментах або сегменті спортсменів-студентів. Наслідками цієї проблеми є:

1) відсутність доступу до соціальних виплат (наприклад, медичне страхування, пенсії);

2) обмежений захист трудовим законодавством (наприклад, від дискримінації або несправедливого звільнення).

Так, у Сполучених Штатах Америки студентам-спортсменам історично відмовлено в статусі працівника згідно з Національним законом про трудові відносини.

Однак відбуваються певні соціальні зміни. Національна рада з трудових відносин (NLRB) постановила, що деякі студенти-спортсмени приватних університетів можуть вважатися працівниками, що дозволяє їм об'єднуватися в профспілки [2].

У Франції професійні спортсмени, які працюють за контрактом з клубами, офіційно визнані працівниками. Вони користуються всіма трудовими правами, включаючи соціальний захист, профспілкове представництво та колективні переговори [3].

У Канаді професійні та напівпрофесійні спортсмени підпадають під дію провінційного трудового законодавства. Такі організації, як AthletesCAN, виступають за більшу прозорість контрактів та захист трудових прав [4].

В Україні основним законодавчим актом, що регулює сферу фізичної культури і спорту, є Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [5]. Цей закон встановлює загальні принципи організації та розвитку спортивної діяльності, включаючи права та обов'язки спортсменів, тренерів та спортивних організацій. Однак йому бракує конкретних положень, що стосуються трудових прав і

гарантій для працівників сфери спорту, що призводить до невизначеності їхнього правового статусу та захисту.

Крім того, Кодекс законів про працю України передбачає загальні трудові гарантії, які застосовуються до всіх працівників, у тому числі й у спортивному секторі. Ці положення охоплюють такі аспекти, як робочий час, періоди відпочинку та компенсація за понаднормову роботу. Однак застосування цих положень до спортивних працівників може бути складним через унікальний характер трудових договорів у спорті та різний статус спортсменів (наприклад, аматорів і професіоналів).

Таким чином, правове регулювання прав спортивних працівників суттєво відрізняється в різних країнах, що призводить до нерівного ставлення до спортсменів. У той час як деякі країни, такі як Франція, забезпечують всебічний захист, інші, як США, залишаються втягнутими в дебати щодо статусу спортсменів. Міжнародні організації, такі як МОП, виступають за уніфіковані стандарти захисту трудових прав у спорті на глобальному рівні.

На жаль, в Україні гарантії прав працівників у сфері спорту не характеризуються особливостями, що зумовлено унікальністю спортивної сфери. Це можна визначити як бар'єр для зростання та професіоналізації спорту в країні. Саме тому це питання потребує детального наукового вивчення та нормативного врегулювання.

Список використаних джерел:

1. *Elite Athletes and Worker Status*, Industrial Law Journal, 2024. URL: https://academic.oup.com/ilj/advance-article/doi/10.1093/indlaw/dwae025/7733056?utm_

2. *The Student-Athlete-Employee*, Fordham Law Review, 2024. URL: https://fordhamlawreview.org/wp-content/uploads/2024/10/Vol.-93_Nov_11_Fiedler-737-778.pdf?utm_

3. Mentioned in *ILO Report: Professional Athletes and Fundamental Principles and Rights at Work*, 2024. URL: https://www.ilo.org/publications/professional-athletes-and-fundamental-principles-and-rights-work?utm_
4. *Contract Basics for Athletes*, AthletesCAN. URL: https://athletescan.ca/contract-basics-for-athletes/?utm_
5. Про фізичну культуру і спорт: закон України від 24.12.1993 № 3808-XII URL: https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/941/8/2353892/

Любомира МЕЛЕХ,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Ольга ПАВЛІВ,
здобувачка вищої освіти 2 курсу
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Бойові дії, обстріли та окупація посилюють психологічну вразливість населення. Повномасштабна війна внесла свої корективи у тему психології. Згідно з оцінками фахівців МОЗ, приблизно 50% населення України потребують психологічної допомоги, частина з яких мають психічні розлади середньої чи тяжкої форми. За даними ВООЗ, близько мільярда людей у світі мають психічні розлади. [1], [4]. У протидію цьому 15 січня Верховна Рада прийняла новий закон №12030, який регулює

систему охорони психічного здоров'я в Україні. Законопроєкт розроблено Комітетом з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування у співпраці з Координаційним центром КМУ за участі провідних експертів та за підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я (WHO).

Ініціаторкою законопроєкту є народна депутатка Лада Булах, яка зробила важливий внесок у розвиток ментального здоров'я українців, адже даний закон вперше регулює визначення таких термінів, як: «психічне здоров'я», «надавач послуг у сфері психічного здоров'я» та «послуга у сфері психічного здоров'я». Законопроєкт створений задля просвіти громадян у сфері ментального здоров'я та впровадження механізмів для ефективного регулювання сфери психічного здоров'я. Серед основних нововведень: створення Національної комісії з питань психічного здоров'я при Кабінеті Міністрів, запровадження нагляду та сертифікації фахівців, формування самоврядних організацій для підготовки спеціалістів. Ст. 1 Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в України» визначає охорону психічного здоров'я як комплекс заходів, спрямованих на збереження та відновлення психічних функцій, запобігання психічним розладам і пов'язаним проблемам, підтримання оптимальної працездатності, соціальної активності та психологічного благополуччя людини [3]. Голова комітету з питань здоров'я нації, медичної допомоги та страхування Верховної Ради України Михайло Радуцький припускає, що початком розробки нового законопроєкту стали наступні чинники:

1. Невідповідність законодавства сучасності та європейським стандартам.

2. Усунення застарілих тверджень про психологічну допомогу [1].

Закон враховує у собі міжнародний досвід та включає напрацювання Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», ініційованої першою леді України Оленою Зеленською. Директор Вінницької обласної психоневрологічної лікарні, наголошує на необхідності комплексного підходу до ментального здоров'я. Однією з таких є «Ти як?», яка об'єднує лікарів, соцслужби та громадські організації. В умовах війни такі програми стають особливо важливими [4]. Закон передбачає інтеграцію ментального здоров'я у різні сфери, такі як охорона здоров'я, освіта, соціальний захист. Такий підхід спрямований на стрімкий розвиток захисту психічного здоров'я та на швидке виявлення та надання допомоги особам із психічними розладами. Такі дії з великою вірогідністю можуть призвести до зниження рівня депресії, тривожності, суїцидів. В Україні працюють гарячі лінії, які надають психологічну допомогу анонімно та конфіденційно. Наступним кроком для зменшення рівня депресії буде впровадження національної стратегії запобігання самогубствам, у якій об'єднаються зацікавлені сторони [5, с.41]

Військовослужбовці, ветерани, учасники бойових дій та звільнені з полону стикаються з такими найпоширенішими ментальними проблемами, як: посттравматичний стресовий розлад, депресивні та тривожні розлади, що можуть значно ускладнювати їхнє відновлення в цивільному житті. Однак вплив війни на

ментальне здоров'я також стосується й цивільного населення, яке пережило обстріли, окупацію, вимушене переміщення, втрату близьких.. Особливо вразливими є внутрішньо переміщені особи, сім'ї військовослужбовців, медичні працівники, волонтери, рятувальники та діти. Вони також часто стикаються з депресією, підвищеним рівнем тривожності, психосоматичними розладами.

Новий закон передбачає створення та розвиток спеціалізованих програм підтримки для військовослужбовці та цивільного населення, розвиток доступу до професійної психологічної допомоги, психосоціальної реабілітації та програм соціальної адаптації. Однією з ключових цілей є зниження рівня стигматизації психічних розладів, підвищення обізнаності громадян щодо методів лікування та розширення сертифікованих надавачів послуг у сфері психічного здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Альона Павлюк. ВР ухвалила закон про систему охорони психічного здоров'я: що він передбачає. URL: https://life.pravda.com.ua/health/rada-uhvalila-zakon-pro-sistemu-ohoroni-psihichnogo-zdorov-ya-305902/index.amp
2. Катерина Саєнко. Зі змінами: Верховна Рада ухвалила законопроєкт про систему охорони психічного здоров'я. URL: https://suspilne.media/amp/930231-zi-zminami-verhovna-rada-uhvalila-zakonoproekt-pro-sistemu-ohoroni-psihicnogo-zdorova/
3. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні: Закон України від 15 січня 2025 року № 4223-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-IX#Text
4. Віталій Бордарєв. 50% населення потребує підтримки: як війна впливає на ментальне здоров'я. URL: https://suspilne.media/amp/vinnytsia/857807-50-naselenna-potrebue-pidtrimki-ak-vijna-vplivae-na-mentalne-zdorova/
5. Координаційний центр з психічного здоров'я при Кабінеті Міністрів України. Система у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні. 2024, 161с. URL:

https://howareu.com/storage/app/media/Posibnuki/2024-06-06%20ЦМ%20версія%202.0.pdf

СЕКЦІЯ 8. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ У ПРИВАТНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Дума О. О.,
канд. юрид. наук., старший викладач
кафедри права та європейської інтеграції
Державний біотехнологічний університет
e-mail: lek759@ukr.net

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ В КОРПОРАТИВНИХ ЛОКАЛЬНИХ АКТАХ

Конституція України 1996 р. у ст. 43 проголосила: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується». Право на працю належить до групи соціально-економічних прав і має комплексний характер. Слушною є думка В. В. Китайгородської про те, що «…право на працю є економічним правом, оскільки потреби людини здобувати засоби до існування можна реалізувати лише за умови здійснення права на працю. Здійснення права на працю полягає в адекватності оплати праці трудовим затратам з одного боку, а з другого – оплата праці повинна забезпечувати людині гідне існування [1, с.163]. Право на працю також має і соціальний характер, який полягає у встановленні на державному рівні мінімальних соціальних стандартів і державних гарантій у сфері праці, які повинні дотримуватися роботодавцем і не можуть бути зменшені.

Реалізуючи конституційний принцип свободи праці, особи укладають трудовий договір (контракт), і між працівником та роботодавцем виникають трудові правовідносини. Слід зазначити, що в науці трудового права існує концепція предмета трудового права як сукупності індивідуальних і колективних трудових відносин. Так,

вчені визначають, що «…специфікою юридичного змісту колективних трудових відносин є те, що в їх рамках відбувається здійснення таких колективних трудових прав, як право працівників і роботодавців на свободу об'єднання, право працівників на участь в управлінні організацією, право працівників і роботодавців на колективні переговори і укладення колективних договорів..» [2, с. 18].

На сучасному етапі розвитку суспільства гармонізація економічної та соціальної політики залежить, перш-за все, від збалансування інтересів держави, власників, керівників та інших учасників корпоративних відносин, а ефективне корпоративне управління потребує врахування інтересів як керівників, так і трудового колективу.

У ч.2 ст.2 КЗпП України визначено, що працівники мають право на «…участь в управлінні підприємством, установою, організацією»; у ч. 9 ст.65 Господарського кодексу закріплено, що «рішення з соціально-економічних питань, що стосуються діяльності підприємства, виробляються і приймаються його органами управління за участі трудового колективу і уповноважених ним органів». В ст.1 Закону України від 1 липня 1993 р. "Про колективні договори (угоди)" вказано, що «колективний договір, угода укладаються…. з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів працівників та роботодавців». Отже, прийняття рішень з соціально-економічних питань повинно відбуватися за участю трудового колективу (уповноважених ним органів). Як слушно зазначає В.В. Жернаков, «І виробничі відносини як відносини по організації виробництва та праці, і соціально-економічні відносини, під якими тут розуміється забезпечення працею, її оплата та створення

належних соціально-побутових умов для працюючих знаходяться поруч з відносинами по безпосередньому виконанню праці — трудовими відносинами, а не усередині них [3, с.228].

В останні роки достатньо поширеною є практика прийняття різного роду «корпоративних правил поведінки» - це можуть бути як «Кодекси етичної поведінки», «Кодекси корпоративної етики», «Кодекси етики та поведінки» (наприклад, Кодекс корпоративної етики «Нафтогаз» [4], Кодекс корпоративної етики групи компаній Orion [5], Кодекс поведінки (етики) АТКБ «ПриватБанк» [6] тощо). Ці кодекси є локальними нормативно-правовими актами, тобто поширюються на всіх працівників підприємства, установи, організації та містять правила поведінки, що є обов'язковими для працівників.

Слід вказати, що дефініцій «кодекс етики», «кодекс етичної поведінки» тощо в законодавстві не існує. На думку фахівців, «етичний кодекс - це зведення моральних принципів, норм і правил поведінки особи або групи осіб, об'єднаних спільною метою або спільними рисами (спільна професія, рід занять, сфера діяльності, напрям бізнесу тощо). Етичні кодекси є стандартами, що описують загальну систему цінностей та етичних норм, яких мають дотримуватися керівники і працівники установ, компаній, підприємства. У кодексах також письмово формулюють етичні принципи відповідальності менеджменту (адміністрації, керівництва) щодо своїх співробітників» [7]. Етичні кодекси можуть мати різні назви і відрізнятися певною специфікою. Наприклад, «Кодекс професійної етики» містить специфічні етичні принципи та норми поведінки працівників в межах певної професії; «Кодекс

корпоративної етики» - містить загальні принципи та норми, які повинні дотримуватися працівники певної компанії (як в «середині» компанії, так і «зовні»- з партнерами, контрагентами та іншими зацікавленими сторонами). ««Кодекс ділової етики» - стосується передусім етики комерційних, фінансових і консалтингових компаній. Кодекс ділової етики є основою визначення етичних вимог саме у сфері приватного бізнесу. Він містить стандарти ведення ділових переговорів, зберігання комерційної та інсайдерської інформації, особливості поведінки фахівців обліку й аудиту під час здійснення професійної діяльності»» [7].

Проаналізувавши положення багатьох «кодексів поведінки», можна дійти висновку про те, що в них містяться різноманітні норми: і стосовно «професійної етики», і моральні норми, і правила поведінки з клієнтами, постачальниками тощо. Отже, свого роду «норми за всіма напрямками діяльності». Щодо суб'єктів та порядку прийняття: як правило, ці кодекси затверджуються одноособово керівником, без погодження або врахування думки трудового колективу.

На нашу думку, якщо в «корпоративних кодексах» містяться норми, що встановлюють обов'язки, які необхідно виконувати працівникам, то за їх невиконання (або неналежне виконання) працівника можна притягнути до дисциплінарної відповідальності (ст.147 КЗпП України – звільнити або оголосити догану). Це, в свою чергу, тягне негативні юридичні наслідки для працівника (як організаційного, так і майнового характеру). Крім цього, обов'язки працівників містяться в такому локальному нормативно-правовому акті, як правила внутрішнього розпорядку. Стаття 142 КЗпП (ч.1) визначає, що «трудовий розпорядок на підприємствах, в установах,

організаціях визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку, які затверджуються трудовими колективами за поданням роботодавця і виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) на основі типових правил». Таким чином, законодавцем встановлена участь трудового колективу у встановленні прав та обов'язків працівників на локальному рівні.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновки про те, що корпоративні норми, які включають обов'язки працівників, є норми з «соціально-економічних питань», а тому їх необхідно приймати за участю трудових колективів.

Список використаних джерел:

1.Китайгородська В.В. Поняття і зміст права людини на працю. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. Випуск 3(28) Том 1.С.161-165.

2. Чанишева Г.І. Поняття та суб'єкти колективних трудових правовідносин. Право та інновації. 2016. № 1 (13). С.17-22.

3.Жернаков В. Договірне регулювання соціально-трудових відносин. ВАПНУ. 2000. № 4. С.227-228.

4.Кодекс корпоративної етики групи компаній Orion. URL: https://www.orionpharma.com/globalassets/sustainability/documents/orion_code_of_conduct_uk_2023.pdf (дата звернення 25.03.2025).

5.Кодекс професійної етики та поведінки Інституту проектного менеджменту (PMI) URL: https://www.pmi.org/-/media/pmi/documents/public/pdf/ethics/pmi-code-of-ethics.pdf?rev=ef6b65fd2e2b446e9358c9eff2f7eacd&sc_lang_temp=uk-UA (дата звернення 25.03.2025).

6.Кодекс поведінки (етики) АТКБ «ПриватБанк». URL:https://static.privatbank.ua/files/Kodex_23062021.pdf (дата звернення 25.03.2025).

7. Компаєнс Що таке Кодекс корпоративної етики і для кого він необхідний? URL:https://biz.ligazakon.net/analitycs/224740_shcho-take-kodeks-etiki--dlya-kogo-vn-neobkhdniy (дата звернення: 09.03.2025).

Загороднюк В. А.,
студент 1-БЮз(3) Комунального закладу вищої освіти
«Барський
гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла
Грушевського»,
Науковий керівник: Юзько Тетяна Миколаївна,
доктор філософії, доцент
кафедри соціально-економічних дисциплін
e-mail: galtao@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДСТАВ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ЇХ ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Право власності є одним із ключових інститутів цивільного права, що регулює відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. Набуття права власності визначає юридичні підстави, за якими особа стає власником майна. Відповідно до законодавства, набуття власності може відбуватися у первинний або похідний спосіб. Первинні способи передбачають набуття права без участі попереднього власника (наприклад, створення нової речі, знахідка, набувальна давність), тоді як похідні способи пов'язані з передачею майна від однієї особи до іншої (купівля-продаж, спадкування, дарування).

Особливістю процесу набуття права власності є необхідність дотримання правових процедур та вимог, встановлених чинним законодавством. Наприклад, у випадку набувальної давності власник має довести, що він відкрито та добросовісно володів майном протягом визначеного періоду. Також набуття власності може бути обмежене певними правовими нормами, які стосуються державних та комунальних об'єктів. Це питання має важливе значення для правової системи, оскільки визначає правові механізми встановлення власності, її перехід та правомірність

набуття. Дослідження цього питання сприяє розумінню правових механізмів регулювання майнових відносин та гарантує правову визначеність для власників.

Відомий науковець Кушнерук Д. В. зазначив: «Істотне місце серед конституційних прав і свобод людини посідають економічні права, і найбільш важливе з них – право власності. Засади, на яких побудована ринкова економіка, тісно пов'язані з відносинами власності, й підстави набуття власності відіграють у цих відносинах далеко не останню роль» [Кушнерук, с. 24].

Як і будь-яке суб'єктивне цивільне право, право власності виникає за наявності певних юридичних фактів, передбачених Цивільним кодексом України. У статтях 328-330 Цивільного кодексу України (Цивільний кодекс України – далі ЦК України) визначено основні засади набуття права власності [ЦК]. Зокрема, частина 2 статті 328 ЦК встановлює загальну презумпцію правомірності набуття права власності, тобто вважається, що право власності набуте законно, якщо не доведено інше. Однак суд може визнати його незаконним, якщо є відповідні юридичні підстави, наприклад, коли право власності набуте внаслідок правочину, що був визнаний недійсним.

Стаття 330 ЦК містить положення щодо захисту прав добросовісного набувача [ЦК]. Відповідно до цієї норми, якщо майно було відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач може зберегти право власності, якщо майно не підлягає витребуванню відповідно до статті 388 ЦК. Ця стаття передбачає, що власник має право вимагати повернення майна від добросовісного набувача лише у випадках, якщо воно було

втрачене, викрадене або вибуло з його володіння без його згоди. Якщо ж майно було отримане за відплатним договором і не підпадає під вищезазначені випадки, витребування неможливе, і добросовісний набувач стає законним власником [ЦК].

Підставами виникнення права власності є юридичні факти, з якими закон пов'язує набуття майнових прав. Частина 1 статті 328 ЦК зазначає, що такими підставами можуть бути будь-які законні дії чи обставини, зокрема події (наприклад, смерть спадкодавця), договори (купівля-продаж), юридичні вчинки (знахідка скарбу), цивільні стани (перебування у шлюбі) та юридичні сукупності (заповіт у поєднанні зі смертю спадкодавця) [ЦК].

Автори підручника Цивільне право за загальною редакцією О. С. Сліпеченка вважають: «Підстави набуття права власності – це юридичні факти, з якими закон пов'язує виникнення права власності у особи. Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не випливає із закону або незаконність набуття права власності чи необґрунтованість активів, які перебувають у власності, не встановлені судом» [Підр. Сліпченко, с. 209].

Ці підстави часто називають «способами набуття права власності», які поділяються на первинні та похідні. Одні науковці вважають критерієм поділу волю сторін, тоді як інші орієнтуються на правонаступництво. Прихильники першого підходу визначають первинні способи як такі, що не залежать від волі інших осіб, а похідні – як ті, що виникають унаслідок передачі права попереднім власником. Прихильники концепції правонаступництва розглядають первинні способи як такі, що не передбачають

правонаступництва, тоді як похідні базуються на передачі прав від одного суб'єкта до іншого.

Поділ способів набуття права власності на первинні та похідні має важливе практичне значення, оскільки від цього залежить характер можливих претензій до власника. Так, якщо власність набута похідним способом, її правомірність може оскаржуватися не лише щодо власника, а й щодо осіб, які передали йому майно. Натомість при первинному набутті право власності може бути оскаржене лише стосовно самого власника. Крім того, як зазначає О. В. Дзера, значущим є також поділ підстав набуття права власності на універсальні (загальні) та спеціальні [Дзера].

У цивілістичній науці прийнято класифікувати підстави (способи) набуття права власності на первинні та похідні. Для такого розподілу використовуються два основні підходи: за критерієм волі та за критерієм правонаступництва. Якщо застосовувати критерій волі, то до первинних способів набуття права власності відносяться ті, за яких право виникає незалежно від волі попередніх власників або навіть усупереч їм. Натомість до похідних належать ті, що ґрунтуються на волевиявленні попереднього власника, наприклад, укладення договорів чи спадкування за заповітом. Згідно з цим критерієм, до первинних способів можна віднести створення нової речі, специфікацію, правомірне заволодіння природними ресурсами, набувальну давність, а також конфіскацію та націоналізацію. Прихильники критерію правонаступництва визначають первинні способи як такі, що не передбачають передачі права власності від попереднього власника, тоді як похідні способи передбачають

правонаступництво. Відповідно, за цим критерієм, до похідних способів набуття власності також можуть належати націоналізація, конфіскація та реквізиція.

У продовження вище викладеного, ми підтримуємо позицію О. В. Дзери, який у своєму підручнику прописав: «Заради справедливості необхідно визнати, що обидва підходи не є ідеальними при визначенні первісних та похідних підстав виникнення права власності. Але так чи інакше більшість авторів схильні вважати похідними ті підстави, які залежать від волі попереднього власника, з чим можна погодитися з певними застереженнями. Наприклад, у разі відмови від прийняття спадщини спадкоємцями за заповітом, успадковувати майно будуть спадкоємці за законом, можливо, фактично всупереч волі спадкодавця» [Дзера].

Хочемо виділити позицію судді Іванова А. В., стосовно того, що «Практичне значення такого поділу полягає в тому, що при похідних підставах виникнення права власності на річ завжди необхідно враховувати можливість існування прав на дану річ інших осіб – невласників (наприклад, орендаря, заставодержателя, суб'єкта іншого обмеженого речового права). Ці права, як правило, не припиняються при зміні власника речі, яка переходить до нового володільця. Зрозуміло, що на первісного набувача речі подібні обмеження не поширюватимуться. У цьому відношенні діє відомий ще з римського приватного права принцип: «Ніхто не може передати іншому більше прав, ніж сам має» [Іванов].

Таким чином, особливістю набуття права власності є його залежність від юридичних процедур та обов'язковість дотримання

правових норм. Наприклад, для реєстрації права власності на нерухомість необхідне відповідне оформлення правочину та внесення запису до державного реєстру. Також важливим аспектом є добросовісність набуття власності, оскільки незаконне заволодіння майном не створює правових підстав для його збереження у нового власника.

Регулювання набуття права власності відіграє важливу роль у забезпеченні правової визначеності, стабільності економічних відносин та захисті інтересів власників. Удосконалення правових механізмів у цій сфері сприятиме ефективнішому захисту майнових прав та забезпеченню справедливого розподілу матеріальних благ у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Кушнерук Д. В. Спеціальні підстави виникнення права державної власності примусового характеру. Часопис цивілістики. Вмпуск 3. С. 24-33. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d24b37aa-9fe9-4978-86b5-18bce472c56b/content.

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

3. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О. Є. Аврамова, А. С. Горбенко, Н. О. Горобець та ін.] ; за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 332 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Tsyvilne-pravo_Zahalna-chastyna_navchalnyi-posibnyk_KhNUVS_2022.pdf.

4. Дзера О. В. Цивільне право. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 986 с. URL: https://westudents.com.ua/knigi/478-tsivlne-pravo-ukrani-dzera-ov.html#google_vignette.

5. Іванов А. В. Набуття права власності. URL: https://lg.arbitr.gov.ua/sud5014/4673456/280020/.

ЗЕТКО Б. І.,
магістр права,
Чернівецького національного університету
імені Ю.Федьковича, м.Чернівці

ІНСТИТУТ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ: АНАЛІЗ ПИТАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Нотаріальний процес характеризується низкою принципів, які забезпечують виконання завдань нотаріату, являють собою загальні правові вимоги до вчинення нотаріальної діяльності, закріплюють правовий характер нотаріального провадження. Одним із принципів, що відображають специфічну сутність нотаріальної діяльності, є принцип дотримання нотаріальної таємниці (ч. 3 ст. 5, ст. 8 Закону «Про нотаріат»). В свою чергу, вирішення питання про те, чи мало місце порушення нотаріальної таємниці у конкретному випадку є досить складним та вирішується судами по-різному. Саме тому, актуальним є виявлення проблематики нотаріальної таємниці через дослідження судової практики.

Загалом, питанню нотаріальної таємниці присвячено низку праць серед таких науковців: В. Баранков, Н. Коробцов, В. Черниш, Ю. Желіховська та ін. Однак, здебільшого в роботах розкриваються поняття нотаріальної таємниці, характеризуються порядок її збереження, суб'єктний склад тощо, але не приділяється уваги аналізу судової практики. Тому метою даного дослідження є виявлення проблемних аспектів інституту нотаріальної таємниці через дослідження судової практики.

Додержання таємниці нотаріальних дій полягає в тому, що нотаріальні дії необхідно виконувати лише в присутності зацікавленої особи (або осіб), і лише в разі необхідності – у присутності тих, хто їм

допомагає (представників, перекладачів, громадян, які підписують документи за хворих чи неписьменних, та інших осіб). Ніхто зі сторонніх осіб не має права спостерігати за ходом нотаріальної процедури. Цю вимогу нотаріус зобов'язаний виконувати незалежно від того, чи здійснює він нотаріальну дію в приміщенні контори або ж за її межами. Відповідно, учасники нотаріального процесу мають право наполягати на створенні умов, що виключатимуть розголошення відомостей, які вони збираються тримати в секреті [1].

Вимога щодо дотримання нотаріальної таємниці передусім означає виключення умов, за яких зі змістом нотаріальної дії можуть ознайомлюватися інші особи, крім її учасників. При цьому повідомлення будь-якої інформації представнику особисто заінтересованої особи не може розглядатися як порушення нотаріальної таємниці, але відсутність належного унормування питань суб'єктного складу нотаріального процесу взагалі та інституту представництва у нотаріальному провадженні, а також складу документів, що підтверджують повноваження представника у нотаріальній справі зокрема, породжує, на жаль, відповідні правові конфлікти та судові справи щодо їх вирішення.

Так, у цивільній справі за позовом Особа 1 до Першої Чернівецької державної нотаріальної контори, державного нотаріуса Першої Чернівецької державної нотаріальної контори Особа 5, про визнання дій неправомірними та відшкодування моральної шкоди, що судом було визнано, що надання представнику заінтересованої особи (спадкоємця), який діє на підставі договору про надання правової допомоги, інформації щодо можливості вчинення нотаріальної дії та безпосередня видача йому нотаріального акта -

документа (свідоцтва про право на спадщину) не є порушенням нотаріальної таємниці в розумінні ст. 8 Закону «Про нотаріат» [2].

У судовій практиці налічується чимало цивільних справ щодо визнання недійсними правочинів, зокрема заповітів, з підстав нібито порушення нотаріальної таємниці, яке полягає у тому, що під час нотаріального посвідчення заповіту була присутня стороння особа, яка не є суб'єктом вчинюваної нотаріальної дії, переважно — майбутній спадкоємець.

Так, Дніпровський районний суд м. Києва розглянув у цивільну справу за позовною заявою Особа 1 до Особа 2 про визнання заповіту нікчемним. Позовні вимоги було обґрунтовано тим, що після смерті Особа 3, з якою Особа 1 проживала однією сім'єю, що встановлено рішенням Дніпровського районного суду м. Києва, залишилася спадщина — однокімнатна квартира. Позивач звернулася до 10-ї Київської нотаріальної контори з заявою про прийняття спадщини, де дізналася, що Особа 3 заповіла квартиру Особі 2. Заповіт Особи 3 позивач вважає недійсним, оскільки було порушено вимоги щодо форми та посвідчення заповіту, а саме, державним нотаріусом в порушення вимог ст. 1255 ЦК України було розголошено всі відомості складеного Особа 3 заповіту, і Особа 2 дійсно перебувала разом з Особа 3 під час складання цього заповіту, а отже, приймала активну участь в його складанні та впливала на спадкодавця шляхом допомоги складання заповіту на свою користь. Суд відмовив у позові, та вказав, що доказів порушення нотаріусом під час посвідчення спірного заповіту нотаріальної таємниці не надано. Посилання на те, що відповідач Особа 2 була присутня в день складання і посвідчення спірного заповіту в Десятій державній нотаріальній конторі, що вона

була присутня під час підписання заповіту, що вона впливала на вільне волевиявлення померлої Особи 3 щодо складення заповіту — є безпідставні, бездоказові. Крім того, навіть за умов, що відповідач була ознайомлена зі складеним Особа 3 заповітом, мала його на руках, дані обставини не можуть розглядатися як незаконні дії і не можуть визнаватися підставами для визнання заповіту недійсним [3].

Подібне рішення було постановлене і у справі № 0917/2-351/2011 за позовом Особа 1 до Особа 3, Поляницької сільської ради про визнання заповіту недійсним, що розглядалася 19 червня 2012 р. Яремчанським міським судом Івано-Франківської області. У мотивувальній частині рішення суд зазначив: «позивач вважає заповіт нікчемним, посилаючись на порушення таємниці його складення, оскільки він складався та зачитувався вголос в присутності спадкоємців та інших осіб. Зазначені обґрунтування нікчемності оспорюваного правочину не можуть бути взяті судом до уваги, виходячи з наступного. Суд наголосив, що обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на осіб, яким про посвідчення заповіту стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, свідків, та особу, яка підписує заповіт замість заповідача, а не на заповідача. Тому складання заповідачем Особа 6 заповіту в присутності інших осіб не може розцінюватися як порушення таємниці заповіту. З наведених та інших підстав суд відмовив у задоволенні позову [4].

Досить часто виникають складнощі щодо визначення обсягу та меж нотаріальної таємниці у випадках, коли нотаріальна дія є багатосуб'єктною, і у ній беруть участь декілька особисто заінтересованих осіб (найчастіше це стосується спадкових справ, де на спадкову масу претендують декілька спадкоємців).

Поряд з цим, судова практика з означеного питання не є одностайною і охоплює суперечливі рішення. Наприклад, розглядаючи цивільну справу № 757/44930/16-ц за позовом Особа 1 до приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу про зобов'язання вчинити дії, Печерський районний суд м. Києва підтвердив правильність поведінки нотаріуса, який, посилаючись на необхідність дотримання нотаріальної таємниці, відмовив одному зі спадкоємців у ознайомленні з матеріалами спадкової справи, що містили інформацію про інших спадкоємців. Крім зазначеного, суд надав оцінку тій обставині, що в спадковій справі знаходяться особисті відомості, надані іншими спадкоємцями, на які теж поширюється нотаріальна таємниця, що захищається нотаріусом на підставі закону. Суд визнав, що ознайомлення з такими документами порушує права інших спадкоємців, що звернулися до нотаріуса. Зважаючи на зазначені обставини, суд відмовив у задоволенні позову [5].

Отже, під час аналізу судової практики щодо нотаріальної таємниці виявлено такі проблемні аспекти: порушення нотаріальної таємниці під час надання представнику інформації щодо можливості вчинення нотаріальної дії; порушення нотаріальної таємниці або вплив на волевиявлення спадкодавця має бути чітко доведено, і лише за таких умов заповіт може бути визнаний недійсним. Недопущення порушень під час нотаріального процесу знизить навантаження на суд і підвищить довіру суспільства до діяльності нотаріусів.

Також варто відмітити, що нотаріальна таємниця має надзвичайно вагоме значення під час здійснення нотаріального провадження, її додержання є одним із важливих правил діяльності нотаріуса, що забезпечує його професійну повагу і перешкоджає

виникненню несприятливих наслідків для осіб, які звернулися до нотаріуса.

Список використаних джерел:

1. Нотаріат в Україні. Загальна частина / С. Фурса, Є. Фурса. К. : Вентурі, 1999. 264
2. Рішення Першотравневого районного суду м. Чернівців від 30.09.2015 року, справа № 725/2079/15-ц. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52239832
3. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 27.01.2014 року , справа № 755/17957/13-ц. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36915771
4. Рішення Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 19.06.2012 року, справа № 0917/2-351/2011. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/25058303
5. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 25.01.2017 року, справа №757/44930/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/64360590

Кириленко Б. І.,
аспірант кафедри
цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
email: b.kirilenko7222@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Співвідношення публічного та приватного права має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Її вирішення пов'язане з ефективністю правового регулювання.

Слід підкреслити, що і досі ведеться спір: трудове право повинне належати до публічного чи приватного права. В умовах

глобалізації, військових конфліктів у світі, війни українського народу за свободу і незалежність, проблема співвідношення приватного та публічного права потребує переосмислення, треба більш глибоко досліджувати реалії у світі, процеси, які відбуваються зараз в Україні.

Навіть в умовах воєнного стану необхідно забезпечити оптимальний баланс публічних і приватних інтересів. З цими задачами успішно справляється трудове право, яке оптимально поєднує приватні та публічні інтереси у регламентації відносин.

Як зазначає О.О. Коваленко, «природа трудового права як єдиної галузі дуальна – тобто єдина (а не розділена), хоча і двоїста. Вона має, якщо так можна висловитися, два обличчя, які змінюють одне в залежності від обставин конкретної ситуації, він відносин та суб'єктів, що охоплюються предметом цієї галузі права» [1, с.168] [2, с.113]. Саме норми цієї галузі, регламентуючи відносини найманої праці, втілюють і приватні інтереси працівників, роботодавців, і публічні інтереси держави, яка за рахунок належного плину виробничих відносин отримує суспільні блага, податки, що забезпечують існування людей, функціонування економіки країни.

Впровадження воєнного стану вплинуло на всі сфери регулювання, зокрема і на сферу регулювання трудових відносин. Виникла нагальна потреба впровадження змін до правовідносин між роботодавцем і працівником в нових реаліях, які виникли в Україні.

Слід відзначити, що в Україні було вчасно зроблені зміни у регулюванні трудових відносин, що і було зроблено після прийняття спеціального закону «Про організацію трудових

відносин в умовах воєнного стану» [3]. Положення вказаного закону дозволяють більш гнучко регулювати трудові відносини.

Даний законодавчій акт набув чинності 24.03.2022 року. Згідно з нормами Закону визначаються особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами у період воєнного стану.

Також за період з лютого 2022 року по теперішній час були прийняті інші нормативно-правові акти з питань, що урегульовують трудові відносини в Україні. Згідно цих документів, проаналізуємо зміни у трудових відносинах під час воєнного стану в Україні.

Тепер роботодавці й працівники самі вирішують, чи укладати договір у письмовій формі. На період воєнного стану допускаються строкові договори з новими працівниками, зокрема для зміни тимчасово відсутніх працівників, які в евакуації, відпустці чи втратили працездатність.

Можна встановлювати випробування для всіх працівників, у тому числі для неповнолітніх, осіб з інвалідністю, вагітних жінок, одиноких матерів із дітьми до 14 років або дитиною з інвалідністю, внутрішньо переміщених та інших осіб, яких раніше це не стосувалося.

Роботодавці можуть без попередження і згоди працівників перевести їх на іншу роботу та в іншу місцевість для відвернення чи ліквідації наслідків бойових дій, обставин, що загрожують життю чи критичним потребам людей. Але є умови: на території не

ведуться бойові дії (якщо ведуться, то лише за згодою працівника); немає протипоказань за станом здоров'я; оплата не нижче середньої за попередньою роботою.

Нормальна тривалість робочого часу може бути збільшена до 60 годин на тиждень на об'єктах критичної інфраструктури із пропорційним збільшенням заробітної плати. До 40 годин на тиждень скорочений робочий час, передбачений для працівників із скороченим робочим днем на об'єктах критичної інфраструктури із пропорційним збільшенням заробітної плати. Роботодавець визначає час початку й закінчення щоденної роботи (зміни). Якщо раніше працівники мали відпочивати щонайменше 42 години поспіль щотижня, на період воєнного стану вихідні можуть зменшити до 24 годин. Додатково скасовуються: заборона роботи у вихідні дні; скорочений робочий день напередодні святкових, неробочих і вихідних днів; перенесення вихідного дня, якщо святковий або неробочий день збігається з вихідним днем; обмеження для надурочних робіт.

Роботодавець може обмежити тривалість відпустки за поточний робочий рік 24 календарними днями. Роботодавець може відмовити у наданні невикористаних відпусток за попередні роки. Також закон дозволяє відмовити у відпустці працівникам на об'єктах критичної інфраструктури. Виняток — відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, для догляду за дитиною до трьох років. Водночас працівник може попросити про неоплачувану відпустку на будь-який строк — проти 15 днів на рік у мирний час. Роботодавець зобов'язаний надати працівникові, який виїхав за

кордон або набув статусу ВПО, на його вимогу, відпустку без оплати до 90 днів.

Вночі не можуть працювати без їхньої згоди вагітні жінки, матері дітей до одного року, а також особи з інвалідністю, яким протипоказана така робота. Інші жінки й працівники з дітьми за згодою можуть працювати на важких роботах, роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, а також залучатися до нічних і надурочних робіт, робіт у вихідні, святкові й неробочі дні, їздити у відрядження. Скорочений робочий час вночі скасовано.

Також допускається тимчасове призупинення дії трудового договору. Трудові відносини при цьому зберігаються.

Всі ці новели зачіпають реалізацію права на працю- право визначене Конституцією України як право кожного заробляти собі на життя працею [4, ст.43].

В період воєнного стану вкрай важливо, щоб ця можливість зберігалась, бо більшість людей втрачають роботу, значно зменшується рівень їх платоспроможності.

Однак, зараз в період воєнного стану «роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. Звільнення роботодавця від відповідальності за несвоєчасну оплату праці не звільняє його від обов'язку виплати заробітної плати. У разі неможливості своєчасної виплати заробітної плати внаслідок ведення бойові дії, строк виплати заробітної плати може

бути відтермінований до моменту відновлення діяльності підприємства» [3, ст.10].

За словами О.О. Коваленко, «фактично за цим спеціальним законом здійснено втручання у сферу здійснення права на працю людини, яке відтерміновує виконання основного обов'язку роботодавця – оплачувати роботу, виконану працівником, чим позбавляє це право того стрижня, який його формує і скеровує ланцюг його реалізації, викреслюючи одну з основних формоутворюючих складових права на працю – заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується. Це як зламаний годинниковий механізм: деякий час він кульгає, а потім зупиняється назавжди і відновити його є майже неможливим.

Продовження існування цієї норми очевидно не сприяє зацікавленості людини у реалізації потреби працювати. Саме право на працю, визначене міжнародними стандартами: загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, Конституцією України, ґрунтується на можливості заробляти собі на життя працею. І очевидно, що сьогодні – це можливість вижити у скрутних умовах. Тому це право не може бути обмеженим – людина, що працює, має отримувати заробітну плату. Тільки тоді вона буде вбудовуватись у єдиний механізм відновлення економіки України» [5, с. 34].

Таким чином, під час дії воєнного стану відбулися суттєві зміни, які стосуються трудового законодавства та трудових відносин, що виникають між працівником і роботодавцем. Треба підкреслити, що у сьогоднішніх умовах неможливо врегулювати всі

нагальні потреби у сфері регулювання трудових відносин, однак ми бачимо намагання держави врегулювати ці питання у дуже складний час воєнної агресії з боку росії.

Однак на практиці виникає багато питань щодо надання та збереження робочих місць, обмеження прав працівників і роботодавців, у деяких випадках зловживання наданими правами останнім. Тому, видається, що необхідно надалі буде розробити методику і механізми компенсації порушених трудових прав під час воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Коваленко О.О. Правові проблеми свободи волі сторін при укладанні, зміні та припиненні трудового договору дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2015. 447 с.

2. Коваленко О.О. Свобода волі працівника і роботодавця та її вплив на укладання, зміну та припинення трудового договору: монографія. Х. : ХНАДУ, 2015. 362 с.

3. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text від 15.03.2022р.

4. Конституція України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text 5. Коваленко О.О. Реалізація права на працю та права на оплату праці у період режиму воєнного стану в Україні: проблемний аспект сучасності і майбутнього: матеріали V всеукраїнської науково – практичної інтернет – конференції від 02.06.2022 р. Львів, 2022. 33-35 с.

Кухар К. О.,
аспірантка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail:kseniia2000kukhar@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ МОБІНГУ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ

На сьогоднішній день однією із найбільш серйозних проблем, з якою можуть стикатися працівники під час виконання своєю трудової функції, є мобінг на робочому місці, який згідно ст. 2-2 КЗпП України визначено як систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [1]. Його основною метою є приниження працівника та знецінення його роботи як професіонала.

І сьогодні працівникові, який став жертвою мобінгу під час виконання трудових обов'язків відповідно до положень ст. 5-1 КзпП України гарантовано правовий захист. Зокрема, він має право: звернутись з скаргою до Управління Державної служби з питань праці; звернутись з позовною заявою до суду щодо визнання фактів цькування та їх усунення; отримати відшкодування шкоди,

заподіяної внаслідок мобінгу у розмірі витрат, які понесла особа під час лікування. Наразі за мобінг (цькування) на робочому місці законодавчо передбачена відповідальність, яка може покладатися як на роботодавця, так і на працівників (наприклад, відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 40 КЗпП України вчинення мобінгу є підставою для звільнення; згідно ст. 173-5 КУпАП вчинення мобінгу тягне за собою накладення штрафу).

З урахуванням останніх законодавчих ініціатив та системності чинного трудового законодавства виокремлюють три основних різновиди юридичної відповідальності роботодавця за мобінг: трудоправова відповідальність (інститут матеріальної відповідальності), цивільно-правова відповідальність та адміністративна відповідальність [2, с. 230], яка може наступати лише в разі вчинення трудового правопорушення, під яким у науці трудового права розуміють протиправне, винне невиконання чи неналежне виконання сторонами трудових відносин трудових обов'язків, яке спричинило заподіяння матеріальної і/або немайнової шкоди іншій стороні трудового правовідношення, відповідальність за що передбачена нормами трудового права [3, с. 60]. Для констатації наявності трудового правопорушення, а отже, можливості притягнення до відповідальності необхідна наявність правових підстав.

Проаналізуємо на прикладі цивільно-правової відповідальності роботодавця крізь призму відшкодування моральної шкоди працівнику, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації

свого життя. Зокрема, ця відповідальність вимагає наявності наступних правових підстав, а саме: встановлення вини роботодавця, наявності його цивільно-правової відповідальності, протиправності його дій (бездіяльності) та причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою роботодавця і заподіяною працівникові моральною шкодою. У свою чергу відсутність причинного зв'язку свідчить про те, що заподіяння шкоди обумовлене не діями або бездіяльністю роботодавця, а іншими факторами, що унеможливлює покладення на нього відповідальності. Ключовим юридичним аспектом є те, що сукупне дотримання всіх вищевказаних умов є обов'язковою передумовою для задоволення позовних вимог щодо відшкодування моральної шкоди. Отже, відсутність хоча б однієї з таких умов є підставою для відмови в задоволенні відповідного позову через його необґрунтованість та недоведеність.

Слід також зауважити, що моральна шкода вважається такою, що завдана, якщо: між потерпілим і заподіювачем шкоди існують трудові правовідносини або на відповідні правовідносини поширюється дія трудового законодавства; моральна шкода настала внаслідок порушення роботодавцем трудових прав працівника; працівник зазнав немайнових втрат у вигляді моральних страждань, які проявляються у негативних змінах його психоемоційного стану, спричинених усвідомленням факту порушення його трудових прав, що, своєю чергою, призвело до втрати ним нормальних життєвих зв'язків або необхідності докладати додаткові зусилля для організації власного життя.

Отже, для покладення на роботодавця обов'язку відшкодувати працівникові моральну шкоду необхідна наявність таких правових підстав: – факт порушення роботодавцем законних прав працівника, зокрема, будь-якого суб'єктивного права, що ґрунтується на нормах закону, підзаконних актах, колективному договорі, трудовому контракті або іншій угоді, укладеній між сторонами трудових правовідносин; – завдання працівникові моральних страждань, позбавлення його нормальних життєвих зв'язків або необхідність витрачання додаткових зусиль для організації власного життя; – встановлення причинного зв'язку між фактом порушення трудових прав і заподіяною моральною шкодою, тобто доведення того, що моральні страждання, втрата життєвих зв'язків чи необхідність докладання додаткових зусиль стали прямим наслідком протиправних дій (бездіяльності) роботодавця.

Цей висновок ґрунтується на аналізі ст. 237-1 КЗпП України, яка визначає, що відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Отже, наведена норма сформульована законодавцем таким чином, що виключає можливість відшкодування моральної шкоди працівнику у разі відсутності одного із перелічених юридичних фактів порушення його трудових прав [4, с. 71].

З урахуванням наведеного, можемо зробити висновок, що відповідальність за мобінг на робочому місці може наступати лише

в разі вчинення трудового правопорушення, для констатації наявності якого, а отже, можливості притягнення до відповідальності необхідна наявність правових підстав (факт порушення законних прав працівника; завдання йому шкоди; встановлення причинного зв'язку між фактом порушення трудових прав і заподіяною шкодою).

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. № 50. Ст. 375.

2. Грекова М. М., Греков Є. А., Галєєв Я. А. Відповідальність роботодавця за мобінг: національне законодавство та світовий досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 228–233.

3. Полішко Н. Л. Трудове правопорушення як підстава матеріальної відповідальності працівника. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 59–65.

4. Кириченко Т. М. Особливості відшкодування моральної шкоди в трудовому праві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2020. 195 с.

Луценко О. Є.,
канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: o.ye.lutsenko@nlu.edu.ua

ПЛАТФОРМНА ЗАЙНЯТІСТЬ: ПАНОРАМНИЙ ПОГЛЯД ЧЕРЕЗПРИЗМУ СФЕРИ ДІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА

Стрімке поширення платформної зайнятості стало можливим у першу чергу через новітні цифрові технології, що дозволяють

віртуально установлювати зв’язки між усіма учасниками цієї бізнес-моделі, що дає можливість платформам постійно контролювати працівників та реагувати на ринкові ситуації.

Платформна зайнятість розмиває фундаментальну відмінність між «ринком праці», «капіталом» та «незалежною працею», створюючи «гібридні структури управління». Фактично сформувався новий кластер самозайнятого населення, коли хтось володіє капіталом (наприклад, автомобіль, квартира) і водночас позбавляється підприємницької свободи. Відбувається постійна зміна структури організації: замість управлінської компанії, яка була організована як суб’єкт господарювання, платформи як ринкові «організації» мають небагато активів, використовуючи аутсорсингові роботи, часто намагаються уникати будь-якої відповідальності, ніби прикидаючись лише посередниками. Такі «платформні організації» контролюють працівників за допомогою алгоритмічних методів (включаючи рейтингові системи) та фінансових стимулів, а не через підпорядкування (як у класичних трудових правовідносинах), що допомагає врахувати динаміка ринку та гнучко реагувати на ситуацію попиту на пропозицію.

Крім того, взаємозв’язок між платформою та працівником платформи характеризується інформаційною асиметрією: збирається не тільки інформація, яка є важливо для щоденного робочого процесу працівника платформи, адже працівники часто не усвідомлюють, які з особистих даних будуть автоматично зібрані та, які наслідки аналізу цих даних через алгоритми матимуть для їх майбутньої діяльності.

«Платформні організації» так би мовити рекламують свою форму зайнятості за допомогою автономії працівників та гнучкості робочих умов, які є іманентними для самозайнятості. У реальності ж вони «контролюють автономію», оскільки працівники платформи контролюються по-різному, зокрема за допомогою технологічного контролю та управління кадрами, що використовуються для обходу застосування класичної моделі використання праці та реалізації соціальних прав, і ця стратегія є важливою частиною цієї бізнес-модель. Поруч з алгоритмічним управлінням, «платформні організації» впровадили конкретні процедури, щоб уникнути класифікації «працівників» платформи власне як працівників або як осіб, які за юридичним статусом нагадують працівників, наприклад, шляхом запобігання постійної роботи з одним клієнтом, що дозволяє платформам та клієнтам мінімізувати свої робочі та соціальні витрати.

У світовій практиці існує багато типологій «цифрової зайнятості». Eurofound застосовує дві класифікації: робота на основі ІКТ та робота «натовпу» (crowd work). Робота на основі ІКТ розуміється як робоча діяльність, що означає виконання серії завдань через Інтернет-платформи, які дозволяють організаціям або особам отримати доступ до невизначеної кількості та невідомих груп інших організацій або осіб для вирішення конкретних проблем або надавати конкретні послуги чи продукти в обмін на оплату; незважаючи на використання нових технологій, така робота часто виконується на основі традиційних трудових договорів. «Робота натовпу» описується як форма роботи щодо виконання традиційних видів діяльності, як-от: транспорт, прибирання і

виконання доручень, тощо, однак форми діловодства, спрямовані через додатки, що керуються платформними-організаціями, які втручаються у встановлення мінімальних стандартів якості обслуговування, вибору та управління робочою силою [1; 2; 3].

Жодна категорія сама по собі не є однорідною. Платформи та додатки відрізняються між самою з точки зору їх ролі у з'єднанні працівників та клієнтів, виконанні завдань, наскільки вони здійснюють контроль над виконаною роботою та як вони встановлю

У міжнародній практиці цифрові платформи праці розподіляються на дві групи: web-based та location based. У першій групі розрізняють платформи, де завдання надаються вибраним особам (наприклад, Upwork) та ті, де завдання надаються «натовпу» у вигляді мікрозавдань (Amazon, Mechanical Turk, Clikworker) або творчі завдання на основі конкурсу (99 design). Друга група – робота на основі місцезнаходження та додатків (location- and app-based work), де більшість завдань надаються особам, і вони включають такі види діяльності, як житло (Airbnb), транспорт (Uber, Lyft), доставка (Deliveroo, Ubereats, Foodora), домогосподарські послуги (TaskRabbit) [4, с. 348].

Однією з поширених особливостей, якими вони наділяються, є величезна гнучкість для клієнтів платформи, що призводить до комодифікації праці та підходу «Humans-as-a-Service», що дозволяє розглядати ці форми зайнятості як нестабільні, зокрема занепокоєння викликають такі аспекти як право на гідну винагороду, здоров'я та безпеку на роботі та конфіденційність.

Наразі ті особи, які співпрацюють з платформами, можуть бути класифіковані як фрілансери або самозайняті особи, позаяк нині деякі платформи діють скоріше як посередники, що надають інфраструктуру, щоб надати можливість сформуватися юридичним відносинам між працівником «натовпу» та краудсорсером. Такий підхід часто кваліфікується як «служба розміщення», тимчасове агентство чи посередницькі платформи, що надають послуги з працевлаштування, що пропонують інформацію роботодавцям, шукачам роботи та клієнтам.

Національні режими трудового законодавства почали вирішувати питання із платформною роботою. Приклад можна знайти у французькому трудовому кодексі (Code du Travail), де окремо присвячено увагу саме працівникам платформ (Travailleurs utilisant une Plateforme de mise en відношення par voie électronique) [5], зокрема статті L7342-1- L7342-6 визначають гарантії основних прав на зайнятість цим працівникам, включаючи створення та приєднання до профспілок та колективних угод. «Платформна-організація» зобов'язана покрити плату за соціальне забезпечення для працівників (самозайнятих), чий оборот дорівнює або більше 13% від річного внеску із соціального захисту. Плата також може бути поділена між кількома платформами, якщо працівник досяг обмеження доходу для кожної з них. Закон не перешкоджає платформним працівникам, а покладає набір зобов'язань на платформу щодо права працівників на охорону здоров'я та безпеку праці. Саме «платформна-організація» є відповідальною за страхування від аварій, професійних захворювань та пошкодження, завдані третій стороні. Крім того, передбачаються

заходи для психофізичного захисту працівника, обслуговування робочих транспортних засобів та навчання безпеки праці.

«Платформна-організація» зобов'язана покрити страхування по вагітності та батьківству. Визначено також, що має бути зв'язок між винагородою та мінімальною погодинною ставкою, визначеною колективною угодою, підписаною більшою кількістю представницьких профспілок. «Платформна-організація» повинна забезпечити навчання та надати чіткі та прозорі умови праці.

Закон також передбачає створення Регіональної ради цифрової праці як постійного консультаційного органу стосовно політики з питань, що стосуються цифрової роботи. Однією з її цілей є розроблення статуту «цифрових працівників», який слід затвердити шляхом рішення регіональної ради, з метою просування принципів, правил та гарантій «цифрового працівника» та цифрових платформ, для їх гармонійного розвитку в суспільстві та для визнання їх ролі, а також підтримку принципу відповідального використання.

Список використаних джерел:

1. Eurofound. 2015. New forms of employment. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

2. Eurofound. 2018. Automation, digitalisation and platforms: implications for work environment. Luxembourg: Publication Office of the European Union.

3. European Parliament. 2017. The Social Protection of Workers in the Platform Economy, Study for the EMPL Committee, European Parliament. http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses

4. Jerzy Wratny and Agata Ludera-Ruszel News Forms of Employment Current Problems and Future Challenges. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, part of Springer Nature 2020, 386 p.

5. Loi no 2016-1088 du 8 août 2016 relative au travail, à la modernisation du dialogue social et à la sécurisation des parcours professionnels (JORF n 0184 du 9 août 2016 texte n 3) NOR: ETSX1604461L, ELI:

https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2016/8/8/ETSX1604461L/jo/texte

Мазітов Д. Є.,
студент 1-БЮз(3)
Комунального закладу вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»,
Науковий керівник: Нікітіна Л. О.,
к.ю.н., доцент, доцент
кафедри соціально-економічних дисциплін
e-mail: galtao@ukr.net

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ: НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Авторське право є ключовим інструментом захисту інтелектуальної власності, що регулює права авторів на їхні твори та способи їх використання. В Україні питання захисту авторських прав визначаються нормами Цивільного кодексу, Закону України «Про авторське право і суміжні права», а також міжнародними угодами, ратифікованими державою. Міжнародне регулювання базується на Бернській конвенції, Угоді ТРІПС та інших міжнародних договорах, що встановлюють єдині стандарти охорони авторських прав. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів правового захисту авторів в умовах цифрової епохи.

На думкау тких науковців Н. В. Пильгун та Р. Н. Черкавської: «Авторські права в правовій системі виступають як запорука захисту права на інтелектуальну власність. Кожна нація володіє певним творчим потенціалом. Результат конкретної творчої діяльності людини являє собою інтелектуальну власність. Кожен автор чи

власник того чи іншого творчого продукту має право контролювати його використання і отримувати за це використання відповідну винагороду, проте на заваді цьому може ставати привласнення чужої інтелектуальної власності» [1]. Основною причиною цієї ситуації є глобальний науково-технічний розвиток, який, хоча і сприяє інноваціям, водночас породжує значні виклики у сфері захисту авторських прав різних суб'єктів.

Вивчення теоретичних питань національного та міжнародного захисту авторських прав сьогодні відіграє досить важливу роль.

В Україні захист прав інтелектуальної власності регулюється низкою законодавчих актів. Конституція України гарантує кожному громадянину право на свободу творчої діяльності у літературній, художній, науковій та технічній сферах, що забезпечує правові підстави для охорони авторських прав [2]. Цивільний кодекс України закріплює ключові аспекти інтелектуальної власності, зокрема визначає її об'єкти, механізми набуття, передачі та співвідношення авторських прав з іншими видами майнових прав. Особливо значущою у сфері судового захисту інтелектуальних прав є стаття 423 ЦК України, яка передбачає механізми правової охорони інтелектуальної власності через судові інстанції [3].

Ми вважаємо, що основним нормативно-правовим актом сфери захисту авторських прав в нашій державі є Закон України «Про авторське право і суміжні права», а саме в розділі V. Відповідно у ст. 50 чітко визначені дії, що є порушенням таких прав [4]. Ю. Є. Санакаєва у своїх наукові статті зазначила: «якщо говорити більш конкретно, то, спираючись на законодавство України, можна виокремити такі основні положення щодо способів цивільно-правового захисту

авторського права і суміжних прав: по-перше, по захист свого авторського права і (або) суміжних прав суб'єкти цих прав мають право звертатися в установленому порядку до суду та інших органів відповідно до їх компетенції; по-друге, для захисту цих прав суд має право постановити рішення чи ухвалу про відшкодування моральної (немайнової) шкоди з визначенням розміру відшкодування; відшкодування збитків, завданих порушенням; стягнення із порушника доходу, отриманого внаслідок порушення; виплату компенсації; заборону опублікування творів тощо» [5].

Для боротьби з «піратством» у сфері авторського прав у 2002 році було ухвалено Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування». Згідно з цим законом, здійснення експорту та імпорту дисків, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва без відповідної ліцензії є забороненим. Ліцензія на експорт чи імпорт таких товарів надається лише за умови наявності у суб'єкта господарювання зовнішньоекономічного контракту.

Міжнародний механізм охорони авторських прав є багаторівневою системою, основою якої є Бернська конвенція (Паризький акт від 24 липня 1971 р.) [6] та Всесвітня (Женевська) конвенція про авторське право від 6 вересня 1952 р. [7], які залишаються ключовими елементами міжнародної системи охорони авторських прав. У преамбулі Бернської конвенції визначено її основну мету – забезпечення максимально ефективного та уніфікованого захисту прав авторів на їхні літературні та художні твори. Хоча ця конвенція містить обов'язкові для країн-учасниць

матеріально-правові положення щодо регулювання авторських прав, вона не є єдиним міжнародним документом у цій сфері.

Доповнює її Всесвітня конвенція про авторське право, основна мета якої – створення універсального механізму захисту прав авторів на літературні, наукові та художні твори на глобальному рівні, включаючи письмові, музичні, драматичні та кінематографічні роботи, а також живопис, графіку та скульптуру.

Останнім часом значну роль у формуванні міжнародних стандартів захисту інтелектуальної власності відіграє Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРІПС) [8], яка суттєво змінила підхід до регулювання цієї сфери. Угода ТРІПС, що є частиною правової системи Світової організації торгівлі (СОТ), набула чинності 1 січня 1995 року і встановила нові правила міжнародного захисту авторських прав.

Виходячи із вище викладених положень, ми можемо констатувати, що національне законодавство у сфері авторського права розвивається з урахуванням міжнародних стандартів, визначених такими документами, як Бернська конвенція, Угода ТРІПС та договори Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). У свою чергу українське законодавство, зокрема Закон «Про авторське право і суміжні права» та Цивільний кодекс України, імплементує норми міжнародних угод, забезпечуючи гармонізацію правових підходів до захисту авторських прав.

Як бачимо, взаємодія національного та зарубіжного законодавства відбувається через міжнародне співробітництво у боротьбі з піратством, забезпеченням правової охорони цифрового контенту та вирішенням транскордонних спорів. Подальша інтеграція

України в європейський правовий простір передбачає адаптацію національного законодавства до норм ЄС, що сприятиме підвищенню ефективності захисту авторських прав на міжнародному рівні.

Висновок. Захист авторських прав є важливою складовою правової системи як національного, так і міжнародного рівня. В Україні діє розвинене законодавство у цій сфері, проте його ефективність залежить від правозастосовної практики та дотримання норм міжнародного права. Міжнародні угоди сприяють гармонізації підходів до охорони авторських прав, але проблеми, пов'язані з цифровим піратством та незаконним використанням творів, потребують подальшого врегулювання. Вдосконалення національного законодавства та зміцнення міжнародної співпраці є ключовими факторами ефективного захисту прав авторів у сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Пильгун Н. В., Черкавська Р. Н. Особливості правового захисту міжнародних авторських прав. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2018. №1 (17). URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pnvmap.pdf.

2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

4. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/3792-12.

5. Санакаєва Ю. Є. Захист авторських і суміжних прав в Україні та Сполучених Штатах Америки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 31 (70) Ч. 1. № 2. 2020. С. 112-116.

6. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом

дисків для лазерних систем зчитування. Закон України від 17.01.2002 № 2953-III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2953-14.

7. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. аризький акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=995_051. – Заголовок з тексту.

8. Всесвітня конвенція про авторське право, прийнята 6 вересня 1954 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_0527.

9. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: тексти офіційних документів. Київ, 1998. С. 336–370. Угоду ТРІПС укладено 15 квітня 1994 р., набула чинності 1 січня 1995 року.

Мартинишин Л.Я.,
аспірантка кафедри соціального права
Львівського Національного Університету ім. Івана Франка
e-mail:versalluba45@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ У НІЧНИЙ ЧАС

У сучасних умовах глобалізації ринку праці та стрімкого розвитку технологій сфера зайнятості зазнає суттєвих трансформацій. Одним з яскравих прикладів таких змін є поширення різних режимів праці, зокрема й роботи у нічний час. Стимулом для цього виступають як економічні чинники (потреба безперервного виробництва, цілодобова доступність послуг та товарів), так і соціальні (розширення можливостей зайнятості для осіб, які не можуть працювати вдень). Водночас робота у нічний час подекуди впливає на здоров'я працівників та вимагає додаткового правового регулювання.

За трудовим законодавством України нічною вважається робота, яка виконується у проміжок часу з 22:00 до 6:00. І саме у цей період роботи організм людини за своїм природним біологічним ритмом, передбачає сон на перевагу активності у денний період. Тому праця вночі нерідко супроводжується низкою фізіологічних та психологічних труднощів.

Тому, робота у нічний час повинна сприйматися не просто як альтернативна форма організації робочого часу, а як особливий режим, що потенційно може негативно вплинути на продуктивність праці, загальне самопочуття людини та її якість життя. Відповідно, перед роботодавцями постає завдання розробити такі механізми організації нічної праці, які б компенсували фізичне та емоційне навантаження на працівників, а також гарантували їм конституційне право на відпочинок. Зазвичай у літературі відзначають декілька факторів, які впливають на здоров'я працівників під час роботи у нічний час:

Передусім, така робота спричиняє порушення біоритмів або так званих (циркадних ритмів). Суть яких полягає у тім, що організм людини налаштований на чергування періодів активності вдень та сну вночі. Коли ж людина регулярно працює вночі, її фізіологічні процеси зазнають розладу. Це може призводити до підвищеної втоми, зниження імунітету, розладів сну та нервової системи. Крім того, це спричиняє надмірне навантаження та подекуди призводить до стресових ситуацій. Робота вночі потребує більших зусиль для підтримання концентрації, оскільки працівник змушений боретися з природною сонливістю. І якщо роботодавець не впроваджує додаткових заходів безпеки та відпочинку, підвищується ризик

професійного вигорання, стресових розладів, а також виробничих травм через неуважність. Більше того, працівники нічних змін часто мають обмежені можливості спілкування зі своєю родиною, друзями та соціальним оточенням. Такий графік «перевертає» звичний спосіб життя, що може спровокувати депресивні стани та загальне зниження мотивації до праці. Важливо ще зазначити, що наукові дослідження вказують на підвищений ризик серцево-судинних захворювань серед людей, регулярно працюють у нічні зміни. Незбалансоване харчування (часто у нічний час) та нестача повноцінного відпочинку додатково погіршують ситуацію.

З огляду на це, було б доцільно закріпити на законодавчому рівні обов'язок роботодавця забезпечувати працівникам, які працюють у нічний час, розширені програми підтримки здоров'я: регулярні профілактичні огляди, медичне страхування та спеціально облаштовані приміщення для короткого відпочинку.

В Україні, як і в більшості країн закон забороняє або обмежує залучення до нічної праці певних категорій осіб: вагітних жінок, жінок з малолітніми дітьми, неповнолітніх тощо. І як визначаються, такі обмеження повинні бути доповнені можливістю використання гнучких форм зайнятості, аби убезпечити здоров'я вразливих категорій працівників.

Традиційно робота у нічний час оплачується за підвищеним тарифом. Втім, сам факт підвищеної оплати не компенсує в повному обсязі потенційної шкоди для здоров'я працюючих. Тому, крім матеріального стимулювання, мають бути впроваджені заходи змішаної (як матеріальної, так і нематеріальної) компенсації – скажімо, додаткові дні відпустки або навіть скорочений робочий тиждень.

Законом як відомо передбачено скорочену тривалість робочої зміни у нічний час. Втім, практика показує, що деякі роботодавці намагаються «зекономити» час на перервах і не завжди належно фіксують години праці у нічну пору. Тому бажано посилювати контроль з боку державних органів і зокрема інспекції праці. Ба більше, варто заохочувати впровадження електронних систем обліку робочого часу, що підвищить прозорість та зменшить зловживання, які на жаль, ще досі існують. Важливим інструментом належної організації нічної роботи можуть стати акти локального характеру. Зокрема, у колективних договорах бажано передбачити додаткові соціальні пільги, спеціально для працівників, які виконують роботу у нічний час: Це можуть бути наприклад, безплатні (або зі знижкою) вечірні та нічні транспортні перевезення, компенсації за харчування тощо. Такі заходи не лише підвищують рівень соціального захисту, а й зроблять нічну працю менш виснажливою. Беручи до уваги, що першочерговим завданням роботодавця є забезпечення безперебійної роботи підприємства. Не можна допустити, що економічна ефективність не домінувала над безпекою й здоров'ям людини. Робота у нічний час мала б базуватися на таких принципах: як добровільність (де це можливо), прозорість умов, належна компенсація та профілактика негативного впливу на здоров'я працівника. У зв'язку з цим, на законодавчому рівні доцільно було б передбачити податкові пільги або інші стимули для роботодавців, які впроваджують прогресивні програми з охорони здоров'я нічних працівників, практикують організацію перерв для сну або відпочинку, обладнують спеціальні кімнати для релаксації тощо. Більше того кожне підприємство, користується послугами нічних працівників, мало б

отримувати рекомендації фахівців з медицини та психології щодо того, як мінімізувати шкідливі наслідки впливу нічної роботи на організм людини. А отже плідна співпраця роботодавців з науково-дослідними установами у цьому напрямі сприятиме поступовому зменшенню негативного впливу такої праці та покращить загальні показники здоров'я працівників залучених до роботи у нічний час. Важливу роль у цьому плані можуть відігравати і профспілки які могли б виступати посередником між працівниками та роботодавцями у питанні поліпшення умов нічної роботи. З одного боку, вони захищають інтереси працівників, вимагаючи належних гарантій (зокрема, вчасного та повного інформування про потенційні ризики, належного рівня оплати), з іншого – беруть участь у розробленні колективних договорів. Зазначу на те, що робота у нічний час є важливою складовою сучасного ринку праці, оскільки вона забезпечує безперервність низки виробничих і сервісних процесів. То цілком закономірно було б створити правильне правове регулювання є забезпечення оптимальної організації нічного робочого часу мають стати пріоритетом як для роботодавців, так і для держави.

Більше того розумний баланс інтересів, диференційований підхід до встановлення графіків, активні профілактичні програми та посилений контроль з боку компетентних органів мають стати запорукою того, що нічна зайнятість принесе менше шкідливих наслідків та водночас відповідатиме потребам сучасної економіки.

Тупіков І. В.,
аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

КОЛЕКТИВНІ ДОГОВОРИ ТА КОЛЕКТИВНІ УГОДИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Важливою передумовою успішної реалізації в Україні концепції соціальної держави є ефективний розвиток соціального партнерства, адже в рамках партнерської взаємодії соціальних суб'єктів забезпечується соціальний діалог, активізується соціальна відповідальність підприємницьких структур та фінансових інституцій, нівелюються окремі соціальні проблеми та конфлікти. І тому питання активізації в Україні соціального партнерства як атрибуту розвиненої держави та впровадження дієвого механізму його розвитку є одним із першочергових. Загалом для України розвиток соціального партнерства та перехід на соціальний діалог зумовлені потребою нівелювання тих проблем, які назріли в соціальній сфері, зокрема: деформація трудового потенціалу, високий рівень безробіття та посилення неформальної зайнятості, низькі стандарти якості життя й соціального захисту населення, неналежні умови праці, трудова міграція кваліфікованих спеціалістів за кордон тощо.

Соціальне партнерство є одним із найефективніших чинників урегулювання соціальних суперечностей, запорука досягнення порозуміння, злагоди і балансу інтересів роботодавця і працівників; це система відносин між працівниками, роботодавцями і виконавчою владою в ході реалізації їх соціально-економічних прав та інтересів, спрямована на врахування інтересів працівників і роботодавців шляхом взаємних переговорів, консультацій тощо для укладення

сторонами колективних договорів і угод та прийняття спільних рішень [1, с. 15]. Його головною метою як інструменту вирішення соціальних та економічних питань у сучасному суспільстві є не тільки досягнення соціального консенсусу на основі історично обумовленого компромісу інтересів найманих працівників, роботодавців і держави, а й стабільний розвиток демократичного, правового, соціального громадянського суспільства. Тобто соціальне партнерство – це система взаємодії між працівниками (їх представниками), роботодавцями (їх представниками), державними органами і місцевими органами самоврядування, яка спрямована на забезпечення узгодження інтересів працівників і роботодавців у справах, пов'язаних з регулюванням трудових відносин та інших суспільних питань. Процес такої взаємодії включає – консультації, переговори, укладення угод і колективних договорів [2, с. 90].

Основним напрямом і, водночас, засобом ефективного соціального партнерства є колективно-договірне регулювання відносин у сфері праці, яке полягає в укладанні та виконанні системи колективних договорів і колективних угод. Тобто одним із напрямів соціально-партнерських відносин є укладення колективних договорів і угод, які виступають важливими правовими формами соціального партнерства, за допомогою яких узгоджуються інтереси працівників і роботодавців, та тлумачення яких вперше було закріплено в Законі України «Про колективні угоди та договори» від 23.02.2023 № 2937-IX, який набере чинності через 6 місяців після скасування/припинення воєнного стану. Так, колективну угоду (генеральну, галузеву (міжгалузеву), галузеву обмеженої дії, територіальну, територіальну в окремій галузі) визначено як письмовий нормативний документ, що

укладається відповідно до цього Закону з метою регулювання трудових, соціально-економічних відносин на національному, галузевому, територіальному рівнях; а колективний договір як письмовий нормативний документ, що укладається відповідно до цього Закону з метою регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин між роботодавцем і працівниками, їх представниками [3].

І це є кроком у вірному напрямку, оскільки колективно-договірне регулювання трудових відносин в Україні вже давно потребувало суттєвого оновлення, адже, як свідчить статистика, працівники та роботодавці поступово втрачають інтерес до укладення колективних договорів. Тому ухвалення цього законодавчого акту в сфері колективно-договірного регулювання трудових відносин відкрило нові можливості для захисту своїх інтересів працівниками та роботодавцями. Як зазначає Т. Бережна, «новий Закон наблизить українське законодавство у сфері колективно-договірного регулювання трудових відносин до європейського. Наймані працівники та роботодавці отримають більш сучасні та дієві інструменти для ведення соціального діалогу. Окрім того, законодавчі новації надають нові можливості сторонам колективних угод для захисту своїх інтересів» [4].

І сьогодні Україна активно використовує колективні договори та колективні угоди як засіб реалізації соціального партнерства. Зокрема, генеральні угоди, укладені між урядом, роботодавцями та профспілками, встановлюють основні принципи та норми соціально-економічної політики та регулювання трудових відносин у країні на певний період та відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної

стабільності та суспільного розвитку. У свою чергу наявність колективних договорів дозволяє посилити співпрацю соціальних партнерів, підвищити гарантії трудових прав працівників, покращити роботу підприємства в цілому, тобто є важливим інструментом соціального партнерства.

Список використаних джерел:

1. Колективно-договірне регулювання соціально-трудових відносин у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації : монографія / О. М. Ярошенко, Г. С. Гончарова, С. О. Сільченко та ін. ; за ред. О. М. Ярошенка. Харків : Право, 2009. 240 с.

2. Куртакова Г. О. Роль профспілок у соціальному партнерстві в умовах ринкової економіки : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05 / ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Київ, 2023. 258 с.

3. Про колективні договори і угоди : Закон України від 23.02.2023 № 2937-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 60. Ст. 194.

4. Рада ухвалила закон про колективні угоди та договори. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3674218-rada-uhvalila-zakon-pro-kolektivni-ugodi-ta-dogovori.html

Тушницька В. М.,
старший викладач,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького, м. Львів

РОБОЧИЙ ЧАС І ЧАС ВІДПОЧИНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гострі виклики, що постали внаслідок російської військової агресії та запровадження воєнного стану в Україні назавжди змінили усі сфери життєдіяльності країни та означили нові реалії перед роботодавцями в частині організації трудової діяльності і забезпечення

трудових прав найманих працівників. Прийнятий Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. встановив особливості регулювання трудових відносин на період дії воєнного стану працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. Питання, врегульовані цим Законом перестали регулюватись нормами загального законодавства про працю, зокрема Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП) [2] та іншими актами законодавства України, прийнятими у царині праці. Водночас зазнали суттєвих обмежень права і свободи людини і громадянина (ст.43-44) зафіксовані у Конституції України [1], хоч і з зазначенням строку таких обмежень.

Законами України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників» [4] від 12.05 2022 р., «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» [5] від 01.07.2022 р. та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань» [6] від 22.11.2023 р. законодавець намагався врегулювати нагальні питання що виникали між працівником і роботодавцем, зокрема і з питань робочого часу та часу відпочинку. Згідно ч.1 ст.6 ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об’єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення

тощо), а ч.2 ст.6 - для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо), яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, тривалість робочого часу у період дії воєнного стану не може перевищувати 40 годин на тиждень [3]. Слід пам'ятати, що збільшення на період воєнного стану нормальної тривалості робочого часу до 60 годин на тиждень є правом, а не обов'язком роботодавця.

В умовах воєнного стану заблоковано дію таких норм КЗпП, а саме: -скорочення роботи на одну годину напередодні святкових і неробочих днів; -скорочення тривалості робочого дня напередодні вихідних днів при шестиденному робочому тижні (не більше 5 годин); -обмеження граничних норм надурочних робіт; -перенесення вихідного дня на наступний після святкового або неробочого; - заборони залучення до робіт у вихідні, святкові і неробочі дні; компенсації за залучення до робіт у згадані вище дні; встановленням скороченої тривалості роботи у нічний час (на 1 годину). Законодавчою новацією є і те, що до роботи в нічний час без їх згоди не залучаються: а) вагітні жінки; б) жінки, які мають дитину віком до одного року: в) особи з інвалідністю, яким за медичними рекомендаціями протипоказана така робота. Решта категорій працівників можуть бути використані на відповідних роботах навіть за відсутності їх згоди. Якщо у мирних умовах п'яти- або шестиденний робочий тиждень встановлювався роботодавцем спільно з профспілкою з урахуванням специфіки роботи, думки трудового колективу і за погодженням з місцевою радою, то в умовах воєнного стану – роботодавцем за рішенням військового командування разом із

військовими адміністраціями. Одним із різновидів часу відпочинку є щотижневий безперервний відпочинок, тривалість якого обчислюється з часу закінчення роботи працівником перед вихідним днем наприкінці робочого тижня і до початку роботи наступного дня після вихідного. Відповідно до ст. 70 КЗпП тривалість щотижневого відпочинку має бути не меншою 42 годин [2]. В умовах воєнного стану його тривалість може бути скорочена до 24 годин. Однак питання про зменшення тривалості роботодавець вирішує на власний розсуд.

Відповідно до ЗУ "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань" [6], з 24.12.2023 року набрали чинності зміни до ЗУ "Про відпустки", ЗУ "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" та до КЗпП, зокрема: -тривалість відпусток, умови та порядок їх надання визначається зазначеним законом, іншими законами та нормативно-правовими актами України, а тепер також і трудовим та/або колективним договором і незалежно від режимів та графіків роботи розраховується в календарних днях; -змінилася максимально можлива кількість календарних днів на рік відпустки без збереження заробітної плати за сімейними обставинами та з інших причин (така відпустка надається на термін, обумовлений угодою між працівником та власником, але не більше 30 календарних днів на рік); -на час загрози поширення епідемії, пандемії, необхідності самоізоляції працівника у випадках, встановлених законодавством, та/або у разі виникнення загрози збройної агресії проти України, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру роботодавець на прохання працівника може надавати йому відпустку без збереження заробітної

плати без обмеження строку, визначеного ч.1 ст.26 ЗУ “Про відпустки” та не зараховується до стажу роботи, що дає право на щорічну основну відпустку; -надання працівнику будь-якого виду відпустки (крім відпустки у зв’язку з вагітністю та пологами, відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустки у зв’язку з усиновленням дитини) понад щорічну основну відпустку, за рішенням роботодавця може здійснюватися без збереження заробітної плати (надання невикористаних днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану). Ці нововведення не застосовуються до керівних працівників закладів освіти та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників; -відпустка без збереження заробітної плати за бажанням працівника надається в обов’язковому порядку працівникам, які приступили до роботи після звільнення з військової служби у зв’язку із закінченням особливого періоду або оголошенням демобілізації (тривалістю до 60 календарних днів) та включається до страхового стажу; -одноразова оплачувана відпустка при народженні дитини надається не пізніше трьох місяців з дня народження дитини; військовослужбовцям виплачується грошова компенсація за всі не використані дні щорічної та додаткової відпустки, які мають дітей або повнолітню дитину з інвалідністю (з дитинства). Також законодавцем внормовано питання збереження середнього заробітку педагогічних та науково-педагогічних працівників-військовослужбовців, перенесення вихідних та робочих днів, щодо відпустки на час профспілкового навчання й відпустки до підготовки та участі в змаганнях.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2136-20
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників : Закон України від 12.05.2022 № 2253-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2253-20
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 01.07.2022 № 2352-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2352-20
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань : Закон України від 22.11.2023 № 3494-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3494-20

Дубров М. О.,
аспірант кафедри трудового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
e-mail: dubrov.maksym@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Забезпечення ефективного захисту трудових прав працівників насамперед визначається станом соціально-трудових відносин та

рівнем розвиненості їх колективно-договірного регулювання. Сьогодні є очевидним те, що створення належних умов праці, адекватна заробітна плата, охорона праці і здоров'я робітників, їх захист повинні стояти на порядку денному. У цьому важливу роль має відігравати договірне регулювання трудових відносин.

Саме колективний договір є нормативноправовим актом, який має публічно-правову і приватно-правову природу, метою якого є «регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів працівників та роботодавців» [1].

Як підкреслює Н.Д. Гетьманцева, не менш важливою складовою частиною ефективності договірного регулювання є якість змістовної частини самих документів. Оскільки умови колективного договору можуть бути повністю виконані, але якщо за своїм змістом колективний договір «не надавав» працівникам нічого суттєвого в підвищенні оплати праці, встановленні різних надбавок, доплат до посадових окладів (тарифних ставок), покращенні соціально-побутового обслуговування, організації належних умов праці тощо, навряд чи можна назвати такий колективний договір ефективним [2, с. 493], тому насамперед ефективність колективних договорів як інструментів соціального управління повинна проявлятися не тільки щодо їх фактичної реалізації, але й передусім у забезпеченні положень змістовної частини.

Сьогодні не існує єдиного підходу щодо того, які саме характеристики змісту колективного договору слід вважати критеріями його ефективності, а також ефективності самого процесу договірного регулювання. На перший погляд, показниками ефективності можуть бути: повнота і якість змісту договору; чітке

визначення умов праці на підприємстві чи в установі; максимальне використання можливостей колективного договору для покращення трудових і соціальних гарантій працівників; наявність положень, що покращують становище працівників у порівнянні з чинним законодавством; включення у договір зобов'язань, які стосуються найбільш актуальних питань. Ефективність колективного договору варто оцінювати як за змістовим наповненням, так і за тим, наскільки повно він охоплює проблеми, пов'язані з колективно-договірним регулюванням на рівні конкретної організації. Окрім цього, важливо враховувати, наскільки результативними є заходи, передбачені самим договором.

Відповідно до ч. 2 ст.13 КЗпП України та ч. 2 ст. 7 Закону України «Про колективні договори і угоди», у колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема: заходи, спрямовані на запобігання, протидію та припинення мобінгу (цькування), а також заходи щодо відновлення порушених внаслідок мобінгу (цькування) прав. Таким чином, законодавець закріпив за сторонами колективного договору необхідність впровадження певних заходів запобігання, механізму протидії такого явища, як мобінг та відновлення порушених прав працівників.

Як слушно зауважує Д. Корнілов, наявність такого негативного явища, як мобінг у трудових відносинах створює безліч проблем як для працівника, так і для роботодавця [3, с.105]. Від мобінгу страждають не лише працівники, а й сама організація, а надто там, де мобінг персоналу є частим явищем. Так, з-поміж негативних наслідків, що найперше відбиваються на підприємстві, установі чи організації, Н. І.

Федінець справедливо називає зниження ділової репутації, збільшення плинності кадрів, зростання витрат через частий набір та навчання персоналу [4, с. 304].

Морально-психологічна атмосфера в трудовому колективі впливає на якість роботи будь-якого працівника. Одним із факторів, який одночасно дестабілізує робочий процес, створює напружену атмосферу в колективі, знижує загальну ефективність підприємства є мобінг (цькування). Підстави виникнення такого явища можуть бути різними, зокрема, виробничі, соціальні чи особистісні. Це, наприклад: заздрість, нудьга, особиста неприязнь, прагнення до кар'єрного зростання, бажання помсти та ін. [5, с. 140].

Для ефективної боротьби з мобінгом на роботі доцільно розробити чіткий і дієвий механізм протидії цьому явищу. Його основою мають стати конкретні заходи для запобігання різним формам психологічного тиску на працівників, які слід обов'язково закріпити у колективному договорі. Якщо такі дії не будуть впроваджені, мобінг може поширюватися і мати дедалі серйозніші наслідки для всього трудового колективу.

У широкому сенсі профілактика мобінгу — це активні дії керівника, спрямовані на попередження конфліктів ще до їх виникнення або на їх конструктивне вирішення. Також важливо, щоб роботодавець проводив інформаційно-роз'яснювальну роботу, зокрема під час укладання трудового договору з новими працівниками.

Таким чином, розробка та впровадження на локальному рівні конкретних заходів щодо протидії мобінгу є одним з найважливіших кроків, спрямованих на створення умов гідної праці.

Список використаних джерел:

1. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text (дата звернення 17.04.2025).
2. Гетьманцева Н.Д. Особливості правового регулювання трудових відносин: монографія. Чернівці : Технодрук, 2015. 592 с.
3. Корнілов Д. Особливості протидії мобінгу в трудових відносинах на локальному рівні. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку юридичної науки, освіти та технологій у XXI столітті в дослідженнях молодих учених*: зб. матеріалів доп. учасн. Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Харків, 3 березня 2023 р.). 2023. 200 с.
4. Федінець Н. І. Мобінг персоналу як негативне соціальне явище в організації. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Львів: Львів. торговельно-економіч. ун-т, 2022. С. 302–304.
5. Сімакова С. І., Кравченко О. С. Актуальні проблеми запобігання мобінгу в трудових відносинах в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2018. №8. С. 137 – 142.

Лактіонов І.В.,
аспірант кафедри трудового права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
e-mail: igorlak78@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ ПРАЦІВНИКА

Аналізуючи еволюцію сучасного трудового законодавства України, варто звернути особливу увагу на зростаючий вплив міжнародної правозастосовної практики на процес створення та ухвалення правових актів у сфері трудових відносин. У нинішніх умовах дедалі частіше постають питання, пов’язані з покращенням

становища працівника у взаєминах із роботодавцем. Міжнародний досвід підтверджує важливість не лише захисту майнових прав працівників, а й охорони їхніх особистих немайнових прав — зокрема, права на повагу до честі, гідності та особистої недоторканності.

Забезпечення достойного рівня життя громадян — це складний, тривалий і багатогранний процес, що залежить не лише від економічного розвитку країни, а й від ефективності державного управління, розвитку системи правових гарантій і захисту прав людини, а також від багатьох інших політичних та правових чинників.

Проблема дискримінації в її різних формах залишається на порядку денному суспільного та наукового обговорення. Вона підриває принципи рівності та справедливості, породжуючи значні соціальні й юридичні виклики. У рамках обраного курсу на європейську інтеграцію Україна прагне адаптувати своє законодавство, зокрема у сфері праці, до норм і стандартів, прийнятих у країнах Європейського Союзу.

Внесення змін до Кодексу законів про працю України (далі КЗпП), після набуття чинності Закону України від 11 грудня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» [1], дозволило Україні приєднатися до низки європейських країн, де мобінг на роботі став заборонений законодавством. У новій статті КЗпП 2-2 маємо не лише пряму заборону мобінгу, але визначення поняття та його форми. Зміни до Кодексу закріпили обов'язок щодо протидії мобінгу не лише за роботодавцем, а і за державою. А саме в абз. 8 ч. 1 статті 5-1 зазначається, що державою гарантується правовий захист від мобінгу (цькування), дискримінації, упередженого ставлення, окрім того,

гарантується захист честі та гідності працівника під час виконання ним трудової діяльності [2].

Разом з тим категорії «честь» і «гідність» досі залишаються недостатньо дослідженими, що призводить до складності їх судового захисту. ***Чинне трудове законодавство не містить визначення понять «честі» та «гідності», оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту.*** Зокрема, під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло [3].

Думки науковців щодо понять «честь» та «гідність» також не є однозначними. Досить вагомий внесок у розвиток концепції «трудової честі» був зроблений М. І. Бару, який доводив, що «у трудових правовідносинах у певній єдності співіснують майнова і немайнова сторони». Трудова честь – як зазначає М. І. Бару – містить у собі як суб'єктивний, так і об'єктивний елемент. Перший елемент – суб'єктивний – автор розглядає, як ставлення працівника до праці. Другий елемент – об'єктивний – полягає у повазі до гідності і трудової репутації працівника з боку оточуючих, в оцінці моральних якостей працівника. Відносини, що виникають з приводу трудової честі, регулюються як правовими нормами, так й правилами моралі [4, с. 17].

Так, О. О. Осадько під правом на честь працівника вбачає такі його можливості, як право на: 1) заслужену репутацію залежно від його ставлення до праці; 2) отримувати моральну оцінку своєї трудової

діяльності; 3) захищати честь у випадку порушення роботодавцем своїх юридичних обов'язків. Право на гідність працівника на думку вченого має комплексний характер, яке складається з: 1) поваги до особистості працюючого як трудівника й людини (до його моральних, інтелектуальних, ділових якостей), перш за все, з боку оточуючих його роботодавця і трудового колективу, 2) заборони психологічного та фізичного впливу на нього всупереч його волі, 3) захисту від приниження гідності від зазначеного оточення [5, с. 9].

Точка зору О. В. Байло полягає у тому, що гідність - це фундамент правового статусу особистості, джерело формування та наповнення моральної компоненти прав людини. Воно визначає морально-правову межу поведінки суб'єктів, вносить в життя суспільства організованість і порядок, не допускає свавілля і беззаконня [6, с. 78].

Вважаємо, що поняття «честь» та «гідність» переплітаються, частково входять одне в одне. Загальним елементом є оцінка власної гідності, яка співставляється в індивідуальній свідомості із суспільною оцінкою.

Інтеграція України до європейського правового простору передбачає глибоку модернізацію національної правової системи відповідно до загальновизнаних міжнародних принципів і стандартів. Практика захисту честі та гідності працівників у зарубіжних країнах свідчить про актуальність впровадження відповідного правового механізму в українське законодавство. Серед ключових завдань трудового права є встановлення обов'язку роботодавця поважати особисті права працівника — зокрема його честь і гідність — та створення ефективної правової процедури для розгляду трудових

спорів, включно з альтернативними методами врегулювання конфліктів. Упровадження міжнародного досвіду з урахуванням національного контексту є важливим кроком до забезпечення конституційного права громадян на працю.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 16.11.2022 р. № 2759-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text (дата звернення 18.04.2025).
2. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 18.04.2024).
3. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення: 18.04.2024).
4. Бару М. Й. Правова охорона трудової честі. Радянське право. 1963. № 3. С. 14–18.
5. Осадько О. О. Ділова репутація, честь та гідність працівника як об'єкти захисту в трудовому праві: автореф. дис. канд. юрид. наук. Харків, 2017. С. 9.
6. Байло О. В. Гідність працівника як категорія трудового права. Вісник Одеського національного університету. С. 78.

МІКРЮКОВ А. О.,
аспірант кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: andrew.mikriukov@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-4061-0789

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ І ПОДАТКОВОГО КОМПЛАЄНСУ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сьогодні перед Україною, як державою, що захищає свої національний та економічний суверенітет, постає багато завдань, виникнення яких обумовлено як об’єктивними, так і суб’єктивними чинниками. Особливої актуальності набувають питання трансформації податкової системи, адже наша країна взяла на себе зобов’язання реформувати податкову систему відповідно до принципів прозорості, ефективності та справедливості.

Укладення Меморандуму з МВФ (грудень 2023 року) з чітким акцентом на розбудову системи управління комплаєнс-ризиками відображає прагнення України гармонізувати своє податкове законодавство з європейськими стандартами. Зокрема, у п. 26 вказаного меморандуму закріплено, що у найближчий час заплановано реформування Державної податкової служби України (далі – ДПС України) шляхом концентрації на розбудові довіри громадськості до контролюючих органів, а також на розробці сучасних практик управління комплаєнс-ризиками. Щодо останнього, то на виконання поставлених завдань реформування Постановою Кабінету Міністрів України № 854 від 25 липня 2024 р. затверджено Порядок реалізації експериментального проекту щодо

функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі.

Згідно із положеннями Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства» та вище вказаної Постанови КМУ № 854, передбачено перехід Державної податкової служби до ризик-орієнтованої моделі податкового контролю, де податкове планування, якщо воно здійснюється прозоро і в межах правового поля, має розглядатися саме як прояв високого рівня податкового комплаєнсу. Це зміцнює становлення контролюючих органів саме як органів, що у першу чергу реалізовують сервісне обслуговування платників податків, а значить і посилює перехід у взаємодії між ДПС та платниками податків від контролюючого вектору до партнерського.

Підкреслимо, що у контексті оновлення податкової системи, системи оподаткування і податкового адміністрування, особливої актуальності набуває акцент у вивченні співвідношення податкового планування і податкового комплаєнсу. Очевидно, що ці два явища є взаємопов'язаними: ефективне та прозоре податкове планування можливе лише за умови належного дотримання вимог податкового законодавства, а значить високого рівня податкового комплаєнсу.

Як вбачається, з практичної точки зору, тонка межа між законним податковим плануванням, яке здійснюють добросовісні платники податків, і агресивним ухиленням від оподаткування,

викликає постійні дискусії серед науковців, бізнес-спільноти, податкових радників і податкових інспекторів. Саме через це питання встановлення взаємозв'язку та взаємовпливу податкового планування і комплаєнсу потребує ґрунтовного наукового осмислення.

Аналіз численних праць науковців та положень нормативно-правових актів дозволяє констатувати, що поняття «податкове планування» та «податковий комплаєнс» збігаються за рівнями здійснення (суб'єктами), за метою та межами. Їх взаємозв'язок проявляється у:

спільній загальній меті – дотримання закону, адже податкове планування в межах правового поля сприяє високому рівню комплаєнсу, а комплаєнс, своєю чергою, створює передумови для того, щоб податкове планування не переходило межу ухилення;

застосуванні ризик-орієнтованого підходу: платники податків, які дотримуються високих стандартів податкового комплаєнсу, мають менше можливостей потрапити до підвищеного податкового ризику, оскільки наразі законодавством запроваджено систему комплаєнс-ризиків, яка дозволяє фокусувати контроль саме на порушниках, тоді як добросовісні платники отримують більше довіри від контролюючих органів;

підсиленні саме добросовісності платників податків : чим вище рівень податкового комплаєнсу, тим менше податкових перевірок, і як наслідок збільшення податкового навантаження, що стимулює платників податків вибудовувати стратегії податкового планування виключно в межах законодавства, уникати агресивних схем.

Таким чином, податкове планування і податковий комплаєнс – це не тотожні поняття-альтернативи, хоча й взаємодоповнюючі, які при належному застосуванні забезпечують баланс між публічними інтересами держави та приватними інтересами платника податків стосовно оптимізації своїх витрат як власника коштів. Нові законодавчі ініціативи закріплюють цю синергію на інституційному рівні, роблячи акцент на прозорості, довірі та ефективності

Цілком очевидно, що в умовах воєнного стану та обмежених бюджетних ресурсів забезпечення надходжень через добросовісну податкову поведінку бізнесу є вкрай важливим. Як податковий комплаєнс , так і податкове планування не лише не суперечать одне одному, а й можуть спільно створювати сприятливе середовище для прогнозованого і стабільного виконання обов'язків платниками податків.

Список використаних джерел:

1. Боберський О. Нормативно-правове регулювання системи комплаєнс: світовий досвід та вітчизняна практика. *Вісник Хмельницького національного університету. 2024.* №5. С. 121–127. URL. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-17
2. Бондаренко М.О. Правове регулювання податкового планування в Україні*:* дис. … канд. юрид. наук. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого України Харків, 2019.
3. Меморандуму про економічну та фінансову політику від 1 грудня 2023 року з Міжнародним валютним фондом URL. https://mof.gov.ua/uk/memorandum_of_economic__financial_policies-677
4. Податковий кодекс України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного

дотримання податкового законодавства: Закон України від 1.06.82024 р. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3813-20#Text

6. Про реалізацію експериментального проекту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2024 № 854 URL. https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/postanovi-kabinetu-ministr/79121.html

Пищенко Б.О.,
аспірант кафедри трудового права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
e-mail: xerxes23234@gmail.com

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СТАЖУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРАВА

Однією із складових кваліфікаційних вимог до посад, пов'язаних з юридичною професійною діяльністю, є наявність стажу професійної діяльності у сфері права. Попри те, що ця вимога не є універсально обов’язковою для всіх посад, вона заслуговує на детальний аналіз. Причиною цього є недосконалість чинного законодавства, яке регулює це питання непослідовно й фрагментарно. Такий стан речей суттєво ускладнює доступ до працевлаштування для випускників закладів вищої освіти, які прагнуть зайняти посади, де висувається вимога наявності відповідного стажу.

Законодавство по-різному іменує поняття стажу діяльності у сфері права. Переважна більшість нормативно-правових актів, таких як: Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закон

України «Про прокуратуру», Закон України «Про нотаріат», Закон України «Про державне бюро розслідувань», Закон України «Про Національну поліцію», Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» тощо, містять кваліфікаційну вимогу як «стаж роботи в галузі (сфері) права». Лише Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», Законом України «Про Вищий антикорупційний суд», Законом України «Про Конституційний суд України» та Законом України «Про Вищу раду правосуддя» встановлена вимога - «стаж професійної діяльності у сфері права». Деякі закони надають визначення даній кваліфікаційній вимозі, а саме стажем професійної діяльності (роботи) у сфері права є стаж професійної діяльності особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти.

Оскільки чинні нормативно-правові акти не містять чіткого переліку посад, досвід роботи на яких зараховується до юридичного стажу, у практичній площині часто виникають суперечки щодо того, чи певна посада може вважатися такою, що забезпечує відповідний професійний досвід у сфері права. У подібних ситуаціях важливим орієнтиром стає судова практика, адже питання зарахування юридичного стажу часто стає предметом спорів. Це, своєю чергою, впливає на можливість претендувати на посади або здійснювати діяльність, де кваліфікаційні вимоги включають наявність вищої юридичної освіти та відповідного трудового стажу.

Загалом судова практика з приводу даного питання виробила загальне правило щодо критеріїв віднесення періоду роботи до стажу професійної діяльності у сфері права. Згідно з правовою позицією Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного

суду по справі № 826/9779/17 від 24 квітня 2019 року, Верховний Суд аргументуючи власну позицію застосував роз'яснення Міністерства юстиції України № 2755-0-33-14/13.1 від 4 березня 2014 року, згідно з яким до стажу у сфері права зараховується період роботи на посадах з реалізацією повноважень, пов'язаних з правоохоронними, правовиконавчими та правоустановчими функціями, що за змістом передбачає розробку або застосування норм права й носить систематичний характер [1]. Тобто суди при мотивуванні власних рішень щодо віднесення періоду певної роботи до стажу професійної діяльності у сфері права використовують офіційні роз'яснення міністерств у визначених сферах державної політики щодо з'ясування окремих норм нормативно-правових актів.

Детальний аналіз вказаного роз'яснення Міністерства юстиції України № 2755-0-33-14/13.1 від 4 березня 2014 року дає підстави зробити висновки про те, що у ньому не наведений вичерпний перелік посад, стаж роботи на яких повинен зараховуватися до стажу професійної діяльності у сфері права. Проте цей акт виділяє основні критерії, якими повинен керуватися суб'єкт призначення на посаду, що вимагає стаж професійної діяльності у сфері права [2].

По-перше, робота на певних посадах повинна бути пов'язаною з реалізацією повноважень, у зв'язку із здійсненням правоохоронної, правовиконавчої, правоустановчої функцій. Законодавче визначення зазначених функцій відсутнє і тому їх зміст можна встановити шляхом системного тлумачення законодавчих норм та доктринальних положень.

По-друге, робота у сфері права повинна передбачати розробку або застосування норм права і носити систематичний характер.

Розробка (розроблення) правових норм є базовою та важливою стадією правотворення. Цей процес неодмінно пов'язаний із механізмом підготовки, розгляду та прийняття проектів нормативно-правових актів, оскільки саме останні складаються з норм права. Розробка норм права є складним та багатостадійним процесом, який включає в себе створення, зміну правових норм, їх проектування в тексті нормативно-правових актів з дотриманням правил техніки нормопроектування. Саме ця робота неодмінно пов'язана з професійною діяльністю у сфері права, оскільки безпосередньо пов'язана з її ядром - майбутньою правовою нормою.

Застосування норм права є більш поширеним видом трудової діяльності аніж їх розробка, оскільки воно безпосередньо пов'язане з правозастосовною діяльністю, основним завданням якої є винесення індивідуально-правового рішення задля вирішення конкретного життєвого випадку. Правозастосовна діяльність є особливим, владним способом реалізації права, що супроводжується суворим і точним використанням процесуально- процедурних засобів і спрямована на вирішення конкретної юридичної справи [3, с. 24].

Робота в галузі права повинна мати систематичний характер при розробленні норм права або їх застосуванні. Жоден нормативно-правовий акт не визначає поняття «систематичний характер». Однак його зміст можна встановити шляхом виокремлення сутнісних ознак. Систематичність перш за все передбачає постійний характер, який проявляється в існуванні протягом тривалого періоду часу певного процесу трудової діяльності. Наступною ознакою є регулярність. Вона означає, що процес роботи відбувається багаторазово через певні проміжки часу. Тобто систематичний характер - це процес виконання

роботи, яка триває протягом тривалого часу без змін (постійність) та має властивість повторюватися і відбуватися з певною періодичністю (регулярність).

Отже, задля правильного встановлення посади, період перебування на якій зараховуватиметься до стажу професійної діяльності у сфері права, потрібно проаналізувати кваліфікаційні вимоги посадової інструкції особи, документальне підтвердження здійснення професійної діяльності на цій роботі (записи в трудовій книжці або відомостей про трудову діяльність з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування). Варто зіставляти фактичну інформацію щодо посади особи з відомостями, зазначеними в Класифікаторі професій ДК 003:2010 [4], задля усунення будь-яких сумнівів та можливих спорів щодо віднесення посади особи до роботи в сфері права.

Створення уніфікованого зразкового переліку посад, досвід роботи на яких може бути зарахований до юридичного стажу, а також напрацювання чітких критеріїв, що дозволяють відносити певну посаду до професійної діяльності у сфері права, сприятиме усуненню законодавчих неузгодженостей. Це також допоможе зменшити кількість випадків необґрунтованої відмови кандидатам у доступі до юридичних посад.

Список використаної літератури:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 24 квітня 2019 р., судова справа № 826/9779/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81431657 (дата звернення 18.04.2024).

2. Щодо допуску чи відмови в допуску до складання кваліфікаційного іспиту нотаріуса: лист Міністерства юстиції України від 04.03.2014 № 2755-0-33-14/13.1. URL:

https://ips.ligazakon.net/document/MUS22282 (дата звернення 18.04.2024).

3. Слинько Д. В. Основні риси та структура правозастосовної діяльності. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». Харків. 2015. Вип. 20. С. 21-24.

4. Класифікатор професій ДК 003:2010: Наказ Держспоживстандарту України від 28.07.2010 р. № 327. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text (дата звернення:18.04.2024).

ШЕВЧУК Д. С.,
аспірант кафедри фінансового права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: d.s.shevchuk@nlu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0009-3511-938X

ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ: ДО ПИТАННЯ ПРО БАЛАНС МІЖ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЄЮ ТА ЗАХИСТОМ ЕКОНОМІКИ

Із набранням чинності Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 року (далі – Закон № 2473-VIII) система валютного регулювання в нашій державі зазнала змін, набуваючи ліберальних ознак. У статі 2 Закону № 2473-VIII визначено такі принципи нової лібералізованої системи валютного регулювання: свобода здійснення валютних операцій; ризикоорієнтованість, прозорість, достатність та ефективність валютного регулювання; самостійність та ринковість валютного регулювання.

Свобода здійснення валютних операцій як принцип валютного регулювання розкривається через такі ознаки: (1)

наділення фізичних та юридичних осіб-резидентів правом на укладення угоди з резидентами чи нерезидентами, а також правом на виконання зобов'язання за такими угодами в національній або іноземній валюті, включно з правом відкривати рахунки у фінансових установах за кордоном; (2) наділення фізичних та юридичних осіб-резидентів правом на придбання валютних цінностей та активів за межами України, а також переміщення валютних цінностей через митний кордон України; (3) передбачено, що обмеження та заходи захисту встановлюються виключно відповідно до закону, з метою забезпечення стабільності фінансової системи та збалансованості платіжного балансу України; (4) передбачено заборону неправомірного та безпідставного втручання держави у валютні операції. Як бачимо, цей принцип, що означає відхід від моделі «дозвільного» валютного регулювання, яка діяла раніше в нашій державі, засвідчує прямування шляхом, підґрунтя якого є інший вектор: «дозволено все, що прямо не заборонено законом».

Ризикоорієнтованість, прозорість, достатність та ефективність валютного регулювання як принципи останнього розкривається через такі маркери: (1) орієнтація на забезпечення фінансової стабільності, а також економічного та соціального розвитку; (2) відповідність заходів захисту, їхніх строків запровадження та обсягів пов'язаних валютних обмежень масштабам і структурі системних ризиків, які загрожують фінансовій стабільності; (3) обґрунтованість ухвалення рішень щодо впровадження та продовження строків дії заходів захисту; (4) тимчасовий характер застосування заходів захисту; (5) підзвітність та прозорість

діяльності Національного банку України (далі – НБУ) під час запровадження заходів захисту, їх продовження та оцінки результативності; (6) пріоритетність використання менш дискримінаційних інструментів валютного регулювання порівняно з більш дискримінаційними, з урахуванням принципу пропорційності; (7) перевага ринкових інструментів валютного регулювання над адміністративними методами. У підсумку це значить, що навіть у умовах лібералізації держава залишає за собою право на втручання у валютний ринок. Однак таке втручання може відбуватися лише у разі виникнення системних ризиків, а заходи валютного регулювання мають бути обґрунтовані з метою зниження ризиків надмірного або необґрунтованого обмеження свободи валютних операцій, а також застосовуватися тільки в обсязі, який є мінімально необхідним для досягнення цілей фінансової стабільності.

Самостійність та ринковість валютного регулювання як принцип валютного регулювання полягає в забезпеченні гнучкості валютного курсу та незалежності НБУ у формуванні та реалізації валютної і монетарної політики у межах, визначених законом. Це, своєю чергою, надає можливості НБУ вільно адаптувати регулювання залежно від реальної економічної ситуації в країні, не допускаючи політичного впливу на прийняті рішення.

Наявність такого підґрунтя у регулюванні валютних відносин визначає й місце валютних обмежень в Україні, що під час правового режиму воєнного стану стають важливим інструментом для забезпечення фінансової та економічної стабільності в умовах надзвичайної ситуації. Вони дозволяють зберегти валютні резерви,

стабілізувати курс національної валюти та мінімізувати зовнішні економічні ризики. Однак, важливо, щоб ці обмеження були збалансовані і не призводили до серйозних негативних наслідків для економічного розвитку в середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Позначимо, що наразі до розгляду питання функціонування ефективної валютної системи, змістом якої також охоплюються валютні обмеження, підходять багато науковців, як економістів, так і правників. Аналіз їх праць дозволяє підсумувати, що усі автори погоджуються стосовно того, що валютні обмеження є ефективним інструментом у надзвичайних умовах, але вони повинні бути тимчасовими. Водночас можна виокремити й певні акценти у висновках вчених, які роблять наголос, з одного боку на успішності українського досвіду, а з іншого, позначають й негативні риси, надаючи детальні рекомендації щодо пом'якшення обмежень і переходу до гнучкого курсу.

Так, одним з основних валютних обмежень є введення контрольованого курсу національної валюти (гривні) щодо іноземних валют. Це дозволяє стабілізувати курс гривні, який міг би зазнати значних коливань через зменшення валютних резервів або припинення зовнішньої торгівлі. НБУ активно регулює валютний ринок, обмежуючи операції, які можуть негативно вплинути на обмінний курс.

Для забезпечення стабільності валютного ринку, НБУ вводить обмеження на валютні операції, зокрема заборону на дострокове погашення кредитів у валюті або на проведення операцій з іноземними емітентами. Це допомагає знизити ризик втечі

капіталу, уникнути спекуляцій на валютному ринку і забезпечити збереження валютних резервів в умовах дефіциту іноземної валюти.

Поряд із вказаним не можливо оминути обмеження на перекази валюти за кордон, які спрямрвані контролювати потоки іноземної валюти і зберегти її на території України для важливих державних і економічних потреб. Це дозволяє утримувати валютні резерви для покриття імпортних потреб, а також знижує тиск на національну валюту.

Банкам і фінансовим установам також встановлено обмеження на певні фінансові операції, такі як надання кредитів у іноземній валюті або реструктуризація боргів у валюті. Це допомагає уникнути надмірної залежності від іноземних валют і зменшує ризики для банківської системи.

Таким чином, валютні обмеження є важливою частиною стратегії збереження валютних резервів. У період здійснення відсічі агресору, зниження експорту, труднощі з доступом до міжнародних ринків позик та інші фактори можуть призвести до суттєвого зменшення валютних запасів країни. З метою збереження резервів, НБУ обмежує кількість валютних операцій, що здійснюються з метою закупівлі іноземної валюти на ринку. Крім того, такі заходи дозволяють обмежити негативний вплив зовнішніх шоків, зберігати валютні резерви для покриття критичних потреб держави (імпорт товарів, медичних засобів, енергетичних ресурсів) та захистити банківську систему від великих втрат.

Попри свою важливість, валютні обмеження також можуть створювати певні ризики. Зокрема, вони можуть призвести до сповільнення економічного зростання через обмеження доступу до

міжнародних ринків капіталу, а також створити труднощі для бізнесу, який працює з імпортом. Крім того, валютні обмеження можуть стимулювати розвиток чорного ринку валюти, де обмінний курс може бути значно вищим, ніж офіційний.

До того ж, важливим є те, що застосування валютних обмежень залежить від внутрішніх (правова основа) та зовнішніх факторів (міжнародні договірні зобов'язання, війна, економічна криза тощо). Правова основа валютних правовідносин в Україні – це Закон № 2473-VIII, основна ознака якого – це лібералізація валютної системи, яка наразі в умовах постійних обмежень може здатися, що стає недосяжною. Але варто пам'ятати, що обмеження є викликом часу в будь-яких історичних умовах обумовленим тими чи іншими обставинами. Тому важливо досліджувати зміст, строки, значення валютних обмежень та їх наслідки, щоб управляти ризиками.

У контексті майбутньої трансформації валютного регулювання важливо передбачити побудову гнучкої моделі, яка дозволить Україні оперативно адаптувати валютну політику до змін внутрішньої та зовнішньої кон'юнктури. Це, своєю чергою здатне забезпечити поступове зняття валютних обмежень відповідно до стабілізації макроекономічних показників та відновлення нормальної діяльності валютного ринку. З огляду на це, надзвичайно важливо поєднувати заходи із захисту економіки з активною політикою підтримки відкритості та передбачуваності валютного середовища.

Список використаних джерел:

1. Береславська, О., & Березовик, В. (2024). Роль валютних обмежень у забезпеченні стабільної динаміки обмінного курсу в

Україні. *Економіка та суспільство*, (64). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-1

2. Деркач, Ю. Б. (2023а). Використання інструментів валютного регулювання в умовах воєнного стану. *Трансформаційна економіка*, (3 (03)), 21–25. https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-3-4

3. Про валюту і валютні операції: Закон України № 2473-VIII (2025) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text

4. Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, Постанова Національного банку України № 5 (2024) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19#Text

5. Про затвердження Положення про перелік заходів захисту, порядок та критерії їх запровадження, подовження та дострокового припинення, Постанова Національного банку України № 4 (2019) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004500-19#Text

6. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану, Постанова Національного банку України № 18 (2024) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text

ЯКОВЛЄВА Г. О.,
докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

НЕОБХІДНІ УМОВИ ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Введення воєнного стану в Україні як особливого правового режиму, дозволяє запровадити обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Частинами першою та другою статті 1 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» встановлено, що на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України. У період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих цим Законом.

Положення Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», які регулюють деякі аспекти трудових відносин інакше, ніж Кодекс законів про працю – мають пріоритетне застосування на період дії воєнного стану. Водночас, інші норми законодавства про працю, які не суперечать положенням цього Закону, можуть/повинні застосовуватися у відносинах між працівником та роботодавцем.

Спеціальна норма права (стаття 13 Закону) передбачає право сторін призупинити дію трудового договору за умови наявності військової агресії проти України, що виключає можливість надання та виконання роботи. Але лише наявність такої норми не є достатньою. Для сторін мають наступити відповідні наслідки за наявності обставин, що передбачає така норма права.

Для законності призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану необхідна наявність одночасно кількох умов. По-перше, очевидно, що йдеться про факт збройної агресії та існування правового режиму воєнного стану. Другою визначальною умовою є виключення можливості обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором.

Міністерство економіки України в листі від 09.05.2022 року № 4712-06/22838-09 роз'яснює що головна умова для призупинення дії трудового договору – це абсолютна неможливість надання роботодавцем та виконання працівником відповідної роботи. І ці дві умови мають виконуватися одночасно.

Якщо ж працівник бажає та може виконувати роботу, або роботодавець може надавати роботу, призупиняти дію трудового договору неможливо.

Під абсолютною неможливістю надати роботу роботодавцем та виконувати її працівником в контексті призупинення дії трудового договору варто розуміти випадки неможливості забезпечувати працівникові умови праці, внаслідок того, що:

- необхідні для виконання роботи зазначеним працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва або майно роботодавця знищені в результаті бойових дій;
- або їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим;
- переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливе у зв'язку з відсутністю на це його згоди, зокрема, з причин переміщення його з території, де ведуться активні бойові дії.

Існування воєнного стану автоматично не означає знищення (відсутність) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій. Призупинення дії трудового договору є правом, а не обов'язком

кожної із його сторін; повинен бути прямий причинно-наслідковий зв'язок між призупиненням дії трудового договору та військовою агресією проти України; підставою для призупинення дії трудового договору може бути не будь-яка військова агресія проти України, а лише та військова агресія, що виключає можливість надання та виконання роботи, повинен бути прямий причинно-наслідковий зв'язок між військовою агресією проти України та неможливістю (виключенням можливості) надання та виконання роботи; для призупинення дії трудового договору виключення можливості надання роботодавцем роботи повинно наставати одночасно із виключенням можливості виконання роботи працівником. Хибним є також ототожнення поняття «можливість надання роботи» із поняттям «можливість оплачувати надану роботу». Причому тягар доказування (обґрунтування) кваліфікуючої обставини щодо події військової агресії проти України, як виключення можливості надання та виконання роботи, лежить саме на роботодавцеві щодо кожного конкретного працівника, дія трудового договору з яким призупинена.

Випадки переведення працівника задля можливості продовжувати дію трудового договору в умовах воєнного стану, пов'язуються, як правило, із зміною трудової функції працівника та зміною місцевості.

Зміна трудової функції працівника обумовлюється неможливістю виконання роботи в повному обсязі або частково за попередньою трудовою функцією через відсутність умов виконання роботи. Зміна місцевості пов'язується як з необхідністю

релокації бізнесу, так і причинами переміщення з території, де ведуться активні бойові дії (добровільна чи примусова евакуація).

Враховуючи, що призупинення дії трудового договору має ознаку тимчасовості, строк переведення працівників може обмежуватись припиненням або скасуванням воєнного стану в Україні. Але в будь-якому випадку переведення повинно бути здійснене роботодавцем за дотриманням таких умов: (1) отримання згоди працівника (статті 31, 32 КЗпП) та (2) робота не повинна бути протипоказана працівнику за станом здоров'я (стаття 24 КЗпП).

Стаття 3 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачає, що у період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою.

На нашу думку, такий вид переведення не може бути застосований як можливість продовження дії трудового договору для працівника в контексті застосування статті 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», оскільки приписи статті 3 є такими, що мають переважний характер над приписами частини 2 статті 33 КЗпП України на період дії

воєнного стану, а не кваліфікуючою ознакою призупинення дії трудового договору.

Згідно із статтею 60^2 КЗпП України дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

На час загрози поширення епідемії, пандемії, необхідності самоізоляції працівника у випадках, встановлених законодавством, та/або у разі виникнення загрози збройної агресії, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру дистанційна робота може запроваджуватися наказом (розпорядженням) роботодавця без обов'язкового укладення трудового договору про дистанційну роботу в письмовій формі. З таким наказом (розпорядженням) працівник ознайомлюється протягом двох днів з дня його прийняття, але до запровадження дистанційної роботи. У такому разі норми частини третьої статті 32 Кодексу не застосовуються.

Особливості організації кадрового діловодства та архівного зберігання кадрових документів у роботодавця у такий період визначаються відповідно до статті 7 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

Таким чином, при встановленні неможливості виконання роботи у дистанційному режимі для призупинення дії трудового договору, є необхідність встановлення доцільності, можливості та необхідності виконання роботи в таких умовах, а також визначення переліку працівників, які можуть бути залучені до такої форми

організації праці, з одночасним дотриманням механізму впровадження такого виду роботи.

Стосовно визначення переліку працівників, з якими необхідно призупинити дію трудових договорів, то, з нашої точки зору, роботодавець при вирішенні цього питання повинен дотримуватись певних вимог, а саме:

1) Виходячи з приписів статей 2^1 та 5^1 КЗпП України забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників. Тобто включення осіб до переліку працівників, з якими необхідно призупинити дію трудових договорів, повинно ґрунтуватись на об'єктивних факторах (неможливість виконання роботи особою в будь-якій формі), а не бути покаранням чи впливом на «незручних»/«неугодних» працівників.

2) Неможливість виконання роботи працівником означає неможливість виконання своїх трудових обов'язків за укладеним трудовим договором в повному обсязі або неможливість їх виконання за іншою формою організації праці (дистанційна робота).

Враховуючи викладене, можна констатувати, що неможливість надання роботи, відсутність можливості переведення працівника на іншу роботу та неможливість виконання роботи працівником дистанційно є кваліфікуючими умовами призупинення дії трудового договору, оскільки саме на роботодавця покладається зобов'язання забезпечувати працівника роботою і саме йому для виконання своєї функції в господарських

відносинах доводиться здебільшого використовувати зміну трудового договору та умов роботи.

Валентин Володимирович МЕЛЬНИК
доцент кафедри права
гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічний
університету ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕДОТРИМАННЯ НОРМ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПРАЦІВНИКОВІ

Юридична відповідальність за недотримання норм трудового законодавства щодо відшкодування шкоди працівникові є невід'ємним елементом системи гарантій трудових прав, що забезпечує баланс інтересів сторін трудових правовідносин та сприяє утвердженню принципу верховенства права у сфері праці. В юридичній літературі існує чимала кількість підходів щодо тлумачення даної наукової категорії. Так, Ю.А. Ведєрніков та А.В. Папірна доводять, що юридична відповідальність — це особливий вид соціальної відповідальності, який представляє собою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистих), які належали йому до факту правопорушення [1]. Відповідно до точки зору І.С. Канзафарова, юридична відповідальність – це той же обов'язок,

який однак виконується в силу державного примусу або прирівняного до нього громадського примусу. Оскільки мова йде про стан особи, до якої застосовується відповідальність, її можна визначити як стан примусу до виконання обов'язку. Через те відповідальність у даному випадку (тобто, тоді, коли обов'язок може бути виконаний у натурі) – не якісь нові правовідносини, бо залишаються в силі ті ж самі правовідносини, той же обов'язок, котрий існував і раніше. У разі ухилення зобов'язаної особи від виконання обов'язку або яких-небудь з її боку заперечень, спір вирішується судом або іншим компетентним юрисдикційним органом, що зв'язано з появою, рухом і припиненням процесуальних правовідносин. В результаті такого розгляду з'ясовується істина і, якщо обов'язок дійсно не виконаний, виноситься власне рішення, яке забезпечує його виконання державним примусом [2].

Юридична відповідальність, пише П.М. Рабінович, – це кара, вона є для правопорушника новим юридичним обов'язком, якого для нього до правопорушення не існувало. На переконання вченого, ознаками юридичної відповідальності є такі; 1) засудження поведінки правопорушника з боку суспільства та держави. Держава виносить щодо особи (або організації), котра скоїла правопорушення, відповідний правозастосовчий акт. Практично завжди особа, яка порушила норму права, порушує також відповідну норму моралі, тому разом з юридичною відповідальністю перед державою особа несе моральну відповідальність перед суспільством, яка виражається в суспільному засудженні; 2) юридична відповідальність спирається на державний

примус, а саме державно-владний вплив відповідних державних органів та посадових осіб на поведінку людей; 3) особа несе певні обмеження, а саме втрачає блага особистого або майнового характеру за свою провину. Юридична відповідальність настає лише за скоєння правопорушення під час установлення складу правопорушення та здійснюється компетентними органами відповідно до закону, а саме із санкціями норм права, якими встановлюються вид та міра покарання; 4) юридична відповідальність полягає в тому, що вона здійснюється в процесі правозастосовчої діяльності під час дотримання певного процедурно-процесуального порядку та форм, установлених законом [3, с.121–122].

А. В. Солонар, яка у своєму науковому дослідженні юридичною відповідальністю називає певну реакцію держави на дії чи бездіяльність порушника, яка виявляється в покладанні на останнього обов'язку понести відповідне покарання за вчинене. Крім того, науковець обґрунтовує такі характерні риси зазначеного терміну: 1) юридична відповідальність є реакцію з боку держави на протиправне діяння; 2) юридична відповідальність реалізується шляхом державного примусу й виявляється в обов'язку особи зазнати певних втрат; 3) юридична відповідальність настає за протиправне діяння (правопорушення); 4) юридична відповідальність встановлюється на підставі нормативно-правових актів з дотриманням певного порядку; 5) юридична відповідальність застосовується уповноваженими на те органами [4, с.246].

Варто навести наукову позицію А.М. Куліша, який у своєму дисертаційному дослідженні дійшов до висновку, що основними ознаками, рисами, якостями юридичної відповідальності є [5]: по-перше те, що вона є одним з засобів боротьби з правопорушеннями, засобом забезпечення правомірної поведінки; по-друге, у зв'язку з тим, що мова йде про юридичну відповідальність, то документ, котрим вона встановлюється, обов'язково повинен мати форму нормативно-правового акта, що виходить від органу публічної влади, на відміну від моральної або політичної відповідальності, яка може бути встановлена уставом громадського об'єднання; по-третє, юридична відповідальність спирається на державне примушення (компетентних) засобів; по-четверте, підставою для виникнення юридичної відповідальності є правопорушення, тобто винне, протиправне діяння конкретної особи, скоєне в формі, передбаченій нормою права. У юридичному сенсі це означає: немає вини не передбаченої нормою права; по-п'яте, вчинення правопорушення та реалізація юридичної відповідальності пов'язані з державним та громадським осудом. Державний осуд виражається у винесенні стосовно правопорушника, відповідного правозастосовчого акту. В більшості випадків наявність громадського осуду також не викликає заперечень; по-шосте, юридична відповідальність виражається в обов'язку особи зазнати певні втрати конкретних благ особистого (позбавлення волі, посади), організаційного або майнового характеру (конфіскація майна, штраф) за свою провину; по-сьоме, здійснюється в ході правозастосовчої діяльності при дотриманні певного процедурно-процесуального порядку і форми, встановлених законом (цивільно-

процесуальним, кримінально-процесуальним та законом про адміністративні правопорушення) [6].

Таким чином, під юридичною відповідальністю роботодавця доцільно розуміти регламентовану нормами чинного законодавства негативну реакцію з боку уповноважених суб'єктів на протиправну поведінку роботодавця, яка виражається у вчиненні ним дій чи бездіяльності стосовно реалізації його обов'язків щодо відшкодування моральної чи матеріальної шкоди працівникові. А відтак, правова природа цієї відповідальності обумовлюється її компенсаційним характером, адже вона покликана поновити порушене майнове чи немайнове становище працівника шляхом відшкодування матеріальної або моральної шкоди, заподіяної внаслідок дій або бездіяльності роботодавця. Відповідальність може реалізовуватись у формі цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності залежно від характеру порушення та його наслідків.

Список використаних джерел

1. Ведєрніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: Знання, 2008. 333 с.
2. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні [Текст] : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Канзафарова Ілона Станіславівна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2007. 453 арк
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. 6-е вид. Харків : Консум, 2002. 160 с.
4. Солонар А. В. Особливості юридичної відповідальності державного реєстратора юридичних та фізичних осіб-підприємців. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 3. Т. 2. С. 245–249

5. Куліш А.М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України/ Дис.к.ю.н.12.00.07.-Х.,2003. 177с.

Любомира МЕЛЕХ,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Софія УКРАЇНЕЦЬ,
здобувачка вищої освіти 4 курсу
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Господарське процесуальне право України визначає порядок вирішення спорів, що виникають між суб'єктами підприємницької діяльності. Воно охоплює всі етапи судового розгляду – від подання позову до ухвалення остаточного рішення. Особливістю цієї галузі є специфічна правосуб'єктність сторін, до яких належать підприємства, установи та організації, що беруть участь у відносинах, суттєво відмінних від загальногромадських правовідносин.

Ключовим аспектом господарського процесуального права виступає компетенція господарських судів, які розглядають справи щодо захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання.[1] Серед таких справ – укладення, виконання чи розірвання договорів, а також

спори, що стосуються економічних правовідносин між юридичними особами. Особливо важливою є чітка демаркація сфери юрисдикції господарських і загальних судів, що забезпечує правильне застосування правових норм.

Принцип змагальності відіграє фундаментальну роль у господарському процесі. Він надає сторонам право подавати докази, обґрунтовувати свою позицію та заперечувати доводи опонента. У той же час суд здійснює активну участь у процесі, спрямовуючи його хід і забезпечуючи дотримання вимог законодавства до поданих доказів, що гарантує справедливість і ефективність розгляду справи.

Досудове врегулювання спорів та медіація займають значне місце в системі господарського правосуддя. Українське законодавство підтримує механізми, які сприяють вирішенню конфліктів на ранніх етапах, що дозволяє уникнути тривалого судового розгляду і зберегти ділові відносини між сторонами. Це не лише сприяє зменшенню навантаження на судову систему, але й забезпечує економію часу та ресурсів учасників спору. Апеляційне та касаційне оскарження рішень господарських судів є важливими інструментами правового захисту.

Апеляція дає можливість перевірити законність і обґрунтованість рішень першої інстанції, тоді як касація зосереджена на правильному застосуванні норм права.[2] Ці етапи покликані забезпечити виправлення можливих помилок і гарантувати дотримання прав учасників.

Роль доказів у господарському процесі заслуговує окремої уваги. До них належать будь-які фактичні дані, які сприяють встановленню обставин справи, що мають значення для її правильного вирішення. Це можуть бути документи, свідчення свідків, висновки експертів та

інші матеріали. Процедура оцінки доказів є критично важливим етапом, адже саме вона значною мірою впливає на остаточний результат розгляду справи.

Відшкодування збитків у господарському процесі є важливою і складною складовою, яка потребує чіткої правової регламентації.[3] Практика судочинства демонструє, що належне обґрунтування розміру збитків та їх оптимальної компенсації часто стає викликом для сторін. Це вимагає надання достатніх доказів і грамотного застосування судом відповідних норм права для визначення справедливого відшкодування.

Сторони у господарському процесі мають можливість залучати до справи експертів, чиї висновки дозволяють суду враховувати складні технічні, економічні або інші аспекти, що потребують спеціальних знань. Особливо важливими експертні дослідження стають у справах, де саме технічна чи фінансова складова визначає сутність спору і є вирішальною при ухваленні остаточного рішення.

Процесуальні строки посідають ключове місце у господарському провадженні, оскільки вони визначають рамки для подання позовів, апеляцій чи касаційних скарг, а також виконання інших законних дій. Дотримання цих строків забезпечує не лише оперативність у розгляді справ, але й захист інтересів учасників процесу. Порушення строків може призвести до негативних наслідків для сторін, зокрема до залишення їхніх вимог без розгляду.

Сучасні технології та електронний документообіг відкривають нові можливості для оптимізації господарського процесу. В учасників з'являється можливість подавати документи онлайн, брати участь у судових засіданнях дистанційно та користуватися сучасними засобами

зв’язку. Це не лише спрощує процедуру, а й значно скорочує часові й матеріальні затрати сторін. Попри такі позитивні зміни, правозастосування у господарському процесі залишається однією з проблем для правової системи України.

Господарський процес має низку специфічних рис, що відрізняють його від інших галузей судочинства.[4] Зокрема, він передбачає обов’язкову правову обізнаність сторін або їхніх представників, що обумовлено складністю господарських спорів та необхідністю розуміння специфічних взаємовідносин між суб’єктами господарювання. Ця особливість робить господарський процес унікальним порівняно із цивільними чи адміністративними процесами.

Господарські судові рішення відіграють ключову роль у формуванні економічного ландшафту країни. Від якісного розв'язання господарських спорів залежить не лише успіх окремих підприємств чи організацій, але й загальний стан економічного клімату. У цьому контексті господарське право є основою для досягнення стабільності у відносинах між суб’єктами економічної діяльності.

Водночас важливою складовою господарського процесу є виконання судових рішень. Саме їх реалізація забезпечує ефективне відновлення порушених прав та законних інтересів учасників спору. Проте практика часто стикається з труднощами, такими як проблеми стягнення коштів чи передачі майна. Така ситуація потребує чіткої роботи виконавчих органів і вдосконалення нормативно-правового регулювання.

Отже, господарське процесуальне право є інтегральною та багатогранною частиною правової системи, яка спрямована на

вирішення спорів і захист інтересів представників бізнесу. Його особливостями є змагальність сторін, залучення експертів, суворе дотримання процесуальних строків та впровадження сучасних технологій. Усе це робить дану галузь права важливим інструментом для забезпечення стабільності та економічного зростання в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Особливості визначення підсудності господарських спорів (стаття судді Секірського А.В.). Господарський суд Луганської області. URL: https://lg.arbitr.gov.ua/sud5014/4673456/255769/
2. Досудове врегулювання господарського спору. Wiki Legal Aid.
URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Досудове_врегулювання_господарського_спору(дата звернення: 26.03.2025).
3. Чумак Ю. Особливості господарського процесу в умовах воєнного
стану. Верховнийсуд.URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/14_04_23_Prezent_Pravosud_vijna.pdf(дата звернення: 26.03.2025).
4. ДовгаМ.,Дяченко С.Особливостіюрисдикціїгосподарськихсудів.

Аналітно-порівняльне правознавство. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/18.pdf(дата звернення: 26.03.2025).

Любомира МЕЛЕХ,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Маряна БОЖИК,
здобувачка вищої освіти 4 курсу
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНСТИТУТ БАНКРУТСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна Росії проти України створила безпрецедентні виклики для українського бізнесу, зокрема, пов'язані з неплатоспроможністю. Для забезпечення ефективного врегулювання таких ситуацій необхідно детально опрацювати процедурні аспекти банкрутства та розробити механізми, які дозволять підприємствам перезапустити свою діяльність в нових умовах.

Банкрутство в ринковій економіці виконує дві функції:

– по-перше, усунення з ринку неефективних суб'єктів підприємницької діяльності;

– по-друге, у разі виникнення лише тимчасових фінансових труднощів надання їм шансу відновити чи оздоровити свою діяльність на ринку [2].

Чинники які призводять до банкрутства суб'єктів господарювання можна поділити на дві групи:

1) зовнішні, які дуже важко врахувати та якими ми не можемо керувати, а іноді – й передбачити;

2) внутрішні, які залежать від форм, методів та організації роботи на підприємстві; такі чинники суб'єкти господарювання можуть виявити заздалегідь та розробити заходи із запобігання їх негативного впливу. Результатом одночасного впливу всіх чинників є настання банкрутства. Зовнішні фактори є найбільш небезпечними у зв'язку з тим, що можливості здійснення впливу на них мінімальні, а наслідки їх реалізації можуть бути руйнівними. Ці фактори кризового розвитку є об'єктивними по відношенню до підприємства банкрута [3].

Отже, банкрутство – це юридичний процес, який застосовується до підприємств і фізичних осіб, які не можуть погасити свої борги. Його мета – упорядкувати борги, зберегти підприємство, якщо це можливо, та справедливо розподілити активи між кредиторами.

Правильне функціонування ринку неможливе без чітких правил, особливо в питаннях неплатоспроможності. Законодавство про банкрутство в Україні є основою для врегулювання таких ситуацій і забезпечує стабільність ринкових відносин. У 2018 році було прийнято «Кодекс України з процедур банкрутства» (далі–КУзПБ) [1], саме цей Кодекс визначає умови та порядок проведення процедур банкрутства, захищає права кредиторів та встановлює механізми відновлення платоспроможності боржників, також цей нормативно–правовий акт поєднує у собі норми матеріального та процесуального права.

Основними новелами Кодексу, порівняно із попередньою редакцією Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р., стали:

1. Солідарна відповідальність керівника боржника за незаявленння;

2. Продовження підозрілого періоду для скасування правочинів боржника, що є додатковою підставою;

3. Закріплення строкового періоду процедури розпорядження майном;

4. Об'єднання мирової угоди й санації в єдину процедуру;

5. Продаж майна через систему PROZORRO;

6. Запровадження споживчого банкрутства (банкрутства фізичної особи);

7. Введення саморегулівної організації арбітражних керуючих [1].

Зміни у законодавстві щодо процедури банкрутства на період воєнного стану покликані пом'якшити негативні наслідки повномасштабного вторгнення, які значним чином впливають на здатність суб'єктів господарювання виконувати свої зобов'язання перед кредиторами, зокрема і через зменшення строків розгляду справ і витрат, пов'язаних з їх розглядом [5].

Проте, все ж законодавцю у сфері неплатоспроможності суб'єктів господарювання, майно яких розташоване на окупованих територіях України, варто звернути увагу на такі питання:

1. Спеціальні процедури для суб'єктів господарювання на окупованих територіях: розробка спеціальних процедур, які враховуватимуть особливості ситуації на окупованих територіях, такі як відсутність контролю державних органів, дії окупаційної адміністрації та інші фактори.

2. Правовий статус майна на окупованих територіях: визначення правового статусу майна, розташованого на окупованих територіях, зокрема, чи залишаються в силі договори та права власності на таке

майно, а також чи діють на цих територіях місцеві закони або законодавство окупанта.

3. Механізми захисту кредиторів: розробка механізмів захисту інтересів кредиторів, які мають претензії до суб'єктів господарювання на окупованих територіях, з урахуванням складнощів доступу до майна та можливих перешкод з боку окупаційної влади.

4. Міжнародне співробітництво: розвиток міжнародного співробітництва для забезпечення виконання рішень судів щодо банкрутства суб'єктів господарювання на окупованих територіях, в тому числі шляхом взаємодії з міжнародними організаціями та партнерськими країнами.

5. Захист прав власності та конфіскація майна: Встановлення механізмів захисту прав власності на майно, яке може бути конфісковане або зазнає інших правових наслідків через окупацію територій.

6. Підтримка суб'єктів господарювання: розробка програм підтримки суб'єктів господарювання, які зазнали втрат через банкрутство або втрату контролю над майном на окупованих територіях, щоб допомогти їм відновити свою діяльність або компенсувати збитки [6].

Варто зазначити, що у період воєнного стану ліквідація підприємства, яке забезпечує функціонування об'єкта критичної інфраструктури, є неприпустимою. А тому відповідну норму–заборону доцільно закріпити у КУзПБ [1]. Водночас, забезпечуючи життєдіяльність неплатоспроможного суб'єкта, потрібно враховувати й інтереси кредиторів, які, в свою чергу, також можуть виконувати важливі для країни та суспільства завдання, якими є надання

«основних» послуг чи виконання робіт, чи виробництво стратегічно важливих товарів споживання чи важливих для оборонного сектору. І все ж, якщо йдеться про ліквідацію суб'єкта-боржника, який забезпечує функціонування критичної інфраструктури, її варто зупинити на період воєнного стану [7].

Інститут банкрутства в Україні стикнувся із новими викликами, пов'язаними із воєнним станом, так збанкрутілі від агресії нападника підприємства цілком справедливо вимагають відшкодування збитків за рахунок країни-агресора. Однак, наразі ні в нашій державі, ні на міжнародному рівні не сформовано механізму відшкодування, що призводить до необхідності суб'єктам підприємництва самостійно вирішувати свої фінансово-економічні проблеми [8].

Судді також більш ретельно почали підходити до дослідження походження кредиторів, а саме зобов'язуючи учасників при відкритті провадження у справі надати відомості: чи є учасником справи юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є 1) Російська Федерація, 2) громадянин Російської Федерації, окрім того, який проживає на території України на законних підставах, або 3) юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації (див. ухвали Північного апеляційного господарського суду від 01.11.2022 у справі № 910/21578/16, від 18.09.2023 у справі № 911/1012/13, від 26.09.2023 у справі № 910/4518/16). У деяких випадках суди навіть звертаються із запитом до Міністерства юстиції України з метою перевірки іноземного кредитора на наявність/відсутність зв'язку з Російською

Федерацією (див. ухвалу Східного апеляційного господарського суду від 21.11.2023 у справі № 905/2199/20) [9].

Східним міжрегіональним управлінням Міністерства юстиції України повідомляється про нововведення, а саме, що з 01 червня 2024 року впроваджується в дослідну експлуатацію автоматизована система «Банкрутство та неплатоспроможність». Дана автоматизована система забезпечує збирання, зберігання, облік, пошук, узагальнення, надання відомостей про хід провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) та фінансово-економічні показники боржника, формування Єдиного реєстру боржників, відносно яких відкрито провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), Єдиного реєстру арбітражних керуючих України, функціонування електронного кабінету арбітражного керуючого та спеціалізованої сторінки веб-сайту Мін'юсту, за допомогою якої забезпечується доступ до інформації про боржників у справах про банкрутство (неплатоспроможність) [2].

Незважаючи на існуючі труднощі у реалізації процедур банкрутства в умовах воєнного стану, держава та суспільство прагнуть до оптимізації цих процедур та загалом до вдосконалення законодавства про банкрутство.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text.4.

2. Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції України. (Дата звернення: 15.01.2025 р.). URL: https://www.sumyjust.gov.ua/novini/v-doslidnu-ekspluatatsiyu-vprovadzhuyetsya-avtomatyzovana-systema-bankrutstvo-ta-neplatospromozhnist/

3. Швидка Т.І., Остапенко Ю.І. Особливості реформування законодавства про банкрутство в період воєнного стану. *Електронне*

наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство. С. 229-234. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278806/273455

4. Стащук О.В., Шостак Л. В., Булик Д. В. Банкрутство підприємств в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. Випуск № 44. 2022. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1801/1736

5. Ковальчук Н.О. Банкрутство в період воєнного стану: новації законодавства. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки :* матер. 6-ої міжнар. наук.-практ. конференції (Чернівці, 18 квітня 2024 р.). С. 318–321. URL:https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10962/2024_%20конференція_Фінанси.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=319

6. Верещагіна К. Проблематика практики застосування законодавства про банкрутство суб'єктів господарювання в умовах війни. *П'яті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 червня 2024 р.). С. 220–226.

7. Нецька Л. С., Галатенко К. М. Вплив воєнного стану на процедури банкрутства суб'єктів господарювання в Україні. *Юридичний вісник.* №3 (68). 2023. С. 180-187.

8. Томич Б. Інститут банкрутства в Україні умови військового стану. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*. С. 340–343. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/52554/1/Богдана%20ТОМИЧ.pdf

9. Гловацький О., Жеревчук М. Банкрутство в умовах воєнного стану: практичні кейси. URL: https://www.zedsoft.com.ua/blog/?bankrutstvo-v-umovakh-voiennoho-stanu-praktychni-keisy

Мелех Богдан Володимирович,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри права Львівський національний
університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. З. Ґжицького
Заремба Юлія,
3 курс, ОПП «Право», ФГРЗ

ПРАВО ВЛАСНОСТІ У ВОЄННИЙ ЧАС

В умовах війни право власності стає особливо вразливим. Через бойові дії, руйнування інфраструктури, евакуацію населення та військову необхідність багато громадян і підприємств втрачають своє майно. Однак законодавство України гарантує захист права власності навіть під час воєнного стану, хоча в деяких випадках можливі його обмеження.

Держава має право вилучати майно для потреб оборони та громадської безпеки, але такі дії повинні бути належно оформлені, а власники – отримати компенсацію. Окрім того, власники можуть захищати свої права у судовому порядку або звертатися до міжнародних організацій для відшкодування завданих збитків[1].

Основний закон, що захищає право власності в Україні, – Конституція України. Вона чітко визначає, що кожен громадянин має право володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном. Жодна особа не може бути позбавлена свого майна без законних підстав. Однак у період воєнного стану закон дозволяє державі тимчасово або постійно вилучати власність громадян та підприємств за умови компенсації[2].

Крім Конституції, важливу роль у цьому питанні відіграють:

- Цивільний кодекс України, який визначає порядок відшкодування за вилучене майно;

• Закон «Про правовий режим воєнного стану», що регулює порядок запровадження обмежень під час війни;

• Закон «Про примусове відчуження майна в умовах воєнного стану», який описує процедуру та права власників.

В умовах війни держава може примусово вилучати приватне чи корпоративне майно для потреб оборони, гуманітарних операцій або ліквідації наслідків бойових дій. Це може бути:

• транспорт (автомобілі, вантажівки, техніка),

• нерухомість (будівлі, склади, земельні ділянки),

• промислове обладнання,

• запаси пального, продуктів харчування тощо.

Таке відчуження можливе лише за наявності суспільної необхідності та оформлюється відповідними державними органами або військовим командуванням. Власник обов'язково отримує офіційний акт, де вказується опис майна, його оцінка та підстави вилучення[3].

Є два варіанти компенсації за відчужене майно:

1. Попередня компенсація – коли власник отримує виплату одразу після вилучення його майна.

2. Наступна компенсація – якщо майно було вилучене терміново, без попередньої виплати, власник може вимагати відшкодування після скасування воєнного стану.

У випадку, якщо майно збереглося після завершення війни, його колишній власник має право вимагати його повернення або отримання аналогічного майна взамін[4].

Попри те, що закон передбачає захист права власності, на практиці існує багато проблем.

1. Руйнування майна внаслідок бойових дій Дуже часто нерухомість та інше майно не вилучається державою, а просто знищується під час військових дій. В такому випадку власникам доводиться довго чекати на компенсацію, а сам процес її отримання залишається складним.

2. Захоплення власності на окупованих територіях У тимчасово окупованих регіонах ворог незаконно конфіскує майно громадян, змушуючи їх залишати свої домівки та бізнеси. В таких випадках юридичні механізми України не можуть допомогти, і власникам доводиться звертатися до міжнародних судів.

3. Бюрократичні труднощі та корупція Навіть у контрольованих Україною регіонах процес документального оформлення компенсації може затягуватися через бюрократію або зловживання посадовців. Власникам важливо мати всі документи на майно та фіксувати його вилучення або руйнування, щоб мати змогу захистити свої права.

Список літератури:

1.Буткевич О. В. Право власності в умовах воєнного стану: національні та міжнародні гарантії. *Юридична Україна*. 2023. № 2. С. 45–52.

2.Гаврилюк Р. О. Вилучення майна для потреб оборони: правові механізми та практика застосування. *Вісник господарського права*. 2022. № 4. С. 87–94.

3.Закон України «Про правовий режим воєнного стану» // Верховна Рада України. – Офіційний текст.

4.Яроцький В. Л. Захист права власності в умовах війни: проблеми теорії та практики . *Наукові праці з правознавства*. 2023. Т. 30. С. 128–140.

Топоркова М. М.,
кандидат юридичних наук, доцент
Державний бітехнологічний університет

ПИТАННЯ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Інтелектуальна власність є унікальним витвором розуму людини та одним із важливих здобутків кожної розвинутої та демократичної країни. Право в сфері інтелектуальної власності на сьогодні перебуває в стані активного та невпинного розвитку: постійно врегульовуються законодавчі норми, аналізується та запозичується досвід успішних країн в галузі інтелектуальної власності. Враховуючи можливості сучасних технологій права об'єкти інтелектуальної власності все більше піддаються порушенням, що зумовлює визначення особливості їх захисту в Україні та на міжнародному рівні [2, с. 184].

У сучасному світі інтелектуальна власність (далі ІВ) – один із найцінніших активів бізнесу. Вона включає авторські права, патенти, торговельні марки, промислові зразки та комерційні таємниці. Захист прав ІВ забезпечує:

Економічний розвиток – залучення інвестицій та зростання конкурентоспроможності;

Стимулювання інновацій – винахідники отримують гарантії захисту своїх ідей;

Запобігання недобросовісній конкуренції – захист від копіювання та підробки продукції.

Якщо говорити про сучасну систему виконавчої влади України важливу роль в охороні та захисті інтелектуальної

власності виконує Міністерство економіки України. Міністерство реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності.

До міжнародних договорів у сфері права інтелектуальної власності, учасниками яких є Україна, належать: «Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів» (1886 р.), «Міжнародна конвенція про охорону прав виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення» (1961 р.), «Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм» (1971 р.), «Всесвітня конвенція про авторське право» (1952 р.), «Женевський договір про міжнародну реєстрацію наукових відкриттів» (1978 р.) та інші міжнародно-правові договори.

Перед державною системою охорони інтелектуальної власності постають актуальні завдання, спрямовані на подальшу імплементацію міжнародних та європейських стандартів у сфері правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності. Одним із ключових напрямів має стати реалізація державної політики, орієнтованої на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо значення інтелектуальних прав, їх змісту та механізмів захисту [1, с. 213].

Важливою складовою побудови економічно самодостатньої держави, а також формування культури поваги до інтелектуальної власності, є діяльність державних органів. Їхня активна участь у впровадженні відповідних заходів як на національному, так і на міжнародному рівнях відіграє вирішальну роль у формуванні сучасного правового простору у цій сфері.

Усвідомлення того, що інтелектуальна діяльність є фундаментом для прогресу в усіх сферах суспільного життя, обумовлює потребу у зосередженні державних зусиль – як фінансових, так і організаційних – на всебічному розвитку інтелектуального потенціалу країни [1, с. 213].

Попри це, на сьогодні зберігається низка проблем, пов'язаних із ефективністю функціонування системи охорони інтелектуальної власності. Їх оперативне вирішення є критично важливим, оскільки саме ці недоліки гальмують розвиток інноваційної діяльності. Як засвідчує міжнародний досвід, подолання ключових соціальних, економічних та політичних викликів безпосередньо залежить від рівня розвитку інтелектуального капіталу суспільства та загального культурного середовища.

Список використаних джерел:

1. Бощицький Ю. Л. Інтелектуальна власність в сучасній Україні. Актуальні питання модернізації та правового регулювання. К: «Часопис Київського університету права» 2013. №1. С. 213–217.

2. Боярчук О. М. Захист права інтелектуальної власності: особливості здійснення в Україні, США та деяких країнах Європейського союзу (Німеччина, Франція). *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 184–188.

3. Гуржій А. В., Цівка В. Н. Проблеми захисту права інтелектуальної власності. Матеріали шостої всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного, ІТ та Інтернет права». Львів: Юрид. ф–т Львів. нац. ун–ту ім. І. Франка, 2022. С. 90–98.

Шерстюк С.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри права та європейської інтеграції
Державний біотехнологічний університет
e-mail: svitlashka2906@btu.kharkiv.ua

ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ЇХ ВРЕГУЛЮВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ВТРАТОЮ ЧИННОСТІ ГКУ

Сфера господарювання є надзвичайно складною з огляду на різноманітність відносин, що складаються між її суб'єктами та іншими учасниками господарського життя. В переважній більшості ці відносини базуються на господарських зобов'язаннях.

Розділ IV ГКУ саме має назву: «Господарські зобов'язання» та встановлює поняття та види господарських зобов'язань, що дозволяє з'ясувати їх правові характеристики, за якими вони відрізняються від цивільно-правових зобов'язань, та врахувати їх специфіку під час правого регулювання [1]. Однак, на сьогодні ці положення діють і можуть використовуватися суб'єктами господарської (підприємницької) діяльності до 28 серпня 2025 року. Оскільки 9 січня 2024 року Верховна Рада України ухвалила законопроєкт № 6013, який набуде чинності 28 серпня 2025 року та остаточно затвердив скасування ГКУ. Отже, більшість норм ГКУ, які регулювали господарські зобов'язання та порядок укладення та виконання господарських договорів, будуть скасовані.

Однак, зобов'язання, що виникають безпосередньо з актів господарського законодавства або актів управління господарською діяльністю не є по своїй суті цивільними, а, отже, до них не застосовуються загальні положення ЦКУ про зобов'язання[2] . Після введення в дію Закону України «Про особливості регулювання

діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» на рівні законодавчого регулювання будуть відсутні загальні положення про зобов'язання у сфері господарювання, що виникають з вищеозначених підстав, зокрема організаційно-господарські зобов'язання [3].

Акти управління господарською діяльністю на рівні ЦКУ не визначаються як підстави, які встановлюють, змінюють або припиняють зобов'язання.

Права та обов'язки сторін зобов'язань у сфері господарювання, а також конкретні умови й механізми їх виникнення та реалізації, визначають не тільки акти цивільного, але й господарського законодавства, що регулює господарську діяльність / господарські операції (так, господарським є законодавство у сфері конкуренції, ліцензування, публічної закупівлі, державної допомоги суб'єктам господарювання тощо).

Окремо зазначимо, що ст. 177 ГКУ закріплює поняття «соціально-комунальні зобов'язання суб'єктів господарювання». Суб'єкти господарювання зобов'язані за рішенням місцевої ради за рахунок своїх коштів відповідно до закону створювати спеціальні робочі місця для осіб з обмеженою працездатністю та організовувати їх професійну підготовку. Обов'язок роботодавців щодо створення робочих місць для осіб з обмеженими можливостями встановлює й Закон України «Про зайнятість населення» [4]. Також положення про нормативи робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю, встановлюють Закони України: «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в

Україні» [5], та «Про психіатричну допомогу» [6] тощо. Однак, ЦКУ не закріплює як окремий різновид зобов'язань «соціально-комунальні зобов'язання».

ЦКУ не передбачає такого виду зобов'язань як публічні зобов'язання суб'єктів господарювання, натомість закріплює положення про публічний договір. Згідно з ч. 1 ст. 633 ЦКУ публічним договором є договір, в якому одна сторона - підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо). В той час як згідно до положень ГКУ закон покладає на неї такий обов'язок.

Водночас, відповідно до ч. 4. ст. 633 ЦКУ підприємець не має права відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг), тим самим ЦКУ фактично встановлює обов'язок укладення такого договору, а не передбачає добровільне взяття на себе такого обов'язку підприємцем, який здійснює певні види господарської діяльності.

Вище зазначене свідчить, про виникнення суттєвих прогалин саме щодо господарських зобов'язань, внаслідок втрати чинності ГКУ. Бо на сьогодні, жоден інший законодавчий чи нормативний акт не врегульовує ці питання. І, якщо найближчим часом не відбудеться позитивних змін з цього питання, то суб'єктам господарювання (підприємництва) доведеться в авральному

порядку повністю адаптувати свої господарські договори до вимог ЦКУ.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення 20.04.25).

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення 20.04.25).

3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text (дата звернення 20.04.25).

4. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text (дата звернення 20.04.25).

5. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text (дата звернення 20.04.25).

6. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 № 1489-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text (дата звернення 20.04.25).

СЕКЦІЯ 9. ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Барабанова Д. А.,
аспірантка кафедри кримінального
права та процесу
Хмельницький університет управління та права імені
Леоніда Юзькова
e-mail: barabanova1996@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ПРИМУСОВОГО ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ ВІД ПІДОЗРЮВАНОГО

Підозрюваний в силу засади свободи від самовикриття (ст. 18 КПК України) не може бути примушений визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або надавати докази, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним кримінального правопорушення.

Проте під час досудового розслідування може виникати необхідність отримати певні фактичні дані від підозрюваного проти його волі. У такому разі кримінальний процесуальний закон передбачає різні процесуальні гарантії, покликані унеможливити прояви свавілля з боку органів досудового розслідування. Примусове отримання (вилучення) доказів у підозрюваного можливе під час проведення освідування, особистого обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, відібрання зразків для експертного дослідження тощо.

По-перше, при прийнятті рішення про проведення відповідних процесуальних дій закон передбачає здійснення прокурорського нагляду і судового контролю. До прикладу, провести примусове освідування підозрюваного з метою виявлення

на його тілі, одязі слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет можна виключно на підставі постанови прокурора (ч. 2 ст. 241 КПК України). Натомість, для проведення особистого обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, відібрання зразків для експертного дослідження необхідно одержати дозвіл слідчого судді.

Водночас, не потребує отримання дозволу слідчого судді проведення особистого обшуку у разі затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. Верховний Суд неодноразово зазначав у своїх постановах, що особистий обшук є складовою процесу затримання і, таким чином, законне затримання саме собою дає підстави для проведення особистого обшуку [1; 2]. Аналогічно не потрібно отримувати дозвіл слідчого судді на проведення особистого обшуку підозрюваного, який перебуває в житлі чи іншому володінні, в якому проводиться обшук, якщо є достатні підстави вважати, що він переховує при собі якісь предмети або документи, що мають значення для кримінального провадження (ч. 5 ст. 236 КПК України).

По-друге, під час проведення процесуальних дій, в ході яких проводиться примусове отримання доказів від підозрюваного, кримінальний процесуальний закон може вимагати участь захисника. До прикладу, ч. 5 ст. 236 КПК України вимагає, щоб обшук особи здійснювався у присутності адвоката на вимогу такої особи. Водночас, не вимагається обов'язкова участь захисника під час проведення освідування підозрюваного, на чому акцентував увагу Верховний Суд [3].

Такий самий підхід Верховний Суд демонструє і щодо участі захисника під час відібрання зразків для експертного дослідження [4]. Понад те, Верховний Суд дотримується позиції, що згідно з практикою ЄСПЛ порушення права на захист може бути встановлене у випадку допиту особи без участі захисника, якщо це призвело до порушення права зберігати мовчання і не свідчити проти себе. Однак отримання зразків для експертизи пов'язане з необхідністю отримання доказів, які носять об'єктивний характер, а тому така процесуальна дія не може розглядатися як така, що порушує право особи зберігати мовчання [5]. Крім того, присутність чи відсутність захисника під час відібрання у засудженого біологічних зразків не може позначитися на змісті отримуваної інформації [6].

По-третє, під час проведення процесуальних дій, в ході яких проводиться примусове отримання доказів від підозрюваного, кримінальний процесуальний закон може вимагати участь понятих. Така вимога, зокрема, має місце стосовно проведення особистого обшуку, освідування (ч. 7 ст. 223 КПК України). Водночас, закон не містить прямої вказівки на необхідність залучення понятих під час відібрання зразків для експертного дослідження. З цього приводу Верховний Суд зазначив, що відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України, яка регламентує порядок та умови проведення освідування особи і не містить вимоги щодо обов'язкової участі понятих. Норма ч. 3 ст. 245 КПК України відсилає виключно до правил ст. 241 КПК України, без прив'язки до інших норм, у тому числі й приписів ч. 7 ст. 223 КПК України [7].

По-четверте, під час примусового отримання доказів підозрюваний не повинен зазнавати нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Окрім катувань як особливої форми навмисного нелюдського ставлення, що викликає дуже серйозні страждання, ЄСПЛ забороненими визнає такі методи отримання показань, як: тривале утримання особи зі щільно накритою головою, примусове багатогодинне стояння обличчям до стіни, позбавлення сну, мордування шумом, харчування тільки водою та хлібом, інші дії, спрямовані на те, щоб викликати в жертви почуття страху, пригніченості та неповноцінності з метою образити, принизити або зламати їхній фізичний та моральний опір [8, с. 175]. У цьому контексті показовим є рішення у справі «Jalloh v. Germany», в якому ЄСПЛ констатував порушення ст. 3 і п. 1 ст. 6 Європейської конвенції. У цій справі підозрюваному у торгівлі наркотиками примусово ввели так званий «блювотний засіб», унаслідок чого з його тіла було вилучено пакет із наркотиками й на підставі цього доказу засуджено. Таке поводження з підозрюваним ЄСПЛ розцінив як нелюдське і таке, що принижує гідність, завдало йому фізичного болю та психічних страждань, і вирішив, що доказ було отримано з порушенням основоположних прав людини [9].

Список використаних джерел:

1. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08 грудня 2022 року (справа № 686/23029/18). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834204.

2. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 січня 2023 року (справа № 648/1543/15-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108606087.

3. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02 листопада 2023 року (справа № 333/1640/18). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114790023.

4. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 жовтня 2022 року (справа № 317/3345/20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107105756.

5. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 жовтня 2023 року (справа № 212/7057/18). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114513575.

6. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 квітня 2021 року (справа № 610/569/19). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96304784.

7. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 жовтня 2023 року (справа № 127/20725/21). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114623171.

8. Крушинський С. А. Повага до людської гідності як засада кримінального судочинства України. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави» (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року). Хмельницький: ХУУП, 2018. С. 172-175.

9. Case of Jalloh v. Germany (Application № 54810/00). URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-76307.

Вапнярчук А. В.,
аспірантка кафедри кримінального процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
e-mail: vapnarcuka@gmail.com

ПУБЛІЧНИЙ ПОРЯДОК ОПРИЛЮДНЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ, ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ВИКОНАННЯ

Публічний порядок проголошення рішення є конституційною та міжнародною гарантією, яка знайшла своє закріплення у ст. 129 Конституції України, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та подальший розвиток у положеннях процесуального законодавства. Проте, зазначені приписи вказаних актів потрібно сприймати як такі, що містять вимогу публічного оприлюднення й не обмежують її реалізацію лише проголошенням судового рішення.

Підтвердженням цієї думки є й позиція Е. Л. Трегубова, який в результаті узагальнення практики ЄСПЛ, дійшов висновку про відсутність будь-яких виключень із закріпленої у ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1] публічності проголошення судового рішення. При цьому, відповідно до сталої практики ЄСПЛ публічне оголошення судового рішення означає не спосіб його оприлюднення, а можливість ознайомитися з ним, що пов'язано з особливостями національних судових процедур, які не завжди передбачають усне оголошення судового рішення. У зв'язку з цим, констатується, що у разі, якщо текст рішення є загальнодоступним, порушення ст. 6 Конвенції не буде [2, с. 361].

Проаналізувавши чинне українське законодавство з цього питання, можна дійти висновку, що воно передбачає досить жорсткі вимоги до публічного оприлюднення судових рішень у кримінальному провадженні. Першою такою вимогою (формою оприлюднення) є їх обов'язкове проголошення після ухвалення; другою – оприлюднення в електронній формі шляхом внесення в

Єдиний державний реєстр судових рішень; третя – можливість в окремих випадках публікації їх в друкованих виданнях[1].

Стосовно проголошення судового рішення, то ч. 7 ст. 27 КПК передбачає, що «судове рішення, ухвалене у відкритому судовому засіданні, проголошується прилюдно. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судове рішення проголошується прилюдно з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закрите судове засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення».

Вимога про оприлюднення судового рішення в електронній формі шляхом внесення в Єдиний державний реєстр судових рішень міститься в законі України «Про доступ до судових рішень», який регламентує порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства. Так, відповідно до ст. 2 цього закону судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення й підписання, крім ухвал про арешт майна та тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальних провадженнях [3].

Процитована вище стаття містить і третю визначену вище вимогу до оприлюднення судових рішень – можливість їх

[1] Відзначимо, що оприлюднення має місце і у формі вручення копії судового рішення певним учасникам кримінального провадження, інтересів яких це рішення стосується (з метою, зокрема, реалізації наданої їм можливості його оскарження). Проте, таку вимогу (форму оприлюднення) ми не виокремлюємо, тому що розглядаємо лише ті, які є публічним оприлюдненням.

публікування в друкованих виданнях із додержанням вимог закону «Про доступ до судових рішень».

В практиці питання, зв'язані з проголошенням судового рішення, хоча й не часто, стають предметом розгляду суду вищестоящої інстанції. Досить цікавим з цього приводу є постанова Верховного Суду від 02 листопада 2023 року (справа № 991/10566/20), в якій суд дійшов висновку, що «незастосування за допомогою технічних засобів фіксації процесу оголошення ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук після виходу з нарадчої кімнати пояснюється відсутністю в залі судових засідань осіб, які брали участь у розгляді клопотання, що підтверджується копіями журналів судових засідань від 31 липня та 03 серпня 2020 року та відповідає вимогам ч. 4 ст. 107 КПК» [4].

Як бачимо, основний акцент розгляду у цій справі полягав в аналізі правомірності відсутності фіксування технічними засобами частини судового розгляду, змістом якого було проголошення судового рішення. Проте, думається, що в цьому випадку за відсутності учасників судового розгляду не було не тільки технічної фіксації, а й самого факту проголошення. З нашого погляду, це є цілком допустимим, оскільки дещо абсурдною б вигляділа ситуація, коли головуючий здійснював би його за відсутності учасників, адже в такому випадку оприлюднення як такого не відбулось би. Проте, це не означає не виконання конституційної вимоги та вимоги міжнародних актів щодо оприлюднення судового рішення, яке може бути здійснено в іншій формі, зокрема в електронній, шляхом внесення його в Єдиний державний реєстр судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525
2. Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд в практиці європейського суду з прав людини. Форум права. 2010. № 1. С. 358–363. С. 361.
3. «Про доступ до судових рішень»: Закон України від 22 грудня 2005 року № 3262-IVURL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text
4. Постанова Верховного Суду від 02 листопада 2023 року (справа № 991/10566/20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115127015

Вапнярчук В. В.,
доктор юридичних наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
e-mail: 3383@i.ua

ГАРАНТІЇ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ В КОНТЕКСТІ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ

Питання про правові наслідки недотримання правил про допустимість доказів для сторін обвинувачення та захисту є досить цікавим у контексті дії принципу змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (ст. 22 КПК). В науковій літературі з приводу нього висловлені різні підходи.

Так, окремі науковці вважають, що порушення допущене суб'єктом кримінального провадження як сторони обвинувачення, так і сторони захисту зумовлює недопустимість отриманих

результатів як доказів у провадженні загалом (тобто як для сторони обвинувачення, так і для сторони захисту). В противному випадку сторони будуть знаходитися в нерівному становищі, що створюватиме асиметрію прав учасників кримінального судочинства. Обґрунтуванням такого висновку є положення ч. 2 ст. 86 КПК, відповідно до якого будь-який «недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення».

Інші науковці вважають, що асиметрія правил допустимості доказів може діяти, оскільки надає перевагу в першу чергу стороні захисту, гарантуючи тим самим ефективну дію такої загальної засади як змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

З нашого погляду, таким, що заслуговує на увагу та підтримку є саме останній підхід. Для нього є і достатнє нормативне підґрунтя, а саме положення ч. 3 ст. 17 КПК «підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом». Як бачимо, у цій нормі законодавцем чітко акцентується увага на недопустимості як доказів незаконно отриманої інформації на підтвердження саме підозри чи обвинувачення й відсутня заборона ґрунтувати на ній спростування підозри чи обвинувачення.

Таку позицію займає й вітчизняний правозастосовник. Так, відповідно до постанови Верховного Суду від 29 вересня 2020 року № 601/1143/16 (провадження № 51-2996 км 19) «якщо суд без достатнього обґрунтування відкидає докази, що свідчать на користь обвинуваченого, це суперечить основоположній вимозі, що сторона обвинувачення має довести висунуте обвинувачення, і одному з

фундаментальних принципів кримінального права, а саме in dubio pro reo *(укр. «коли є сумнів, вирішувати на користь обвинуваченого» – переклад В. В.).* Тому, відхиляючи докази на користь обвинуваченого, суд має надати детальні і переконливі пояснення такому рішенню.

Крім того, якщо доказ отримано і надано суду стороною обвинувачення, суд має бути вкрай обережним, оцінюючи вплив формальних порушень під час отримання доказу на можливість його використання для спростування обвинувачення.

Правила оцінки доказів, особливо вимога дотримуватися передбаченого законом порядку при отриманні доказів, мають за мету запобігання неправомірному втручанню держави та заохочення доброчесної поведінки правоохоронних органів. Вимога визнати докази, отримані з порушеннями, недопустимими спрямована на те, щоб сторона, що допустила порушення, не могла скористатися його результатами. Використання цих правил на шкоду стороні, яка жодним чином не відповідальна за порушення процесуальних правил, суперечить їх меті.

Суд звертає увагу на асиметричний підхід законодавця до правил доведення вкримінальному процесі. Наприклад, Кодекс у частині 3 статті 17 КПК передбачає, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, однак не містить подібної категоричної заборони щодо доказів, які надаються на спростування обвинувачення і свідчать на користь сторони захисту» [1].

Процитоване положення рішення Верховного Суду, на наш погляд, є таким, що відповідає потребам правозастосовної практики, забезпечує у кримінальному провадженні реалізацію

правової конструкції favor defensionis (сприяння захисту) з метою врівноваження позицій сторін, є таким, що допомагає усуненню сумнівів у винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Крім того, якщо порівнювати норми ч. 2 ст. 86 і ч. 3 ст. 17 КПК, на яких базуються два діаметрально протилежних підходи до вирішення поставленого питання, можна дійти висновку, що між ними відсутня правова колізія. Вважаємо, що їх можна й потрібно розглядати в системному зв'язку як між собою (вони доповнюють одна одну), так і з іншими нормами КПК, зокрема тими, які закріплюють такі загальні засади кримінального провадження як верховенство права (ст. 8 КПК), рівності перед законом і судом (ст. 10 КПК), забезпечення права на захист (ст. 20 КПК) та змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (ст. 22 КПК).

Такий підхід знайшов своє нормативне врегулювання і в окремих країнах. Так, зокрема, в США (та інших країнах англо-американської правової сім'ї), де інститут допустимості доказів налічує сотні років, існує правило про обмежену допустимість, суть якого полягає в тому, що якщо доказ допустимий для однієї сторони або однієї мети, але не допустимий для іншої сторони чи іншої мети, він може бути допущений судом за проханням сторони та обмежений до його істинного обсягу про що інструктуються присяжні (Правило 105 Федеральних правил про докази для судів та магістратів США) [2]. Як бачимо, законодавство США допускає можливість асиметрії правил допустимості доказів для різних сторін у кримінальному провадженні. Думається, що й у вітчизняному кримінальному процесуальному законі доцільно

було закріпити положення, яке б прямо передбачало таку можливість. Таке законодавче нововведення, окрім зазначених вище позитивних моментів, сприятиме також і дієвішому досягненню мети кримінального процесуального доказування – встановленню істини.

Сама проблема істини у сучасному кримінальному процесі є дискусійною. Одні автори вважають, що результатом доказової діяльності у кримінальному провадженні має бути досягнення істини, інші це заперечують. Не вдаючись до критичного аналізу наукових думок з приводу мети кримінального процесуального доказування (про авторське розуміння цієї категорії див., зокрема: [3; 4]), зазначимо, що станом на сьогодні у світі загалом, та у вітчизняному кримінальному процесі зокрема, спостерігається тенденція побудови дискурсивної змагальності, суть якої полягає у прагненні відновлення людських відносин, а не в їхньому руйнуванні, що досить часто є неминучим наслідком протиборства. Така змагально-дискурсивна форма кримінального процесу не перешкоджає, а навпаки, сприяє встановленню істини у кримінальному провадженні. Однією ж з гарантій її встановлення є правила допустимості доказів (в тому числі й розглянута вище асиметрія правил допустимості доказів), адже встановлення істини можуть забезпечити лише допустимі докази, отримані належним суб'єктом, із належного джерела, шляхом здійснення належної процесуальної дії, з дотриманням встановленої процедури отримання та фіксації доказового матеріалу.

Список використаних джерел:

1. Постанова ВС від 29 вересня 2020 року у справі № 601/1143/16 (провадження № 51-2996 км 19). URL:

https://reyestr.court.gov.ua/Review/92335214
2. Federai Rules of Evidence for United States Courts and Magistrates. Notre Dame, 1995. URL: https://lawbook.online/protsess-zarubejnyih-grajdanskiy/federalnyie-pravila-dokazatelstvah-dlya-sudov-56711.html
3. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: моногр. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.
4. Vapniarchuk, V.V., Zhuravel, V.A., Trofymenko, V.M., Karpenko, M.O. The essence of the philosophical category truth: Criminal procedural aspect (Сутність філософської категорії «істина»: кримінальний процесуальний аспект). *Astra Salvensis,* Supplement no. 1, 2020, c. 273-290. URL: https://astrasalvensis.eu/2020-2/

Крушинський С. А.,
кандидат юридичних наук, професор,
Хмельницький університет управління та права імені
Леоніда Юзькова
e-mail: decan_uf@univer.km.ua

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Хоча ст. 3 Конституції України закріплено, що найвищою соціальною цінністю в Україні визнані людина, її життя й здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека [1], державі все ж доводиться не лише вживати заходів до забезпечення прав та свобод людини, а й застосовувати заходи примусу для досягнення деяких цілей. Яскравим прикладом у цьому контексті є кримінальне судочинство.

У рамках кримінального судочинства складається сукупність правовідносин між органами та посадовими особами, які

здійснюють кримінальне провадження, та іншими його учасниками. Від кожного із цих учасників держава очікує належного виконання покладених на них функцій, обов'язків та сприяння досягненню завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України. Проте у разі перешкоджання певним учасником кримінального провадження здійсненню судочинства, ухилення його від виконання процесуальних обов'язків, вчинення протиправних дій, до нього можуть бути застосовані заходи процесуального примусу.

Чинний КПК України цілий розділ ІІ присвячує заходам забезпечення кримінального провадження, які застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження. Під останньою розуміють вирішення завдань кримінального провадження, вказаних у ст. 2 КПК України, у розумні строки, з дотриманням принципу процесуальної економії [2, с. 256]. Водночас, варто погодитись із думкою, що хоч заходи забезпечення кримінального провадження відіграють роль системоутворюючого елемента в системі заходів, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження, мета цього інституту досягається не сама по собі, а у взаємодії з іншими процесуальними заходами [3, с. 665].

Найбільш суворими заходами забезпечення кримінального провадження є запобіжні заходи, які в межах загальної мети забезпечення дієвості кримінального провадження спрямовані на забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей

чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ч. 1 ст.177 КПК України).

Ефективність кримінального провадження значною мірою залежить від правильного застосування запобіжних заходів, що має ґрунтуватись на принципах законності, пропорційності та необхідності. Чинний КПК України оновив систему запобіжних заходів, передбачивши систему загальних і спеціальних запобіжних заходів, що дає можливість врахувати тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, особу підозрюваного, обвинуваченого та низку інших обставин, передбачених ст. 178 КПК України, і обрати найбільш доцільний, ефективний запобіжний захід.

Кримінальний процесуальний закон передбачає досить чіткий і зрозумілий порядок застосування запобіжних заходів, вимоги до клопотання слідчого, прокурора про їх застосування. Водночас, судова практика демонструє наявність проблем із належним формуванням та обґрунтуванням клопотань слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу. Так, протягом 2024 року із 50450 розглянутих клопотань про застосування запобіжного заходу лише 35241 (а це 70 %) було задоволено [4]. У 2023 році цей показник становив 71 % (34106 клопотань з 48032

розглянутих) [5], а у 2022 році – 67 % (24038 клопотань з 36020 розглянутих) [6].

Крім того, сформувалась практика повернення клопотань слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу для усунення недоліків, якщо клопотання подано слідчому судді без додержання вимог, визначених відповідними нормами КПК України. До прикладу, такі ухвали постановлялись у 2024 році у 2031 випадках [4], у 2023 році – у 1474 випадках [5], а у 2022 році – у 1016 випадках [6], тобто спостерігається тенденція до збільшення питомої ваги таких рішень.

Водночас, потрібно зазначити, що жодна норма глави 18 КПК України не передбачає можливості постановлення слідчим суддею, судом ухвали про повернення клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу. Більше того, відповідно до роз'яснень ВССУ слідчий суддя, суд має ретельно перевіряти відповідність поданого клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу вимогам ст. 184 КПК України і у випадку недотримання цих вимог слідчий суддя, суд розглядає відповідне клопотання та відмовляє у його задоволенні [7]. Натомість, слідчі судді, суд часто вирішують цю проблему шляхом застосування аналогії закону.

Судова практика також засвідчує, що слідчий, прокурор не завжди дотримуються принципу пропорційності, пропонуючи у клопотанні застосувати конкретний вид запобіжного заходу. Здебільшого це стосується випадків, коли необґрунтовано пропонується застосовувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Як наслідок, в судовому засіданні прокурор не може

довести недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання відповідним ризикам, а слідчий суддя, суд застосовують більш м'який запобіжний захід, ніж той, який зазначений у клопотанні. До прикладу, у 2024 році зафіксовано 1957 випадків застосування іншого виду запобіжного заходу [4], у 2023 році – 2245 випадків [5], а у 2022 році – 2137 випадків [6].

Підсумовуючи, слід відзначити, що в сучасній системі кримінального судочинства запобіжні заходи відіграють важливу роль як засіб гарантування ефективного здійснення досудового розслідування та судового розгляду. Однак їх застосування повинно базуватись на принципах законності, пропорційності та необхідності. Ефективність кримінального провадження значною мірою залежить від правильного вибору запобіжного заходу, що дозволяє уникнути перешкоджання здійсненню кримінального провадження, знищення або спотворення доказів, ухилення винних від відповідальності тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Верховна Рада України*. URL: http://http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр.

2. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

3. Кримінальний процес України. Criminal Procedure of Ukraine: академічний курс: у 3-х т. Т. 1: Загальна частина / В. Т. Нор, Н. Р. Бобечко, М. В. Багрій та ін.; за ред. акад. НАПрН України, д.ю.н., проф. В. Т. Нора, д.ю.н., проф. Н. Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 912 с.

4. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2024 рік. Форма № 1-к. URL: https://cutt.ly/hrg5kRQh.

5. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2023 рік. Форма № 1-к. URL: https://cutt.ly/uepxZy9p.
6. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік. Форма № 1-к. URL: https://cutt.ly/bepxLMhX.
7. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 04 квітня 2013 року № 511-550/0/4-13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13#Text.

Литвин Д. С.,
аспірант кафедри кримінального процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
e-mail: dinislitvin1996@gmail.com

ЗМАГАЛЬНІСТЬ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНЦЕПЦІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] закріплює право на справедливий суд, в п. 1 містить положення про те, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Пункт 3 ст. 6 Конвенції передбачає, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: a) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; b) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; c) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; e) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, - одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Відповідно до п. 1 ст. 2 Протоколу № 7 от 22.11.1984 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Згідно з ст. 7 Протоколу № 7 ст. 2 цього Протоколу є додатковою статтею Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Виходячи із системного тлумачення положень ст. 6 Конвенції в сукупності зі статтями 2 і 7 Протоколу № 7, випливає, що вимоги ст. 6 Конвенції в повній мірі поширюються на судовий розгляд в суді апеляційної інстанції, який також має відповідати вимогам

справедливості та публічності й розглядатися незалежним та неупередженим судом.

Зазначимо, що змагальний характер процесу, що передбачає рівноправність сторін щодо свободи надання доказів та доведенні їх переконливості не згадується в ст. 6 Конвенції, хоча є важливими елементом концепції справедливого судового розгляду, загальновизнаним світовими стандартом, що становить його суть. Разом з тим ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово вказує на необхідність дотримання вимоги рівних можливостей сторін у процесі [2; 3].

Сутність змагальності була сформульована ЄСПЛ у рішенні в справі «Брандштаттер проти Австрії» [4], в якій вказується, що при розгляді кримінальної справи право на змагальний процес означає, що і обвинувачення, і захист повинні знати й мати можливість коментувати доводи та докази надані протилежною стороною.

Узагальнення прецедентної практики ЄСПЛ щодо тлумачення п. 1, п. 3 ст. 6 Конвенції в частині реалізації змагальності у судах другої інстанції дозволяє виявити такі системні (структурні) проблеми, що призводять до порушення ст. 6 Конвенції: відсутність ефективності захисту, незважаючи на формальну присутність адвоката; незабезпечення конфіденційності спілкування засудженого із захисником в умовах використання відеоконференцзв'язку; порушення принципу рівності сторін у процесі через не ознайомлення з матеріалами справи; не виклику (або несвоєчасного виклику) сторін у судове засідання при слуханні справи в суді апеляційної інстанції.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525
2. Ruiz-Mateos vs. Spain від 23 червня 1993 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57838%22]}
3. Ankerl vs. Switzerland від 23 жовтня 1996 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58067%22]}
4. Brandstetter vs. Austria від 28 серпня 1991 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57683%22]}

Литвин С. С.,
аспірант кафедри кримінального процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
e- mail: sergokaxa95@gmail.com

НЕВІДПОВІДНІСТЬ ВИСНОВКІВ СУДУ, ВИКЛАДЕНИХ У СУДОВОМУ РІШЕННІ, ФАКТИЧНИМ ОБСТАВИНАМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯК ПІДСТАВА ЙОГО СКАСУВАННЯ ЧИ ЗМІНИ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Підстави скасування або зміни судового рішення, яке не набрало законної сили, можна й потрібно розглядати як систему взаємопов'язаних та взаємозумовлених елементів у співвідношенні з предметом судового розгляду в апеляційному порядку. Стаття 409 КПК передбачає, що підставами для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції є:

1) неповнота судового розгляду;

2) невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження;

3) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;

4) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

5) невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

Зміст перерахованих підстав для скасування або зміни судового рішення в апеляційному порядку розкривається у статтях 410-414 КПК України.

Аналіз кримінального процесуального закону дозволяє висловити думку, що в статтях, які деталізують апеляційні підстави, мають місце порушення правил формальної логіки та систематизації законодавства. Приміром, положення ст. 411 КПК України, які розкривають невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження, в рівній мірі можна визнати різновидами істотних порушень кримінального процесуального закону.

Зокрема, вирок визнається таким, що не відповідає фактичним обставинам кримінального провадження, встановленим судом першої інстанції, якщо висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду (п. 1 ч. 1 ст. 411 КПК України). Разом з тим, у цьому випадку порушується низка положень кримінального процесуального закону, зокрема: абз. 4 п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК, в якому передбачено, що у разі визнання особи винуватою у мотивувальній частині вироку зазначаються докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів.

Так само судове рішення визнається не відповідним фактичним обставинам кримінального провадження, якщо суд не

взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки (п. 2 ч. 1 ст. 411 КПК України). В цьому випадку порушується вимога про необхідність врахування та зазначення в рішенні обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання (абз. 6 п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК).

Крім того, судове рішення визнається не відповідним фактичним обставинам кримінального провадження, якщо за наявності суперечливих доказів, які мають істотне значення для висновків суду, у судовому рішенні не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші (п. 3 ч. 1 ст. 411 КПК України). У цій ситуації теж порушується положення про необхідність зазначення у мотивувальній частині вироку доказів на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотивів неврахування окремих доказів (абз. 4 п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК).

Нарешті, вирок визнається не відповідним фактичним обставинам кримінального провадження, якщо висновки суду, викладені в судовому рішенні, містять істотні суперечності. Наявність таких суперечностей свідчить про порушення вимог ст. 374 КПК України, яка передбачає необхідність: - у разі визнання особи виправданою – формулювання обвинувачення, яке пред'явлене особі і визнане судом недоведеним, а також підстави для виправдання обвинуваченого з зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення (п. 1 ч. 3 ст. 374 КПК); - у разі визнання особи винуватою – формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми

вини і мотивів кримінального правопорушення (абз. 2 п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК).

Отже, будь-яка невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження, зазначена у ст. 411 КПК України, може бути кваліфіковано за ч. 1 ст. 412 КПК України, тобто як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону.

В судовій практиці трапляються випадки віднесення судами апеляційної інстанції схожих порушень до різних підстав скасування або зміни судових рішень або кваліфікація певного порушення як за ст. 411, так і за ст. 412 КПК України. Думається, що така практика зумовлена висловленими вище міркуваннями.

Зважаючи на викладене, а також і на те, що скасування судових рішень судом апеляційної інстанції на підставі невідповідності висновків суду першої інстанції, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження, порівняно з іншими підставами, застосовується не часто, на наш погляд, є всі підстави для постановки та розгляду питання щодо доцільності збереження такої підстави скасування чи зміни судового рішення у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві.

Мальський М.М.,
доктор юридичних наук
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»
e-mail: malskyym@yahoo.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВТРУЧАННЯ У РОБОТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ, ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА МЕРЕЖ

З кожним роком ми спостерігаємо посилення цифровізації суспільного життя, що значно спрощує чималу кількість процесів, зокрема полегшує доступ до охорони здоров'я, освіти, соціальних і банківських послуг. З часом паперовий документообіг поступається електронному, замість архівів необхідну інформацію можна легко знайти в різноманітних реєстрах та базах даних. Попри очевидні переваги такий стан речей несе й певні ризики. Впродовж останніх років ми неодноразово ставали свідками несанкціонованого втручання в роботу інформаційних, інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, яке паралізувало здійснення тих чи інших процесів у державі. Варто лише пригадати масштабну кібератаку у 2017 році з використанням вірусу Petya, яка спричинила порушення роботи українських державних підприємств, установ, банків, медіа, уразила інформаційні системи органів державної влади та місцевого самоврядування, кібератаку на оператора зв'язку «Київстар» у 2023 році, внаслідок якої зник зв'язок у мільйонів абонентів, хакерські атаки на сайти Міністерства юстиції України та Національних

інформаційних систем у грудні 2024 року, внаслідок яких обмежено доступ до державних реєстрів.

За несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (далі – інформаційно-комунікаційні системи та мережі) нормою статті 361 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачена кримінальна відповідальність. Санкція статті передбачає від штрафу у розмірі однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина 1 статті 361 КК України) до п'ятнадцяти років позбавлення волі (частина 5 статті 361 КК України).

Для початку слід розібратися з термінологією, яку використовує законодавець з урахуванням положень статті 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах». Так, інформаційна (автоматизована) система – це організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів; інформаційно-комунікаційна система – це сукупність інформаційних та електронних комунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле [1]. Визначення електронної комунікаційної мережі знаходимо у пункті 25 частини першої статті 2 Закону України «Про електронні комунікації», згідно з яким електронна комунікаційна мережа – це комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг [2].

Кримінальна відповідальність, передбачена статтею 361 КК України, наступає за несанкціоноване (тобто без отримання

необхідного дозволу уповноваженого суб'єкта, не у встановленому законом порядку тощо) втручання у роботу згаданих систем і мереж. Варто відзначити, що вказане кримінальне правопорушення характеризується формальним складом, тобто настання негативних наслідків - необов'язкове. Водночас негативні наслідки такого діяння охоплюються кваліфікованим складом злочину (частини 3, 4 статті 361 КК України).

На сьогодні в Україні відсутня значна практика застосування статті 361 КК України. Так, у Єдиному державному реєстрі судових рішень ми можемо знайти лише кілька вироків про притягнення до кримінальної відповідальності за вказаною статтею. Мова йде про несанкціоноване втручання у роботу системи «Приват24» з метою одержання коштів, належних іншій особі (вироки Кременчуцького районного суду Полтавської області від 29 травня 2024 року у справі 536/1164/24 [3], від 28 липня 2022 року у справі 536/753/22 [4]), безпідставне надання доступу іншим особам до трансляцій супутникових телевізійних каналів (вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 29 січня 2020 року у справі № 727/10365/19 [5]), втручання у роботу інформаційно-телекомунікаційних системах «Гарт-1» та «Аркан» (вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 24 червня 2014 року у справі № 761/16609/14-к [6]), здійснення незаконного спостереження за камерами, встановленими у службових кабінетах та приймальнях суддів Дзержинського районного суду міста Харкова (вирок Червонозаводського районного суду міста Харкова від 30 серпня 2023 року у справі № 646/611/23 [7]).

З аналізу вказаних вироків вбачається, що випадки притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 361 КК України є поодинокими, а кримінальні проступки, за вчинення яких застосований такий вид відповідальності, не завдали істотної шкоди. Поряд з тим на сьогодні відсутні випадки притягнення до кримінальної відповідальності за несанкціоноване втручання у роботу інформаційно-комунікаційних систем та мереж, яке спричинило витік інформації чи заподіяло значну шкоду. З огляду на актуальність аналізованих суспільних відносин варто очікувати збільшення випадків притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 361 КК України, що підкреслює необхідність детального дослідження згаданої проблематики.

Список використаних джерел:

1. Про захист інформаційно-комунікаційних системах :Закон України від 5 липня 1994 року № **80/94-ВР**, Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Про електронні комунікації : Закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX, Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1089-20.

3. Вирок Кременчуцького районного суду Полтавської області від 29 травня 2024 року у справі 536/1164/24. Єдиний державний реєстр судовий рішень України. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119383063.

4. Вирок Кременчуцького районного суду Полтавської області від 28 липня 2022 року у справі 536/753/22. Єдиний державний реєстр судовий рішень України. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105495459.

5. Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 29 січня 2020 року у справі № 727/10365/19. Єдиний державний реєстр судовий рішень України. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87262624.

6. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 24 червня 2014 року у справі № 761/16609/14-к. Єдиний державний

реєстр судовий рішень України. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/39413836.
7. Вирок Червонозаводського районного суду міста Харкова від 30 серпня 2023 року у справі № 646/611/23. Єдиний державний реєстр судовий рішень України. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113130005.

Телефанко Б.М.,
кандидат юридичних наук, професор,
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького
E-mail:telefbm@i.ua

ТЕНДЕНЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УКРАЇНІ

Однією із найважливіших конституційних гарантій забезпечення та захисту прав та свобод особи є закріплення права на справедливий суд. Це означає, що суд правильно дотримується всіх процесуальних норм і однаково ставиться до всіх сторін, а сам розгляд є справедливим та ефективним незалежно від рішення та результату. Норми, що захищають право на справедливий суд, були сформульовані після завершення Другої світової війни, коли міжнародна спільнота вирішила встановити загальний стандарт захисту основоположних прав. Статтею 55 Конституції України встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Порушення

права на справедливий суд – це загроза для всього суспільства. Створення міжнародних механізмів гарантій основних прав і свобод людини є одним із найбільших досягнень світового співтовариства у XX столітті. Ці гарантії знайшли своє вираження та закріплення через загальносвітове визнання міжнародних договорів з прав людини, а також спеціальних органів, уповноважених здійснювати контроль за дотриманням основних прав і свобод людини. Одним із найбільш ефективних серед таких органів є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі. Принцип верховенства права неможливий без належного й безстороннього суду, який забезпечує рівність сторін та дотримання процедур. Але реальність українського правосуддя далека від цього ідеалу. Опитування адвокатів моніторинговою місією у 2024 році виявили тривожну тенденцію, що це не просто окремі помилки, а глибока структурна проблема, яка підриває довіру суспільства.

Право на справедливий суд гарантує справедливий судовий розгляд. Це означає, що суд правильно дотримується всіх процесуальних норм і однаково ставиться до всіх сторін, а сам розгляд є справедливим та ефективним незалежно від рішення та результату. Якщо право особи на справедливий суд порушено,

держава несе за це відповідальність, зокрема й за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана парламентом. Справедливий суд – це не абстрактна ідея, а щит, що захищає кожного громадянина від свавілля та безкарності [1]. Кожне порушення прав – це не просто статистика, а реальна людська доля, що потребує захисту. І не можна бути байдужим до несправедливості, бо це означає її сприйняття. Щоб змінити цю ситуацію необхідно усунути порушення у праві на справедливий суд, а саме:

1. Не порушувати права на захист. Це може бути несвоєчасне надання стороні захисту матеріалів справи для ознайомлення, факти втручання правоохоронних органів у конфіденційне спілкування адвоката з клієнтом, у тому числі в місцях позбавлення волі із засудженим, а потім використання цих матеріалів як доказів. Також бувають обмеження часу сторони захисту для ознайомлення зі справою.

2.Автоматично не продовжувати тримання під вартою, бо є випадки, коли рішення про продовження тримання під вартою не обґрунтовуються належним чином.

3.Не дотримання рівності та змагальності сторін судового процесу. Бувають випадки, коли судові засідання проводяться без участі адвокатів, що порушує принцип рівності сторін [1].

4.Упередженість суду. Коли суддя має особисту або професійну зацікавленість у результаті справи, що підриває його безсторонність та об'єктивність. Призначення покарання, на думку автора, це всестороннє вивчення справи, це мистецтво судді.

5.Доступ до суду. Порушення доступу до правосуддя прявляється в затягуванні розгляду справ упродовж розумного строку та неефективності апеляційного оскарження, тобто розгляд в апеляційній інстанції оскаржуваних рішень після закінчення строку їх дії.

Однією із засад здійснення права на справедливий суд є невтручання у приватне життя. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін. Необхідність забезпечення невтручання у приватне життя вказує Директива 2012/29/ЄС, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від кримінальних правопорушень, згідно з положенням якої постраждалі від сексуального насильства зазнають високого рівня ризику вторинної та повторної віктимізації, залякування і помсти [2]. Одним із таких заходів і є закритий судовий розгляд справ щодо сексуального насильства. Неможливо ігнорувати психологічні наслідки, які виникають через постійне нагадування про акти жорстокості, особливо в умовах війни В Україні.

На основі вище сказаного можна зробити висновок, що необхідно запровадити ефективні механізми для вдосконалення судової практики, забезпечення неупередженості суддів, дотримання принципу рівності сторін та безумовної поваги до прав

людини на всіх рівнях судочинства і це є основоположними елементами права на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1.Ключові тенденції забезпечення права на справедливий суд в Україні в розрізі діяльності ВАКС. Юридична газета online 14 лютого 2025 р.URL: http://www. yur-gazeta.com/publicaition/practice/ (дата звернення: 05. 04.2025).

2.Катерина Шуневич, Катерина Пилипенко. Здійснення кримінальних проваджень за фактами СНПК: чому право на приватність є важливим. Юридична газета online 17 квітня 2025 р.URL: http://www. yur-gazeta.com/publicaition/practice/ (дата звернення: 18. 04.2025).

Федосєєва К. Г.,
ад'юнтка денної форми
навчання кафедри
кримінального права
Національної академії
внутрішніх справ
karina.fedoseeva.2011@gmail.com

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ПІРАТСЬКОГО КОНТЕНТУ В ІНТЕРНЕТІ

Розповсюдження піратського контенту є однією з форм порушення авторського права. Розвиток цифрових технологій привів до нових викликів у кримінальному праві, особливо при захисті прав інтелектуальної власності. Поширення піратського вмісту в Інтернеті є однією з найпоширеніших форм порушення авторського права. Існування кримінальної відповідальності за таке порушення (ст. 176

КК України) відіграє важливу роль у стримуванні правопорушників і формуванні правової культури у сфері цифрового контенту.

Відповідно до ст. 176 КК України кримінальна відповідальність настає за незаконне відтворення, використання та розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, інших творів, а так само незаконне відтворення, використання та розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, камкординг, кардшейрінг або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, а також фінансування таких дій, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі [1].

Насамперед, першою проблемою кримінальної відповідальності за розповсюдження піратського контенту в інтернеті є недостатня конкретизація поняття «піратський контент» в національному законодавстві України. Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає об'єкти авторського права та суміжних прав, проте не дає чіткого визначення терміну «піратський контент», проте визначає піратський примірник твору, фонограми, відеограми як примірник відповідно твору, фонограми, відеограми, відтворений та/або розповсюджений з порушенням авторського права та/або суміжних прав, що створює правову невизначеність [2]. Однак, з урахуванням швидкого розвитку технологій і різноманіття медіаформатів, встановити універсальні критерії для піратського контенту стає складно.

У науковій літературі «піратський контент» трактується, як об'єкти авторського права, які незаконно відтворюються та

розповсюджуються в цифровому середовищі без дозволу правовласника. Так, Г.І. Григор'янц вказує, що інтернет-піратство набуває системного характеру, зумовленого легкістю доступу до інформації, а також слабкою правозастосовною практикою. Авторка підкреслює необхідність диференціації кримінальної відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпеки правопорушення та масштабності поширення контенту, крім того авторка системно аналізує феномен інтернет-піратства як окрему форму деліктної поведінки, що поєднує ознаки як правопорушення, так і соціального явища[3, с. 30].

Основними видами піратського контенту у цифровому середовищі частіше за все виступають фільми, серіали, музика, комп'ютерне програмне забезпечення (особливо ліцензійне), електронні та аудіо книги, відеоконтент та ін. Тому, до проблем, що ускладнюють кваліфікацію злочинів, пов'язаних із розповсюдженням піратського контенту в цифровому середовищі, можемо віднести також складність встановлення правопорушників. Сучасні технології дозволяють зловмисникам приховувати свою особу завдяки використанню VPN-сервісів, проксі-серверів, хмарних сховищ з обмеженим доступом, а також програмного забезпечення для шифрування трафіку. Це унеможливлює або значно ускладнює ідентифікацію конкретної особи, яка здійснює незаконне розповсюдження контенту, навіть якщо сам факт порушення зафіксований та через це довести факт поширення піратського контенту через Інтернет надзвичайно складно. Важливим аспектом виступає відсутність співпраці між державами в боротьбі з

міжнародним піратством, що дозволяє порушникам безкарно діяти на міжнародному рівні.

Важливою складовою даного виду кримінального правопорушення є масовість таких злочинів. У зв'язку з великою кількістю осіб, які щоденно розміщують, копіюють або завантажують незаконний контент, правоохоронні органи не мають достатніх ресурсів, щоб оперативно виявляти і реагувати на кожен факт правопорушення. Масовість і постійне зростання обсягів піратського контенту в мережі призводять до зниження ефективності кримінально-правового захисту інтелектуальної власності.

Стосовно проблем вдосконалення законодавства у сфері інтелектуальної діяльності, то слід наголосити на важливості підвищення якості нормативної бази, посилення наукової обґрунтованості й демократизації правотворчості та правозастосування. В умовах ринкових відносин правове регулювання в сфері інтелектуальної і творчої діяльності людини зумовлює зміну кордонів правового впливу. Повнота правового регулювання передбачає створення таких правових гарантій, які можуть забезпечити розвиток і реалізацію різних форм власності як у сфері науково-технічної творчості, так і творчості в цілому. Тому сучасне законодавство у цій галузі повинно бути повним, системним і обґрунтованим. Це означає урегульованість у законодавстві усіх видів і форм відносин, які виникають у процесі винахідницького пошуку. Однак повноту законодавства не треба зводити до зростання кількості нормативних актів. Уніфікація законодавства необхідна на базі інтеграції, підвищення рівня системності й обґрунтованості правового регулювання [4, с. 240].

Законодавча база, яка регулює інтелектуальну власність, повинна бути не тільки детальною, а й здатною до гнучких змін, адже інновації в цій сфері розвиваються значно швидше, ніж більшість законів. У зв'язку з глобалізацією, проблема міжнародного співробітництва у сфері охорони інтелектуальної власності набуває нової актуальності. Міжнародні угоди та конвенції надають загальні рамки для правового захисту, проте вони потребують імплементації в національні правові системи з урахуванням специфіки національних ринків та технологічних тенденцій.

Важливим аспектом є також удосконалення механізмів захисту прав інтелектуальної власності в Інтернеті. Сучасні технології створюють нові можливості для порушення авторських прав, тому розвиток правових інструментів для боротьби з цифровим піратством, таких як автоматичне виявлення порушень і блокування піратських ресурсів, є невід'ємною частиною правової реформи. Технологічні інструменти повинні йти в парі з чіткими юридичними нормами, що дозволяють ефективно реагувати на порушення прав.

Таким чином, проблема кримінальної відповідальності за розповсюдження піратського контенту через Інтернет залишається однією з найскладніших у сфері авторського права. Враховуючи швидкий розвиток технологій, правове регулювання цього питання потребує постійного вдосконалення. Тільки за умов чіткої правової визначеності та активної співпраці з міжнародними партнерами можна сподіватися на успіх у боротьбі з інтернет-піратством.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 12.04.2025).

2. Про авторське право і суміжні права від 01 грудня 2022 року № 2811-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text (дата звернення: 12.04.2025).
3. Григор'янц Г. І. Піратство як порушення авторських і суміжних прав в мережі Інтернет: дис. канд. юрид. наук. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. С. 30-42
4. Бошицький Ю. Л. Деякі організаційно-правові аспекти удосконалення правової охорони інтелектуальної власності в сучасній Україні. Часопис Київського університету права. 2020. Т. 1, № 3. С. 239-247.

Шерстюк К.Д.,
здобувачка І курсу магістратури
факультету юстиції
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого
e-mail: k.d.sherstiuk@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ «ПЛОДІВ ОТРУЄНОГО ДЕРЕВА» ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

В умовах динамічного розвитку правової системи України, де пріоритетним є забезпечення верховенства права та захист прав і свобод людини, особливої актуальності набуває концепція «плодів отруєного дерева». Її сутність зводиться до того, що докази у кримінальному проваджені, що отримані протиправним шляхом визнаються недопустимими. Концепція «плодів отруєного дерева» безпосередньо спрямована на захист фундаментальних прав особи в кримінальному провадженні, гарантовані національним (Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК України)) та міжнародним (Європейська конвенція з прав

людини (далі – ЄКПЛ)) рівнями, включаючи право на справедливий суд, не свідчити проти себе, правничу допомогу тощо. Її застосування є важливим інструментом для запобігання та усунення наслідків порушень цих прав, забезпечення належної процедури та стримування незаконних дій відповідних суб'єктів при зборі доказів. В умовах удосконалення системи кримінальної юстиції в Україні питання дотримання прав людини під час кримінального провадження є надзвичайно важливим, чим і пояснюється актуальність окресленої теми.

Розвиток доктрини «плодів отруєного дерева» пов'язують зі справою «Silverthorne Lumber Co. v. United States» від 1920 року, де незаконно вилучені та скопійовані документи (податкові книги та документи), що використані для обвинувачення особи в ухиленні від сплати податків, були визнані «гнилими» та недопустимими похідними доказами. Окрім США, дана концепція поширена і в Європі, про що свідчить практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), про яку мова буде йти далі [1, с. 500-501].

Важливою справою в контексті дослідження окресленого питання в Україні є Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011. З аналізу юридичної позиції КСУ вбачається, що докази в кримінальному процесі мають збиратися, перевірятися та оцінюватися лише відповідно до закону. Перевірка їх допустимості є ключовою гарантією захисту прав людини та справедливого судового рішення. Обвинувачення не може ґрунтуватися на

доказах, отриманих незаконним шляхом, включаючи порушення прав, процедур або не уповноваженими особами. [2]. Хоча наведене Рішення ухвалене 25 років тому та містить аргументацію за чинності КПК України від 28 грудня 1960 року, його фундаментальне значення для розуміння важливості законності отримання доказів залишається незмінним і чітко ілюструє прагнення захистити права та свободи особи від свавілля під час кримінального переслідування. Хоч у самому Рішенні прямо про це не зазначається, однак воно базується на концепції «плодів отруєного дерева» [3, с. 258].

Наразі чинна редакція КПК України від 14 квітня 2012 року № 4651-VI вже безпосередньо закріплює положення про недопустимість доказів, отриманих з порушенням встановленого порядку. Статті 86 та 87 КПК України чітко визначають, що докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок такого істотного порушення, є недопустимими та не можуть бути використані при прийнятті будь-яких процесуальних рішень та враховані судом при ухваленні судового рішення [4].

Варто зазначити, що у судовій практиці також активно застосована дана концепція та наведені положення КПК України та докази, що отримані з порушенням кримінально-процесуального порядку визнаються недопустимими. Показовим є рішення, що викладене у постанові Верховного Суду (далі – ВС або Суд) від 17

квітня 2018 року у справі № 359/6489/13-к. Суд вказав на те, що «явка з повинною - це особисте, добровільне письмове чи усне повідомлення заявником правоохоронний орган, прокурора або суд про скоєний чи підготовлюваний ним злочин». Аналізуючи матеріали кримінального провадження, ВС встановив, що заяву про явку з повинною особа написала вже після її затримання, а також наявна інформація про можливий фізичний та психологічний тиск на підозрюваного, і як наслідок, поставив під сумнів добровільність явки з повинною, оскільки апеляційний суд цього не перевірив [5].

Поряд із наведеним, одним із випадків істотного порушення прав та свобод людини згідно із п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК України є порушення права особи на захист. Окрім того, таке право передбачено п. «с» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ [6]. Вище було згадано, що доктрина «плодів отруєного дерева» знайшла своє відображення у практиці ЄСПЛ, який формує свої юридичні позиції шляхом тлумачення власне положень останньої. В розрізі окресленої проблематики, практика ЄСПЛ дуже широка та можна наводити безліч прикладів застосування даної доктрини. При цьому, вважаю за потрібним зосередити свою увагу саме на випадку порушення права на захист та отримання відповідних доказів. Так, у рішенні ЄСПЛ у справі «Салдуз проти Туреччини» від 27 листопада 2018 року було визначено, що явка з повинною без адвоката, що стала доказом, може бути порушенням права на захист. У справі використання поліцейських показань як основного доказу, попри заперечення заявника, та відсутність адвоката під час його тримання під вартою, непоправно порушили його право на захист, навіть з урахуванням подальшого судового розгляду [7].

Таким чином, аналіз кримінально-процесуального законодавства, практики КСУ, ВС та ЄСПЛ демонструє те, що доктрина «плодів отруєного дерева» є ключовим механізмом захисту прав людини в кримінальному провадженні України, що передбачає недопустимість доказів, отриманих з порушенням закону. Її застосування є не просто формальною вимогою, а дієвим інструментом для запобігання та усунення негативних наслідків порушень основоположних прав, забезпечення належної процесуальної процедури та стримування незаконних дій з боку суб'єктів, уповноважених на збір доказів. З огляду на це, вважаю, що неухильне дотримання цього принципу є запорукою зміцнення правової держави та підвищення довіри суспільства до системи кримінальної юстиції України.

Список використаних джерел:

1. Юхименко К.А. Особливості застосування концепції «плодів отруєного дерева»: міжнародний та європейський аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 500-503 URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/121
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України : Рішення Конституційного суду України від 20.10.2011 № 12-рп/2011 // *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v012p710-11 (дата звернення: 16.04.2025)
3. Публічне право: сучасні доктрини в судовій та правозастосовній практиці: навч. посіб. для студентів магістратури вищої освіти другого (магістер.) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» спец. 081 «Право» / [Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Г. В. Берченко та ін.] ; за заг. ред. проф. Т. М. Слінько, доц. Л. І. Летнянчина ; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2023. – 368 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // *База даних*

«Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 16.04.2025)

5. Постанова КЦС ВС від 17 квітня 2018 року у справі № 359/6489/13-к. *Юридичний інтернет-ресурс «Протокол»*. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_17_04_2018_roku_u_spravi_359_6489_13/

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 // *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 16.04.2025)

7. CASE OF SALDUZ v. TURKEY - [Ukrainian Translation] by the COE Human Rights Trust Fund. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-117602

Галина Ігорівна Грещук,
д.е.н., професор
професор кафедри права
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького
Григорій Ярославович Мартинишин,
к.ю.н.,
в.о. доцента кафедри права
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ ПІДРИВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення рф на територію України призвело до значних суспільно-небезпечних наслідків, зокрема істотної шкоди земельним ресурсам. Застосування правового режиму воєнного стану, як особливого правового режиму,

спрямоване, насамперед, на забезпечення територіальної цілісності та недоторканості України, а також на створення умов для відновлення і збереження національних ресурсів, серед яких земля займає стратегічну позицію. У зв'язку з цим, питання кримінально-правової відповідальності за незаконне використання земельних ресурсів в контексті запобігання підриву національної безпеки України, набуває особливого значення і є одним із пріоритетів у забезпеченні сталого розвитку держави.

Земельні ресурси України є важливим стратегічним активом, який впливає на економічний розвиток країни, її екологічну стабільність та, відповідно, національну безпеку.

Незаконне використання земельних ресурсів може призвести до значних негативних наслідків, включаючи екологічні катастрофи, втрату економічних можливостей та підрив державної стабільності. У зв'язку з цим, кримінально-правова відповідальність за такі злочини є важливим інструментом забезпечення національної безпеки.

Національним законодавством передбачено різні форми відповідальності за незаконне використання земельних ресурсів, включаючи адміністративну, цивільну та кримінальну.

Кримінальна відповідальність є найбільш суворою формою покарання, яка застосовується у випадках значного порушення законодавства, що завдає шкоди державним інтересам. Згідно з Кримінальним кодексом України [1], злочини, пов'язані з незаконним використанням земельних ресурсів, можуть включати незаконне захоплення земельних ділянок, їх забруднення або знищення.

Тож, ефективна кримінально-правова політика у сфері земельних відносин є ключовою для запобігання підриву національної безпеки.

У своїх працях Зигрій О.В. [2] зазначає, що на сьогоднішній день найбільш проблемним питанням є встановлена на законодавчому рівні, але розкритикована з практичної точки зору, організація відносин щодо земель, які перебувають у державній та комунальній формах власності, їх послідовність, організація та механізм взаємодії щодо учасників земельних правовідносин.

У ч. 1 ст. 78 Земельного кодексу України визначено право власності як право володіти, користуватись і розпоряджатись земельними ділянками [3].

У зв'язку з цим науковці, досліджуючи такі правовідносини, використовують вказану тріаду правомочностей.

Бондарчук Н.В. наголошує на необхідності вдосконалення правових механізмів контролю за використанням земельних ресурсів. Він підкреслює важливість співпраці між правоохоронними органами та місцевими громадами для виявлення та запобігання злочинам у цій сфері [4, с. 75].

Копанчук В. О. зазначає, що незаконне використання земельних ресурсів може мати довгострокові наслідки для екологічної безпеки країни. Вона акцентує увагу на важливості екологічного моніторингу та застосування суворих санкцій до порушників. [5].

В цьому контексті важливою, на нашу думку, є роль громадськості у контролі за дотриманням земельного законодавства.

Ще одним наріжним каменем у боротьбі з незаконним використанням земель є корупція. Корупційні схеми можуть включати фальсифікацію документів на право власності або оренди земельних ділянок, що ускладнює процес притягнення винних до відповідальності. У цьому контексті важливою є роль антикорупційних органів та судової системи у забезпеченні справедливого розгляду справ.

Водночас, важливим аспектом є підвищення рівня правової культури серед населення. Інформування громадян про їх права та обов'язки у сфері земельних відносин може значно знизити кількість випадків незаконного використання земель. Освітні програми та кампанії з підвищення правової свідомості можуть стати ефективним інструментом у запобіганні злочинам.

В підсумку зазначимо, що кримінально-правова відповідальність за незаконне використання земельних ресурсів є важливим елементом забезпечення національної безпеки України. Ефективна реалізація законодавчих норм у цій сфері вимагає комплексного підходу, який включає вдосконалення правових механізмів, боротьбу з корупцією та підвищення рівня правової культури серед населення. Лише через спільні зусилля держави, правоохоронних органів і громадськості можна забезпечити захист стратегічних ресурсів країни та її екологічну стабільність.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Зигрій О., Ковальчук Ю. Дерегуляція у сфері правового регулювання земельних відносин або нова «земельна конституція». *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. Вип. 2. С. 136-141.

3. Земельний кодекс України: Закон від 25 жовтня 2001 р. No 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14.

4. Бондарчук, Н.В. Злочини у сфері земельних правовідносин [Текст]. Правові засади функціонування публічної влади щодо забезпечення інтелектуального розвитку та безпеки суспільства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19-20 травня 2016 р. / Редкол.: А.М. Куліш, М.М. Бурбика, О.М. Рєзнік та ін. Суми: СумДУ, 2016. С. 73-76.

5. Копанчук В. О. Екологічна безпека як складова національної безпеки України: сучасні концепції та підходи. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління*. 2020. № 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2020_2_9.

Микитюк В.О.,
кандидат педагогічних наук,
доцент, адвокат,
Державний біотехнологічний університет
e-mail: v.mykytyuk@ukr.net

АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТРАНСФОРМАЦІЇ, ГАРАНТІЇ ТА ВИКЛИКИ

Воєнний стан в Україні став серйозним випробуванням для всіх сфер суспільного життя, зокрема й для адвокатської діяльності. У цих умовах правнича спільнота змушена не лише адаптуватися до нових реалій, але й зберігати ключові професійні принципи - незалежність, конфіденційність, дотримання гарантій правового захисту. Змінилися форми надання правової допомоги, ускладнився доступ до клієнтів, зросли ризики для особистої безпеки адвокатів. Водночас активізувалися дискусії про межі процесуальних прав, законодавчі ініціативи щодо посилення контролю за адвокатами. Ця тема є актуальною не лише з

професійного погляду, а й у ширшому контексті захисту прав людини в умовах воєнного часу.

Проблематику функціонування адвокатури в умовах воєнного стану досліджували чимало вчених, зокрема Л. Остапенко [1], який акцентував увагу на змінах у правовому регулюванні адвокатської діяльності; Л.А. Остафійчук [2] – на питаннях цифровізації діяльності адвоката в умовах обмежень прав і свобод; Р.В. Чорнолуцький [3] – питання здійснення правосуддя і адвокатського захисту.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4], виокремлюються основні види адвокатської діяльності. У період дії воєнного стану відбулися суттєві зміни, які вплинули як на зміст, так і на форми здійснення цих видів діяльності. Так, основними змінами в адвокатській діяльності у частині надання правової інформації, консультацій та правового супроводу під час дії воєнного стану в Україні є посилення попиту на правові консультації з воєнної тематики. У зв'язку з воєнними діями зросла кількість звернень щодо мобілізації та проходження військової служби; прав ВПО (внутрішньо переміщених осіб); тимчасового виїзду за кордон; компенсацій за пошкоджене чи зруйноване майно; фіксації воєнних злочинів; правових аспектів гуманітарної допомоги тощо.

Популярним став правовий супровід нових форм діяльності та адаптація до кризових умов. З'явилася потреба у супроводі волонтерської діяльності, бо адвокати консультують щодо реєстрації благодійних фондів, оподаткування, звітності, міжнародної допомоги.

Актуалізувалася робота з підприємцями, правова допомога щодо зміни форми власності, релокації бізнесу, скорочення персоналу, форс-мажорів. Змінився акцент на онлайн-супровід юридичних осіб, через проблеми з доступом до офісів, евакуацію клієнтів або адвокатів.

Зміни відбулися і у форматі роботи адвоката. Більшість консультацій перейшли у дистанційний формат (Zoom, Telegram, телефон, електронна пошта). Оформлення документів також часто здійснюється в електронній формі або через онлайн-сервіси (наприклад, Дія чи електронні реєстри).

Важливим елементом адвокатської діяльності в умовах воєнного стану є дотримання гарантій. Так, згідно із законодавством України, зокрема Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4], забороняються будь-які втручання у здійснення адвокатської діяльності, а також перешкоджання їй з боку органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових осіб чи інших осіб. Ці гарантії залишаються актуальними і під час дії воєнного стану. Разом із тим, воєнний стан створює додаткові виклики для реалізації правових гарантій - обмежений доступ до клієнтів, ускладнене листування, проблеми з дотриманням процесуальних строків та забезпеченням належних умов для здійснення захисту.

Незважаючи на надзвичайні обставини, держава зобов’язана забезпечувати реалізацію основоположних прав адвоката, включно з недоторканністю професійної діяльності, збереженням адвокатської таємниці, а також безперешкодним виконанням професійних обов’язків.

Воєнний стан створює нову, складну правову і безпекову реальність, у якій адвокат змушений здійснювати свою діяльність. Основні ризики включають - фізична небезпека - адвокати, особливо ті, хто працює у прифронтових чи окупованих територіях, піддаються прямій загрозі життю і здоров'ю через бойові дії, обстріли, мінування тощо. Неможливість особистих зустрічей із підзахисними (особливо в місцях позбавлення волі); ускладнення конфіденційного спілкування через комендантські години або технічні перешкоди. Через обмеження часу, доступу до інформації та учасників процесу адвокат втрачає можливість повноцінно збирати й представляти докази. У деяких випадках можуть мати місце спроби обмеження незалежності адвоката або тиску на нього з боку органів досудового розслідування чи військових адміністрацій. Часткова або повна зупинка роботи судів; складнощі з участю в засіданнях (особливо онлайн - через відсутність зв'язку, електроенергії).

Очільниця Ради адвокатів України та Національної асоціації адвокатів України окреслила низку ключових проблем, з якими стикається адвокатура в умовах воєнного стану. Серед них – скасування «правок Лозового», що обмежували строки досудового розслідування. Хоча ці обмеження нерідко призводили до формального підходу в збиранні доказів, їх скасування не вирішило головну проблему – надмірну тривалість кримінального процесу. Водночас спостерігається тенденція перекладати відповідальність за затягування розгляду справ з органів досудового розслідування та судової влади на адвокатів. Зокрема, адвокатів необґрунтовано звинувачують у поданні "зайвих" клопотань, "невмотивованих"

відводів, пропуску судових засідань тощо. Додаткову загрозу становлять законодавчі ініціативи, спрямовані на запровадження відповідальності адвокатів за нібито «зловживання процесуальними правами». Особливо проблематичною є пропозиція надати повноваження щодо визначення факту дисциплінарного проступку суддям, а не органам адвокатського самоврядування, що може призвести до обмеження незалежності адвокатської професії [5].

Отже, воєнний стан в Україні спричинив значні зміни у функціонуванні правової системи, що безпосередньо позначилося на діяльності адвокатів. Трансформація умов здійснення адвокатської діяльності вимагає не лише гнучкості та адаптивності від правничої спільноти, а й належного правового захисту їхніх професійних прав. Попри те, що основні гарантії адвокатської діяльності формально зберігаються, на практиці вони зазнають суттєвих викликів – від обмеженого доступу до клієнтів до ризиків тиску та загроз у зоні бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях.

В умовах воєнного стану особливої ваги набуває принцип незалежності адвокатури, її професійної автономії та права громадян на правничу допомогу. Усе це вимагає послідовної державної політики на підтримку адвокатури, збереження гарантій її діяльності, а також зваженого ставлення до будь-яких ініціатив, що можуть звузити сферу прав і свобод як адвокатів, так і їхніх клієнтів. Адвокатура має залишатися опорою правової держави – навіть (і особливо) в часи війни.

Список використаних джерел:

1. Остапенко Л., Шандрук А. Особливості діяльності адвокатури в умовах воєнного стану. Вісник національного

університету “Львівська політехніка”. Серія. Юридичні науки. № 2 (38), 2023. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/31673/26.pdf

2. Остафійчук Л. А. Цифровізація діяльності адвоката як спосіб захисту прав клієнта на професійну правничу допомогу в умовах воєнного стану. Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.) / редкол.: Н. М. Бакаянова (гол.) ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. С. 66-70. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/7a69009d-81de-45f7-b6a6-ac646d6c1517

3. Чорнолуцький Р.В. Особливості здійснення правосуддя та адвокатського захисту в умовах воєнного стану. Часопис київського університету права. 2024/4. С. 133-137. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1152/1058

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076 - VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

5. Ключові проблеми адвокатури у 2023 році окреслила Лідія Ізотова. Національна асоціація адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/news/8622-klyuchovi-problemi-advokaturi-u-2023-roci-okreslila-lidiya-izovitova.html

Присяжна А.В.,
кандидат юридичних наук, доцент
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

РОЗВИТОК ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ВИКОРИСТАННЯ АДВОКАТАМИ СВОЇХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ ОБОВ’ЯЗКІВ ЗАДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Здійснення адвокатської діяльності було б неможливим без наявності професійних прав і обов’язків, якими має бути наділений адвокат, і гарантій їх забезпечення.

Сучасні українські адвокати мають можливість практикувати на всій території України і навіть за її межами, що стає можливим в умовах розвитку транспортної інфраструктури. Цьому не суперечать положення про Єдиний реєстр адвокатів України [1]. Проте деякі важливі питання мають бути вирішені на законодавчому рівні, а не в підзаконному акті РАУ. Так, Т. Варфоломеєва вважає важливим, щоб «… безпосередньо у Законі було встановлено, що адресою робочого місця адвоката є місцезнаходження обраної ним організаційної форми адвокатської діяльності або адреса фактичного місця здійснення адвокатської діяльності, якщо вона є відмінною від місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності (ст. 17 Закону)» [2, с. 4]. Це сприятиме поліпшенню організації роботи окремих адвокатів і адвокатських об'єднань.

Сучасний адвокат теж має право на помічника або кількох помічників із числа осіб, які мають повну вищу юридичну освіту. Відповідно до ч. 2 ст. 16 Закону «Помічник адвоката виконує доручення адвоката у справах, що знаходяться у провадженні адвоката, крім тих, що належать до процесуальних повноважень (прав та обов'язків) адвоката». Практично така ж за змістом норма містилась у попередньому Законі України.

Правильний крок у цьому напрямку зроблено у Положенні про помічника адвоката [3]. Відповідно до підпункту 8.2.5 цього Положення помічникові адвоката надано право «виконувати доручення правового характеру, надавати консультації правового характеру, вести за дорученням і під контролем адвоката нескладні судові справи». Таким чином, компетенція помічника адвоката

консультативного характеру є по суті не обмеженою. Що ж стосується участі у розгляді справ, хоча і не складних, то певна процесуальна незалежність помічника адвоката тут, безумовно, присутня, адже важко уявити собі, що «патрон» буде постійно присутній при цьому і водитиме свого помічника «за ручку». Очевидно, зазначену норму доцільно закріпити безпосередньо в законі, а також встановити форму правовстановлюючого документа на ведення таких справ.

На теперішній час права та обов'язки адвоката визначаються потребою професії: надання по можливості швидкої та якісної правової допомоги фізичним та юридичним особам, які її потребують. У чинному Законі зроблено спробу якомога повніше визначити сфери та напрями діяльності адвоката. Стаття 20 «Професійні права адвоката» чинного Закону є значно ширшою за обсягом, ніж норма Закону про адвокатуру 1992 року. Цілком зрозуміло, що окреслити все коло прав адвоката майже неможливо, однак те, що розширення та уточнення його прав на рівні Закону було потрібним, не викликає сумніву.

Законом встановлено низку гарантій, зокрема додаткові гарантії реалізації прав адвокатів на отримання документів за їх запитом, що був і залишається дійовим інструментом в арсеналі адвоката, який дозволяє збирати докази з метою захисту інтересів клієнта. Проте, в Законі міститься застереження, що адвокату не надається інформація з обмеженим доступом. Безумовно, це створює додаткові проблеми для адвоката. Згідно з Законом України «Про доступ до публічної інформації» [4] інформація з обмеженим доступом поділяється на конфіденційну, таємну та

службову. Оскільки законодавство включає до інформації з обмеженим доступом доволі широкий перелік видів інформації, адвокатові дуже часто можуть відмовляти у наданні певних відомостей. Це, у свою чергу, створюватиме перешкоди в отриманні доказів, необхідних для захисту клієнта. Але їх можна подолати шляхом звернення до суду (судді), який має право доступу до такої інформації.

На підставі Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність адвокат отримав реальну можливість опитувати осіб (за їх згодою), що, ймовірно, володіють інформацією, яка стосується справи, по якій адвокат надає юридичну допомогу. Проте, на теперішній час це право є лише декларативним, оскільки жодним чином не врегульоване. Необхідно законодавчо встановити процедуру отримання згоди від осіб, яких має намір опитати адвокат. Крім того, законом має бути встановлена юридична сила інформації, отриманої адвокатом при проведенні таких опитувань.

Не можна не згадати й про право адвоката збирати відомості про факти, що можуть бути використаними як докази. Законом адвокату надається право у встановленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою. Беззаперечно, що ця законодавча новела має важливий практичний характер, але, у той же час спостерігається певна непослідовність законодавця. Одразу ж виникає запитання, чи може адвокат вилучати речі, документи та їх копії? Це положення Закону є досить спірним. Тому необхідно термін «вилучати» видалити зі

змісту п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Що ж стосується обов'язків адвоката, то звертає на себе увагу зміст п. 1 ч. 1 ст. 21 Закону, де зазначено, що адвокат під час здійснення адвокатської діяльності зобов'язаний дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики. Професійна діяльність адвоката є юридичною, і пов'язана з додержанням правових норм. Тож така діяльність не може здійснюватися інакше, ніж у межах закону. Тому п. 1 ч. 1 ст. 21 Закону слід викласти у новій редакції: «1) дотримуватися вимог чинного законодавства, присяги адвоката України та правил адвокатської етики».

Сучасний адвокат наділений деякими професійними обов'язками, які не названі у ст. 21 Закону «Професійні обов'язки адвоката», але які прямо стосуються реалізації ним своїх повноважень. Це, зокрема, стосується щорічної сплати внесків на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування (п. 2 ч. 1 ст. 58 Закону).

Низку обов'язків адвоката містять також міжнародні договори, ратифіковані парламентом. Це стосується низки обов'язків щодо клієнтів. До них увійшли: надання консультацій клієнту про його права та обов'язки з роз'ясненням принципів роботи правової системи, оскільки вони стосуються прав і обов'язків клієнта; надання допомоги клієнту будь-яким законним способом та вчинення правових дій для захисту його інтересів; надання клієнтові допомоги в судах, трибуналах та адміністративних органах. Там же визначено, що, надаючи допомогу клієнтам при

здійсненні правосуддя, адвокати повинні додержуватися прав людини та основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, діяти вільно і наполегливо згідно з законом і визнаними професійними стандартами та етичними нормами. Адвокат має бути лояльним до інтересів свого клієнта [5].

Обов'язки адвоката визначені також Правилами адвокатської етики. На особливу увагу заслуговують обов'язки адвоката, передбачені також чинним КПК України.

Проаналізовані професійні права та обов'язки адвоката можуть бути втіленні в життя лише за наявності реальних гарантій їх реалізації. Закон приділяє багато уваги як унормуванню прав адвоката та гарантій його діяльності. Професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, Законом про адвокатуру та адвокатську діяльність й іншими законами.

Список використаних джерел:

1. Порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України: Затверджено рішенням Ради адвокатів України від 22.08.2022 р. № 74 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0074871-22#Text
2. Варфоломеєва Т.В. Деякі аспекти впровадження Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокат. 2012. № 6. С. 4–5.
3. Положення про помічника адвоката: затверджено рішенням Ради адвокатів України від 25.09.2015 р. № 113. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr113871-15#Text
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939–VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text
5. Основні положення про роль адвокатів: Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам від 1.08.1990 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_835

Наукове електронне видання

«ПРАВА ЛЮДИНИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ»

МАТЕРІАЛИ
ІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

25 квітня 2025 р.

Відповідальні за випуск: Москаленко О.В.,
Дуюнова Т.В.,
Ковач О.В.
Комп'ютерна верстка: Ковач Д.Л.

Формат 60х84 1/16.
Ум. друк. арк. 28,7. Зам.28-05.

Видавництво ФОП Іванченко І.С.
пр. Тракторобудівників,89-а/62, м. Харків, 61135
тел.: +38 (050/093) 40-243-50.
Свідоцтво про внесення суб`єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК No 4388 від 15.08.2012 р.
www.monograf.com.ua

ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ